

**THE BOOK WAS
DRENCHED**

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204693

UNIVERSAL
LIBRARY

MADRAS GOVERNMENT ORIENTAL SERIES

Published under the authority
of the
Government of Madras

General Editor :
T. CHANDRASEKHARAN M. A., L. T.,
Curator, Government Oriental Manuscripts Library,
Madras.

No. LXVIII

రాజగోపాలవిలాసము

(ప్రబంధము)

చెంగల్వ కాళకవి ప్రణీతము

RĀJĀGOPĀLAVILĀSAMU

by

CHENGALVA KALAKAVI

CRITICALLY EDITED WITH INTRODUCTION AND NOTES

BY

Sri. N. VENKATA RAO, M. A.,

*Senior Lecturer and Head of the Telugu Department, Madras
University, Madras.*

PUBLISHED

by

Sri S. GOPALAN, B.A., B.L.,

Honorary Secretary, for the Administrative Committee,

T. M. S. S. M. LIBRARY, TANJORE.

రాజగోపాలవిలాసము

(ప్రబంధము)

చెంగల్వ కాళకవి ప్రణీతము

1951

Price Rs. 3-0-0

PREFACE.

The present publication RAJAGOPALAVILASAMU describes in beautiful verses the sports of Sri Rajagopalaswami (Sri Krishna), the Patron - Deity of the Naick Kings of Tanjore, installed in Mannargudi (Rajamannarkoil) about twenty-five miles southeast of Tanjore.

The author KALAYAKAVI appears to have been a favourite of King VIJAYARAGHAVANAYAKA of Tanjore. (1633 to 1673). He was the teacher of some of the poetesses in his patron's court.

The Kavya first gives in brief the Sthalapurana of Mannargudi, and then describes the sports of Sri Krishna with his eight consorts. The poet has depicted the sports so as to exemplify the eight Nayikas well-known in Sringara Kavyas. The introductory part of the work gives the geneology of VIJAYARAGHAVANAYAKA, the patron of the poet. The work is thus of historical as well as of poetic value.

The work has been edited with a fairly long introduction in Telugu and English by Sri N. Venkata Rao, Head of the Department of Telugu, University of Madras. Our thanks are due to him for his valuable services. In the appendix is added the Sthalapurana of Mannargudi in original Sanskrit, both in Nagari and Telugu script. It is hoped that the book will be found interesting to the general reader and to students of history and poetry.

We are grateful to the Government of Madras for their timely grants that have enabled us to publish this and other valuable manuscripts of this Library.

T.M.S.S.M. Library,)
Tanjore.)
10—8—1951)

S. GOPALAN,
Honorary Secretary.

GENERAL INTRODUCTION

TO THE

Madras Government Oriental Series.

The Government of Madras took up for consideration the question of publication of the various manuscripts in different languages on subjects like Philosophy, Medicine, Science, etc., early in May 1948. Important manuscript libraries in the Madras Presidency were requested to send a list of unpublished manuscripts with them for favour of being considered by the Government for publication. The Honorary Secretary of the Tanjore Maharaja Serfoji's Sarasvathi Mahal Library, Tanjore, alone complied with this request. This list as well as a similar list of unpublished manuscripts in the Government Oriental Manuscripts Library, were carefully examined and a tentative selection of manuscripts suitable for publication was made. The Government in their Memorandum No. 34913/48-10 Education, dated 4-4-1949, constituted an Expert Committee with the Curator of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, as the Secretary, for the final selection of manuscripts suitable for printing and for estimating the cost of publication.

The following are members of the Committee :

1. Sri T. M. Narayanaswami Pillai, M A., B L.,
2. „ R. P. Sethu Pillai, B A , B L ,
3. „ C. M. Ramachandra Chettiar, B A , B L.,
4. Sri R Krishnamoorthy, (Kalki)
5. Dr. N. Venkataramanayya, M.A.. PH D.,
6. Sri M. Ramanuja Rao Naidu, M A., L.T.,
7. „ V. Prabhakara Sastri,
8. „ N. Venkata Rao, M A ,
9. „ H. Sesha Ayyangar,
10. „ Masthi Venkatesa Ayyangar, M A.,
11. „ M. Mariappa Bhat, M.A . L.T.,
12. Dr C. Achyuta Menon, B.A., PH.D ,
13. „ C. Kunhan Raja, M A., D. PHIL ,
14. „ A. Sankaran, M A . PH D., L T.,
15. Sri P S Rama Sastri,
16. „ S K Ramanatha Sastri,
17. Dr. M. Abdul Haq, M.A , D. Phil. (Oxon),
18. Afzul-ul-Ulma Hakim Khader Ahamed,
19. Sri P. D. Joshi,
20. „ S Gopalan. B A., B.L ,
21. „ T. Chandrasekharan, M A., L.T.

The members of the Committee formed into Sub-Committees for the various languages, Sanskrit, Tamil, Telugu, Kannada, Malayalam, Marathi and Islamic Languages. They met during the month of May, 1949, at Madras and Tanjore to examine the manuscripts and make a selection. The recommendations of the Committee were accepted by the Government in G. O. No. Mis 2745 Education, dated

31--8--1949 and they decided to call these publications as the **“Madras Government Oriental Series,”** and appointed the Curator, Government Oriental Manuscripts Library, Madras, as the General Editor of the publications.

The following manuscripts have been taken up for publication during the current year :

“A” From the Government Oriental Manuscripts Library, Madras.

TAMIL

1. Kappal Sattiram
2. Anubhava Vaidya Murai
3. Attanakolahalam
4. Upadesa Kandam
5. Colan Purva Pattayam
6. Konga Desa Rajakkal
7. Sivajnana Dipam
8. Sadasiva Rupam, with commentary.

TELUGU.

1. Sangitaratnakaramu
2. Aushadha Yogamulu
3. Vaidya Nighantuvu
4. Dhanurvidya Vilasamu
5. Yoga Darsana Vishayamu
6. Khadga Lakshana Siromani.

SANSKRIT.

1. Vishanarayaniyam
2. Bhargava Nadika
3. Hariharacaturangam
4. Brahmasutravrtti—Mitaksara
5. Nyayasiddhanta Thattvamrtam.

MALAYALAM.

1. Garbha Cikitsa
2. a. Vastulakshanam
b. Silpasastram
c. Silpavishayam
3. Mahasaram
4. Kanakkusaram
5. Kriyakramam

KANNADA.

1. Lokopakara
2. Rattamata
3. Asvasastram
4. a. Aushadhagalu
b. Vaidyavishaya
5. Sangitaratnakara
6. Supasastra.

ISLAMIC LANGUAGES.

1. Jamil-Al-Ashya
 2. Tibb-E-Faridi
 3. Tahqiq-Al-Buhran
 4. Safinat-Al-Najat.
-

**"B" From the Tanjore Maharaja Serfoji's
Sarasvathi Mahal Library, Tanjore.**

TAMIL.

1. Sarabhendravaidya Murai (Diabetes)
2. Do. (E N. & T.)
3. Konkanarsarakku Vaippu
4. Tiruccirrambalakovaiyar with Padavurai
5. Sarabhendra Vaidya Murai—
(Anæmia & Jaundice)
6. Talasamudram
7. Bharatam
- 8 a. Pandikeli Vilasa Natakam
- b. Pururava Cakravarti Natakam
- c. Madana Sundara Vilasa Natakam
- 9 Percy Macqueen's Collection in the Madras
University Library on Folklore
10. Ramaiyan Ammanai
11. Sarabhendra Vaidya Murai — (Asthma,
Cough and other lung diseases)

TELUGU.

1. Kamandakanitisaramu
2. Taladasapranapradipika
3. Raghunatha Nayakabhyudayamu
4. Rajagopala Vilasamu
5. Ramayanamu by Katta Varadaraju

MAHRATHI.

1. Natyasastrasangraha
2. a. Folk Songs

- b. Dora Dharun Veni Paddhati
- c. Asvasa Catula Dumani
- 3. Pratapasimbendra Vijaya Prabandha
- 4. a. Sarabhendra Tirthavali
- b. Lavani
- 5. Devendra Kuravanji
- 6. Bhakta Vilasa
- 7. Sloka Baddha Ramayana

SANSKRIT.

- 1. Asvasastra with Tricolour Illustrations
- 2. Rajamrganka
- 3. Ananda Kanda
- 4. Ayurvedamahodadhi
- 5. Gita Govinda Abhinaya
- 6 a. Colacampu
- b. Sahendra Vilasam
- 7. Dharmakutam-Sundara Kanda
- 8. Jatakasara
- 9. Vishnutattvanirnaya Vyakhya
- 10. Sangita Darpanam
- 11. Bijapallavam

It is hoped that the publication of most of the important manuscripts will be completed within the next four years.

Some of the manuscripts taken up for publication are represented by single copies in the Library and consequently the mistakes that are found in them could not be corrected by comparing them

with other copies. The editors have however, tried their best to suggest correct readings. The wrong readings are given in round brackets and correct readings have been suggested in square brackets. When different readings are found, they have been given in the foot-notes except in the case of a few books, in which the correct readings have been given in the foot-note or incorporated in the text itself.

The Government of Madras have to be thanked for financing the entire scheme of publication although there is a drive for economy in all the departments. My thanks are due to the members of the Expert Committee who spared no pains in selecting the manuscripts for publication. I have also to thank the various editors, who are experts in their own field, for readily consenting to edit the manuscripts and see them through the press. The various presses that have co-operated in printing the manuscripts in the best manner possible also deserve my thanks for the patience exhibited by them in carrying out the corrections made in the proofs.

MADRAS, }
1951. }

T. CHANDRASEKHARAN,
General Editor.

INTRODUCTION

Rājagōpāla Vilāsamū, which is now printed and published for the first time, is a prabandha in five cantos, written by Chengalva Kālākavi, and dedicated to the last Nayak King Vijaya Rāghava Nāyaka (1633-1673), son of the illustrious Raghunātha Nāyaka of Tanjore. Though this work is brought to light at present in the Tanjore Saraswati Mahal Library series, it has been referred to by Scholars years ago and the present writer¹ brought to the notice of Telugu literary public, the importance of the work in the Southern school of Telugu Literature, as it gives a complete picture of the sangīta, Sāhitya and Nāṭya activities in the beginning of Vijayarāghava Nāyaka's reign, as well as his personal history, which is not known to us from other sources.

DESCRIPTION OF MANUSCRIPTS.

The present edition is based on the following palm leaf manuscripts of the Saraswati Mahal Library :— described as under.

D. 233, M. 257	size 16 x 1½	L-50 leaves	(A small portion of the beginning and a verse at the end is lost.)
D. 224, M. 398	18 x 1¼	L-18	(This contains the Avatārika portion, the first 86 verses)
D. 222, M. 256	18 x 1¼	L-52	Gr. 1300.

¹ N. Venkata Rao, M.A., Article in Telugu entitled "Tanjāpurāndhra Vāṅmayamū (Telugu Literature relating to Tanjore) in the time of Nayak Kings (1535—1673). Silver jubilee Number of Andhra Sāhitya Parishad (Telugu Academy, Kakinala—1936.) Pages 150—164.

The avatārika or the introductory portion is styled as "Vijayarāghava Vamsavali", and seems to have been separated from the original when copies were made out. No other copy of the work seems to be available any where except the above.

Vijayarāghava Vamsavali (No. 222) M. 256. The separation of the introduction or the Avatārika portion from the text, led some scholars ² to think that it is a separate work from Rājagōpālavilāsamu, but on a thorough examination of the work, it was found that the portion contains the first eighty-six verses, the last five of them being the usual 'Shashtyantas' or the dedicatory verses (five kandas from 81-85) relating to Vijayarāghava Nāyaka. A separate work describing a Vamsavali can never end in such a manner, and so the above work is not separately printed but incorporated in the present edition of Rājagōpāla Vilāsamu with which it has to be naturally combined.

AUTHOR—KĀLAKAVI

Chengalva Kālakavi, is not well known to Telugu Scholars. Though he was living at the time of Raghunātha Nāyaka (1614—1633), yet as we shall see later, he was attached to Vijayarāghava Nāyaka from the beginning and does not therefore appear in the court of Raghunātha. From verse 28, we learn the following about his family and literary attainments. He belongs to Pākanāṭi Ārvēla Niyōgi Brahmin Family of Sri Vatsagotra. He mentions

2 Late J. Ramayya Pantulu, B.A., B.L., The Southern School of Telugu Literature. Journal of the Andhra Historical Research Society, Vol. 11, No. 384, page 169—177 (English)

that his grand-father was Kālaya and his grandmother Gangama. His father is Venkatayya of ministerial fame, and won the title of "Raṇaranga gandhavāraṇa" for his military prowess. He is also a great poet and wrote Pārvati Parīṇaya and other works, which unfortunately have not come down to us. His mother belongs to Rāvinūtala family and is the daughter of one Tirumalayya.

As for his literary attainments, he is known as Lalitōkti Bhāravi³, and was a great devotee of Sri Kālahastīśwara. In verse 30 Kālakavi, gives one important information; that he is the teacher (Guru) of Rāmabhadraṁba⁴, the well-known Sanskrit and Telugu poetess in the time of Rāghunātha and also of Krishnāji another poetess in the time of Vijayarāghava Nāyaka.

"Ghatikāśatagrantha ghatanōtkatanavīna
 Pandityagarimalu bhaliyananga
 Oshṭhyānirōshthyādi mōddāmarasagarbha
 Sandarbhamāunani sannutimpa
 Mākandamanjarī madhujharīmādhurya
 Rachanāviśēshamaurāvananga
 Parihritetara yuktibhāganutana kathā
 Chaturyadhuryatā samstutimpa
 Ayyadinamula Rāmabhadraṁbavaru
 Nēlu krishnāji kavitaḥ nerpu merasi
 Vinutiseyutalella nīghanata gādē
 Kavi vinuta charya Chenglva Kalanārya"

3 Bhāravi in Sanskrit is known for his (arthagaurava) and Dandin for (Padmalatya) Kālakavi, by "Lalitōkti Bhāravi" meant that he possess the combined qualities of Dandin and Bhāravi, the two great South Indian Sanskrit poets.

4 Introduction to Rāghunāthabhyudayaṁ of Rāmabhadraṁba. Edited by late T. R. Chintamani Madras University Bulletin of the Sanskrit Department No. 2. Introduction page 1—2.

31. ఘటికాశతగ్రంథ ఘటకోత్కటనవీన
 పాండిత్యగరిమలు భళియనంగ
 నోష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యాది కోద్దామరినగర్భ
 సందర్భమానని సన్నతింప
 మాకండసుంజరీ మధుర్గురీ మాధుర్య
 రచనావిశేష మా రాయనంగ
 పరిహృతేతిరయ్యక్తి భాగనూతనకథా
 చాతుర్యధుర్యత సంస్తుతింప
 32. అయ్యదినముల రామభద్రాంబవాద
 నేడు కృష్ణాజకవితచే నేర్పుమెఱసి
 వినుతీసేయుటవెల్ల సీఘనతగాదె
 కవివినుతచ్యు! చెంబొకాళినార్య!

(1-80)

This verse giving this information is put in the mouth of Vijayarāghava Nayāka. The poet evidently voices forth the respect which the members of the Royal house-hold had for Rāmabhadraṁba.

The poetical talents of Kālakavi were highly appreciated by his contemporaries, especially Vijayarāghava Nayaka, who himself, is a great poet and play-wright. From verses No. 33 to 35, and from the colophon at the end of each canto, we learn that Kālakavi was not only honoured as a poet but also as a courtier of high rank, endowed with all the royal insignia by Vijayarāghava⁵ He was granted

5 "Vijayarāghavabhūpa prasādāsādhita vividha rāja chihna chunhiṭa bhāṣagadōya Kāḷāya nūnadhīya" is given at the end of each Colophon in the work.

villages, agraahas, palanquin studded with emeralds, elephants, with gold-covered tusks, chamaras, gold vessels, gold betel-nut box, pearl necklaces, gold and silver utensils, diamond-studded rings, and treasure-boxes with coins. Vijayarāghava constructed for him a palace with beautiful garden and fountains. Verse 34 clearly states, that Vijayaraghava and his consorts came to Kālayakavi's palace and enjoyed a sumptuous dinner. From this, we can judge the high esteem which Kālakavi enjoyed and the mutual respect that existed between the Telugu court poet and the king, in the times of the memorable Tanjore Nayaks.

The introduction gives a vivid description of the following:—

1. THE PALACE

The palace in which Kālakavi dedicated the work is "Vijayarāghavavilāsamu". This palace is mentioned in Raghunāthanāyakābhyudayamu. Vijayarāghava was seated on the throne, with a foot-rest made of gold. There were ladies attending upon him holding gold vessels, chowries, spittoons, betel-boxes and chamaras. The palace hall was decorated with beautiful pictures and figures. The victories won over the Pāṇḍya, Tuṇḍīra, Karṇāṭa and Karahāṭa kings were painted there.

2. "ŚĀRADĀ DHVAJA"

In the hall, the outstanding feature is Śāradā Dhvaja or the literary banner. It was always adorning the court of Vijayarāghava. It always declared

by its intermittent waving that Vijayaraghavā was the only poet, who can produce poetry, combining the sweetness of Sugar, the fragrance of Jāti flower, the soothing effects of Malaya māruta, and the all-absorbing nature of the moon light (1—18). The banner also declared that a literate, who visited that court, must either be an original poet of rare genius or a scholar of out-standing merit, in grammar (Vyakarana), prosody (Chandas), and poetics (alan-kara 1—19).

3. DANCE AND MUSIC IN THE COURT

In the court there were ladies, who appeared, to be the Art of Bharata Natya, Sangita and Sāhitya in feminine forms. The most prominent among were :—

CHANDRARĒKHA.

She was the greatest dancer of the Court and was formerly at the Court of Vira Venkataraya (Vira Venkatapathiraya 1584—1616 A. D.) who honoured her by bestowing on her many titles. As a mark of her proficiency in dancing, she was granted *biruduvadyas* i.e. musical instruments declaring the titles, and a retinue. She had the privilege of performing the first dance 1-22. She seems to have been the first mistress of Vijayarāghava Nāyaka. She might have probably left the Imperial Court after the death of Venkatapatiraya, in 1616 A. D. and entered Tanjore Court. As there is no reference to this lady, in the works of Raghunātha and his contemporaries, it is presumed that she was attached from the beginning to Vijayarāghava Nāyaka, and began to make her appearance in Tanjore Court

after the death of Raghunātha. She seems to be the most favourite of the King, and Kālakavi mentions her name at the end of each canto—

1st. Canto verse 129 “ Muddu Chandrarēkha Kāntā ”

2nd. Canto verse 83 “ Muddu Chandrarēkha nāthā ”

3rd. Canto verse 88 ” Muddu Chandrarēkha madanā ”

4th. Canto verse 83 “ Sri Muddu Chandrarēkha prēmastēmaḥhirāma ”

The other ladies who performed the various kinds of dances relating to Nāṭyagēyas are the following :—

Name of the Natya.	Name of the Dancer.
Chaupada.	... Rūpavati.
Sabda Chintāmaṇi	... Champaka (valli)
Jakkiṇi.	... Mūrti.
Koravi.	... Kōmalavalli
Navapada.	... Lōkanēyika.
Dēśi.	... Śaśirēkha.
Durūpada.	... Ratnagiri.
Pēraṇi	... Bhāgīrathi.

Dances relating to Madana padas, Dūtya and Navaratna were performed by other ladies. (1—23)

In Sangita, both the Mārga and Dēśi styles were highly cultivated. Some ladies played on instruments like Veena, Kinnara, Mukha Veena, Pillangrovi,

Tambura, Swaramandala, Ravanahasta, Udukka, Dande, Chengu and showed their dexterity in handling them. Some other ladies, sang high class Desi or folk music. Dwipadas were sung, Yakshagana music was exhibited by some, while others with Talas sang, Jola, Suvvāla, Dhavala, and Ela. (1—24).

In the Marga style, some ladies delicately brought out all the aspects of Gamaka, Sthayi, Raga and Prabandha. “Such is the exquisite beauty of the dances and perfect mastery of the art that even Vidya-dharas, the born dancers from heaven wished to come down to the Court, and join with them in human form.” Thus concludes Kalakavi. (1—26)

In the realm of Sāhitya one lady is mentioned,

KRISHNAMAMBA.

Krishnamāmba is such an adept in prosody, that she was able to compose in any vritta or metre selected in no less than 134217726 varieties. She was able to complete any given samasyā (a pada of verse) both in Telugu and Sanskrit. She is the pupil of Kalakavi.—(1—27)

SĀHITYARĀYA PENDERAMU.

Vijayarāghava was wearing an anklet of gold styled as Sahityaraya penḍara, which is an emblem of his victories, not only on his foes in the battle - field but his foes in literary battle-field. It represented his sway over the Tanjore Sāmrajya, as well as Sāhitya Sāmrajya (the realm of literature). Kālakavi describes this in no less than 6 verses—(72—78)

4. THE ANCESTRY OF VIJAYARAGHAVANAYAKA.

Verse 37-38. In the fourth caste, which is born from the lotus feet of Vishnu, sprung up a race of warrior kings.

39-40. In that race was born Krishna, to whom Timma became the son.

41. Timma was a great king and was known both for his valour and charity.

42. His wife is Bayyamba and to this couple, Chevva was born.

43. Chevva's Charities are many.

(1) He constructed a Prakara and flight of steps to Sreesailam Temple.

(2) In Vriddhachalam Temple, he constructed the Prasada and Mandapa.

(3) In Arunachalam he constructed the Gopura.

(4) In Goparvatamu he made arrangements for the daily worship.

Besides, he constructed many tanks, established gardens, and performed sixteen great gifts. the (Mahādānas.)

44. Chevva is known as China Chevva and his wife is Murtimamba. To them Atchutappa is born.

45. Atchuta is a great devotee of Sri-ranga. He constructed the eighth prakara and Gopuras for God Ranganātha. He gave a Simhasana (throne), a bed

(Saiyyā) made of gold, a Crown studded with precious stones, and an Abhayahasta. He has instituted *many* dance offerings during Chaitrarathārohanotsava (Spring chariot festival), constructed feeding house, and gardens. In the presence of Ranganātha, he donated many villages, and performed the Tulāpurusha mahādāna.

46—47. Describes the valour of Atchutappa Nayaka.

48. Atchuta's wife is Murtimamba, and to them Raghunatha is born.

49—54. Description of the valour of Raghunatha in defeating Pandya Tundīra and Parasikas.

55. He has written many works established agraharams and temples, and performed all the Danas.

56. Raghunatha's Queen is Kalāvati

57—58. The great qualities of the Queen are described.

59. To Kalāvati and Raghunatha are born Atchuta Ramabhadra and Vijayaraghava.

60. Ramabhadra the eldest is a warrior.

61. He possessed a fine personality. He is a model prince.

62. His brother is Vijayaraghava of great fame.

62—71. The valour and regal qualities of Vijayaraghava are described.

72—78. Description of Sāhityaraya Pendera already referred to

79. On the accession of Vijayaraghava to the throne in the year Srimukha, Saka 1555 (1633 A.D.) he donated the sixteen great gifts.

80. His proverbial feeding of the Brahmins from the four quarters of India, Kāśi in the north, Rāmēśwaram in the South, Madhura in the east, and Dwaraka in the West, is described

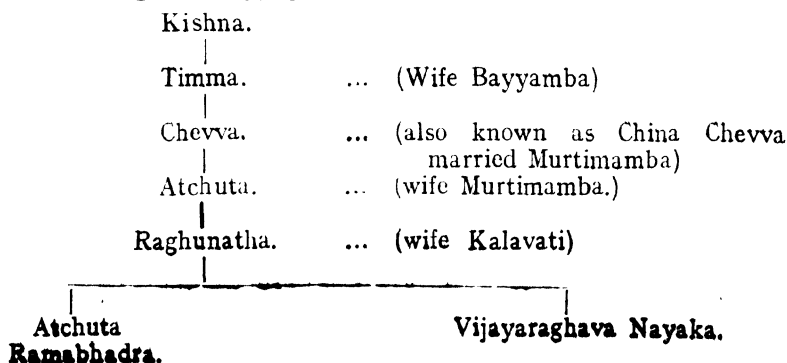
81—86. Dedicatory verses or Shashṭyantas.

87. Beginning of the story.

All the information contained herein regarding the ancestry and achievements are known from other sources. There are however two important things to be noted—(1) Vijayaraghavanayaka had an elder brother Atchuta Ramabhadrā : 2 and that the coronation of the former took place in 1633 A. D. History is silent about Ramabhadrā in connection with Atchutaramabhadrā's accession.

The date of the work is therefore 1633 A.D, the first year of Vijayaraghava's accession and nothing is known about Kalakavi afterwards. No other work of the poet has come down to us and even this Rajagopalavilasamu was not known so widely as the works in days of Raghunatha.

The geneology given in this work is as under :

From Raghunāthanāyakabhyudayamu by Vijayaraghavanayaka, it is known that Raghunatha had three sons:—(1) Atchuta (2) Atchuta Ramabhadra, and Vijayaraghavanayaka. But Kālakavi, who wrote the work in 1633 A. D. referred only to Atchuta Ramabhadra, and not to Atchuta, another son of Raghunatha. In two verses Kālakavi praises the valour and personality of the former.

Atchyuta might probably have been the eldest son of Raghunātha, as he bears Raghunātha's father's name and as such Vijayaraghava referred to him in his work Raghunathanāyakabhyudayamu. From the above it is presumed that Atchyuta, the first son was not living at the time of the composition of Rajagōpalavilasamu and the second Atchuta Ramabhadra was living. According to Kalakavi, Atchyuta Ramabhadra being the elder brother should have succeeded Raghunātha, but it is the third son, Vijayaraghavanayaka, that succeeded Raghunatha as stated in all the works. The circumstances that led to the accession of Vijayaraghava are not clearly known, and it is presumed that Atchutarāmbhadra might have waived his claim for the throne in favour of Vijayaraghava for reasons not known to us. As there is no reference to any of the victories which Vijayarāghava has won, or to any of the literary compositions which he wrote, nor even to Rangājamma, the most accomplished lady of the court, the work is written undoubtedly in the first year of Vijayaraghava's accession to the Tanjore throne in 1633 A.D.

Vijayarāghavanāyaka, by his versatile literary compositions proved worthy of the Sārada Dhwaaja

which adorned his pada. Like his father, he is both a poet and patron of poets and poetesses, and the following is a list of his works in Telugu.

DRAMAS OF YAKSHAGĀNA TYPE

1. Rājagōpala vilāsamu.
2. Chengamalavalli pariṇayamu
3. Govardhanōddharaṇamu
4. Ratimanmatha vilāsamu
5. Rāsakrīda navaṇīta chōramu
6. Pārijatā paharanamu
7. Rukmini Kalyāṇamu
8. Rādhāmādhavamamu
9. Dhanābhirāmamu
10. Satyabhāmāvivāhamu
11. Ushā parinayamu
12. Dakshina dwāraka sthalavarnanamamu
13. Kāliyamardanamamu
14. Raghunāthabhyudayamu
15. Pūtanāharamamu
16. Prahlāda charitra
17. Vipranārayaṇa charitra
18. Samudra mathanamamu
19. Krishna vilāsamu
20. Mōhinī vilāsamu
21. Jānakī Kalyāṇamu
22. Praṇayakalahamu
23. Kamsa Vijayamu

DVIPADAS

24. Pādukā sahasramu - a translation of
Sri Vedanta Desika's famous work.
25. Gōpika Gīṭalu } Translations from Sri
26. Bhramara Gīṭalu } Bhagavatamu.

27. Mōhinī vilāsamu
 28. Raghunāthanāyakābhyūdayamu (Chau-
 pada and Rāgada)
 29. Phalgunōtsavamu

DANDAKAMU

30. Rājagōpala Dandakamu

Besides the above, he has written many musical compositions like Vinnapamulu, Ēlālu, Daruvulu and sankirtanas.

All the works are enumerated in No. 16, Prahlada Charitra, which is fortunately preserved. Among the above only 6 works have been preserved in the Tanjore Saraswati Mahal Library including Prahlada Charitra. They are 1. Raghunāthābhyudayamu (Nāṭaka) 2. Raghunatha nāyakā bhyudayamu (Dwipada) 3. Vipranarayana Charitra, 4. Putanā haranamu, 5. Kāliya mardanamu, 6. Prahlāda Charitra. Among these the first three have been recently published; and the rest await publication.

Poets patronised by Vijayarāghava.

Poet.	Work
1. Chengalva Kalakavi	— Rājagōpālaviḷasamu. (this publication.) printed:
2. Koneti Dikshite Chandra	— Vijayarāghava Kalyanamu (Drama) not printed.
3. Purushōttama Dikshita	— Tānjāpurānnadana mahānāṭaka (Drama) not printed.
4. Kāmarasu Venkatapati Sōmayaje	— Vijayarāghava Chandrikavilāsamu not printed.

Poetess

1. Krishnaji
2. Rangajamma.

Works

Works not available.

1. Mannaradasa vilasamu. Prabandha (Unprinted)
 2. Mannarudasa vilasamu - Drama (Printed)
 3. Usha parinaya (Prabandha)
 4. Ramayana Sangraha
 5. Bharata Sangraha:
 6. Bhagavata Sangraha
- } not printed

MUSICIANS

The famous Telugu Musician Kshetravaya was honoured by Vijayaraghavanayaka, and padas with Vijayaraghava Mudra are now available.

CONTENTS OF THE WORK.

The work as already stated is in 5 Cantos; and describes the greatness of Dakshina Dwaraka or Mannargudi. But the actual description of the Kshetra is given in the fifth canto. The other four cantos deal with the innumerable sports of Sri Krishna with the eight consorts or Ashta Mahishis. But Kālakavi struck a new path, in delineating Sringāra-rasa. He treated the subject from a purely Ālankārika point of view, by making them the Nāyikas of Rasabhāva as under.

1st Canto	1. Rukumni	...	Sweeṃyā
2nd Canto	2. Bhadra	...	Parakeeṃyā (Jarini)
	3. Lakshma	...	Vasakasajjika
3rd Canto	4. Jambavati	...	Vipralabdha
	5. Mitravinda	...	Khandita
4th Canto	6. Sudanta	...	Virahōtkanṭhita
	7. Kalindi	...	Prōshita Bhartrika
	8. Satyabhama	...	Swadhinapatika.

* Bharati Vol. 27, No. 9, Page 291. Vijayaraghavapadamulu, Vidwan T. Kodandaramayya.

From Canto 4, verse 50-79, begins the description of Dakshina Dwaraka.

Canto 5 relates the story, as to how Champakā-
ranyakshētra came to be known as Dakshina
Dwāraka :—

STORY OF CHAMPAKARANYA

In Champakavana, there lived a sage known as Vabnimukha. After the completion of Brahmacharya, he entered the Grihasthaśrama. He had two sons, Gōpraḷaya and Gōbhila. Of them, Gōpraḷaya became an ardent devotee of Vishnu from the beginning.

Even while attending to his daily duties, he was highly devotional, and used to hear the stories of Vishnu very often. After some time, he relinquished all and took to austere penance. The fortitude, and the severity of the penance attracted Sri Maha Vishnu, who appeared before him. Gōpraḷaya's joy knew no bounds when God appeared before him. He prostrated at his feet and praised him in many ways. Sri Maha Vishnu was much pleased with his devotion and asked him his desires. Gōpraḷaya immediately requested him to stay in Champakavana as God Gōpāla for ever, as he lived at Dwaraka. Then Vishnu acceded to his request and named Champaka Vana as Dakshina Dwāraka. Gōpraḷaya made Champaka vana, a second Dwāraka, by installing God Gōpāla in the Vimāna, once used by well known Rishis like Mār-kandēya, Māndavya, Maudgalya, Sanaka and Sananda. The Tīrtha is known as Krishna Tīrtha, and the water that flowed from it is known as Haridrā River. On the West, Gōbhila, his brother constructed a tank known as Vishnu pushkarīṇi.

STORY OF KING RAJASEKHARA OF GUJARAT.

Sri Mahavishnu stayed there in the form of Gōpāla, and received Gōpralaya and Gōbhila after some time in Vaikuntha. The story is found in Agnikalpa... Here Brahma performed penance, and Lakshmi by staying here long, won the hand of Vishnu by her devotion.— (1-22)

A story is then related describing the greatness of River Haridrā :—

In Saurāstra (Gujarat) there lived a king known as Rājāsēkhara. Once he went out hunting (23-25). After hunting many a wild animal, the king became tired, and wanted food and water (26-37). Fortunately in an āsrama just in front of him, there lived a sage Yagnaseela, who gave food and water to the king. The King was highly pleased and returned to his capital. After some time, the sage wanted to know whether the king was really grateful to persons who helped him. He immediately took the form of a thief, entered the treasury of King Rājāsēkhara at midnight, and stole away all the contents therein. While he was coming out of the fort with his heavy burden of stolen articles, the guards found him, tied him with ropes and placed him before the King the next day. The king, recognised him as (37-41) the sage that saved him when he went out hunting. But he was so intoxicated with wealth and power that he forgot everything, and after scolding the sage ordered his servant to turn him out of the Capital as a brahmin should not be given capital punishment (41-44). Yagnaseela returned to his āsrama, and from that time the king became insane. He was deposed

from the throne, and after wandering in the forest for some time, happened to go to the asrama of Yagna-seela (45-46).

The sage was moved on seeing the king in such a condition. He took him in, and explained to him that the disease was due to his ingratitude towards Brahmins, who alone could secure for him health, wealth, and prosperity (46-53.) He then took the king to the river Haridra, in this Kshetra, and asked him to bathe in the river. He said that this river was capable of effacing all the sins of the people who plunged in it (54-58.) Immediately after taking a bath in conformity with the holy rites, he became a perfect man, as before. The king then performed all the sixteen Danas. He gave a crore of precious stones to God, and vessels made of five metals. He became a great devotee of Vishnu and returned to his capital 58-61. The efficacy of Astaskhara, and Dwadasaskara are described 62-65. The canto ends with the usual invocatory verses at the end.

This is the origin of Dakshina Dwaraka or Mannargudi as given in Rajagōpālavilasamu. The tank at Mannargudi is still called Gōpralayam reminding us of Gopralayamuni in the work. The temple of Sri Rajagopalaswami was built by Kulotthunga-Chola (1070-1120). It is stated in the work "Inscriptions of the Madras Presidency" Vol. II. Page 1294 that the Temple was rebuilt by Vijayaraghavanayaka of Tanjore, giving reference to "Tanj Gazr. Vol. I. page 227. " as under. But the supplement to Tanjore Gazetter Vol. I Page 239 appended to volume II. clearly states under Mannargudi - Page 277 - Paragraph 1, "The Nayak King who built the

greater part of the Rājāgōpalaswāmi temple was Raghunātha Nayaka." From the works of Vijayaraghava and his contemporaries we know that Vijayaraghava was a great devotee of Rājagōpāla and is known as Mannarudāsa. and works in various literary types relating to Vijayaraghava are styled as "Mannāru dasa Vilasamulu" Both father and son might have renovated the temple of Rajagopalaswami but the fact is not corroborated by literary or inscrip-tional evidence. The Mannargudi Kshetra must have been of sufficient antiquity as we have still to identify King Raja śekhara of Gujerat, who first showed to the world the greatness of this shrine. It is stated in the work quoted above (Vol. II Page 294) that it was a Jain centre, and the ancient name of the place was Rājaraja Chaturvedi Maṅgaḷam. Perhaps it came to be known as Mannārgudi from the time of Tanjore Nayakas who were great devotees of the Deity residing in this kshetra.

* MANNĀRGUDI INSCRIPTIONS

The epigraphs of this ancient place are interesting, as they refer not only to the Chōlas and Pāṇḍyas but also to the Hoysalas. Tradition also connects the place with the latter who, it is said, had a palace here, the present hamlet of Mēlavāśal being called after its western gate. The Jayañkoṇḍanātha and Rājarājēśvara shrines were founded by Rājādhirāja I (1018—53) and the Rājagōpāla temple by Kulōttuṅga Chōla I.

1. I am indebted to Saṅgita Kaṭṭasikhamani Sṛi K. Vasudeva Sastry garu of the Tanjore Palace Library for kindly bringing these to my notice.

I. IN SAIVITE SHRINES.

506. 85 of 1897.—(Grantha and Tamil.) In the front gōpura of the Jayañkoṇḍanātha temple, left of entrance a record in the third year of the Hoysala King Vīra-Rāmanāthadēva. Records gifts of land. [Vīra Rāmanātha was the younger brother of Narasimha III (1254—91) and son of Vīra Sōmēśvara (1234—52) who was left in charge of the southern half of the Hoysala Empire.]

507. 86 of 1897.—(Grantha and Tamil.) On the south wall of the central shrine of the same temple. The name of the king is indistinct. Records gift of land.

508. 87 of 1897.—(Tamil.) On the north wall of the same shrine. A record in the eighth year of the Pāṇḍya king Kō-Māravarman Parākrama-Pāṇḍyadēva. (Unidentified.) Records gift of land.

509. 88 of 1897.—(Tamil.) On the north wall of the maṇṭapa in front of the same shrine. Records description of boundaries.

510. 89 of 1897.—(Tamil.) On the east wall of the same mantapa right of entrance. A record in the twelfth year. Provides for the payment of certain dues on arecanuts.

511. 90 of 1897.—(Tamil.) On the same wall, left of entrance. A record in the twelfth year of the Pāṇḍya king Kō-Jatāvarman *alias* Sundara-Pāṇḍyadēva II (1276—90). Provides for the payment of certain dues on pepper and cloths. (See *Ep. Ind.*, Vol. VI, p. 311, where Dr. Kielhorn discusses the date.) He points out that the *tithi* is not quite right and arrives at the date Friday, 12th September 1287. As Diwan Bahadur

Swamikannu Pillai has discovered another king of this name who came to the throne in 1270, the present king should be termed the *third* of his name and not the second.]

512. 91 of 1897.—(Tamil.) On the south wall of the central shrine of the Anṇāmalainātha temple, An incomplete record in the twenty-second year of the Chōḷa king Tribhuvanachakravartin Rājendra-Chōḷa-eēva III, corresponding to Sunday, 8th may, A D. 1267. *Ep. Ind.*, Vol, VII, p. 177. The temple is said to have been in Sārigai Kōṭṭai, a hamlet west of Rājā-dhirājachaturvēdimangalam.

513. 92 of 1897.—(Tamil.) On the same wall Records in the thirty-second year of a certain king a sale of land.

514. 93. 1897.—(Grantha and Tamil.) On the same wall. A record of the Chōḷa King Parakēsarivarman *alias* Rājendra-Chōḷa (1011—43). Records gift of land.

515. 94 of 1897.—(Tamil.) On the north wall of the same shrine. Records gift of land.

516. 95 of 1897.—(Tamil.) On the north wall of the maṇṭapa in front of the same shrine. A record in the nineteenth year of the Pāṇḍya king Rājakēsarivarman *alias* Vīra-Pāṇḍyadeva. Resembles Nos. 510 and 511. [The combination of a Chōḷa title with Pāṇḍyan king is very anomalous. Was he the Koṅgu Pāṇḍya who ruled from 1265 to 1265? See Cb. 196 and 197.]

517. 96 of 1897.—(Tamil.) On the north wall of the central shrine of the Kailāśanāthasvāmin temple. A record in the twenty second year of the Chōḷa king

Tribhuvanachakravartin Rājarājadēva. Records a private agreement. [Which is the Rājarāja referred to here?]

518. 97 of 1897.—(Tamil.) On the same wall. A record in the twenty-sixth year of the Hoysala king Vīra-Sōmēśvaradēva (the father Vīra Ramanātha and Narasimha III, who conquered the Chōla country about 1252 and founded Vikramapura there). Records gift of land to an image of the goddess, set up by Mahāpradhanin Kampaya-Daṇḍanāyaka.

519. 98 of 1897.—(Tamil.) On the west and south walls of the same shrine. A record in the twenty-second year of the Chōla king Tribhuvanachakravartin Rājarājadeva (III?). Records a private agreement.

520. 99 of 1897.—(Tamil.) On the north wall of the same shrine. An incomplete record in the twenty-second year of the Chōla king Tribhuvanachakravartin Rājarājadeva (III?).

521. 100 of 1897.—(Tamil.) On the south wall of the same shrine. A record of the Pāṇḍya king Kōṭi Māravarman Parākrama Pāṇḍyadeva the date of which is indistinct. Records gift of land.

522. 101 of 1897.—(Tamil.) On the same wall. A record in the eighth year of the king whose name is doubtful. Records gift of land.

2. IN THE TEMPLE OF SRI RĀJAGŌPĀLASWAMI.

523. 102 of 1897.—(Tamil.) In the third gōpura in front of the Rājagōpāla Perumāḷ temple. A record in the twelfth year of Tribhuvanachakravartin Kōṇēri-mēḷkonḍān. Records gift of land.

524. 103 of 1897.—(Tamil.) On the north wall of the central shrine in the same temple. A damaged record in the forty-eighth year of the Chōla king Kō-Rājakēsarivarman *alias* Kolōttuṅga Chōladēva (I).

525. 104 of 1897.—(Tamil.) On the north, west and south walls of the same shrine. A record in the twenty-second year of the Chōla king Tribhuvana-kravartin Rājarājadēva. Records a private agreement.

526. 105 of 1897.—(Tamil.) On the west and south walls of the same shrine. A record in the twenty-first year of the Chōla king Tribhuvanachakravartin Rājendra-Chōladēva (III). Records gift of land. The date corresponded to Wednesday, 30th June, A.D. 1266. *Ep. Ind.*, Vol. VII, pp. 176-7.

527. 106 of 1897.—(Tamil.) On the south wall of the second prakāra of the same temple. Records gift of land.

528. 107 of 1897.—(Tamil.) On the west wall of the same prakāra. A fragmentary record in S. 1499, expired,

529. 108 of 1897.—(Tamil.) On the north wall of the same prakāra. Mention Achyutappa-Nāyaka; a fragmentary record.

530. 109 of 1897.—(Tamil.) In the cellar of the same temple. A record of the Pāṇḍya king Tribhuvana-chakravartin Sundara Pāṇḍyadēva (unidentified) "who took every country." Records gift of land.

It is clear from these records that the place was called Rajadhiraja Chaturvedimangalam in Chola days and came to be called Mannargudi in the days of the Nayaks.

THE SANSKRIT ORIGINAL

Though Kālakavi states in verse of 5th Canto that the story of Dakshina Dwaraka is related in Agni kalpa, yet the same is found in Brahmanda purāṇa under the name of “Champakanyakshetra māhatmaya” Copies of the work are available both in Tanjore palace Library and the Govt. Oriental Manuscripts Library, Madras; and from a perusal of the contents of the Sanskrit work with the printed Telugu Text, it is evident, that this particular work might have formed the basis of the story enumerated by Kalakavi in the 5th Canto of the work. As the Sanskrit work is not well known up till now, and not available in print, it is given as an appendix to the work both in Telugu and Devanagari Scripts for the benefit of Telugu as well as non-Telugu Research Scholars.

GENERAL ESTIMATE OF THE WORK.

The work contains (1-129, 2-84, 3-88, 4-83, 5-76). 451 verses with only four prose passages. Kālakavi is a poet of rare merit, and his handling of vrittis is almost unequalled. The style of the work is free from long Sanskrit compounds and the mellifluous flow of the verses enchants the reader. It is certainly one of the best prabandhas in the Southern School of Telugu literature, and its merits were not known since it was not available to scholars in print.

Another important feature of the work is that it is free from the descriptions of an amorous nature bordering on obscenity; with which the Prabandhas of this School are often charged. The conversations are natural and the poet does not employ poetic conceits

for the effects. This reminds us of the beautiful pen pictures of situations in the Famous Amaruśataka in Sanskrit.

It is indeed a matter of sincere gratification that this work is now brought out by the Saraswati Mahal Library under the Madras Government Oriental Series. It remains for me now to thank firstly the Madras University authorities for permitting me to introduce this work into the literary world, and secondly Sri S. Gopalan, Secretary of the Library for his keen interest in the publication of the work. Lastly I have to make mention of my son Pandit N. S. Sundareswara Rao for having gone through the proofs.

Madras. }
7-7-1951. }

N. VENKATA RAO,
*Head of the Department of Telugu,
University of Madras.*

ప్రీతి క

—:—:—

మదరాసు రాష్ట్రము ప్రభుత్వమువారి సమాదరణమున తంజావూరిసరస్వతీభవన భౌండాగారమునుండి ముద్రించుటకునిశ్చీతములైన గ్రంథములలో రాజగోపాలవిలాసముకటి. ఇది యొక ప్రబంధము. విజయరాఘవనాయకుని కంకితముగా చెంగల్వ కాళయ యను కవి రచించినది. తంజావూరి పుస్తక భౌండాగారమునలిపి మతెచ్చటను దీనికి వేలుప్రతి కానరాలేదు. అచ్చట నున్నవాని వివరణములివి.

—: తాళపత్ర ప్రతులు :—

సంఖ్య 222 రాజగోపాలవిలాసము. (కాళయ)

M 256; S-18 × 1½; L-52. 11. 6. G. 1300

గ్రంథప్రారంభము సరిగ నున్నదిగాని గ్రంథాంతమునగద్యమందు సీసపద్యము లోపించినది.

సంపూర్ణము. వ్రాత చక్కనిది-5 ఆశ్వాసమున యాజవల్క్రమున సగముభాగము మాత్రము కలదు. అదితిప్ప గ్రంథపాతము కన్పట్టదు. శైలియు స్వల్పము.

223 - M 257 16 × 1½ 50 ఆద్యంతముల కొంత భాగము లేదు.

224 - M 398 18 × 1½ 18 ఇందు విజయరాఘవుని చరిత్రము మాత్రము వర్ణితము.

విజయరాఘవ చంశావళి

ప్రస్తుతము ముద్రితమగు గ్రంథము పై మూటి సనుసరించి నది- గ్రంథావతారికలో విజయరాఘవనాయకుని చంశమును

గూర్చి, యాతని పై దుష్టమునుగూర్చి పిపులముగ నుగ్రుడుటచే చాలకాలము క్రిందటనే, యీభాగమును వేటుచేసి, “విజయరాఘవ వంశావళి” యని నామకరణము చేసినట్లున్నది. ఇప్పటికి పదునాతేండ్లక్రిందట “తంజావూరాంధ్ర వాఙ్మయము”¹ గూర్చి వ్రాసినపు డాంధ్రసాహిత్య పరిషత్తున నేనాప్రతి నుపయోగించి తిని- కాని యిది గ్రంథభాగమేగాని వేటుకాదు. పై తాళ పత్ర ప్రతులలో వ్రాయుకాని పేరుగాని వ్రాసినకాలముకాని తెలుపఁ బడియుండలేదు. గ్రంథాంతమునపద్యములలోని స్వల్పలోపములు తప్ప ప్రతులన్నియు బాగుగ నేయున్నవి- లేఖక గోషములున్నను వ్రాత స్ఫులముగ నున్నది- ఇది గ్రంథమాత్రకా వివరణము.

“రాజగోపాలవిలాసము” అను నీ ప్రబంధము, తంజావూరి నాయకరాజును, మహాప్రసిద్ధుఁడును నగు రఘునాథనాయకుని పుత్రుఁడగు విజయరాఘవనాయకుని కంకితముగా చెంగల్వ కాళయ కవిచే రచింపఁబడినది- ఈ కాళకవి తన్నుగూర్చి యీ ప్రబంధమున (1-29) నిట్లుచెప్పినాడు.

సీ. శ్రీవత్స గోత్రుండు శ్రీకరపాకనాఁ
 టాత్యేల బంధుజనాతిశాయి
 కాళయమంత్రి పుంగవునకు గంగమాం
 బకు నుదయించు తపః ఫలంబు
 రణరంగగంధవారణ బిరుదాంకిత
 స్వకులజ శ్రీకంఠ సచివమౌళి
 పార్వతీ పరిణయ ప్రముఖప్రబంధని
 బంధధురంధరప్రౌఢ పణితి

గీ. యైన చెంగల్యవేంకటయ్యయును రావి
 నూతుల తిరుమలయ్య తనూజకృష్ణ
 మాంబ మునుగన్ననిధి కాళహస్తి గిరిశ
 కలితలలితోక్తి భారవి కాళసుకవి.

పై పద్యమువలన నితడు పాకనాటి యాత్ర్యేలనియోగి
 బ్రహ్మగుడనియు, తాత కాళయమంత్రి, పితామహి గంగ
 మాంబయసియు, తండ్రి వెంకటయ్యయసియు, తల్లి కృష్ణమాంబ
 యసియుఁ దెలియుచున్నది. మఱియు సీతనితండ్రి రణరంగ గంధ
 వారణ బిరుదాంకుడగు శ్రీకంఠనకు మంత్రియనియు, నాతడు
 పార్వతీపరిణయమును ప్రబంధమును రచించెననియు, తల్లి రావి
 నూతుల తిరుమలయ్యతనూజ యనియు, సీతడు శ్రీకాళహస్తిశ్వ
 రుని ప్రసాదమున వివితాస్థిఁ బడసిన వాడనియుగూడ స్పష్ట
 పడుచున్నది.

ప్రస్తుత మీతని తండ్రి రచించిన పార్వతీ పరిణయము
 లభ్యముకాదు. కాని యీతడు వివివంశములోనివాడేయని చెప్ప
 నొప్పును. ఈతడు విజయరాఘవనాయకుని తండ్రియగు రఘునాథ
 నాయకునికాలమునుండి యున్నట్లుగ నాతరువాతి పద్యమువలన
 తెలియుచున్నది.

సీ. ఘటికాళతగ్రంథ ఘటనోత్కట నవీన
 పాండిత్యగరిమలు భళియసంగ
 నోవ్యనిరోహ్యాది కోద్రామరసగర్భ
 సందర్భమానని సన్నతింప

మాకందమంజరీమధుర్గురీమాధుర్య
 రచనావిశేషమారా యనంగ
 పరిహృతేతరయక్తిభాగనూతనకథా
 చాతుర్యధుర్యత సంస్తుతింప

గీ. అయ్యదినముల రామ భద్రదామ్యవారు
 నేడు కృష్ణాజి కవితచే నేర్పుమెఱసి
 వినికిసేయుటలెల్ల మీ ఘనతఁగాదె
 కవివినుతచర్య ! చెంగల్వకాళనార్య !

రామభద్రదాంబ, సంస్కృత సాహిత్యసామ్రాజ్యభద్రదా
 సనాసీన యని ప్రసిద్ధికెక్కిన విదుషీమణి. ఈమె సంస్కృతమున
 రఘునాథనాయకాభ్యుదయమహాకావ్యము రచించినది.
 ఈమెకు తెలుగుకవిత నేర్పినది కాళకవియేయని పై దానివలన
 దెలియుచున్నది. కృష్ణాంబయను కవయిత్రి, విజయరాఘవనాయ
 కుని కాలమున, నాస్థానములోనుండినట్లుగ నీగ్రంథమున(1-27)
 తెలుపబడియున్నది. ఈమె ఛందశ్శాస్త్రమున, సమస్యాపూరణ
 మున, సంస్కృతాంధకవితల సిపులురాలని కాళకవియే చెప్పినాడు

సీ. ప్రస్తారసంఖ్యను పదుమూడుకోటులు
 నలువదిరెండు లక్షలు పదేను
 వేలు నేర్పూటును వింశతియును నాటు
 వృత్తంబులందు నీవృత్తములకు
 నీవర్ణన సమస్యనీవు గూర్పు మటన్న
 నావృత్తమున సమస్యను రచించి
 యందుకు శ్లోకంబు లాశువుగాఁ జెప్ప
 నవి తెనుంగులను పద్యములు చేసి

గీ. యిరువదాఱును ఛందంబులెఱిగియిట్లు
కవితఁ జెప్పిన వార లీభువిని గలరె
ననుచు నందఱు వినుతింప ఘనతఁ గాంచె
కీర్తనీయగుణాలంబ కృష్ణమాంబ.

పై శిష్యురాండ్ర సామర్థ్యము వర్ణించుచు, స్వోత్కర్ష
యనిపించుకొనకుండ, తనసామర్థ్యమునే వ్యక్తపఱచినాఁడు కాళ
కవి. ఈతఁడు

1. ఘటికాశత్రుంధ ఘటనుఁడు- గడియకు నూలుపద్యములు
చెప్పు సామర్థ్యముగలవాఁడు. అనఁగా ఆశుకవిత్వమున ప్రవీ
ణుఁడు.

2. బీష్మ్య నిష్ఠాస్యాది నియమములతో కవిత (ప ఫ బ భ మ
వర్ణములను విడుచుట) చెప్పువాఁడు. అనఁగా చిత్రకవిత్వ
మున నిపుణుఁడు

3. మాకందమంజరీమధుర్ఘరీమాధుర్య రచనచేయఁగలవాడు-
అనఁగా మధురకవితలో నాటితేఱినవాఁడు.

4. పరిహృతేతర్యుక్తిభాగ నూతనకథాకథకుఁడు- ఇతఁడు
మాటలుకొనక, కొత్తగా కథా వస్తు నిర్మాణముచేయఁగల
వాఁడు. అనఁగా 'విస్తర' కవితావిశారదుఁడు. కాబట్టి
కాళయ చతుర్విధకవితా విశారదుఁడని చెప్పనొప్పును.

ఇంకనీతఁడు సంస్కృతాండ్రకవనమున, ఛందశ్శాస్త్రమున
సంపూర్ణప్రజ్ఞ గలవాఁడని రెండవపద్యమే చెప్పుచున్నది. కాని

యే కారణముచేతనో నీతఁడు, రసికవతంసుఁడును, రాజకవీంధ్రుఁడు
నగు రఘునాథనాయకుని యాస్థానమున ప్రసిద్ధి కెక్కలేదు.

ఉ. భూనుతకీర్తులై న కవిపుంగవులందఱుమెచ్చనిచ్చలున్
తేనియసొనలై కసటుఁదేటిన చక్కెరపానకంబులై
వీనులవిందులై రసికవేద్యములై యలవాగ్వధూటికిన్. గానుకలై న”

యీతనికివిత రఘునాథు నాకర్షింప వలసినదే. దీనికి, కాళ
కవి తొలుత నుండి విజయరాఘవనాయకునే యాశ్రయింపఁగా,
క్రమక్రమముగా, కాళకవి ప్రతిభ గుర్తించి యీతని కేవలకవిగానే
గాక స్నేహితునిగా సంభావించి, విజయరాఘవనాయకుఁడు గౌర
వించుచుండ, నాతఁడు రఘునాథనాయకుని యాస్థానకవిపదమునకుఁ
బ్రయత్నముచేయు నావశ్యకత లేకపోవుటయే కారణముగాఁ గన్ప
ట్టుచున్నది విజయరాఘవనాయకుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చినతోడనే
గ్రంథమీతనికి కృతినొసంగుటకూడ పైయంశమును బలపఱచు
చున్నది. మఱియును రాజైన విజయరాఘవనాయకుఁడు తనయిం
టికి తనభార్యలతోగూడవచ్చి విందారగించి, యింటివారలనంద
ఱను ననేకవిధముల గౌరవించెననిచెప్పిన యీక్రింది సందర్భమును
బట్టి, వారిరువురికెంత యన్యోన్య గౌరవ స్నేహ బాంధవము లుండె
డివో గ్రహింపవచ్చును.

విజయరాఘవనాయకుఁడు గ్రంథమంతిముగోరుచు నిట్లు
చెప్పినాఁడు

మ. పదియాఱ్యన్నై పసిండికిన్ వలపుపైపైఁజెందు చందంబునన్
చదురుల్ మీరుభవత్ప్రబంధమిల నిచ్చల్ దక్షిణ ద్వారకా

సదనాస్థాన కథానుషంగములచే సంభావ్యమై మించె నేఁ
డది మాకంకిత మీవొనర్చుమని యాహ్లాదంబు సంధిల్లఁగన్.

సీ. అల సహ్యజాతటి నగ్రహారంబులు
బహురేకమించు నుంబళికయూళ్లు
బంగారు వనుసుల పచ్చల పల్లకి
పసిడికొమ్మల కట్టభద్రకరులు
పడివాగె తేజీలు బంగారుకాళాంజి
హడపంబు చామరల్ హంసకంబు
తరమైన చొకట్లు తారహారంబులు
నంగుళీయాది రాజార్హ భూష

గీ. లెలమి నపరంజి హరివాణములును గిండ్లు
పెట్టెలకొలంది జాలెలు మట్టుమీటి
.....ఘనత
కనుగుణంబుగ దయచేసి యపుడు మఱియు

క. కేళాకూళుల సజ్జల
కేళీవనములను మించు గృహ రాజంబున్
శ్రీలెసఁగ నొసగి లోకులు
మేలని కొనియాడ కరుణ మీఱఁగనంతన్.

గీ. విందునకుఁ దాము గఱితలు వేడ్కవచ్చి
వరుస సొమ్ములు తమయింటి వారికొసఁగి
యాత్మజలకెల్ల చతురంత యానములను
మహితభూషణములు బహుమతులుసేయ ”

పైపద్యములవలన కాళకవి నెంతగ గౌరవించినది మనకు తెలియవచ్చును. కాళకవిని కవిగానెంచక, రాజకవిగానెంచి యాతనికివివిధరాజ చిహ్నములనొసంగి విజయరాఘవుడు సమ్మానించెనని యాశ్వాసాంతగద్యవలన నెఱుకపడుచున్నది. “ఇతి శ్రీమత్కాళహస్తీశ్వరకరుణాకటాక్ష లబ్ధసిద్ధసారస్వతనయచంగల్వ వేంకటార్యతనయ, విజయరాఘవభూపప్రసాదాసాదిత వివిధరాజచిహ్నచిహ్నితభాగధేయ కాళయనామధేయ ప్రణీతంబైన రాజగోపాలవిలాసంబను మహాప్రబంధంబునందు బ్రథమాశ్వాసము.”

కాళయ ప్రతిభావంతఃకర్తానకవి. బంగారమునకుఁ బరిమళ మబ్బినట్లుగా, నీశనికీ విద్యత్కవిరాజగు విజయరాఘవనాయకుని స్నేహబాంధవము సమీకూడినది. ఈ రాజగోపాల విలాస మొకటి తప్పితక్కిన యీతనిస్మృతులేవియు కానరాలేదు. అయిన కాళయ కవితాపై శద్యమును ప్రకటించుటకు నీప్రబంధమొక్కటియే చాలును. ఈ విషయమును గూర్చివిస్తరించుటకు ముందు, కృతి పతియగు విజయరాఘవనాయకుని గూర్చి మనము తెలిసికొనఁ దగును.

రాజగోపాలవిలాసమున ప్రథమాశ్వాసమున కృత్యవ తరణికలో రమారమి యేబది పద్యములలో విజయరాఘవనాయకుని యదంతమంతయు వివరింపఁబడినది. ఆతని పూర్వజాంతతి సంగ్రహముగను, తక్కిన కృతిధర్మసంగతి సవిస్తరముగను నందు వర్ణితమైనది. ఈ భాగమునే ‘విజయరాఘవ వంశావళి’ యని నేఱుచేసి వ్రాసినట్లు మున్ను తెలిపియుంటిని, దీనివివరణము.

—: విజయరాఘవనాయకుని చరిత్ర :—

శ్రీహరిపాదపద్మమున నాల్గవజాతి ప్రభవించెను. ఆజాతి లో కొండలు రాజచంద్రులు దయించిరి వారిలో కృష్ణరాజును నాతఁడు మొదటివాఁడు. అతనికి తిమ్మరాజు జన్మించెను. తిమ్మరాజు గుణాతిశయముచే శ్రీహరియే మానవునిగా నవతరించినట్లు ప్రఖ్యాతిగాంచెను. అతనిభార్య య్యంబ. వారలకు మహాప్రసిద్ధుఁడు చెవ్వనృపతి కొమారుడయ్యెను అతఁడు శ్రీశైలమునకు సోపానపంక్తికట్టించి, ప్రాకారమును నిర్మించెను. వృద్ధాచలమున ప్రాసాద మండపములుగట్టించి గ్రామముల నాక్షేత్రపతికి దాన మిచ్చెను. అరుణాచలమున దేవాలయమునకు గోపురముకట్టించెను. వృషభగిరియందు పూజాదికము లేర్పాటుచేయించెను. చెఱువులు త్రవ్వించి, పోడశమహాదానములు కావించెను. ఈతనిని చినచెవ్వప్పయని యందురు. చినచెవ్వప్ప మూర్తిమాంబను పెండ్లియాడి యామెవలన అచ్చుతప్పనాయకుఁడను పుత్రుని బడసెను.

అచ్చుతప్పనాయకుఁడు శ్రీరంగనాథస్వామికి సింహాసనము ప్రణవమయమైన బంగారుసెట్ట, రత్నాంగద కిరీటరాజము, అభయహస్తము నర్పించుటయేగాక దేవళమునకు నెనిమిదవ ప్రాకారమును గోపురమును, నన్నశాలయును కట్టించెను. ప్రాకారములలో నారామములు నిలిపి, చైత్రరథారోహణోత్సవము జరిపించు నేర్పాటుచేసెను. అచటనున్న యచ్చికకోటి కగ్రహారములిచ్చి, వివిధనాట్యనేవ, నివేదనములు ప్రతిదినము జరుగు కట్టడఁగావించెను. శ్రీరంగపతి సన్నిధానమునముత్యాలతో తులూపురుష దానమును గావించెను. ఈతఁడు భక్తిపరుడేకాక పరాక్రమవంతుఁడని సమర నిశ్చంకుఁడని కీర్తిఁగొనెను.

ఇట్టి యచ్యుతనాయకునికి మూర్తిమాంబకు రఘునాథ నాయకుడు జన్మించెను. రణము పెండ్లిచవికెగా భావించినమహా వీరుడు రఘునాథుడు. అతడు పాండ్య, తుండీర, చేర, పారసీక, ఆంధ్రదేశరాజుల సందఱనుజయించి, విజయలక్ష్మిని వరించెను. అత డపజయమన నెఱుంగెడు. ఈతడు రణరంగధీరుడైనను శత్రు రాజులు వెనుకనుకుం దగ్గినవారిని సంరక్షించి, వెన్నాడక యుండు నుదారుడు. ఈతని యేనుగుల శాలలో, వింధ్యసింహశపు శేను గులు, గుఱ్ఱాలశాలలో. శక, సింధు భాష్టిక దేశపు గుఱ్ఱములు నుండెడివి. భాండాగారములో కోట్లసంఖ్యకుమించు సవరత్న మయ కాంచనాభరణములు, ప్రకాశించెడివి సగరిలో మెఱపు దీగెలఁ బోలిన మెలతలు, మెలఁ గెడివారు. ఇవియన్నియు శత్రురా జుల కానుకలు. ఈతడు జయించినవీరులకు లెక్కలేదు. వైరి రాజుల శిరస్సులను పాపాణములతో నీతడు కావేరినది కానకట్ట గట్టి నాడనవచ్చును. కృతులు మెచ్చుంగల దగిన సత్కృతులు. ధరా దేవికి హారములనవగు సగ్రహారములు, సకలదేవాలయ ప్రతిష్ఠలు సర్వవిధములైన దానములను చేసి రఘునాథనాయకుడు రాజ్య మేలెను.

రఘునాథరాయని భార్య కథావతి. ఆమె పరమపతివ్రత. వారికి, అచ్యుతరామభద్రుడని విజయరాఘవనాయకుడని యిరు వురు కుమారులుగలిగిరి. అందు పెద్దవాడగు రామభద్రుడు మహావీరుడు. అతని నిలువెల్ల కరుణ. అతనిపలుకులు నీతిప్రచార ములు. తలపులు ధర్మమునకు పుట్టినిండ్లు. డకలు దాక్షిణ్యసంకేత ములు. అతడు మన్నఘనివంటి సుందరుడు. అతనిసోదగుడే విజయరాఘవనాయకుడు. ఇతడే కృతిధర్త.

ఈతఁడు మహాపరాక్రమిశాలి. శత్రురాజుల నిగూఢతం
త్రంబులెఱుఁగు నింగితజ్ఞత, వైరిరాజభూతములను నిగ్రహించు
శక్తి, పరిపంథివర్గమును స్తంభింపజేయు మగఁటిమి, పరరాజు
లను జంత్తపుబొమ్మలవలె నాడించుబుద్ధిసూక్ష్మత, యితనియం
దు మూర్తీభవించియుండెను. ఒకనాఁడే యైదారుయోజనములు
మేరదాడివెడలి తిరిగివచ్చు దండితనము, ఒకగుఱ్ఱముపైనుండి
వేటొకగుఱ్ఱముపైకి నెగురులాఘవము, మావంతు నెదిరించి
యేనుగుపైకి నెగిరి దానినదలించు భుజశక్తి, ఎట్టిశూరునైన నెదు
ర్కొని, వానిమర్మములు నాటుకట్టు సూటిగా కత్తిమీటు చాక
చక్యము నీతనియందే కన్పట్టును.

—: సాహిత్యరాయ పెండేరము :—

ఈతని కాలికి ' సాహిత్యరాయ పెండేరము ' అను బిరు
దందె కలదు. అది, వైదూర్యములతోను, పద్మరాగములతోను,
ముత్యములతోను, నీలములతోను కూర్పబడి సామంతరాజులు
మొక్కుచున్నప్పుడు వారికిరీటములు కాంతు లీగండపెండేరమున
కుపచారి సమకూర్చుచున్నట్లు మెఱయుచుండెడిది. సభయందు,
జరుగు తర్కవ్యాకరణమీమాంసాచర్చలు, నవ్యకావ్యసాహితీ
వైపుల ప్రదర్శనములు, లక్ష్యలక్షణగ్రంథసమన్వయచాతు
ర్యములు, చమత్కారభాషాగోష్ఠీవినోదములు నీగండపెండే
రమున కుపచారిముచేయుచున్నట్లు కన్పట్టెడిది. ఈ పెండేరినాదము
బిరుదవాద్యములనాదమున కుత్కర్షిగలిగించుచు, విద్యావిషయక
సందేహములు గలిగినప్పుడు రాధాంతనినదమును ప్రకటించుచు
సకలవిద్యాసామ్రాజ్యసింహాసన మెక్కినట్లు విలసిల్లుచుండెను.
మఱియు నీపెండేరమున నాతఁడు జయించినరాజులు బొమ్మలై
వ్రేలుచుండిరి.

—: శారదాధ్వజము :—

ఈతఁడు ‘విజయరాఘవవిలాసంబున’ విద్యాగోష్ఠి నున్నప్పుడు, పై పెండ్లిరముగాక. యాతనిమోల “శారదాధ్వజము” నొప్పుచుండును ఒక్కయెడ చీనిచక్కెరి పానకమువలె మధురమై, వేఱొకయెడ విరజాజి పూవుదండవలె పరిమళయుక్తమై, మఱియొక్కయెడ మలయమారుతమువలె చల్లనై, యింకొకయెడ, నిండువెన్నెలవలె నిరితిశయాహ్లాదకార్యమై వెలయునట్లు కవితచెప్పఁగల చాతుర్యము విజయరాఘవనాయకునికే కలదని, తనహస్తముచే నీధ్వజము చాటుచుండును.

“ప్రపంచమునవనవోన్నేషమై వెలయవలెను. వాక్యవైఖరుల లంకారానుసారులు కావలెను. శబ్దము పాణినీయవ్యాకరణ ప్రామాణ్యమై యుండవలెను. కర్పూరమువలె కవితాసందర్భము చప్పిన గుబాళింపవలెను” అని శారదాధ్వజము చాటుచుండెడిది.

విజయరాఘవనాయకుని సాహిత్యగోష్ఠిలో, పసిండి తీవలఁబలిన పడఁతలు “పాండ్యమండల విభాళా” యంచు గైవారము చేసెడివారు. భరతసంగీతసాహితీవిద్యలు భామాస్వరూపములు దాల్చినవో యనునట్లు, తమతమబిరుదు వాద్యములు, చిహ్నములు వెలయఁగా తాదాశ్యవతులగు తరుణు లందు తనరారుచుండిరి. వారిలో నాటకతైలు నాటకతైలు నుండిరి. ఆటకతైలులో

చంద్రరేఖ

యను నామె యగ్రస్థానమధిష్ఠించినది. ఈమె విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశుఁడగు వీరవేంకటరాయపుష్పకీర్తిమహేంద్రునివలన బహువిధబిరుదశౌరవముల నందిన నట్టువరాలు. ఈమె

కాక నీ క్రింద నుదాహరింపబడిన నాట్యకత్తై లాసభయందెన్నిక గన్నవారు. వారొక్కొక్క నాట్యమున ప్రత్యేకవిశిష్టత గడించి నారు.

దూపవతి	- చౌ పదములు	నాట్యము
చంపకవల్లి	- శబ్దచూడామణి	„
మూర్తి	- జక్కిణి	„
కోమలవల్లి	- కొరవంజి	„
లోకనాయక	- నవపదములు	„
శశిరేఖ	- దేశి	„
రత్నగిరి	- దరుపదములు	„
భాగీరథి	- పేరణి	„

ఇంకను, మదనపదములు, దూత్యము, నవరత్నమాలికలు మున్నగువాని నితరు లభినయించెడివారు. అన్నియును శాస్త్రోక్తముగా నభినేయములగుచు, వారి నాట్యకళా నైపుణ్యమును, సువ్యక్తము గావించెడివి.

సంగీతమును నీవిధముగనే పాటకత్తైలు ప్రపంచించిరి. ఒక భామ వీణె, ఒక లేమి కిన్నర, నొకముదిత ముఖవీణె నొక కొమ్మ పిల్లనగ్రోవి, ఒక ధవళాక్షి తంబురా, ఒక సారసాక్షి స్వర మండలము చేకొని, వానిపై సంగీతము వినిపించిరి. ద్విపదలొక తెఱవ, తత్ప్రసంగ మొకతన్వి, యక్షగానమొక యతివ, జోలనువ్వాలొక నుందరి, ధవళంబులొక తరుణి, ఏల లొక యించుబోణి- దండె మీటులతో, రావణహస్తములతో, తాళములతో, చెంగులతో సకలహృదయ ద్రవీకరణకారణలై సకల సభాష్టానకారిణులై జంత్రగాత్రముల గాంధర్వవిద్య వినిపించిరి.

కేవల శాస్త్రీయమార్గమున నొక కీరవాణి, స్థాయిగమకము రక్తి గడలుకొన, రాగాలాపన చేసెను. ఇక తక్కిన వెలదులు వాద్యములతో విద్యుద్వల్లులవలె గోష్ఠి సాగించునప్పుడు, ఆకాశమునుండి విద్యాధరులు, తానును రమణీవేషములు ధరించి యీ విద్యుదనేర్చుటకై భూమికివచ్చిరోయని భ్రాంతి గలిగించిరి. ఆసభయందే కృష్ణమాంబ తన కవితాచాతుర్యమును చూపి, యందఱ నాశ్చర్యమనస్కులుగఁ జేసెడిది.

విజయరాఘవనాయకుఁడిట్టి విద్యాగోష్ఠియందు నిమగ్నుఁడైనను, నిరంతరదానశీలియై ప్రజలనేమిటక పోషించుచుండెను. కాశీనుండి, రామేశ్వరమువఱకును, ద్వారకనుండి దక్షిణతీరము వఱకును, నీతని యన్నదానమును వినుతింపని బ్రాహ్మణులులేరు. ప్రతిదిన మేఁబదివేలమందికి నన్నదాన మొసఁగెడు మహాదాత.¹

ఆతఁడు, శా. శ. 1555 నకు సరియగు శ్రీముఖ సంవత్సర శ్రావణశుద్ధ ద్వాదశీ, సామ్యవారమున, దక్షిణద్వారమున కృష్ణతీర్థమున స్నానముచేసి, సంకల్పపూర్వకముగా షోడశ మహాదానములుచేసి, బ్రాహ్మణులకు సగ్రహారాదికము లొసంగెను. ఇది క్రీ. శ. 1633 సంవత్సరము. ఈనాఁడే విజయరాఘవుని రాజ్యారోహణ దినము. ఇట్టి మహావిద్యత్కవిరాజచంద్రునికి, కాళయకవి తన గ్రంథమును పై సభయందు సంకీర్తముగావించెను. పైని పేర్కొనిన కాలమే యీకృత్తి రచనాకాలమని మూహింపవచ్చును. అట్లయినది విజయరాఘవనాయకుని రాజ్యరంభవత్సరముననే వెలసింది. విజయరాఘవనాయకుఁడు నలువ

1. ఇప్పటికి నన్నదానములకు ప్రసిద్ధికెక్కిన యిండ్లకుగాని సత్రములకుగాని “తంజావూరు సత్రములు” అనిపేరు వాడుకలోనున్నది.

దేండ్లు పాలించినాడు. తరువాతి కాలమున నీతని యాస్థానమున పెక్కురు కవులును మహాప్రసిద్ధిజెందిన కవయిత్రి రంగాజమ్మయు వెలసిరి. ఈ గ్రంథమున వారి ప్రశంసయేలేదు. ఇంతియేకాక, ప్రతి యాశ్వాసాంతమున నీ కావ్యము “ చంద్రరేఖ ” చిహ్ని తమై యున్నది.

ప్రథమాశ్వాసము - క, ధావనవల్లన వేప్తన
రేవంతక “ ముద్దుచంద్రరేఖ ”
కాంతా !

ద్వితీయా ,, - తపనాభాంత ధ్వాంత
ద్రిపుయూథా “ ముద్దుచంద్రరేఖ ” నాథా !
తృతీయా ,, - చతురానన చతురవధూ
శ్రితవదనా “ ముద్దుచంద్రరేఖ ” మదనా !
చతుర్థా ,, - “ శ్రీముద్దుచంద్రరేఖ ”
ప్రేమస్థేమాభిరామ ”

ఈ మెముందు చెప్పబడిన నట్టువరాలు చంద్రరేఖయే. వీర వేంకటపతిరాయల వలన మెప్పుచెందిన యీమె. క్రీ. శ. 1614 ప్రాంతమున తంజావూరినిచేరి విజయరాఘవ నాయకుని చేపట్టి యుండవలెను. కాని యప్పటి కాలము యవరాజుగనే యుండెను రాజ్యమునకు రాగానే యీమె నొక మహిషిగా పరి గణించుటచే, కాళకవి యిట్లామె నామాంకితమును వెలయింపఁ జేసి యుండను కావున నీకృతి విజయరాఘవుని కాలమున ప్రాథమిక కృతీయే. మఱియునిందు విజయరాఘవనాయకుని సాహిత్య విద్యావైభవమువర్ణితమైనను నసంఖ్యాకములైన నాతని గ్రంథ రచన లేవియునుగాహ్యతములు కాలేదు. అనగా నీకృతిరచనము

నాటికింకను గ్రంథరచన నాతఁడు ప్రారంభింపలేదని తెలియుచున్నది. ఇదియును పై యభిప్రాయమునే బలపఱచుచున్నది. ఇక గ్రంథ విషయము.

ఇది దక్షిణద్వారకాస్థల మహాత్మ్యమును దెలుపు నైదా శ్వాసముల ప్రబంధము. దక్షిణద్వారకయనగా తంజావూరిజిల్లాలోని మన్నారుగుడి. అచ్చటనున్న స్వామి రాజగోపాలుఁడు. ఈస్థల మహాత్మ్యమునకు మూల మిగ్నికల్పమని తెలుపఁబడినది. సూతుఁడు శౌనకునియడుగగా శౌనకుఁడాతనికి 'చంపకవనాంతరమున గోప్రళయమాని తపస్సుచేసి హరినివేడగా నాతఁడు ప్రత్యక్షమై, యాతని కోర్కె ననుసరించి, పదాఱువేల గోపికలతో, అష్టచుహిషులతో నచ్చటనే నిలిచెను' అని చెప్పుట కథాబీజము.

ఈ ప్రబంధమున కథాసారము.

చంపకవనమున శ్రీకృష్ణుఁడు వనవిహారము సలుపుచు అష్టవిధ శృంగార నాయకలనలె చెలఁగుచున్న తన యష్టమహిషుల స్వభావములు తెలియఁగోరి, వారివారి నాయాజాడల నుండ నియమించెను. తొలుత రుక్మిణి జాడకరిగి, యామెకుఁ గనఁబడకుండ పొంచియుండి యామె యనుతాపము, హృదయము నెఱింగి యెదుట ప్రత్యక్షమై యానందాభివృద్ధిని లాడించెను. ఆ వెనుక భద్రవద్దకు నొకదూతి పంపి, సంకేతస్థలము చెప్పి, తానచ్చటి కేగెను. కాని భద్రయలిగి కొంతతడవు కృష్ణుని విరహవేదనకుఁ బాలుపఱచెను. అంత లక్షణ తన జాడలో నొక చంద్రకాంత శిలపై కృష్ణునికొఱకు నిరీక్షించు తన సౌధమునంతయు నలంకరింపఁజేసెను. ఆతఁడు రాకపోవుటచూచి యొకదూతిని పంపి, రప్పించెను. శ్రీకృష్ణుఁడామెను సమ్మదాంతరంగితగా నొనర్చి, తక్కిన

కాంతలం దలంచుకొని వారి సమాగమము కాంక్షించుచుండెను. జాంబవతి తనదూతికతో విరహవేదన నివేదింప నామెవలన శ్రీకృష్ణుఁ డెఱింగి పొదలచాటున యామె యనురాగమ్ము గ్రహించి, యామెను మోదమునఁదేల్చి, మిత్రవింద సౌధమున కేగి, యామెను ముదితురాలుగ నొనర్చి విరహాగ్లానిచే కుందు చున్న సుదంతను సంతసపఱచెను అపై తనకొఱకు వ్యధచెందు కాళింది నానందమున దేలించి, సత్యభామను, సకల సౌఖ్యముల సంభావించెను.

ఆ పైని దక్షిణద్వారకానగరమును కవి వర్ణించి చంపక వనమునకు దక్షిణ ద్వారకాసంజ్ఞ గలుగుట వివరించియున్నాడు.

చంపక వనమున తపస్సు చేసెడు ఋషులలో వహ్ని ముఖుఁడను సంయమిత్రేష్ఠుఁడు గలఁడు. అతనికి గోప్రళయుఁడు గోభిలుఁడు నను నిరువురుతనయులుగలిగిరి. వారిరువురిలో గోప్రళ యుఁడు, స్నానసంభ్యాజపహోమకృత్యంబులునిర్వహించుచునతిథి యభ్యాసములనుపూజింపుచు, సిరింతరభగవద్భక్తి సంప్లావితుండై శ్రీహరి గూర్చి తపస్సుచేయ నారంభించెను. అతడు శీతవాతోష్ణ స్థితుల లెక్కింపక నుగ్రరీతి తపస్సుచేయుట తోడనే శ్రీ మహా విష్ణు వాచని తపశ్చర్యకుమెచ్చి ప్రత్యక్ష మయ్యెను గోప్రళయుఁ డాతని బలువిధముల ప్రణమించెను. మహావిష్ణువు మిక్కిలి సంత సించి ఎరము కోరుకొమ్మనెను. గోప్రళయుఁడు రుక్మిణి మొదలగు పట్ట మహిషులు పదారువేల గోపికలు వీరితో శ్రీ కృష్ణావతార మున ద్వారకలో నున్నట్లుగా చంపకవనమున నివసింపఁగోరెను. అంత మహావిష్ణు వట్లే చంపకవనమునకు దక్షిణద్వారకాసంజ్ఞ నిచ్చి యచ్చట కృష్ణావతార రూపమున వసించెను. గోప్రళయుఁ

డా డ్డేత్రంబున తొలుత కృష్ణుని వరము వలన కృష్ణతీర్థమును, నందుండి హరిద్రానదినిఁ గలుగ జేసెను. విష్ణు పుష్కరిణి నిర్మించెను. అచ్చటనే బృందావన రూపమున వనముచుప్రతిష్ఠించెను. గోభిలుఁడుకూడ గోప్రళయ న కీ డ్డేత్రనిర్మాణమున తోడువడెను. కొంతకాలమునకు గోప్రళయుఁడు వైకుంఠవాసి యయ్యెను.

ఇచ్చట బ్రహ్మ తొలుత తపస్సు చేసెను. మహాలక్ష్మి విష్ణువును గూర్చి తపస్సు చేసెను. శ్రీమహావిష్ణువు వారివారి కోర్కెల నెఱవేర్చెను.

ఆపైని హరిద్రానదీ ప్రభావమువర్ణితము. ఏపాపమునకైన నిష్కృతి గలదు గాని కృతఘ్నతకు నిష్కృతి లేదు. అట్టి కృతఘ్నతా గోషమును తొలంగించిన హరిద్రానదీప్రభావమున కొక కథ యను సంధింపఁబడినది. గోదావరీనది యుత్తరమున సింధుసావీరమధ్యప్రదేశమున సారాప్త దేశము గలదు. దానిని రాజశేఖరుఁడను రాజుపాలించుచుండెను. అతఁడొకనాఁడు వేటకు బయలుదేటి సాధన సామగ్రిచే యాటవికులతో చాల తడవు వేటలాడి యనేక మృగములను జంపెను. అంత నొక వరాహము చెంచులకు వశము గాకుండ తన యెదుటనుండి పోవుచుండగా దానిని పట్టుకొనుటకై వెంట తరిమెను. కాని రాళ్ళు రప్పలు, గిట్టులు పుట్టులు దాటినను చిక్కలేదు. అతఁడును మిగుల డస్సి, దాహము మిక్కుటము కాగా నక్కడ నొక యాశ్రమము గన్పడ నందు ప్రవేశించెను. అచ్చట యజ్ఞశీలుఁడను ముని యాతని సేదదీర్చి, యాదరించి, యన్నపానాదుల సంతృప్తిం గావించి తన పురమున కనిచెను. ఆ వెనుక, నీ రాజు నకు కృతజ్ఞతా స్వభావ మెంతవఱకు నున్నదో పరీక్షించుటకై

మునిరూపముననే దొంగవానివలె, చీకటి పడగానే రాజుగారి ధనాగారములోని విలువగలవానిని గ్రహించి, పట్టుకొని పోవుచుండెను. అంత తలవల్లాతని పట్టుకొని, కట్టుకట్టి రాజుగారి ముందట నిలువఁబెట్టిరి. అంత రాజు మునిని చూచి తన కుపకృతి చేసినవాఁడని గ్రహించియు సొమ్ము తీసుకొని నాతని దుర్భాషలాడి యవమానపఱచి, యూరు వెడలఁగ్రోయించెను. అంత కృతఘ్నతా గోషముచే, రాజు మతిభ్రాంతికలిగి పిచ్చివాఁడై యడవుల దిరుగుచుండెను. తన యాశ్రమము ముందు రాగానే యజ్ఞశీలుఁ డతని పాపము పరిహరించెదనని యాతని చేరఁబిలిచి యిది వచ్చుటకు నాతని రాజ్యమదాంధతయు కృతఘ్నతయే కారణమని తెలిపెను. మఱియును బ్రాహ్మణాశీర్వాదము వలన సర్వశుభములును సమకూరవలయుననియు నచ్చట హరిద్రానదిలోఁ గ్రుంగిన తన పాప నివృత్తియై పూర్వరూపము వచ్చునని చెప్పెను. అట్లు చెప్పిన తోడనే హరిద్రానదిలో మురుఁగగానేతన పూర్వతేజస్సు, రూపమును ధరించి, విష్ణుభక్తుఁడై యచటి రాజగోపాల స్వామికి నంత యుక్తైశ్వర్యము చేసి కృతార్థుఁడయ్యెను.

శ్రీకృష్ణుని యష్ట మహిషులును నష్టవిధశృంగార నాయికలుగా నిరూపించి, కవి, యాలంకారికశాస్త్రానుగుణ్యముగ, శృంగార రస పోషణము గ్రంథమున నిట్లనుసంధించి నాఁడు.

దుక్కిణి	- స్వీయ	ప్రథమాశ్వాసము.
భద్ర	- కలహంతరిత	} ద్వితీయా ,,
లక్షణ	- వాసవసజ్జక	

జాంబవతి	- విప్రలబ్ధ	}	త్పతీయా ,,
మిత్రవింద	- ఖండిత		
మందంత	- విరహోత్కంఠిత		
కాళింది	- ప్రోషితభర్తృక	}	చతుర్థా ,,
సత్యభామ	- స్వాధీనపతిక		

ప్రథమాశ్వాసమున మొదట యవతారికయు, పంచమాశ్వాసమున చివట డేత్ర మహాత్మ్యమును సంఘటించి గ్రంథము పూర్తి చేసినాడు. గ్రంథ మందంతటను శ్రీరాజగోపాలనామమున నెలసిన శ్రీ కృష్ణుని విలాసములే గావున నీ ప్రబంధమునకు రాజగోపాలవిలాసము అను పేరు స్థానిక మగుచున్నది. “విజయరాఘవ విలాస భవనమును రాజగోపాల విలాస మలంకరించుట విశేష సంఘటనమే గదా !

ఇందైదాశ్వాసములలో 454 పద్యములు గలవు. ఇది ప్రబంధమని యనిపించుటకు, చతుర్థాశ్వాసమున ద్వారకాపుర వర్ణన, పంచమాశ్వాసమున, వేట వర్ణన చేయబడినది.

కాళయకవి కవిత, ధారాశుద్ధి గలిగి ప్రసన్నమై మృదు మధురమై వెలయుచున్నది. సంస్కృతసమాసము లుపయోగించిన నవి ప్రసాద గుణము గలిగి, హాయిని గూర్చును. ఈతని సమాసరచన నన్నయ శ్రీనాథుల రచనఁ దలపించును.

మ. కలమంద్రోదిత రత్నకంకణ ఝణత్కారంబు తోరంబుగాఁ
దలియం దీవెలు పంచలించుగతి హస్తన్యాసముల్ మీఱఁగా
లలనల్ “పాండ్య నృపాల మండల విభాళా” యంచు

గైవారముల్
వలకొప్పన్ రచియించి రంత నుచిత వ్యాపార పారీణతన్,

చ. మలయతటీపటీరతరుమాంసలసౌరభభారమందు సం
 చలనసమీరలోలజలజాతసుజాతపరాగరాగముల్
 కలిత మనోహరాస్తరణకాంతనిశాకరకాంత వేదికా
 తలముననుండి యవ్యికచ తామరసాక్షిఁ దలంచి యిట్లనున్.

క॥ హరియించె వారి బడలిక
 పరిసరికాసారతీరపరిచిలహంసీ
 గురుదంచల హతిచంచల
 సరసిజదళతాశృంఘతజాతానిలముల్.

నన్నయలె మత్తేభ వృత్తము నడిపించుటయందు కాళకవి
 గట్టివాఁడు.

మ. సుమనస్సాయకలోలచాపం దఖిష్టాత్పదనల్ నేమునీ
 బొమపొల్పుంబు తదీయబాణముల సొంపుల్ వంపువాఙ్మూపు
 లున్
 ప్రమదాంభోనిధిఁ దేల్చె, సౌఖ్యములు నాపాదించె నూహిం
 చఁగా
 రమణీ! కోపము నేయునట్టి యుపకారం బెన్నఁగా శక్యమే!

అచ్చ తెనుఁగు పదములతోనిట్లే :—

మ. తొగరార్తా తెగ మేడ యోనదులజోతుల్ తేటనిద్దంపులే
 జిగురు న్వెన్నెల చల్వ చప్పరములన్ చిన్నారి వూగుత్తులన్
 నెగడం జేయఁగ బాటయండి వలితేసల్ చిందు
 చందంబునన్
 చిగురుం బోడి మురాజేరి పలికెన్ చిత్తంబు రాన త్తఱిన్

మ కలలో నైనను నీదు మాటలకు నౌఁగాదంచు మాజూడుటల్
 గలవో? వాడలవాడలం దిరిగి రాగా నీకు మెండ్లాడ్డుటల్
 గలవో? చూచినవారలండులు నగంగా నిన్ని విన్నాణముల్
 గలవో? మానవతీవిలాస మకరాంకా! యింక నేమందురా?

ఇందు శృంగారరసము అమరుక కావ్యము నందువలె
 భావప్రధానము గాని, యాంక్షకావ్యసాధారణమగువర్ణన ప్రధా
 నము గాదు-వస్తువర్ణన గావింపక, భావస్ఫోరణీయుగ సంభా
 షణమూలముననే శృంగారసావిష్కరణము గా విం చి న
 కాళకవి ప్రతిభ యసమానమైనది.

రాజగోపాల విలాసమునకు కొంచెము ముందుగఁ బుట్టిన
 విజయ విలాసముతో సరిచూచిన నీ విషయము స్పష్టము-విజయ
 విలాసమున శ్లేషల మూలమున వర్ణనల మూలమున వేంకటకవి
 రససిద్ధి గావించినాఁడు. జాంబవతి లక్షణ నాయికల ఘట్టములోని
 సంభాషణలు చూచిన కాళకవి కేవలశ్లేషవర్ణనల పొంతఁబోక
 యెంత భావప్రధానముగ రచించినది తెలియఁగలదు.

ఈ గ్రంథము విజయరాఘవనాయకుఁడు సింహాసన మెక్కిన
 తొలి సంవత్సరముననే యనఁగా క్రీ. శ. 1683లో రచియింపఁ
 బడినది. కాబట్టియే నీ మహారాజు కాలమున విలసిల్లిన రంగా
 జమ్మ మొదలగు కవయిత్రుల వృత్తాంతముగాని, విజయరాఘవ
 నాయకుని రచనలు గాని యిందుండుట కవకాశములేదు. విద్వ
 త్కవియు, విష్ణుభక్తాగ్రేసరుఁడగు విజయరాఘవనాయకుని కాలము
 నాటి విస్తృతముగు వాఙ్మయమునుగూర్చి యికముందు వివరించు
 చున్నాను.

—: విజయరాఘవనాయకుని కాలమున పరిచితున

యాంధ్ర వాఙ్మయము :—

విజయరాఘవనాయకుడు.

విజయవిలాసకృతిభ ర్తయై, వాల్మీకిచరిత్రాదికృతిక ర్తయై సంగీతవిద్యావిశారదుడని మహాప్రసిద్ధి జెంది యాంధ్రులకుఁ జిరస్మరణీయుడగు తంజావూరు రఘునాథరాయని కొమారుఁ డీ విజయరాఘవనాయకుడు. రఘునాథరాయని వెనుక క్రీ. శ. 1653 నుండి క్రీ. శ. 1673 వఱకును దంజావూరును బరిపాలించెను. ఈతని కాలముననే మహారాష్ట్రులు తంజావూరురాజ్యము నాక్రమించుకొనిరి. ఈతని కొమారుడు మన్నార దేవుడుకూడ తండ్రితోఁగూడి మహారాష్ట్రులతో యుద్ధమున మడియుటచే తంజావూరు నేలిన యాంధ్రరాజులలో నీతఁడు కడపటివాఁడు.

తండ్రివలె విజయరాఘవనాయకుఁడు కృతిభ ర్త, కృతీ క ర్త. ఈతఁడు తెలుఁగున నాటకములు, ద్విపదలు. చౌపదలు మున్నగునవి, పెక్కు రచించినాఁడు. ఈతని రచన లీక్రిందివానిని జిత్తగింపుడు.

నాటకములు.

1. రాజగోపాల విలాసము, 2. చెంగమలవల్లిపరిణయము, 3. గోవర్ధనోద్ధరణము, 4. రతిమన్మథవిలాసము, 5. రాసక్రీడానవసీతచోదము, 6. పారిజాతాపహరణము, 7. రుక్మిణీకల్యాణము, 8. రాధామాధవము, 9. ధనాభిరామము, 10. సత్యభామావివాహము, 11. ఉషాపరిణయము, 12. దక్షిణద్వారకాస్థలవర్ణనము, 13. కాళియమర్దనము,

14. రఘునాథాభ్యుదయము, 15. ప్రహ్లాదచరిత్రము, 16. పూత
నాహరణము? 17. విప్రనారాయణ చరిత్రము, 18. సముద్ర
మథన నాటకము, 19. కృష్ణవిలాసము, 20. మోహినీవిలా
సము, 21. జానకీకల్యాణము, 22. ప్రణయకలహము,
23. కంస విజయము.

ద్విపదలు

1. పాదుకాసహస్రము, 2. మోహినీవిలాసము,
3. రఘునాథనాయకాభ్యుదయము.

1. గోపికాగీతలు, 2. భ్రమరగీతలు. సంస్కృతమునుండి
తెలిగించినవి.

చౌపదులు,

1. ఫాల్గుణోత్సవము రగడ - కాపది

దండకములు

1. రాజగోపాల దండకము,

ఇంకను, వేడుకోలు విన్నపములు, దరువులు, ఏలపాటలు,
సంకీర్తనలు, కొఱవంజి, మొదలగు యక్షగానములు, నాట్యము
సేయునప్పు డాయా యభినయనములకు రాగములకు ననుకూలము
లగు నాట్యములు సీతఁడు రచించినట్లు ప్రహ్లాదనాటక పీఠికచే
దెలియుచున్నది.

పై గ్రంథములలో ననేకములు మనకు లభ్యము గాకుం
డుట, యాంధ్రవాఙ్మయమునకు, నందు ప్రత్యేకముగ దక్షి

ణాంధ్రవాఙ్మయమునకుఁ దీరని లోపము. ఈక్రింది వివరించిన గ్రంథములు తంజావూరు పుస్తకాగారమున నున్నవి.

1. రఘునాథనాయకాభ్యుదయము, ద్విపద, 2. రఘునాథనాయకాభ్యుదయము, నాటకము, 3. కాళీయమర్దనము - నాటకము, 4. ప్రహ్లాద చరిత్ర, 5. పూతనాహరణము. 6. విప్రనారాయణ చరిత్రము.

పై వానిలో రఘునాథాభ్యుదయము రఘునాథనాయకాభ్యుదయము (ద్విపద నాటకములును¹) విప్రనారాయణ చరిత్రమును నేడు ముద్రితములైనవి. ముద్రితమైన మూడు కృతులును, చారిత్రకముగ నేకాక సారస్వతదృష్టిని ముఖ్యములైనవి.

రఘునాథాభ్యుదయము.

ఇది తన తండ్రియగు రఘునాథనాయకుని గూర్చి రచించిన యక్షగాన నాటకము - శృంగారరస ప్రధానమగు నీ నాటకమున రఘునాథనాయకుని చిత్రరేఖ యను వనితమోహించుట, చిలుకచే రాయబార మంపుట, వారి సమాగమము వర్ణితములైనవి - మఱియు నందు రఘునాథరాయల కాలమున ప్రవర్తించిన విద్యాగోష్ఠి వినోదములు-రామభద్రాంబ, శుకవాణి, కవయిత్రుల, సమస్యాపూరణములు, రాజకీయముగా నాదాయవ్యయ విచారణలు, కమ్మవారి వక్కణ, మున్నగునవి చక్కగ చిత్రింపఁబడినవి.

1. పై తెనుగుగ్రంథములును సుప్రధానగ్రంథకీర్తిచారిత్రకపరిశోధకాచార్యులును ప్రకృతి విద్వాంసులు నగు డాక్టరు నేలటూరి వేంకటరమణయ్యగారివిపులీకరితలతో తంజావూరి సరస్వతీ మాహులు పక్షమున ప్రకటితములైనవి.

రఘునాథనాయకాభ్యుదయము.

ఇదియు పై విధమున రఘునాథనాయకుని చరిత్ర వర్ణించునదియే. ఇది ద్వీపద కృతి. ఇందు మొదటి రెండాశ్వాసములును సమగ్రముగను, మూడవ యాశ్వాసమున కొంతగ నున్నది. ముద్రితప్రతిలో (1 - 684, 2 - 484, 3 - 912) 2081 ద్వీపదపంక్తులు గలవు. గ్రంథమింక నెంత యుండెనో తెలియరాదు. ఈ గ్రంథరచనావిశేషమిది.

నాయకాభ్యుదయ రచనలు.

తమ తండ్రుల పూర్వవృత్తాంతమును దెలుపు నిట్టి రచనలకు రఘునాథనాయకుడే మార్గదర్శకుడు. అతడు తనతండ్రియైన అచ్యుతప్పనాయకుని చరిత్రము, అచ్యుతాభ్యుదయమనుపేరి రచించి యున్నాడు. అది ద్వీపదకృతియే.

రఘునాథుడు ద్వీపద నాచరిత్రమాలా :

“ భూషించి అచ్యుతాభ్యుదయప్రబంధం

నిర్మాణమున మాకు నిఖిలదేశముల

నిర్మల సత్కీర్తి నెగడు గావునను

యటువలె ద్వీపదకావ్యము పితై యొకటి

ఘటియించి సత్కీర్తి నైకొందునెంచు

మది నెంచి”

యని చెప్పి యున్నాడు. అచ్యుతాభ్యుదయము నేడు లభ్యముకాలేదు. విజయరాఘవుని కాలమున దానిని సభలో చదివి విశేషించినట్లు పై గ్రంథమువల్లనే మనకు తెలియుచున్నది. మఱియు, రఘునాథరామాయణమునందు సంగీతసుధ యందు పేర్కొనఁ బడినది. దీని ననుసరించియే ద్వీపదకృతిగా “రఘునాథ

నాయకాభ్యుదయము” అనుపేర విజయరాఘవనాయకుడు రచించి యున్నాడు. విజయరాఘవుని పుత్రుడగు మన్నార దేవుడును, తన తండ్రి చరిత్రమును “విజయరాఘవనాయకాభ్యుదయము” అను పేర రచించినట్లు “హేమాద్భ నాయకాస్వయంవరము” భరత వాక్యమున నిట్లు చెప్పబడినది.

“ ఇ వ్వి ధంబున.....విజయరాఘవభూపాలక ప్రియ పుత్రుండును.....విజయరాఘవాభ్యుదయాది ప్రబంధ నిబంధన చాతురీ ధారేయుండును, అత్యుత్తమ పితృభక్తిగరుభక్తిభాగధేయుండును మహితానుభావుండగు మన్నార దేవుండు మావణించిన హేమాద్భనాయకాస్వయంవరము అను నాటకము.....

(తంజావూరి పుస్తక సూచిక, M 675. పుట 277-278)
ఇది రాజగోపాలస్వామి కంకితమై ప్రశస్తరచనతో నున్నది. ఇందు తంజావూరి కోట యందుగల భవనములు రఘునాథరాయని విజయవిశేషములు దినచర్య మొదిలగునవి సంపూర్ణముగ వర్ణితములైనవి.

విప్రనారాయణ చరిత్ర ;

పన్నిద తాళ్వారులలో తెనుగు వారిక ప్రయతముఁడైన తొండరడిప్పాడి తాళ్వారుల చరిత్రమును ప్రశస్తమైన యక్షగాన నాటకముగ విజయరాఘవనాయకుడు సంతరించి యున్నాడు. ఈ కథను ప్రబంధరూపమున తొలుత తెలుగున వెలయించినవాడు, భారతకవిచరిత్రములో పరిగణితుండును నైట్టాప్రెగ్గడ వంశీయుండునునగు చదలువాడి మల్లనకవి ఈతని విప్రనారాయణ చరిత్రము ముద్రితమై ప్రచారమున నున్నది.

దీని తరువాత యీవదాంధ్రదేశమున విశేషముగ వ్యాప్తిని గన్నది సారంగుతమ్మయ్య రచించిన “నైజయంతీ విలాసము” అను ప్రబంధము. కాని విజయరాఘవనాయకుని యక్షగానకృతి వీని రెండింటిని కొన్నిపట్టుల మించియున్నది. ఇదియు నేడు ముద్రితమైనది” గాన, నీ గ్రంథ విమర్శనము వేటాకచోట ప్రత్యేకముగ గావించును. చారిత్రకాభిమానులును సారస్వతాభిమానులును, పై రెండు గ్రంథములను పఠింపవలసి యున్నది.

అముద్రితకృతుల వివరము :

అముద్రితములై యలభ్యములగుచున్న వానిలో ప్రతి గ్రంథము మొదలు నీక్రింది పద్యము కానవచ్చుచున్నది. వాని కిది “నాంద” యని చెప్పనొప్పును.

సీ. భోజకన్యాముఖాః - భోజరాజ మరాళ!

సత్యాఘన స్తన - స్తబకభృంగ !

జాంబవతీవిలో - చనచకోరశ శాంక !

మిత్రవిందాతటి - స్నేఘరూప !

భద్రవశావళ - భద్రదంతావళ !

వరసుదంతామనో - వనమృగేంద్ర!

లక్ష్మణరూప కలా - పినీపర్జన్య !

భానుసుతా - లతాపారిజాత

1. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు (కాకినాడ) వారి పక్షమున క్రీ. శ. 1940లో నీ గ్రంథము విపులమైన పీఠికతో ప్రకటితమైనది. పీఠికాకర్త సదుదయము వేంకటరావు ఎమ్. ఏ.

2. తంజావూరి సరస్వతీమహాలావారి పక్షమున, అచ్చటి పండితులగు శ్రీ. మహాదేవశాస్త్రి, శ్రీ విఠలదేవుని సుందరశర్మగార్ల సంపాదకత్వమున వెలువడినది.

సీ. షోడశశ్రీసహస్ర చ - త్సుఃప్రసార
 హారసార మసార మో - హనశరీర!
 విజయరాఘవ భూపాల - భజనలోల!
 కేలుమోఢ్యైద రాజగో - పాల ! నీకు.

పై రచనము లన్నింటిలోను ప్రస్తావన చరిత్రమను యక్ష
 గానము చివరకృతి - ఈయక్షగానము నే విజయరాఘవనాయ
 కుని కృతులన్నియు పేర్కొనబడినవి - మతియు నిందు పై సీస
 పద్యములేదు - గ్రంథములో నిది చాటుకావ్యముగా పేర్కొనబడినది - (సంఖ్య 541)

పూతనా హరణము.

ఇందు శ్రీ కృష్ణుడు పూతనను సంహరించుట వర్ణితము.
 గ్రంథారంభమున పన్నిద తాత్పర్యము స్తుతి గలదు - దీనివలన
 విజయరాఘవుని వైష్ణవధర్మ ప్రస్తుతము ముగుచున్నది. ఇందు
 కై వారిగద్యలో నాతడు “ చతుర్విధ కవితా నిర్వాహక సార్వ
 భౌమ బిరుదాంగద విరాజమాన చరణాంభోజు” అని వర్ణితమై
 డైనాడు. (సంఖ్య 554):

కాళియ మర్దనము.

శ్రీ కృష్ణుడు కాళియుని మర్దించుట యితివృత్తము. ఇందు
 విజయరాఘవ నాయకుడు కనకాబ్జనాయిక గిన్న చిన్నికుమారుడుగా
 వర్ణితమైనాడు. (సంఖ్య 500.)

ఈతని యాస్థానమునందు విలసిల్లిన కవులు కవయిత్రులు.
 కవులలో తొలి పేర్కొన దగినవాడు.

1. చెంగల్వకాళ కవి.

ఈతనిగూర్చి యీవఱకుఁ దెల్పితిని.

2. కోనేటి దీక్షిత చంద్రుడు.

ఈతడు “విజయరాఘవల్యాణము” అను నాటకము నకుఁ గట్టి - రాజగురువగు శతక్రతు చతుర్వేది శ్రీనివాసతాతాచార్యుల శిష్యుడు. రామాయణాచార్యతనయుడు-విజయరాఘవ నాయకునిచేత నగ్రహార, తారహారాది బిరుదవాద్య పారితోషిక ములందినమనీషి- ఈ నాటకము ‘కందళద్రవగర్భసందర్భంబులు హవణించునట్లు’ రచియించెను-ఇది యముద్రితము (సంఖ్య 602.)

3. ఇరుపోత్తమ దీక్షితుడు

ఈతడు “తంజావూరాన్నదాన మహానాటకమును” రచియించినకవి. తంజావూరినాయక రాజు లన్నదానమునకు ప్రసిద్ధిఁ జెందినవారు. “నిరతావారిత్వా సత్రసంతోషితపంచాసత్సహస్రభూసుర” యని రఘునాథనాయకుని వాల్మీకిచరిత్ర గద్య యందు గలదు. విజయరాఘవ నాయకుఁ డట్లే ప్రతిదినము నేబది వేలమంది బ్రాహ్మణులకు నన్నదానము చేసినదాత. ఈ గ్రంథ మందచ్చటచ్చట పాత్రలసంభాషణములలో నటవభాష ప్రయుక్తమైనది. దీనికి చిత్రమరులని నామాంతరము. అముద్రితము సంఖ్య (629) విజయరాఘవనాయకుని యన్నదానప్రశస్తి కాళ కవి రాజగోపాలలిలాసములో (1-81) వర్ణించియున్నాడు.

5. కామరసు వేంకటపతి సోమయాజి

ఈతడు విజయరాఘవ చంద్రికావిలాసమును నాటకమును రచించిన మహాకవి. విజయరాఘవపట్టభద్రుని పట్టపు

కవి. ఈతఁడీ నాటకమును, “ విజయరాఘవచంద్రుని చంద్రికా విహార శృంగారలీలా విలాసంబు కవిజిహ్వారంగ శృంగాటకంబుల థాటి సల్పుభారతి ఘోటకంబుగా ” శృంగారరస గర్భా విర్భావంబునకు గర్భోటకంబుగా హవణించి యున్నాఁడు.

ఈ నాటకమునుండి చోళ దేశవర్ణనమును, విజయరాఘవనాయకుని వర్ణనము నుదాహరించుచున్నాఁడను. దీనివలన యందలి కవితాశైలి యెఱుకపడును.

చోళదేశ తంజావూర వర్ణన - రగడి

కవులెంతయు చోళదేశము దివ్య - కావేరీవారి ప్రకాశము
సవరత్నములున్న కోశము సుర - నాయకరాజ్యసంకాశము
చెఱుకు రాజనంపుఁబైరులు కాపు-సేమముగలిగినయూరులు
తిరముగాఁ బ్రవహించు నేఱులు చోళ-దేశంబున వెయ్యూఱులు
ఆరాజ్యమునకు మంజీరము అల్ల - అమరావతి గన్నసారము
భూరమణీసుణిహారము తంజా - పురము సంపదలకొటారము
సవరత్నంబులపేటలు దివ్య - నారికేళంబుల తోటలు
సవరణ సేసిన కోటలు వీట - సరసులు నూతాఱుకోటలు
వలరాయనిమీది యేలలు చాల - వర్ణింప నేర్చిన బాలలు
విలసిల్లు నాటకశాలలు అందు - వింతవింతలు కృష్ణలీలలు
పరులనుకెల్చిన పౌజులు మెచ్చ - పాలింతురు దినరాజులు
గురిలేని విద్యాభోజులు వీట - సడిసన్న రాజాధిరాజులు.

విజయరాఘవనాయకుని వర్ణన

ద్విపద

శ్రీరాజగోపాల - సేవచే జాల

పేరుఁగాంచిన తేఁడు - బిరుదుమన్నీడు

లక్షణాన్వితుడు క - శావతీసుతుడు
 దాక్షిణ్యశాలి యు - త్తమరాజమాలి
 రణముల జగజ్జెట్టి - రఘునాథపట్టి
 గుణరత్నముల దీవి - గురుజనసేవి
 బహుదానపరుడు భూ - పాలశేఖరుడు
 నహజగుణస్ఫూర్తి - సర్వజ్ఞమూర్తి
 రత్నులకు రతిరాజు - రాజుల రాజు
 వితరణగుణశౌరి - విభవజంభారి
 జగదుపకారి నై - ప్లవమతోద్ధారి
 తగవులవీడు చిం - తామణిజోడు
 నీతికిమాంధాత - నియమసంధాత
 జాతివార్తల మేటి - శౌర్యకిరీటి
 సరసుండు నెఱజాణ - చక్కనివాడు
 పరమనైష్ఠవుల చే - పట్టు కుంచంబు
 బాహు విక్రమశాలి - భరతకోవిదుడు
 సాహిత్యభోజుండు - సంసీత వేది
 కోరినవారికి కొంగు - బంగారు
 చేరువమేరు వా - శ్రిత వర్గమునకు
 బేదల పాలింటి - పెన్నిధానంబు
 వేడికోవిదులకు - నెలలేనిసాము
 పనికిబొంకని రాజు - పరమవివేకి
 నిలుకడగలవాడు - నిత్యాన్నదాత
 పట్టభద్రుండు కృ - పాసముద్రుండు
 చుట్టాలసురభి రా - జులమేలుబంతి
 వరశరణాగత - వజ్రపంజరుడు

నరులసాలింటి పు - న్నమ చందమామ
 ఏకవీరుడు జగ - దేకవదాన్యుఁ
 డాకారమన్మథుం - డసమసాహనుడు
 మానిసీనూతన - మకర కేతనుడు
 భానుసమానుండు - పరత త్వవేది
 అనుమానమునలేని - యావనమాలి
 చనవరి యిల్లాలి - చనుబాల్మగ్రోలి
 పెరిగిన యన్న గో - భిల మానికన్న
 పరత త్వరుచిగన్న - పాయంపుమిన్న
 విజయరాఘవశౌరి - విద్యావిహారి
 భుజబలకంసారి - పూర్ణసంసారి
 అన్నిట నవధాని - యారాజధాని
 మన్ననతోనేలు - మహి మేలుమేలు.

(అముద్రితము - సంఖ్య M. 686 తంజావూరి పుస్తక భాండా
 గారము) సంఖ్య 603

—: పసుపులేటి రంగాజమ్మ :—

రంగాజమ్మకు రంగాజీయని నామాంతరము. ఈమె
 యింటిపేరు పసుపులేటివారు. తండ్రి వేంకటాద్రి. తల్లి మంగమ్మ
 ఈమె విజయరాఘవనాయకుని యీస్థానకవయిత్రయై యీక్రింది
 గ్రంథములను రచించినది.

1. మన్నారుదాసవిలాసము- (ప్రబంధము.) 2. మన్నారు
 దాసవిలాసము-(నాటకము.) 3. ఉపాపరిణయము-(ప్రబంధము.)
4. రామాయణ సంగ్రహము, 5. భారత సంగ్రహము, 6. భాగ
 వత సంగ్రహము

ఇంతియేగాక సంగీతమున నీమె లలితఫణితిని మృదుర సాస్పదములగు పెక్కుపదములు రచించినట్లు, తన యుషాపరిణయావతారికయం దిట్లు చెప్పినది. “ ఇంపుమీర నేనును శృంగారరసంబులఁ జెన్నుమీరు మన్నారూదాసవిలాసంబు వినిపించుచున్న సమయంబున

సీ. వేంకటేంద్రుని పుత్రి! వినుత సగ్గుణభాత్రి!

ఘనయశోరాజి! రంగాజి! వినుము.

మాధుర్యమున మించు మన్నారూదాస

విలాస ప్రబంధంబు లలితఫణితిఁ

గావించి, మిగులశృంగారంబు గన్పట్టఁ

బదములు మృదు రసాస్పదములగుచు

రాణింప రచించి, రామాయణంబును

భాగవతంబును, భారతంబు

సంగ్రహంబుగ రచించి సరసరీతి

మమ్ముమెప్పించితివి చా! నెమ్మిదనరఁ

బరగ పారివంశమున నుషాపరిణయకథ

తెనుఁగుఁ గావింపుమిక నీవు తేటగాఁగ.

పైకృతులలో.

మన్నారూదాసవిలాసప్రబంధమును, మన్నారూదాసవిలాసనాటకమును. (వీనిలో మన్నారూదాసవిలాసనాటకముతప్ప తక్కినవి రెండును నముద్రితములు.) ఉషాపరిణయముమాత్రమే మనకు లభ్యములగుచున్నవి. పైపదములు కూడ మనకు లభ్యముకాలేదు. కాని యీమె తన కృతులలో వాని నచ్చటచ్చట కూర్చుకొనియుండుటచే నుదాహరణమునకు మాత్రమే మనకు దొరికినవి.

రంగాజమ్మ కృతులనుగూర్చి యెఱుంగుటకు ముందు నామె విద్యావైదుష్య మెఱుంగఁదగినది. అది ఆమె గ్రంథముల కడపటఁగూర్చిన గద్యయే తెలుపఁగలదు. దానినిట నుదాహరించెదను

“ ఇది శ్రీమద్రాజగోపాలకరుణాకటాక్షవీక్షణానుక్షణ ప్రవర్థమానసారస్వతధురీణయు, విచిత్రతరపత్రికాశతలిఖిత వాచికార్థావగాహనప్రవీణయు, తత్ప్రతిపత్రికాశతస్వహస్త లేఖనప్రశస్తీర్తియు, శృంగారరసతరంగితపదకవిత్వమహనీయ మతిస్ఫూర్తియు, అతులితాష్టభాషాకవితాసర్వంకషమనీషా విశేషవిశారదయు, రాజనీతివిద్యావిశారదయు, విజయరాఘవ మహీపాలవిరచితకనకాభిషేకయు, విద్వత్కవిజనస్తననీయ వివేకయు, మన్నారుదాసవిలాసనామ మహాప్రబంధనకృతలక్షణయు, మహనీయరామాయణభారతభాగవతకథాసంగ్రహ విచక్షణయు, పసుపులేటి వేంకటాద్రి బహుజన్మతపఃఫలంబును, మంగమాంబాగర్భశుక్తిముక్తాఫలంబును, రంగద్గుణకదంబ యునగు రంగాజమ్మవచనరచనాచమత్కృతిం జెన్నుమీఱు ఉపాపరిణయ ప్రబంధమునందు తృతీయాశ్వాసము.”

పైగద్యవలన నీమె రాజగోపాలదేవుని దయవలన కవయిత్రి యయ్యెననియు, వాచకత్వముననేగాక, చిత్రవిచిత్ర శతలేఖనీవిద్యయందు ప్రవీణురాలనియు, నెనిమిదిభాషలలో కవన ముల్లగల నేర్పటియనియు, పదకవిత్వమున ప్రాశీమగన్నదనియు, రాజనీతి నెఱిగిన రమణియనియు, సరసశృంగార పదకవితయందు బాణియనియు, విజయరాఘవమహీపాలునిచే కనకాభిషేకమను (కనకాభిషేకము చేయువిధానముగూర్చి చూడుఁడు : శృంగార

శ్రీనాథము : గౌరవముచేయువ్యక్తిపై బిందెలతో బంగారు నాణెములు స్నానముచేయునట్లు వెలువరింపవలెను, క్రిందపడిన యా నాణెములన్నింటిని తక్కినవారందఱకును పంచిపెట్టవలెను. ఇది కనకాభిషేకము. ఇందుకవికి గౌరవమేగాని కనకము లభింపదు) మహాగౌరవమునుబొందిన విద్వత్కవయిత్రి యనియు తెలియుచున్నది.

కనకాభిషేక గౌరవము బొందుటయనునది సామాన్య విషయముగాదు. లోకోత్తర ప్రతిభాశాలియగు మహాకవికిగాని, విద్వత్లోకమకుటాయమానుడగు మహావిద్వాంసునికిగాని చేయఁదగిన మహాగౌరవములలో కనకాభిషేకమే ప్రధానమైనది. విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశుడగు దేవరాయనిచే శ్రీనాథ మహాకవి యీ సత్కారమును గాంచినవాడు. వాఘ్యాత్మచక్రవర్తి మల్లినాథ నూరి సర్వజ్ఞసింగ మహీశాలునిచే నీ సత్కారమును పొందినవాడు. కాని యింతవఱకు స్త్రీలెవ్వరును నిట్టి గౌరవమును బొందినట్లు మనకు తెలియుటలేదు.

కవయిత్రియగు రంగాజమ్మ యిట్టిగౌరవమును బడయుట యాంధ్రలోకమును, నేందు ముఖ్యముగా నాంధ్రమహిళామండలియు గర్వింపఁదగిన విషయము. అంతియేకాదు; ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రమున నిది సువర్ణాక్షరములతో లిఖింపఁదగినది.

గద్యలో 'అతులితాష్టభాషాకవితాసర్వంకషమసీషా విశేషవిశారద' అనునవి నీమొదల సార్థకమే. అష్టభాషలనఁగా 1. సంస్కృతము. 2. ప్రాకృతము. 3. శౌరసేని 4. మాగధి 5. పైశాచి 6. చూళిక్ 7. అపభ్రంశము 8. తెలుగు అనునవి

ఈ భాషలయం దీమె కవితానైదుష్యము తెలుపుట మన్నార
దాసవిలాసనాటకము నుండి యీక్రిందివాని నుదాహరించు
చున్నాడను.

సంస్కృతము

ఔదార్యమంగన్మపభంగవిధాన ధుర్యమ్
శౌర్యంచ ధైర్యమపి శౌర్యపలాలనీయమ్
రూపంచ పంచశరవీరవిలోభనీయమ్
యస్త్వాహో విజయరాఘవ సార్వభౌమ.

ప్రాకృతము

భద్ద దేయు పుణేతువా చంపయరత్నపుయేన సంచాళో
హరిద్దణం యితడుజ్జ్వల మందిర విహాయాయరాయ గోపాళో

శౌరసేని

విదదయసో వత్తదిసో జయయిసుహృద్దణ్న గోయేసో
కణ్ణపదబత్తినీళో మణ్ణరుదాసో మహిపాళో.

మాగధి

పుశుపశరాసన శరిసే నూవేణ హరియ్య మహిమాయే
దాణేహంరాహేయే వియయి రహునాహశామి సంతాణే.

పైకాచి

సావజ్యోగునవంతో బమ్మనహచ్చాను పూశస్తమహనానో
లయ్యవెన్నుసమానో లోకవిలోకస్స పున్నేనిమచంగో,

చూళిక

ఖమళవిలోచనమధనే యాచకర్షున ధౌవ్యపాదపోయేసో
భాహాభళభళపద్మా ఆరవికారయ వియయరాఘవో వియయ.

అపభ్రంశము

పుణు కావిగోడి తుంహో డన్తూణ మణేన్నహుపు అసమాణు
మాయి యనిబ్బరవిరహ పుహాపు మణ్ణారుదాసు భూపాలు.

తెలుగున నామె గ్రంథకర్తయేగావున నుదాహరణ
మీయలేదు. సంస్కృతపద కవిత్వమునందీమె చతురయనుటకు
సీమెరచించిన చూణ్ణిక హాపకతాళవర్ణములు మొదలగునవి
తెలుపును. ఈమెకు సంస్కృతవ్యాకరణమున మంచిప్రవేశము
గలదనుటకు, మన్నారుదాసవిలాసమున నొకచో సీమెప్రాసిన
వ్యాకరణశాస్త్రప్రసంగమే యుదాహరణము. గ్రంథవిస్తర
భీతిచే వాని నుదాహరింపలేదు.

మన్నారుదాసవిలాసనాటకమున సీమె ప్రతిభ లోకజ్ఞత
హాస్యరససంవిధానము - సంగీతజ్ఞానము నిండారవెల్లి విరియు
చున్నది. ఈ నాటకమునందు పాత్రోచితభాష వాడబడుటచే
నిదిమఱియు రసవత్తరమై హాస్యమననిదియని నిరూపించుచున్నది.
ఇందు కొన్నియుదాహరణములు.

ముహూర్తము నిర్ణయించుటకు రాజగారియాస్థానమున
నున్న గణితజ్ఞుల చ్చులు, ఒకరిపై నొకరివాక్యములు సంభాషణ :-

భైరవజ్యోస్యులు : మంచనభట్లగారు పంచాంగం విప్రుడా ?

మంచనభట్లు : భైరవజ్యోతులు. నేరనిమాటలె ఆడుదువు.
చక్కంగా అశ్వనిభరణి కృత్తికలు గురుతెరు
గవు నీకు పంచాంగం విప్పేదిన్నా నీభవిష్టికి.

భై : మంచనభట్లుగారికి మూలానక్షత్రమే మాటాడకమునుపే
మూలం రేగుతూఉన్నది.

మం : ఓరి భైరవజ్యోస్సిగా! తిథివారనక్షత్రాలలో నొకటి గురు
తెరుగవుగదా! పంచాంగమనంగా నేటిరా?

భై : మంచనకు ముక్కుమీదనే వుండునుకోపం. అమావాస్య
నాడు గ్రహణమనిన్నీ, ఆగ్నేయస్పర్శ అనిన్నీదబ్బరలే
వ్రాస్తేవే! మేముగ్రహస్ఫుటంచేసి గ్రహణము లేదంటిమే.

మం : నీవు పోచన సోమయాజులవారింట మొగవాండువుట్టునని
ప్రశ్నజెప్పి యేకాక్షరప్రయోగం చేయించుకవస్తేవే!

భై : నీవు బుచ్చావధానికొడుకు బుచ్చిగాండు పదహారోయేంట
పల్లకియొక్కనని జాతకంవ్రాస్తేవే - ఇదిగో బిచ్చంయెత్తుక
తిరుగుచున్నాండె?

మం : నేఫలభాగం వ్రాసినవారు పదివేలమంది పల్లకిపదస్థులు
నీకేం తెలుసు పోరా.

మధ్యస్థులు : వోయి, చాలించరోయి, మీ జగడాలు, నగరి
వారుముహూర్తం నిర్ణయించమంటే ఏమాగాధా
లాడుచున్నారు.

పురోహితులమాటలు

కొండుభట్లమాట - అవునోయి యల్లుసోమయాజులు, నూరు తరాలనుంచి యీ యింటికి తగునైన పురోహితుండనేనుండగా నీవెవ్వండికొడకవు నా స్వాతంత్ర్యం కొంగుముడినూక తీసుకుపోయేటట్టుగా?

యల్లుసోమయాజులు : ఏమోయి కొండుభట్లా! మాతాతకు చవ్వపునాయనివారు పాకెన సంభావన కట్టడచేసివుండగా నీవెవ్వండవోయి అపహరించుక పోయేటట్టు. మా అన్నకొడకవా! ముత్తైదువుల మాటలు

యల్లమ్మ : అవున పేటిమ్మక్క! నాకువక్కబ్రద్దా వకటికొడవా? చాలుచాలు; నిన్నమావారు సుక్కురారం సంతలో పిండికూరకలచున్నూ గానుగబిండిదెచ్చేరు. నోరు మెదలించవలె సంచున్నూ

తిమ్మక్క : పొరుగింటి తిమ్మావధానిపెండ్లాం వీరమ్మ పాటలు పాడుతూన్నది. అంటుకొని నీవున్నూ పాడ్రాదవో.

యల్లమ్మ : ఇదేంరో నీవు నాగపసానిలా పెత్తనంచేసుకు వుండేదానవున్నూ కడమవారు పాటలుపాడేవారున్నా.

తిమ్మక్క : వోశమ్మా - మాయింటి ఆయన యెందుకో యేవేళ లమ్మించున్నారు. పక్కడంతా మొగవా రేవున్నారు. నీవుధవళంయెత్తు నేనుంగూడాపాడేగాని.

ఈవిధముగా నించుమించు గ్రంథమంతయు నుదాహరించ వలసి యుండును. ఈ నాటకమున సున్నితమగు జాతీయమగు హాస్యము ప్రవచింపఁబడినది. ఇది రచయిత యపూర్వరచనా సామర్థ్యము తెలియఁజెప్పను. ఇక యీమె కృతులు.

ఉపాపరిణయము

ఇది ప్రబంధము- ఇందుపానిరుద్ధుల వివాహము వర్ణితమైనది. మూఁడాశ్వాసములు సమగ్రముగను, నాలుగవయాశ్వాసములో కొంతభాగము గలదు. అముద్రితమగు నీ గ్రంథము తంజావూరి పుస్తకశాలలో (149 సంఖ్య) గలదు. ఇందులో విజయరాఘవనాయకుని వంశావళి సంప్రదానముగాఁ గలదు. చక్కనికవిత్వము. శృంగారసప్రధానము.

మన్నారుదాసవిలాసము (నాటకము)

దీనిని 1926 లో నాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు (కాకినాడ) వారు ప్రకటించినారు. వారిప్రకటనమువలననే, రంగాజమ్మ వృత్తాంతము కొంతమైన యాంధ్రలోక మెఱిగినది. అయినను దీనినింకను మనసాహితీ విమర్శకులు చక్కఁగా చదివినట్లు కానరాదు. దీనినిగూర్చి కీర్తి శేషులు కళాప్రపూర్ణులు జయంతిరామయ్య పంతులవారు 'తమ అధునాతనాంధ్రవాఙ్మయవిశాసము'న కొంతవ్రాసియున్నారు. ఇది యక్షగానమునుండి నాటకముగా నాడుపద్ధతిని వ్రాయఁబడినది. విపులవిమర్శతో తిరిగి ముద్రింపఁ దగిన ప్రశస్తకృతి. నేను ముందుదాహరించిన విందునుండియే, ఇది విజయరాఘవనాయక శాంతిమతీ వివాహమునుఁదెలుపు నితి వృత్తముగలది.

మన్నారూదాసవిలాసము - (ప్రబంధము) - చిత్రకథ

—: సౌందరి :—

రంగాజమ్మరచించిన యీశ్వరతిలకావూరి పుస్తకశాలలో కలదు. కాని, ఈ గ్రంథమే మఱియొక కవయిత్రి 'సౌందరి' అనునామె దీనినిరచించినట్లుగా నందలి గద్యములు కూర్చబడి "అల్లాడ విజయ సింహభూపతివిలాసము" అనుపేర మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకాగారముననున్నది. దానిసంఖ్య 786. ఇది తాళపత్ర గ్రంథమే. వ్రాతనవీనముగ స్ఫుటముగనున్నది. ఒక్కొక్కదాని యందు 14 పంక్తులుగలవు. ఈ గ్రంథము చదివినవారి కిది యొక కూటస్థప్రియని తోచకమానదు. ఏలననగా రంగాజమ్మ గద్య యందలి పేల్లుమాత్రమే యిందు మార్పుచెందినవిగాని తక్కినవి యన్నియు సమానమే. ఇప్పుడు ముద్రితమైన మన్నారూదాస విలాస నాటకములోని గద్యములిందున్నవి. కాబట్టియిది రంగా జమ్మకృతినే, "సౌందరి" అనునామె యెట్లోసంగ్రహించి (ఆమెయు సంగీతసాహిత్యములు నేర్చినదికాదగును) గ్రంథకర్తృత్వము నభిలషించి, దీనినిట్లు మార్పించియుండును. రంగాజమ్మ గద్యలో "విజయరాఘవ" అని యున్నచో నిందు "విజయ సింహ భూపతి" అచట "పసుపులేటి" యన్న నిచట "రాచ జేటి" - అచట "మంగమాంబ" ఇచ్చట "మాక్తికాంబ." యిత్యాదిగావలసినవి. ఈ మార్పులు కేవలము పేరులలోనే యుండుటచే నొక్కొక్కపుడు యతిదోషములుగూడ గమనింప బడియుండలేదు. ఉదాహరణమునకు :—

క. ధీరాజుల చనవీరా

వీరాయితకేళి నిన్ను వెలకు గొనెనురా

నేరాలకేమి రారా

రారాపులు మాని విజయభూపతి ధీరా !

ఇట్లుగా 14 వ పత్రమునగలదు “రారాపులు మాని విజయరాఘవ ధీరా” అనిగదా యుండదగినది. కావున నీకృతి రంగాజన్మదేయనుట నిక్కము.

అముద్రితమగు నీ గ్రంథమునుండి కవిత్వశైలిని తెలియుటకు ‘వసంతవర్ణన’ నుండి కొన్నిపద్యము లుదాహరించుచున్నాడను.

మ. పరగన్ జైత్రుడు నవ్యసూత్రలతికా పాణిగ్రహం బందుచున్
మెరియన్ మల్లికార్జున్ తరువ్రజములు నైచ్చంద్రగా నిత్తరిన్
తెరిగొప్పన్ నిడి పాణిపల్లవములన్ దీవ్యన్నవామోదముల్
నెరియన్ దాల్చిన సేనబ్రాలనగ గన్పించెన్ ప్రసూనావళుల్
క. బాహుబలశాలి మరుడు

త్సాహంబున జగముగెలువ తరలెడుచో న
న్నాహంబు దెల్పు తత్ ఘన
కాహళ రావములన నళికధ్వను లెసగెన్.

గీ. కొమరుమీఱిన నవపల్లవముల కాంతి
గాణమాసాంధ్యరాగంబు కరణిమించ
నపుడు గనిపించె నందందు నందముగను
తారకంబు లనంగను కోరకములు.

క. తరుణీజన మానమద

ద్విరదంబుల మదమడంప దివురుమరునికి
దరమగు రత్నాంకుశముల
మురువుగ గనుపట్టినపుడు మోదుగ మొగ్గుల్

గీ. మలయనిలయానిలుం డను మంత్రవాది
 యచట భ్రమరాక్షసరము ద్రిప్పుచును మఱియు
 పొసగు కుసుమ పరాగంబు భూతి జల్లి
 సల్పె యువతి మానగ్రహోచ్ఛాటనంబు.

ఈమన్నారూదాసవిలాసముననే రంగాజమ్మ యొకదండ
 కముగూడ విజయరాఘవునిపేర రచించినది. అదియు పై పద్యము
 గామార్పుచెందినది. అల్లాడవిజయ సింహభూపతిపై “మోహిని”
 అనునామె మగులుగొనుట, పొందుట యిందలివిషయము ఇదియు
 మదరాసు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలో “మోహినీదండకము”
 అనుపేరుగలదు. సంఖ్య 2001 మన్నారూదాసకావ్యము, నాటకము
 రెండును విజయరాఘవనాయకుని చరిత్రాత్మకములేగాని వేఱు
 గావు. రంగాజమ్మ స్త్రీలు లిట్టితరుల కృతులుగా మార్పుచెందు
 నవకాశమున్నదనుటకు మఱియొక వృత్తాంతముగూడ నిటఁ
 దెల్పెదను.

“విజయరాఘవ నాయకుఁడెల్లప్పుడును నీమెతో (రంగాజ
 మ్మతో) నానందించుటచూచి, యాతనిపట్టమహాషి యాగ్రహము
 నాపుకొనఁజాలక యొకదూతికమూలమున దూషణోక్తులతో
 నొకవార్తనంపెనట! దానికి విదుషీమణియగు రంగాజమ్మ
 దూతికీపద్యము జవాబునిచ్చెనట!

ఉ. ఏవనితల్ మముండలంప నేమిపనో? తమ రాడువారు గా
 రో? వలపించు నేర్పెఱుంగరో? తమకాఁగిటిలోన నుండగా
 రావవదేమిరా? విజయరాఘవ! యంచులుదూరిబల్మిచేఁ
 దీవరకత్తెన్ని యిటుల తీసుక వచ్చితి నా తలోదరీ!

మఱియు సంతఃపురములో నిట్టిసందర్భములో చెప్పినచాటువులు :

ఉ. ‘రాజనిభాసనా ! సరసురాలవు; జబ్బుగ నల్లినావదే
మే జడ ?’ ‘యింతకంటెవలెనే ?’ ‘వలనొప్ప బిగించియల్లవే
ఓజవరాల ! వేతెపనియున్నది’ ‘గోసమె.’ గోసమే ! మహా
రాజగునట్టి యష్టజయరాఘవుమై చిగురాకుకోమలీ !

చ. కులికెడవేటికే చెలియ ! కుంచెడు మానెడుగాను నెల్లవా
రలు వినినాదులే ! విజయరాఘవరాయఁడు నిన్నుగూడుటల్ !
వలపులెచాటుచున్నవి; జవాదియు నల్దవు; విజ్ఞప్తిగఁగా
వలెనటేచూచి యోర్తురటె వంతులుజంతులవేటియెమ్మేలే ?

క. “ ఇంతిపానువుపై నిదె
కంతుడు కూర్చున్నవాఁడు ; గనుగొను!” “వహవా,
కంతుఁడనంగుఁడు ; నీ తెలి
వింతేనా ? విజయరాఘ వేంద్రుఁడు, చెలియా !”

పై పద్యములు ‘విజయరామ’ అనుమార్పుతో విజయనగర
రాజు (కళింగ దేశమున) విజయరామరాజుపై అడిగి మసూరకవి
చెప్పినట్లు కీర్తి శేషులు గురుజాడ శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారు
సూరకవిచరిత్రలో వ్రాసియున్నారు. ఆనైపున నీ పద్యములు
సూరకవి యనియేవాడుక. (పై పద్యములు చాటుపద్య మణిమం
జరి (ప్రథమభాగమున) 63, 64, పుటలలో బ్రహ్మశ్రీవేటూరిప్రభా
కరశాస్త్రిగారు ప్రకటించియున్నారు.)

రంగాజమ్మ కులమునుగూర్చి యొక్కమాట

రంగాజమ్మ వారాంగయని పూర్వచరిత్రకారు లభిప్రాయ పడియున్నారు. వీరుజన్మముచే వేశ్యలుగానుండియు, సంస్కార విశేషముచేత జాణలై సాంఘికజీవిత మాధుర్యము చవిజూపిన సరసురాండ్రై యత్యున్నతస్థానము నాక్రమించినవారు. రఘు నాథరాయల కాలమున, రామభద్రాంబ, తిరుమలాంబ, మధుర వాణి, విజయరాఘవుని కాలమున రంగాజీ, కృష్ణాజీ మున్నగు వారు కులమున వేశ్యలేయైనను, నేకచారిత్రవ్రతము ననుసరించి నవారు (అనగా జీవితకాలమంతయు నొకేనాయకుని ననుసరించి యుండువారు.) కావుననే వీరిలోకొండఱు. తమనాయకులకుధర్మ పత్నులుగాఁ జెప్పికొన్నారు. రంగాజమ్మయు నట్టియేకచారిత్రవ్రత సంపన్నురాలై సాహిత్యసామ్రాజ్యము నధిష్టించిన పూజ్య రాలు. పరిశోధకశిఖామణులు, విద్వద్వర్యులు మా. రామకృష్ణ కవిగారు 'మధురవాణిని' గూర్చి వ్రాయుచు నీనిషయమున పై యభిప్రాయమునే వ్యక్తపఱచినారు.

ఏనాటిసాంఘికపరిస్థితుల కానాటిసాంప్రదాయములనను సరించి విమర్శింపవలెను. నేడును నీకులజులు సంకీర్తసాహిత్యవిద్యా సంస్కార సంపన్నులై, ఉత్తమశ్రేణిలోజేరిన తారాగణములై ప్రకాశించుచునేయున్నారు కావునరంగాజమ్మయు, సర్వాంధ్రలో కమునకు, సంతతస్మరణీయు యు పూజ్యయు ననుట నిర్వివాదము.

విజయరాఘవనాయసి యాస్థానమునఁ గలకవయిత్రు లలో 'కృష్ణాజీ' లేక కృష్ణాజమ్మను గుర్చి యీవఱకు తెల్పి తిని. ఇపుడా కాలముననే గాక యాంధ్రకవయిత్రులలో నగ్రగణ్య యని చెప్పఁదగిన రంగాజమ్మను గూర్చి వివరించితిని.

క్షేత్రయ.

దాక్షిణాత్యసంగీతప్రపంచమున, మూర్తిత్రయమని చెప్పదగినవారుముగ్గురు. అన్నమయ్య, క్షేత్రయ, త్యాగయ్య. ఇందు కడపటివారిదువ్రురుతంజాపూరికి సంబంధించినవారే. క్షేత్రయ రఘునాథ నాయకుని కాలమున తంజాపురాస్థానమునకుఁ బ్రియవేనుక విజయరాఘవనాయకునిపై వేయిపడిములను చెప్పియున్నాడు. ఇవి శృంగారరసవత్తరంగములై నెలయుచున్నవి ఇందుండి యొక పదము¹ ను దాహరించుచున్నాను.

కాంభోజి - ఆది

పల్లవి

సుదినమాయెనే యీప్రౌద్ధ సుదినమాయెనే యీ

అనుపల్లవి

మదనావతారునిసేవ - మనకుఁగలిగెనే సుదిన ॥

చరణములు

ప్రౌద్ధన నిలువుటద్దము పొడగన్నఫలము - ఈతని

ముద్దుమోముఁ జూడఁగలిగె - ముద్దులగుమ్మ సుదిన ॥

ఈప్రౌద్ధ పూర్ణ కంఠము - లెదురై సఫలము ఈ

భాపాలకుంజరుని నేఁ - బొడఁగింటినమ్మ

ద్విజరాజుల సేవించిన - దివ్యశకునము అచ్యుత

విజయరాఘవేంద్రుని యీ - విడిదిలోఁగంటి ॥ సుదిన॥

మహారసికుఁడును, మహాకవియు, మహాభక్తుఁడును నగు

1. చూడుడు భారతి (సెప్టెంబరు 1950) విజయరాఘవ పదములు. శ్రీలిమ్కావర్షుల కోదండరామయ్యగారు. ఇంక (పుటలు 294-295)

విజయరాఘవనాయకుడు, తంజావూరురాంధ్ర వాఙ్మయ ముననేకాక, యీవదాంధ్రవాఙ్మయప్రపంచమున చిరస్మరణీయుడైన రాజకవీంద్రుడు.

ఇట్టిమహనీయునికిఁ గృతియగు నీరాజగోపాలవిలాసమును నేడు ముద్రించినట్టి శ్రీతంజావూరి శరభోజీ సరస్వతీమహాలు భాండాగారము కార్యదర్శిగారి కాంధ్రవిద్వల్లోక మెంతయేని ప్రశంసించవలసియన్నది. ఈగ్రంథమును సంస్కరించి విపుల పీఠికతోగూడ ప్రకటించుటకు నాకనుమతినొసంగిన మదరాసు విశ్వవిద్యాలయాధికారులకు, నిట్టియవకాశము నా కొసగిన సరస్వతీమహాలు కార్యదర్శులు శ్రీ యస్. గోపాలన్, B.A., B.L., గారికి నామనఃపూర్వకకృతజ్ఞతావందనములు. ఈగ్రంథమువ్రాతప్రతిని చక్కగా సరిచూచి వ్రాసిపంపిన, సరస్వతీమహాలు పండితులు శ్రీ ఆ. మహదేవశాస్త్రిగారికి నా నమస్సులు. ఈగ్రంథము పూర్ణులను నామూలాగ్రముగ సరిచూచి, పీఠికవ్రాయుటలో నాకు చేగోడు వాదోడుగానున్న చిరింజీవి శివసుందిరేశ్వరరావు నకు నాయాశీస్సులు.

నిడుదవోలు వేంకటరావు

చెన్నైపురి
7-7-1961

మదరాసు విశ్వవిద్యాలయాంధ్ర
భాషాశాస్త్రభాంశుడు

శ్రీ రాజగోపాలవిలాసము

—: విషయసూచిక :—

పుట

ప్రథమాశ్వాసము

అశతారిక ఇష్టదేవతాస్తుతి	...	1
సుకవిస్తుతి	...	2
కుకవినింద	...	3
కారదాధ్వజవర్ణన	...	7
కైవారిము	...	8
సభానాట్యవర్ణన	...	„
కవివంశ వర్ణనము	...	11
కృతిభర్త వంశము	...	14
కృతిభర్త విజయరాఘవనాయకుఁడు	...	22
సాహిత్యరాయ పెండారవర్ణన	...	26
షష్ఠ్యంతములు	...	32
కథారంభము	...	33
స్వీయ-రుక్మిణి	...	34

ద్వితీయాశ్వాసము.

జారిణి-భద్ర	...	45
జారిణి-లక్ష్మణ	...	54

తృతీయాశ్వాసము.

విప్రలబ్ధ-జాంబవతి	...	64
ఖండిత-మిత్రవింద	...	70
విరహోత్కంఠిత-సుదంత	...	76.

చతుర్థాశ్వాసము.

ప్రోషిత భర్తృక-కాలింది	...	86
స్వాధీనపతిక-సత్యభామ	...	90
ద్వారకావర్ణన	...	95

పంచమాశ్వాసము.

చంపకవన వర్ణన	...	105
అనుబందము		121

శుద్ధ పత్రిక

పుట	పద్యసంఖ్య	తీర్పు	ఓష్య
1	2	నాభిసాయలై	నాభిసాయలై
„	„	భృగ్నందను	భృ, న్నందను
6	(వచనము) 13	పెంపుగనిన	పెంపుగనిన
33	87	కనియెన్	కనియెన్
42	123	హమ్మనన్	హమ్మనన్
63	(గద్య) 84	సంద్యోయ	సంద్యోయ
65	6	వేపుదనకున్	వేపుదనకున్
72	38	నాసలపంటివే	నాసలపంటివే
77	58	చలువల	చలువల
77	50	యవని	యవని
102	81	పుష్పరామా!	పుష్పరామా!
103	(గద్య) 84	హస్తీకర్మ కరుణా	హస్తీకర్మ కరుణా
104	1	మాళి, దురాలాలి	మాళిమ, రాలాలి
108	17	ఆరీతి	ఆరీతి
109	(వచనము) 13	గోభిలప్రకల్పితం	గోభిల ప్రకల్పితం
„	„	సంశోధిత	సంశోధిత
112	29	జే, దండము	జే. దండము

శ్రీరస్తు.

శ్రీ రాజగోపాల విలాసము

—: అవతారిక - ఇష్టదేవతాస్తుతి :—

శ్రీలలితాంగియున్ ధరయుఁ జెంగటనే మెలఁగంగ నున్న గో
పాలుఁడ నన్నమాటకు నపారధనంబు లొసంగి రాజగో
పాలుని చేసె నీతఁడని భావము లోపల నుబ్బుశౌరి హే
రాలపు భాగ్యముల్ విజయరాఘవశౌరికి నిచ్చఁగావుతన్.

మ. సౌలపుంజూపుల నదికన్యక జటాజూటంబు వీక్షింపఁగా
బెళుకుంబేడిస లభగంగఁ గని నాభిప్రాయలై పల్కు- నె
చ్చెలులంగన్గొని మోమువంచు సతీదా శృంగార భావంబులన్
వలగో నవ్వుచుఁ జూచు శంభుఁడు కృతిస్వామిం గృపం
బ్రోవుతన్. 2

ఉ. గండపుఁబూత రీతి పతి కంతమునంగల కందుమాన్వేఁ దాఁ
గింపలితాశ్మకీర్తిరుచికండలిచే రఘునాథభూమిభృన్నం
డనుఁ డంచునెంచి గిరినందన డెందమునందుఁ జాల నా
నందముఁ జెంది యట్టికృతినాయకు కీర్తులు బ్రోదిసేయుతన్.

మ. చతురంభోధిపరీతభూవలయ వాస్తవ్యావనీదేవతా
తతు లభ్యంజన భోజనాదులను మోదంబందఁగా బ్రహ్మసం
తతిఁబాలించు నృపాలుఁ డీతఁడని నిత్యప్రీతుఁడై బ్రహ్మమ
త్కృతినాథున్ విభ వాయురున్నతుల సత్కీర్తుల్ దగం
బ్రోవుతన్. 4

ఉ. ఒక్కొక్కవిద్యచే జగతి నొక్కొక్క యాభివహించుటబ్బురం
బెక్కుడు విద్యలన్నియును నీతఁడె నేర్చి మదీయకీర్తలన్
దిక్కులనింపె నంచును మదిస్ఫుదమందుచు స్వప్నలబ్ధయై
మక్కువఁజేరు వాణి నృపమన్మథు మత్ కృతినాథుఁ బ్రోవుతన్.

ఉ. అందనువందు క్రొమ్మెఱుగుటందమునం జరియింప నిందిరా
మందిర మంచు మించు నభిమాన గృహం బొనరించి

తొల్యమున్

జెందకయుండఁ దావుకొనఁ జేసెను నన్నని లక్ష్మీ సంపదల్
గ్రందు కొనంగ మా విజయరాఘవ శౌరినిఁ బ్రోచుఁగావుతన్.

చ. ప్రణతుల కెల్ల విఘ్నములు బాయఁగఁ జేయుట మేలుఁ

గూర్చుటల్

గణనమొనర్చు నేర్పును గల్గ మదాళులు మాటిమాటికిన్
రణనము శేయించుఁ జతురత్వమునం నలయాంచి మెచ్చునా
గణపతి యిచ్చుగాత కృతికర్త కశేషవిశేష విద్యలన్. 7

—: సుకవిస్తుతి :—

ఆ.వె. అమరతటినిఁ దెచ్చు నల భగీరథు గీతిఁ

గవిత యవనియందుఁ గలుగఁ జేయు

వామలూరు తనయు వర్ణించి మదిలోన

వ్యాసుఁ గాళిదాసు భాసుఁ దలఁతు.

8

కం. నన్నన దిక్కన నెఱ్ఱన

నన్నుతిఁ గావించి వారి జాడల మెలఁగే

యన్నల శ్రీనాథాదుల

మన్ననతోఁ దలఁతు లోకమాన్యుల నెపుడున్.

9

—: కుకవినింద :—

కం. అందము చందము నెఱుంగక

యందతుకుల రచనసేసి యందుకె మది నా

నందముఁ జెందెడు కుకవులు

నిందార్హులు గాక వర్ణనీయులె సభలన్ ?

10

వ. అని యిష్టదేవతా వందనంబును సుకవిగుణానందనం
బును గుకవి నిందనంబును గావించి యున్న సమయంబున, 11

సీ. కర్ణాట జయరమా కంఠనూత్రమునకు

మంగళం బే మహామహుని శౌర్య

మా సేతు శీతాచలాంతరాంతర్వాణి

గణనీయ మే రాజు గుణగణంబు

విశ్వాసభాగ్విశ్వ విశ్వంధరాధీశ

పాలనం బే మహీపాలువశము

నిఖిలకార్యాకార్య సిద్ధియ సరణికి

మను నీతు లేమేటి మాట నేర్పు

గీ. లతఁడు హరిదంత దంతావళాతి తరళ

కర్ణచామరబిరుద విఖ్యాతసౌమ్య

క్రీర్తిని ర్తన నుతే సరక్షితివరుండు

గరిమఁ జెలువొందు విజయరాఘవవిభుండు.

12

వ. ఒక్కనాఁడు మక్కువమీఱు సంతకపురాంతర నిరం
తర శుభ విభవా చరణ సిపుణ రిమా రిమణీ రమణీయ తప
నీయ కమలకర్ణికాయచూనంబును, విశ్వంఖల కనక శృంఖా
లాంగోలిత షోలికా చిరత్న రత్న నిర్వర్త నిర్వద్విభా విభా

వనీయ బాలాతపాలోకన కాతుకాలోల సవిధ కాసార తీర
 రంగ ద్రథాంగ సంఘంబును, వలమాన మలయ పవమాన
 కంపితసవిధ వివిధ శాఖ శాఖా శిఖాగ్ర జాగ్రత్కుసుమ
 సముదయ సముదయ త్సైరభ లోభ పరిభ్రమత్ భ్రమర
 ఝంకారానుకారి గాయనీగాన తానమాన మానితంబును,
 కాంత నిశాకాంత కాంత జాల కాంతరాంతర నిరంత
 రాగరు ధూప ధూమస్తోమ వానిధర వానిధారా సారసం
 గోహ సందేహావహ సుమనివహ కాయమాన వితాయ
 మాన పరిమళ ఝరీమిళ దవిరళ గళన్నధురస మధురరస
 కణగణమ్ముల వలన, తదీయ పనిత స్తనితభ్రమవిభ్రమావ
 హోత్తాళ తాళ పరిజ్ఞాన చాతుర్య ధుర్య చంచలలోచనా
 కరాంచల వాద్యమాన మర్దలీరవ సమ్మర్దంబు వలన, నగణ్య
 నిజలావణ్య కలా కలాప గ్రహణ నిపుణ గోషా యోషాతి
 ప్రబంధసంబంధ సమాహృత తదీయా ననుకరణీయ హృద్య
 వంశ వాద్య విద్యా వై శారద్యానవద్య చిరత్న రత్న పుత్రికా
 వై చిత్రి పలన, దేదీప్యమాన మానసీయ కనకారవింద బృంద
 స స్త్రీ ముక్తాహంస సంసదంసల క్రేంకార శంకా కరణ చణ
 హరిణ లోచనాచరణ రణస్మంజుమంజీర పుంజశింజితమ్మువ
 లన, తదంతర ప్రశంస్య లాస్య చికిత్సా హర్షాతిలోల లోలే
 ఊణా ప్రకర్ష ప్రసవ వర్షకరణ బహూకరణ విద్యాధర
 విద్యాధర వారాంగనా వారిమోహోపహ కుసుమ వర్షిత
 మాలాధర యంత్ర యంత్రిత కాంచన పాంచాలికా ప్రపం
 చంబువలన, పార్శ్వభాగ భాగాతి రమణీయ తపనీయ ప్రతి
 మా ప్రతిమాన కరసికరసిరాజన మరకత భాజన దేదీప్య
 మాన మాణిక్య దీప శిఖాముఖానుషజ్యమానకజ్జలీరేఖా శ్లా

ఘోషహ మహనీయ మహానిల దామనామంబువలన, ప్రతి
 స్తంభసము త్తంభితశాతకుంభ రంభా సంభార సంభావనీయ
 సుమ సముదయ సమయ సముదయత్పరాగా భోగ మనీషా
 పోషక నటనానుకూల రంగోత్తరంగవికీర్ణ మాణ కర్పూర
 రజః పూరంబు వలన, నిగనిగిని తొగరా చలుపగోడల జా
 డల జాలుకొను తెలినిగ్గు డాలను తేటసిటి జాలునం గందళిం
 చిన పొందమ్మలకు కెందమ్మలకు గమనించ గమకించు
 జక్కన కవల యందచందంబుల నరజాటు పయ్యెదలం బొదలు
 గులుకుమిటారి వలిగబ్బిగుబ్బుల చేత బొందుపఱపుచు
 రంగారు శృంగారకృత్యములకై మెలంగు నంగనాజనంబు
 వలన, నందందు క్రందు కొను మందగమనల కందులేని
 నెమ్మొగమ్ముల సోయగమ్ముల వింతిగొంత యపలపించిన
 యపరాధం బపనయింపఁ దదీయ చరణ పరిచరణాచరణమ్ము
 నకై మగతాతెగ రానెలవుల నెలకొన్న శశికాంత దర్పణ
 ప్రకీరింబంబుల దంభంబునం గాచిమున్నశశిబింబంబుల తోటి
 సమ్యాటంబున కొయ్యనొయ్యనం దారు తారకల తీరున
 మీఱుపిన్నాణంపుటాణిముక్తైంబుల రంగారు రంగవల్లకల
 వలన, నవనవమ్ములగు మురముర రవమ్ములను బెడిదంపు
 టురుముల యురవడిం బరువడి మొలచిన రత్నంపుమొలకల
 జాజాలపాలికల పోలికం దనరం దనరు రోహణ ధరాధర
 కంభరంబు పొందుపఱచు పైగోవ కెంపురా చెక్కడంబుల
 డంబుల గొప్పటాకులం దీరిన చిత్తిరువుల తీరువలకు, తొగ
 రుచిగురాకు జొంపమ్మున సొంపులు సంపాదించు దీపకళా ప్రతి
 బింబితమయాఖి రేఖల వలన, కురులు కూకటి తోడం
 గూడియుఁ గూడిసి చిన్నారి పొన్నారి ప్రాయంబునం బరులం

దృణప్రాయంబు సేసి పట్టంబుగట్టుకొన్న గట్టితనంబుచూచి
 సహింపక మట్టుమీఱిన పాండ్యతుండీర కర్ణాట కరహఃకూడు
 లం బంపుల నంపి వెంపరలాడించి వెంపుగనిన నిజవిజయాంక
 లేఖ్యంబులవలన, వలను గాంచి మించు నాకీర్ణ శిశిర పన్నీరంబు
 నాలిస్త కుంకుమ పంకంబు నాపూర్ణ పూర్ణకుంభంబు నాల
 క్షిత తోఁగి ధోరణికంబు నాబద్ధ జాంబూనదాంబరంబు
 నాలంబిత చమరవాలంబు నాసంజితా నర్ఘ్య సింహాసనంబు
 నాపాదితాప్తాపవ పాదపీఠంబు నాస్త్రీప్తి వివిధ వర్ణాస్తరణంబు
 నాలక్షితశుభలక్షణంబునగు “విజయరాఘవవిలాసం” బను
 భవన రాజంబునందు.

13

కం. ధాటీజత విమతాహృత

కోటీర మణి విశేష గుంభిత దుచులన్

కోటి రవి చంద్ర నిభమగు

హాటక మయ సింహాపీఠాంతరమందున్.

14

సీ. మహాసీయ నవరత్నమయ భూషణ ద్యుతుల్

భూనభోంతరములఁ బొదిచి కొనఁగ

కాశ్మీర కస్తూరికా సంకుమద సాంద్ర

సౌరభ విభవంబు సందడింప

కటి తటా భాగ సంఘటిత హాటకచిత్ర

వసనదీప్తులు చుట్టు వలగొనంగ

పాద పీఠోపరి భాగ సంవేశిత

పాదాంగదప్రభల్ పల్లవింప

గీ. తార గంభీర రవము లుదారముగను

జతన “నామి! పరాకు! హెచ్చరిక” యనుచు

హెగ్గడులు వేత్రములు పూని హెచ్చరింప
నిండు కొలువుండె యామేదినీవిభుండు.

15

చ. పడఁతి యొక్క గిండి, యొక బాలనిశాకరఫాల కుంచె, పా
వడ యొకవన్నెలాఁడి, యొక వారిరుహాయతనేత్ర వీజసం
బడపము భామ యొక్కతె, యొయారి యొక్క మణీకలాచికం
గడక వహించి చేరి సముఖంబుఁజెత్తిమెఱింగి కొల్వఁగన్.

గీ. రత్నకంఠ ఘటసాల రవము గ్రమ్మఁ
గొమరు ప్రాయంపు గొమ్మలు కుండనంపు
బొమ్మ లెలవంక బలవంక బొదివి చెంత
చామరంబులు వీవంగ సరసలీల.

17

—: శారదాధ్వజ వర్ణన :—

సీ. ఒక్కొక్కయెడఁ జీనిచక్కెర పానకం
బాని నల్లాహ్లాద మానహిల్ల
నొక్కొక్కయెడఁ దావి నెక్కొన విరజాది
సరము లెత్తిన రీతి పరిమళింప
నొక్కొక్కయెడఁ జల్వ లుప్పతిల్లఁగ మంద
మారుతంబులు మించు మహిమచెలఁగ
నొక్కొక్క యెడ మేనఁ జొక్కు సంపాదించు
వెలది వెన్నెలతేట విధముమించ

గీ. కవిత గచియింప విజయరాఘవ విభుండె
నేర్చునని వాణి నర్తించు నేర్పుమీఱ
చామరానిల కందిళ చలితమగుచుఁ
దనరు సభయందు నల శారదాధ్వజంబు.

18

సీ. నవనవోల్లేఖన నవనయోగ్యము గాని
 పద్యంబు జనులకు హృద్యమగునె ?
 ఘనతరాలంకార కారణంబులుగాని
 వాక్యవైఖరుల నెవ్వారు వినరు
 శేష భాషిత వాగ్విశేషాన్నితము గాని
 పదము విద్యత్ ప్రేమ పదము గాదు
 ఘన సారసారంబు గాని సందర్భంబు
 లర్భకులై నను నాదరింప

గీ. రంచు వివరించు చలచామరాంచదనిల
 చలిత చేలాంచలాగ్రహస్తంబుచేత
 విజయరాఘవ మేదినీ విభుని సభను
 తనదు మహిమంబుచే శారదాధ్వజంబు.

19

—: కైవారము :—

మ. కలమంద్రోదిత రత్న కంకణ ఝణత్కారంబు తోరంబుగాఁ
 దలిరుం దీవెలు చంచలించు గతి హస్తన్యాసముల్ మీఱఁగా
 లలనల్ 'పాంశ్యస్యపాల మండలవిభాళా!' యంచు కైవార
 ముల్
 వలనొప్పన్ రచించి రంత నుచిత వ్యాపార పారీణతన్. 20

—: సభానాట్యవర్ణన :—

గీ. భరత సంగీత సాహితీ ప్రముఖ విద్య
 లాకృతులు గన్న చందాన నబ్జముఖులు
 సరస ముక్తాతపత్రచామరము లలర
 వివిధ బిరుదాంక వాద్యముల్ పెలయనిల్వ.

21

సీ. తీగెమెఱుంగుల తీరున నిరుగడ

వరుస బంగారు పావడలు మెఱయ
పఱపుగా వలగొన్న భాసుమండలముల
హరువున నపరంజి హరిగెలమర
మొగిలు మొత్తంబులు మోహరించినరీతిఁ
బ్రమ్మ సాంబ్రాణి ధూపమ్ములలర
విద్యావిశేషముల్ వేత్వేఱ వివరించు
హవణిక బిరుద వాద్యములు మొరయ

సీ. వీరవేంకటరాయ పుట్టిమహేంద్ర

దత్త బహువిధ బిరుదముల్ దనరుచుండ
సముఖమున నిల్చి యాముద్దు 'చంద్రరేఖ'
వివిధవిద్యలు వినిపించె వింతయనఁగ.

22

సీ. చౌపద కేలిక 'రూపవతీ'కాంత

శబ్దచూడామణి 'చంపకాఖ్య'
చెలునగు జక్కణి చెలువ'మూర్తి వధూటి'
కొరవు 'కోమలవల్లి' గురునితంబ
నవపదంబులు 'లోకనాయికా' లోలాక్షి
యలదేశి 'శశిరేఖ' కాజ్జనయన
దరుపదంబులు 'రత్నగిరి' నితంబినియును
పేరణి విధము 'భాగీరథి' యును

సీ. మదన పదదూశ్య ననరత్న మాలికాది

బహువిధా లక్ష్మీనాట్య ప్రపంచమెల్ల
ఘనత విలసిల్లతక్కిన కాంతలెల్ల
నభినయించిరి తమనేర్పులతీశయిల్ల.

23

సీ. వీణవాయిం చెను శోణాధర యొక్కరై

కిన్నరఁ బలికించె కన్నెయొక్కతె
చపలలోచన యోర్తు ద్విపదలు చదివెను
తత్ప్రసంగముచేసె తరుణియోర్తు
ముఖవీణచే నొక్క ముదితరాగముచేసె
కొమ్మ యొక్కతె పిల్లఁగ్రోవియూఁదె
తంబురా మొరయించె ధవళాక్షి యొక్కరై
స్వరిమండలము మీఱె సతియొక్కరై

గీ. యక్షగానంబు రావణహస్త ముడుకు

దండమీటులు చెంగులు తాళములును
జోల సువ్వల ధవళంబు లేల లమర
కొండ అతివలు వినిపించి రందముగను.

24

శా. విద్యామూర్తిమ లాగులెత్తు విధముల్ విద్యాధరులైచ్చఁగా
విద్యుద్వల్లులు మింటనుండి విని యుర్విన్ డిగ్గిమేలైన యా
విద్యల్ తామును నభ్యసింప రమణీ వేషంబులం బూచె నా
వాద్యంబుల్ మొఱయంగఁ దక్కినసతుల్ వ్రల్లి రాలాగునన్.

గీ. దండ మీటుచు భళిగాణ దండియనఁగ

నొడుగు గమకంబు రక్తియుఁ బొదివికొనఁగ
స్థాయి రాగప్రబంధముల్ తాయములును
గీతముం బాడకొక రాజకీరవాణి.

26

సీ. ప్రస్తారసంఖ్యను పదుమూఁడు కోటులు

నలువది రెండులక్షలు పదేడు
వేలు నేర్పూటును వింశతియును నాఱు
వృత్తంబులందు నీవృత్తమునకు

నీవర్ణన సమస్య నీవుగూర్చు మటన్న
నా వృత్తమున సమస్యను రచించి
యందుకు శ్లోకంబు లాశువుగాఁజెప్పి
యవి తెనుంగునను పద్యములుచేసి

గీ. ఇరువదాఱును ఛందంబు లెఱిగియిట్లు
కవితఁజెప్పిన వార లీ భువినెఁగలరె?
యనుచునందఱు వినుతింప ఘనతఁగాంచె
కీర్తనీయ గుణాలంబ 'కృష్ణమాంబ.'

27

గీ. ఇటుల విద్యలు వినుచు సాహిత్య విద్య
వినికి సేయఁగ ననుజూచి వేడ్కతోడ
విజయరాఘవ మేదినీ విభుఁడువల్కె
మధుర మధురస మధుర సామంబుఘణితి.

28

—: కవితంతే వర్ణనము :—

నీ. శ్రీవత్సగోత్రుండు శ్రీకర పాకనా
టార్వేల బంధుజనాతీశాయి
కాళియ మంత్రీపుంగవునకు గంగమాం
బకు నుదయించు తపఃఫలంబు
రణరంగ గంధవారణ బిరుదాంకిత
స్వకులజ శ్రీకంఠ సచివమాళి
పార్వతీపరిణయ ప్రముఖ ప్రబంధ ని
బంధ ధురంధర ప్రౌఢఘణితి

గీ. యైన చెంగల్వ వేంకటయ్యయును రావి
నూతల తిరుమలయ్య తనూజ కృష్ణ

మాంబమును గన్ననిధి కాశహస్తీ గిరిశ
కలిత లలితోక్తి భారవి కాశసుకవి

29

సీ. ఘటికా శత గ్రంథ ఘటనోత్కట నవీన
పాండిత్య గరిమలు భళియనంగ
నోప్త్య నిరోప్త్యాది కోద్దామ రసగర్భ
సందర్భ మాసని సన్నుతింప
మాకంఠ మంజరీ మధుర్భుజి మాధుర్య
రచనా విశేష మారా యనంగ
విహృతేతర యుక్తి భాగ నూతన కిధా
చాతుర్య ధుర్యత సంస్తుతింప

గీ. అయ్యదిసముల రామభద్రామ్మవారు
నేడు కృష్ణాజ కవితల నేర్పుమెఱసి
వినికి నేయుట లెల్ల మీఠునతఁగాదె
కవినినుతచర్య! చెంగల్వ కాశనార్య!

30

ఉ. భూపతీకీర్తులైన కవిపుంగవు లందఱు మెచ్చనిచ్చలున్
తేనియనోసలై, కనటుదేఱిన చక్కెర పానకంబు లై
వీనులవిందులై, రసికవేష్యములై యల వాగ్వభూటికిన్
గానుకలయ్యె జెంగలువ కాళికవీ! భవదీయ కావ్యముల్. 31

మ. పదియొప్పన్న పసిండికిన్ వలపు పైపైఁ జెందు చందంబునన్
చదురుల్ మీఱు భవత్ప్రబంధ మినిచ్చల్ దక్షిణద్వారకా
సదనాస్థాన కథాను పంగములచే సంభావ్యమై మించె నేఁ
డది మాకంకిత మీమోసర్పుమని యాహ్లాదంబు సంధిల్లఁగన్.

సీ. అలసవ్యాజా తటి సగ్రహారంబులు

బహురేఖ మించు నుంబళిక యూర్లు
బంగారు వనుసుల పచ్చలపల్లకి
పసిడికొమ్మల కట్టభద్రకరులు
పడివాగె తేజీలు బంగారు కాళాంజి
హడపంబు చామరల్ హంసకంబు
తరమైన చౌకట్లు తారహారంబులు
నంగుళీయాది రాజ్ఞార్థ భూష

గీ. తెలమి నపరంజి హరివాణములును గిండ్లు

పెట్టెల కొలంది జాళెలు మట్టుమీఱి
నట్టి మైభోగపుం డచలాత్మ ఘనత
ననుగుణంబుగ దయచేసియపుడు మఱియు.

33

కం. కేళాకూఢుల సజ్జల

కేళీవనములనుమించు గృహరాజంబున్
శ్రీలెసంగ నొసంగి లోకులు
మేలని కొనియాడ కరుణ మీఱంగనంతన్.

34

గీ. విందునకుఁ దాము గఱితలు వేడ్కవచ్చి

వరుససొమ్ములు తమయింటి వారి కొసంగి
యాత్యజలకెల్ల చతురంతయానములను
మహిత భూషణములు బహుమతులు చేయ.

35

ఉ. ఎంతటి భాగ్యశాలి యితఁడెంతటి ధన్యుఁడటంచు నెంచ ను
ద్ధాంతమునందు పాండ్యవసుధాధిపనందన లాద్యయైన యా
కాంతలు గొల్వ నన్ను సముఖంబునఁ గన్నులఁ గప్పు కొంచు న
త్యంత బహుకృతుల్ సలుపు నవ్విభువంశము సన్నుతించెదన్.

—: కృతిభర్తవంశము :—

సీ. కూట దానవ భద్ర కుంజరంబుల మించు
మదగర్వరేఖల మట్టుపటప
సంసార నైదాఘ సమయాతపంబులు
మించి యెల్లడ విజృంభించకుండ
భజన నైభవ లోల సుజన మనోరథ
పూర్తికి నశీశయస్ఫూర్తి చూప
వందారు జనులకు వాంఛితంబులు గూర్చి
బిరుదంపు చిన్నెర పెరిమ నెఱప

గీ. సంకుశ చ్ఛత్ర కలశ ధ్వజాంకసముల
వెలయ శ్రీహరి పాదారవిందమునను
సకలలోకైక నుతయైన జాహ్నువికిని
సహజ యైనట్టి నాల్గవజాతి దనరు.

37

కం. అందునొక కొండ అుదయం

బందిరి వసుధా సుధాంశు లంచిత బాహు
కందళిత తీవ్రతేజః
కందళ దళితారి గర్వఘనశార్వరులై.

38

ఉ. వారలలోన కృష్ణజన వల్లభుఁ డెల్లరు మెచ్చ నిచ్చలున్
వారిధి మేఖలావలయ వాసవుఁడై విసిల్లి దీనమం
దారుఁ డటంచు యాచకు లుదారత సన్నతి సేయ మీతైనా
మేరు వసుంధరాధిపులు మేర లెఱింగి తనున్ భజింపఁగన్. 39

క. ఆకృష్ణ ధరావరునకు

శ్రీకృష్ణుఁడు తాన యవతరించెనొ యసఁగా

లోకోత్తర నయ వినయ వి

వేకోత్తరుడైన తిమ్మభుఁడుడయించెన్.

40

సీ. తలఁపెల్ల వివరించి దాక్షిణ్య మనుటేమి

దుష్ట నిగ్రహముల త్రోవమెలఁగ

వీక్షణంబులు చల్వవెడఁ జల్లఁగనుటేమి

పిమతారి వరులపై వేడినూప

మాటలు సత్యంబు మర్కంబు లనుటేమి

మానినీ వంచనా మహిమమించ

ననవరతంబు దానాధికుఁ డనుటేమి

యరులచే ధనము తానంది కొనఁగ

గీ. నిట్టి (వైచిత్రీ తనయందెపుట్ట)గలిగి

యన్ని గుణముల వెన్నుండె యెన్ని చూడ

ననుచు జగఁమెల్ల గొనియాడ నతిశయిల్లె

ప్రథన జయహోరి తిమ్మభూపాలమాళి.

41

కం. శ్రీత జన నిధి కాతిమ్మ

క్షీతితలనాథునకు ధరకు శ్రీసతి కెనయా

నతీచతురకు బయ్యాంబకు

వితరణ కల్పకము చెవ్వవిభుఁడుడయించెన్.

42

సీ. శ్రీశైలమందునఁ జిరతరంబుగఁ గూర్చె

ప్రాకార సోపాన పాళివెలయ

వృద్ధాచలంబున విశ్రుతంబుగ నిల్చె

ప్రాసాద మండప గ్రామ సమితి

నడునాచలంబున నలవరించెను మించ
 గోపుర సంఘర్షణా పురములు
 గోపర్వతమున నెక్కుడుగాఁగ నవరించె
 పూజా విశేషమపూర్వమనఁగఁ

గీ. నతుల మృష్టాన్నదాన కన్యావ్రదాన
 బహు తటాక సవారామ పంక్తు లెలమి
 ధరణి వెలయించె దన మహోదార మహిమ
 తిమ్మభూపాలు చెవ్వ ధాత్రీవిభుండు.

43

ఉ. ఆచినచెవ్వయ ప్రభున కంచితక్షీర్తికి మూర్తిమాంబకున్
 యాచకకల్పకంబు నిఖిలావనిపాలన ధర్మమర్మ వి
 ద్యాచతురాస్యఁ డిచ్చుత ధరాధిపుఁ డాత్మజుడై జనించె దా
 నాచతుర్ణ్యవీలయితావని భూభుజులెల్లఁ గొల్వఁగన్. 44

సీ. శ్రీరంగపతికిని సింహాసనంబునుఁ
 బ్రణవమయంబగు పసిండినజ్జ
 యష్టమ ప్రాకార మతుల గోపురములు
 రత్నంగద కిరీట రాజమధయ
 హస్తమున్ పైత్రరిఘారోహణోత్సవం
 భారామములును మృష్టాన్నశాల
 లర్చకకోటికి నగ్రహారంబులు
 వివిధ నాట్యములు నైవేద్యములును

గీ. దానమర్పించి తత్సన్నిధానమందు
 నతుల ముక్తా తులాపూరుషాదిదాన
 వితతిఁ జేసెను జగమెల్ల వినుతినేయ
 చిన్న చెవ్వయ యచ్చుతక్షీతివరుండు.

45

సీ. ప్రాణభయంబునఁ బఱచి తల్లడమంది
 భోగిరాజకులంబు పుట్టలరయ
 దళముగా నొక్కట ధరణీభృతాఘల
 శరవృష్టు లంతట జడిగొనంగ
 మిఱుమిట్లు గొన దృష్టు మిడిచి మన్నీల్లె
 బెదిరి చేబారలుపెట్టుచుండ
 వలగొని దీధితుల్ వరలంగ దొరల్లె
 నురుమని పిడుగంచు నులికిపడఁగ

గీ. మెఱపు మెఱచిన చాడ్చున మేలిపసిడి
 పక్కెరను మించు తేజిపై నెక్కియేలు
 చిన్నచెవ్వయ యచ్యుత క్షితివరుండు
 సమరనిశ్చంకుండని జనుల్ సన్నుతింప.

46

సీ. సింగముల్ గలవని చింతఁ జెందఁగ నేల
 తనుమధ్యముల కోడి తలఁకియుండ
 గజములు గలవని కళవళింపఁగ నేల
 కుచకుంభముల కోడి కొంకుచుండ
 చమరముల్ గలవని చూన మందఁగ నేల
 నెఱివేలులకు నోడి వెఱచియుండ
 పాములు గలవని భయముఁ జెందఁగ నేల
 రోమరాజుల కోటి రోజుచుండ

గీ. నద్రి కృతకాద్రికిని సాటియనుచుఁ దెలిపి
 వెఱపుదీర్తురు తమతమ తెఱవలకును
 చిన్నచెవ్వయ యచ్యుత క్షితితలేంద్రు
 విజయధాటికిఁ బాఱిన వీరవరులు,

47

కం. ఆ యచ్యుత భూభుజునకు

నాయతశుభక్తీర్తి మూర్తమాంబకు జితరా

ధేయుడు రఘునాథధరా

నాయకుఁ డుదయించె నృపతినాయకమణియై.

48

సీ. బాణయంత్రంబులు బహువిధంబులుగాఁగ

సవరించినారంచు చాలనుబ్బి

నేల యీనిన రీతి నిఖిలస్యంబులు

పాజు దీర్చెనటన్నఁ బ్రహదమంది

గంధగజంబులు గంధర్వరాజముల్

నడచెనటన్న నానందమంది

పాండ్య తుండీరేంద్ర పారసీకాఫిపు

తెదురుకొన్నారన ముదముఁ జెంది

గీ. వీరలక్ష్మీ కరగ్రహ విభ్రమమున

రణము పెండ్లిగ నడచి యారాయనంగ

చెలఁగి చూపుల విందులు సేసెనొర!

నిత్య జయహారి రఘునాథ నృపతిశౌఁ.

49

సీ. పాదముల్ దొట్రెలఁ బడిన రాజన్యలు

జలమానవుల సొంపు సవదరింపఁ

బఱవఁ జాలక మ్రొగ్గిపడిన మత్తేభముల్

కుంభినీధరముల కొమరుచూప

భటుల చేవడి జాటిపడిన ఖడ్గంబులు

బెళుకు వాలుగమీల పెరిమనెఱవ

నడవనోపక సోలిపడిన శత్రుస్త్రీలు

పవడంపు తీవెల ప్రౌఢమెఱయ

గీ. సహ్య కన్యక జలరాశి చందమొందె
పతుల యనుస్మృతి సతులకు పాడియనఁగ
సచ్యుతేంద్రుని రఘునాథుఁ డనినిదీర్చి
యరుల పాశేంబు వెంపరలాడునపుడు.

50

సీ. ఈటెలు సుడివడ నెంచి ప్రీలెనటంచు
కదలక యున్నట్టి ఘనతకతన
తురగముల్ గజములు త్రొక్కుత్రొక్కాడంగ
నదనని పైబడి నట్టివలన
చెదతెఁ బాశేమటంచు చేరి చారులుదెల్పు
విని మెల్లమెల్లనె చనెడు కృపను
మొదలి మన్నీలె పాతెదురు చూడుఁ డెటన్న
నంటి వెన్నాడిన యట్టిమహిమ

గీ. పాంశ్య తుంజీర చే రాంధ్రపతులు బ్రతికి
కాచెనని యెంచి ఘనముగాఁ గాన్కలిచ్చి
యచ్యుతేంద్రుని రఘునాథు ననుదినంబు
సేవసేయుట లోకప్రసిద్ధిగాదె.

51

సీ. ఆలాసములఁ గట్టినట్టుల యుండెడు
వింధ్య సింహళ మద ద్వీరదములను
వాజిశాలలయందు వరుసగానున్నట్టి
శక సింధు బాహ్లిక సైంధవముల
కోట్లసంఖ్యలకు నెక్కుడు వెలల్ గొన్నట్టి
బహురిత్న కాంచనాభరణములను
మేదిని నడయాడు మెఱపుఁదీవెల రీతి
శృంగారవతులైన యంగనలను

గీ. విడిచిపాటుట కాన్క గావించి రనుచుఁ
 గాచి విడిచెను పాడిల గాకమున్న
 నచ్యుతేంద్రుని రఘునాథు ననినెదిర్చి
 జీవములతోడ తమకోట చేరఁగలరె?

52

సీ. కపురంపు తావులు ఘమ్మనఁ బుక్కిటి
 వీడెంబు లొకయింత వెలికిఁ గ్రమ్మ
 సొగసుగాఁ జట్టిన సిగబొందులను బొందు
 పఱచిన యరవిరిసరులు బాట
 నందంబులొ కొమ్ముగందంబు పట్టెలు
 బిగిదప్పి యెడనెడఁ బేటులెత్త
 వలివాటువైచిన తెలిసాలు దుప్పటి
 చెఱఁగులు నెఱిదప్పి చెదఱియుండ

గీ. నచ్యుతేంద్రుని రఘునాథు ననినెదిర్చి
 పోటుగంటున నెత్తుటఁ బొరలుదొరలు
 విజయలక్ష్ములు తముఁబాయు విహమునను
 చిగురుఁబాన్పునఁ బొరలెడు చెల్లు గనిరి.

53

స. ధట్టించెన్ నైరిధాత్రీధవులను రఘునాథక్షమాజాని హఃళిన్
 మెట్టించెన్ పాళియంబుల్ మెఱసి నరవరుల్ మెచ్చఁగా
 హెచ్చుధాటిన్
 కట్టించెన్ సహ్యకన్యన్ కఠిననిపుణిఁ కాయపాపాణ
 పంక్తిన్
 పట్టించెన్ ధర్మదారల్ ప్రతిభటసుభట ప్రాణరక్షాపరుండై.

గీ. కృతులు మెచ్చంగఁ దగిన సత్కృతులు ధరకు
హారమాలనంగఁ దగు నగ్రహారములును
సకల దేవాలయ ప్రతిష్ఠలును నిఖల
దానములుఁ జేసె రఘునాథ ధరణివిభుఁడు

55

గీ. అట్టి మహిమకు నునికిపట్టయినయట్టి
ఘనున కచ్యుత రఘునాథ మనుజపతికి
గరిమ మీఱ గళావతీ కమలనయన
రాణఁ గనుపట్టె పట్టపురాణి యగుచు.

56

సీ. పతిభక్తి లతికలఁ బాదుకొల్పెడు పాదా
స్పర్శ గణముల జన్మభూమి
బహుళ సౌభాగ్యసంపదం కొటారంబు
ప్రాణేశు కరుణకుఁ బట్టుఁగొమ్మ
సవతులు కొనియాడు సత్కిర్తులకు తావు
పరిజనంబుల పాలి భాగ్యరాశి
యాకార శుభలేఖ లలరెడువిభుఁబట్ల
సహజ దయాపూర సారసరణి

గీ. వాణి వారిజపాణి శర్వాణి దక్క
నితరసతులను సవతుగా నెన్నఁదరమె
మహిమ రఘునాథ జననాథ మదనరతికిఁ
జతురమతికిఁ గళావతీసతికి నెందు.

57

పంచచామరము :—

కళావిలాససూన్యలైన శౌళపాండ్యకన్యకల్
కళాచిక్షా కరంక పాదుకల్ ధరించి కొల్వఁగా

కళా కళా కలాప బోధ గౌరవాతిధన్యయా
కళావతీసతీలలామఁ గాంచె భాగ్యసంపదల్.

58

చ. లలితపతివ్రతావ్రత కళావతి యైన కళావతీసతీ
కులమణియుక్తి మహీరమణకుంజరుఁడౌ రఘునాథమేదినీ
తల బలభేదియున్ గని రుదారుని యచ్యుతరామభద్రు డొ
ర్బల జయభద్రుఁడౌ విజయరాఘవశౌరిని భాగ్యవైఖరిన్.

కం. వారలలో నగ్రజుఁ డసి

ధారాధారా ధరాంబుధారలచేతన్

వారింను నైదిభూవర

వారిజ దుర్వాన్ గర్వవారము నెపుడున్.

60

మ. నిలువెల్లం గరుణారసంబు పలుకుల్ నీతిప్రచారోన్నతుల్
తలఁపుల్ ధర్మముపుట్టనిండ్లు నడకల్ దాక్షిణ్య సంకేతముల్
కలన్? యచ్యుత రామభద్ర ధరణీందర్పునిం బోలఁగా
నిలలో భూత భవిష్యదద్యతన భూమీశుల్ విచారించినన్.

—: కృతిభర్త విజయరాఘవ నాయకుఁడు :—

చ. అతనికి సోదరుండు భువనావనతామరసోదరుండు సం
తత సేజ్జీర్తిధామ సుమదామసువాసిత దిక్కువాసినీ
వితత శిరోజచూర్ణ రుచి విభ్రమవిభ్రమ కృత్రుతాపుఁ డ
ప్రతిముఁ డజేయుఁడౌ విజయరాఘవుఁ డీ మహి నేలు మేలనన్.

నీ. పరగూఢ తంత్ర ప్రబంధార్థములు దెల్పు

వ్యాఖ్యాన మెవ్వని వచనరచన

సీఖల శాత్రవ భూతినిగ్రహం బొనరించు

మంత్రంబు లెవ్వని మంత్రశక్తి

గంధాంధ పరిపంధి గంధేభముల నిల్పు
నిగళంబు లెవ్వని మగతనంబు
త్రత్యర్థి పాణిన ప్రతిమల నాడించు
సూత్రంబు లెవ్వని సూక్ష్మబుద్ధి

గీ. ఆతఁడు చెలువొందు విశ్వంభరాతిశాయి
విద్రమ క్రమ విద్విషదీర్ఘరకోటి
కుంభినీధరగుంభిత కూటకోటి
విజయరాఘవకిరీటి.

63

సీ. గంధసింధురములఁ గవికోటికి నొసంగ
దక్కునె యీదిశాదంతలెల్ల ?
భాషాధిపతి నై నఁ బ్రజ్ఞచే నదలింపఁ
వొలఁగక శేషాహి నిలువఁగలదె?
యాభేట విహరణం బలవరించెడుపట్లఁ
పప్పునే యీ కూటదంష్ట్రీ యొకటి ?
ధైర్యంబు హాటకాహర్యంబు నదలింప
గులగులగాకున్న కులధరములు ?

గీ. వీటి సాపాయమైన ప్రాపేటికనుచు
విజయరాఘవమేదినీ విభుని మూపు
మహి వరించెను శాశ్వత మహిమలెంచి
మేలుగలపట్ల కాంతలు మేలుపడరె ?

64

సీ. ప్రబల ప్రభావ నిర్భర దీప్తిపేరిటి
నెఱసంజ యంతట నెఱయుచుండ
కీర్తనీయ సమగ్రకీర్తికందళులను
తారక లెల్లడఁ దనరుచుండ

తురగ ఖురోద్ధూత ధూళిపాళికపేరి
 గాఢాంధకారంబు గ్రమ్ముచుండ
 బహువిధంబుల నేర్పు పరగంగ మెలగెడు
 నసిలతల్ దూతిక లగుచునుండ

గీ. విజయరాఘవ మేదినివిభు నెదుర్చు
 వీరిశృంగారు లై నట్టి విమతవరుల
 కమర శరదెందు ముఖులకు నమరె నౌం!
 బాణిజార సంగమ సంభ్రమంబు.

65

సీ. అవసంసములమూడి మూస నెన్నటికైన
 పల్లవంబులు గోరగిల్లవలదు
 వేనలఁ బుట్టిమెడు వేడుక నైనను
 చంపకమ్మలచాయఁ జనంగవలదు
 తలఁంబు తీరుగాఁ దీర్చు కోరికనైన
 జేగురుల్ గల దరుల్ చేరవలదు
 కయిసేయు ముచ్చటకై పరాకున నైన
 చుఱుకుఁ గెంపుల కనుల్ చూడవలదు

గీ. విజయరాఘవవిభు మహావిభవ మిట్టి
 మహిమతోనుండ మఱచియు మగువలార !
 యపకృతులు సేసి యడవుల నడలఁ జేయ
 వలవదని కొండ్రు మలయాద్రి వనుల రిపులు

66

సీ. కుంభినీధరిముల గుహలఁ జేరెదమన్న
 కొదమసింగంబులు మెదలసీవు
 వారాశిలోపల వసతి సేసెదమన్న
 గిండుమీన్రాయెడి నుండరాదు

మడుగులలోపల నడంగి యుండెదమన్న
మకర సంఘమ్ములు మనఁగ నీవు
మేరువు కవ్వల మెలఁగెద మన్నను
భానుచంద్రులు వెంటఁ బడుదురెపుడు

గీ. సతని బిరుదంబు లెల్లడ నాక్రమించె
నెచటి కేఁగెద మని కాన్క లిచ్చి రిపులు
విజయరాఘవమేదినీ విభవతంసు
చరణపద్మంబులను జేరి శరణమండ్రు.

67

సీ, చిలుకపోటున తేనె జల్లునఁ జిమ్మెడు
కమ్మని ఫలము లాఁకటికి నొసఁగి
కప్రంపు టనఁటుల కదిసిన దీర్ఘికా
జలములచే దాహశాంతిఁజేసి
వలిగాడ్పు చిలుతసోకుల చేత నసియాడు
చిగురు వీవనలచేఁ జెమట లడఁచి
కలువ రాచలువరా నెలవుల నెలకొన
నలరుఁబాన్పుల మేని యలఁతఁ దీర్చి

గీ. తరుల దరులను విమత భూవరుల దాఁచి
కాచు నేరంబువో చుట్టుగట్టు వెఱచి
విజయరాఘవ మేదినీ విభుప్రతాప
మాఁదలను దాల్చు పద్మరాగాళిపేర.

68

సీ. గాటంపు నెలయేటి కాల్వలు ప్రవహించు
నెలవు రేవుల దాఁటి మెలఁగు వెరవు
చీమ దూరిఁగ రానె జీర్ణికాపనముల
సంధిత్రోవలు గట్టి జరుగు వెరవు

చక్కజూడంగ రాని శైలశృంగంబుల
 పడఁతులవెంబడిఁ బ్రాకు వెరవు
 కంపకోట ఘటించు కరణిఁ జట్టుకయున్న
 యీరంపు వెడసందు లేఁగు వెరవు

గీ. మృగయ మును జూపి రక్షించె మీఁదెఱింగి
 కాకయుండిన నచట చీకాకుపడమె
 యనుచు నను కొంద్రు సతులతో నద్రవనుల
 విజయరాఘవ మేదిసి విభుని దిపులు.

69

సీ. పర రాజధానుల బయలు గావించెను
 వాహ్యళి సవరించు వాహములకు
 వైరిరాజన్యుల వనదుర్గముల నెల్లఁ
 గడికొమ్ము గావించె కరటిఘటకు
 చతురంబుధిపతీత జగతిఁ బాలెము చేసె
 కని కొల్చు దిపు మహీకాంతలకును
 శత్రుభూనాథుల శలభముల్ గావించె
 దాదూర బాహు ప్రతాప శిఖరి

గీ. జన్య శరణాగతారి రాజన్యకులము
 సంచరిష్టు జయస్తంభ సమితిఁ జేసె
 విజయరాఘవ మేదిసి విభుకిరీటి
 యతిశయం బెన్న శేషాహికై నందర మె ?

70

సీ. ఒకనాట నైదాసు యోజనమ్ముల మేర
 దాడిగాఁ జనివచ్చు దండితనము
 నొక తేజిపైనుండి యొక తేజకని వేగ
 లంఘించునటువంటి లాఘవంబు

మావంతు కాల్పీరి మదహత్తి హత్తిన
నదలించి యెదిరించు నవఘశంబు
కదిసి సానాకత్తి గదిమి యెంతటివాని
మర్మముల్ తాకించు మగతనంబు

గీ. చూడ మెందును శక సింధు శూర సేన
పాండ్య తుండీర కేరళ ప్రభులయందు
ననుచు దొరలెల్లఁ గొనియాడ ననుచు వేడ్క
విజయరాఘవమేదిసీవిభుఁడు వెలయు.

71

—: సాహిత్యరాయ పెండేర్వణ్ణన :—

సీ. నిర్యత్క నైడూర్య నిర్యత్తిరళనూత్ర
పుంజంబు చామరి స్ఫురిణ చూప
పద్మరాగోన్మిష ద్బాలాతపంబులు
వలిపె చెంగావి పావడలు నెఱప
వలయిత మాక్తిక వలమాస రుచి సొంపు
జగజంపు గోడల సవదరింప
విశ్రుత సింహళ ద్వీప నీలచ్ఛాయ
సామ్రాణి ధూపంబు సంఘటింప

గీ. వినత రాజన్య కోటీర వివిధ రత్న
గమితి యీ రీతి నుపచార సరణిఁగూర్చ
విజయరాఘవమేదిసీ విభుని యుంఘ్రు
నొర! సాహిత్యరాయ పెండార మమరు.

72

సీ. మూర్ధ ముహుముహుర్ముకుళితాంజలిపుట
 మూర్ధాభిషిక్త సమూహ మలర
 కట కటాహతటాంత గళిత దాన సుగంధి
 గంధాంధ సింధుర ఘటలు చెలఁగ
 గంధవాహన గంధగతి విశేషోన్మేష
 రాజదాజానేయరాజి దనర
 పరవీర సప్తాంగ హరణ వేశావాప్త
 బిరుద సంఘమ్ములు మురువు మించ

గీ. తనదు మణులందు ప్రతిబింబ దంధమునను
 నిండు గొలువుండు నైఖరి నెగడుచుండ
 విజయరాఘవ మేదిసీవిభునియంఘ్రీ
 నార! సాహిత్యరాయపెండార మమరు.

73

సీ. ఘణిరాజ బహుముఖ ఘణిత బాణితముల
 మర్మంబు లాత్మీయమహిమబోగడ
 తర్క కర్కశ వాగ్వితర్క ప్రభావంబు
 నిజశక్తియుక్తి వర్ణింపుచుండ
 నవ్య కావ్య విశేషనాటితోన్మేషంబు
 స్వక వైభవంబుల సన్నుతింప
 లక్ష్మీతాలంకార లక్షణ స్ఫురణంబు
 లాత్మచాతుర్య ధుర్యత నుతింప

గీ. మధుర మధురస శింజిత మంజీసుములఁ
 దత్తదుచితోపచారముల్ తానొనర్చి
 విజయరాఘవ మేదిసీవిభుని యంఘ్రీ
 నార! సాహిత్యరాయపెండార మమరు.

74

సీ. మానగ్రహగ్రస్త మహిపాలపాళికి
మంత్రవాదంబుల మహిమమనఁగ
నత్యాహిత ప్రాప్తి నత్యాదర నృపాల
పంక్తికి నభయ సంభాషలనఁగ
నిజనాదగుణ యూథ నిరుపమఖ్యాతికి
బిరుద వాఙ్ముల పెరిమమనఁగ
సకల విద్యామర్మ సందేహసరణికి
సిద్ధాంత వాక్యప్రసిద్ధి యనఁగ

గీ. తనరు నాత్మ చిరత్నరత్న ప్రకర్ష
జాత నాద ప్రకర్షంబుచేత మించి
విజయరాఘవ మేదిసీవిభుని యంఘ్రి
నౌర! సాహిత్యరాయ పెండార మమరు.

75

సీ. మగరాల నిగరాల మొగపుల నిగనిగ
లభిషేకజలముల హవణఁగాఁగ
నందంద యందఱు కుందనంపు మెఱుంగు
రంగై న కనకాంబరంబుగాఁగ
గుంపుకా నలజాతి గుజరాతి కెంపుల
విడి కుంకుమపుఁజూతవిధముగాఁగ
బవిరిగాఁ జెక్కిన బటువు ముత్తెపు డాలు
బొండుమల్లియ గుండు దండ గాఁగ

గీ. నలరఁ గై సేసి యఖల విద్యానవద్య
సింహాపీఠంబు నెక్కిన చెలువుమీఱ
విజయరాఘవ మేదిసీవిభుని యంఘ్రి
నౌర! సాహిత్యరాయ పెండారమమరు,

76

సీ. చేరికొల్చినఁ గల్లు తార హారావళు
 లను మాట నిజమె పాండ్యక్షితీంద్ర !
 కని కొల్చినను గల్లు కనకకోటీరంబు
 లనుమాట నిజమె మద్రాధినాథ !
 భక్తిగొల్చిన గల్లు బాహుకేయూరంబు
 లనుమాట నిజమె కొంగావనీశ !
 నమ్మిగొల్చినఁ గల్లు నవరత్నకంబులు
 ననుమాట నిజమె యాంధ్రాధినాథ !

గీ. అనుచు మును మంత్రు లనుమాట లనువదింతు
 రనుదినంబును శింజిత వ్యాజమునను
 విజయరాఘవ మేదినీవిభుని యంధ్రు
 గండపెండెంపు బొమ్మలై యుడువొరలు.

77

సీ. అందె సింగారించ నందిచ్చు సేపమున
 ధవునిఁ గన్గొనియె మాళవవధూటి
 కీలుపొందిక సేసి కీలించు నెపమున
 భర్తఁగన్గొనియె నేపాలబాల
 పాద పీఠము నిల్పు పని నెపంబునఁ జేరి
 మగనిఁగన్గొనియెను మగధకాంత
 చరణంబురుహ సేవ నవరించు నెపమున
 విభుని గన్గొనియె సౌవీరతరుణి

గీ. ఇట్లుకనుగొని యరికాంత లెలమిఁజెంది
 విజయరాఘవ మేదినీవిభుని యంధ్రు
 బిరుదుపెండెంపు బొమ్మకా ప్రియులఁగాంచి
 పగతు రాత్మల నిట్టూర్పు నిగుడనీక.

78

సీ. శాలివాహన శకసంవత్సరములు వే
 యేనూరు నేబది యేను వరుస
 చనఁగ శ్రీముఖ నామసంవత్సరంబున
 శ్రావణ శుద్ధ పక్షమున ద్వాద
 శిని సౌమ్యవాసరంబున దక్షిణద్వార
 కను కృష్ణతీర్థమందు నియమమున
 స్నానంబు గావించి సంకల్పపూర్వకము
 గానుజ్ఞాడశ మహాదానములను

గీ. ఘనత మీఱఁగళావతీ గర్భశుక్తి
 మాక్తికఫలంబు రఘునాథమహిపసుతుఁడు
 విజయరాఘవ మేదిసీవిభుఁ డానంగ
 వేదవేదాంత విదులై న విప్రలకును.

79

సీ. కాశికాపట్టణ ఘంటాపథంబుల
 విప్రకోటులవల్ల వినుతిఁగాంచి
 రామేశ్వరస్థల రాజమార్గంబుల
 బ్రహ్మ సంఘములెన్నఁ బ్రాతికెక్కి
 ద్వారకాయత పురద్వార సీమలయందు
 మహిసురల్ నుతియించ రహి వహించి
 మధురాపురోత్తమ మధ్యవీధులయందు
 వసుధామరస్తుతి నన్నెమిటి

గీ. యలరు నీయన యనివారితాన్నదాన
 మహిమ భూత భవిద్భావి మహిమహేంద్ర
 ముఖుల కరుదని పొగడ దిబ్బుఖములందు
 ఘనతఁ జెలువొందు విజయరాఘవవిభుఁడు,

80

షష్ఠ్యంతములు.

కం. ఏవంవిధ గుణ సౌరభ

భావిత దిగ్భవతి చికురబంధున కతీసం

భావిత బుధ బంధునకా

స్తావిత మధుర ప్రబంధ పదబంధునకున్.

81

కం. గంధాంధ విమత సింధుర

గంధప్రతి బంధ ఘర్మఘన తేజనకున్

బంధురతరామరాంధో

బంధురసాధిక్యవాక్య పదభోజనకున్.

82

కం. కుంభీనసరాట్కాశల

కుంభీలక వాగ్విహార కోవిడమణికిన్

గుంభిత మదజృంభణ రిపు

కుంభీద్ర స్తంభి శౌర్య గుణమతి సృణికిన్.

83

కం. ధాటీ బహుధాటీ కన

ఘోటీ కోటీ కఠోర ఖురకుద్దాలో

త్వాటితరిపువక్షునకున్

హటకగిరిధైర్యధుర్య హర్యక్షునకున్.

84

కం. షటాంత చంద్ర వదనా

లక్ష్మిత రతిపతికి సుకృత లలితాకృతికిన్

దక్షిణ భుజ భుజగేశ్వర

రక్షిత ధరణికిని విజయరాఘవ మణికిన్.

85

అభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధిగా నా యొనర్పంబూనిన రాజ
గోపాలవిలాసంబను మహాప్రబంధంబునకుఁ గ థా క్ర మం
బెట్టిదనిన :—

86

కథారంభము

కం. నారాయణ దివ్యకథా

పారాయణతత్పరుండు పరతత్త్వకళా

పారీణుండు శౌనకముని

సారవిచారునకు నూతనసంయమి కనియొన్.

87

సీ. హరికథాసుధలాని యానంద మందితి

నాదేవు వసతిచే నతిశయించు

దక్షిణద్వారకాస్థలమహత్త్వంబిక

వినిపింపు వీనులవిందుగాఁగ

ననవుండు, సూతుఁడిట్లను “శౌనకమునీంద్ర!

భక్తితో మున్న గోప్రళయమాని

తపము చంపకవనాంతరమున నవరింప

హరి సుప్రన్నుడై యతఁడు వేడఁ

గీ. బ్రేమ పదియాఱువేలగోపికలు గొలువ

గరిత లెనమండ్రు ననురాగగరిమఁ జెలఁగ

వివిధశృంగారరచనలు వెలయ నందు

మహిమతో నుండు మన్మథమన్మథుండు.

88

చ. నెలకొను మించులో? మెలఁగ నేర్చిన రత్నపుఁగీలుబొమ్మలో?

కులుకులుమీఱు మారునెలగోలలో? పల్కెడుపూవుదీవెలో?

సాలపులు గన్నవెన్నెలలసోగలో? నాఁ గనుకన్న ప్రాయపుం

జిలుకలకొల్కు లెల్ల తన చెంతలరా నెఱరాజసంబునన్. 89

శా. కేళాకూళులచెంత, పుష్పితవనక్రీడానికుంజంబులన్

కేళీసాధ శిరోగృహగ్రములచక్కిన్, పూర్ణపూగావళీ

పాళీవాసిత సాంద్రచంద్రకదళీ ప్రాంతేందుకాంతస్థలిన్
లీలా నిర్జిత మన్మథుం డతఁడు హఃళిం బెక్కు చందంబులన్.

గీ. తమకమున నింతుల్లెను తమకతమక
వలచెనని యెంచ నానందపార్థి దేల్చి
యష్టవిధనాయకలలీల లలరఁగోరి
యష్టమహిషుల నలజాడ కనువుపఱచె.

91

—: స్వీయ దుక్కిణి :—

సీ. మలయానిలమ్ములు మలయ ఘుమ్మన గ్రమ్ము
తావుల మావుల తావులందు,
పరిణత ఫలగుచ్ఛ పరిరక్షితంబులై
పఱపైన ద్రాక్షచప్పరమునందు
మగరాల నిగరాల మగఁటిమి గనుపించు
సరసిజాకర తీర సరణులందు
పొదలెడు గొజ్జంగి పొదరిండ్ల పజ్జల
చలువరేరారాచచలువలందు

గీ. నొకరి కొకరికిఁ దెలియక యుండునట్లు
చతురలై నట్టి యల జలజాతముఖులు
సఖులతోఁ గూడి సరస ప్రసంగలీలఁ
గోరికలు నిండఁ దన రాక గోరుచుండ.

92

ఉ. ఒక్కొక దూతి తోడ వినయోక్తులఁ గార్యముకూడునట్లుగా
నొక్కొకదూతితోడ సరసోక్తులఁ గోపముఁ దీటునట్లుగా
నొక్కొకదూతి తోడ మధురోక్తుల మర్మము మీటునట్లుగా
మొక్కువ తోడ నా యువతి మన్మథ మన్మథుఁ డన్నిరీతులన్,

గీ. వరుసఁ దనరాక రాకేందువదనలకునుఁ
తెలుప నియమించి యొండొరుల్ దెలియకుండ
దూతికల నెల్ల! బహుమతితోడ నపుడు
పంచె పంచేమ లీలా ప్రపంచరతుఁడు.

94

ఉ. నేరములెన్ని మున్ను రమణీమణి దక్కిణి యెంత వేడినన్
దీఱని కిన్క తోడ నొకతీరున నున్నదటంచు నెంచి తా
మేరలు దప్పకుండ చెలి మేడకు నీరజనాభుఁ డేగి యా
చేరువ పొంచియుండ సరసీరుహలోచన యొంటిపాటునన్. 95

సీ. పచ్చతా రాచిల్కపనికోళ్ల శిరముల
పైఁ బాదుకొన్నట్టి బలువుకెంపు
చెక్కడంబులడంబు చికిలి కంబంబుల
తుద నూకు బోదెలం గదిసియున్న
లోవదండెమ్మల లో మలుచుట్టుఁగాఁ
బెనఁగొని మీఁదికిఁ గొనలుసాగి
విప్పుగా చందఁవచప్పరంబులయందు
హరువులు మీఱంగ నల్లకొన్న

గీ. జాళువా కుందనపుఁ దీవెచాలు పూచి
కలయ రాల్చిన యకరులగమి యనంగ
పఱపు గల కుంకుమపుఁబూవు పఱపుఁ దనర
చవికటాకున మించు మంచముననుండి,

96

శా. ఏలా? కొండెము వింటి, ప్రాణవిభుతో నేలా చలంబూనితిన్?
వేళల్ గా వలుగంగ నంచుఁ జెలియల్ వేమారు చాటింపఁగా
నేలా నే విననైతి? నిట్టివెతచే నేలాగు వేగింతు? నిం
కేలీలన్ విభు వేడుదాన నని యెంతే వంతఁ జింతింపుచున్,

గీ. చెలులు గనకుండ నేడ్చున చెలువవిభునిఁ

జిత్రపటమునఁ గన్తూరిచేత వ్రాసి

గబ్బిగుబ్బల తుదలు సోఁకంగఁ జేర్చి

పలికె నిట్లని తన యభిప్రాయమెల్ల.

98

మ. 'కలలోనైనను నీదు మాటలకు నాఁగాదంచు మాతాడుటలో

గలవో? వాడల వాడలం దిరిగి రాఁగా నీకు మెండొడ్డుటలో

గలవో? చూచిన వార లందఱు నగంగా నిన్ని విన్నాణములో

గలవో? మానవతీవిలాసమకరాంకా! యింక నేమందురా?

చ. గఱిగఱి నంట తుంటవిలుకాని శరంబులు నా యురంబునన్

జఱఱజఱగాడ నీవు దయఁజూడక యుండుటలిప్పు డక్కటా!

చెఱకునఁ బండు పండిన భుజింపఁ దలంపమి గాక ప్రాయపుం

దెఱవలతోడ నిన్ని తరితీపులు చేసినవారిఁ గంటిమే? 100

చ. వలఁగొను చింత తోడ నెలవంకఁ గనుంగొని యేఁ దలంకఁగాఁ

గలఁగకు మంచు మున్న బిగిఁగొఁగిటఁ జేర్చుదు విప్పుడక్కటా!

కులుకు మెఱుంగుగబ్బి వలిగుబ్బలపై నెలవంక లుంచి యేఁ

దలఁకుచు నుండ నీవు దయఁదప్పిన నేగతిఁ దాళనేర్తురా? 101

సీ. ఏలాగు విహరింతు లీలాసరః ప్రాంత

కాంత నిశాకాంతకాంత సరణి?

నేలాగు సైరింతు నేలాతిసారథ

భ్రమజాతి విభ్రమ భ్రమరగీతి?

నేలాగు వసియింతు నీలాశ్మకృతవేశ్మ

జాల శీతల మరుజ్జాలకముల?

నేలాగు చెవిఁజేర్తు లోలామ్రదళ వలత్

కలకంఠ కులకంఠ కలరవంబు?

గీ. నెటులఁ గనుఁ గొందునకట! పూర్ణేందుబింబ
సాధరసపూర పరిధౌత సాధయూధ
టంక ముఖిక్ష్మస్త చిత్రవిటంక నీడ
చంచ చాంచల్యవచ్చులచ్చంచువిహృతి.

102

మ. కులుకుంజన్నులమీఁది హారములు చిక్కుల్ దీర్చు
నందంబునన్
గిలిగింతల్ గొన వాడి గోరు మొనలన్ గీలించి లాలించి పై
వలపుల్ తేచి మనంబులం గరచి చేవల్ మీట లోనైనయా
తలిడుంబోడులపట్ల నిన్ని వలవంతల్ చెల్లునా? వల్లభా! 103

చ. చెలువుండ! నీవు నాడచట చెక్కులపై కొనఁగోరఁ గస్తురిన్
వలపున మన్మథాంకములు వ్రాయుచు నేర్పున నాటనూఁదినన్
చెలులు కనుంగొనంగ జడచే నిను కొట్టిన యిట్టి నేరముల్
తలఁపున నిల్ప నీవు దయఁదప్పిన నిప్పుడు తాళనేర్తునే? 104

శా. నేరం బేనె యొనర్చి మాచెలియతో నేర్పుల్ పచారింపఁగా
నేరా నీకని యెచ్చులున్ వలుక నేమీ నేరమై తోచునో?
రా రమ్మంచును బ్రేమతోడ ననుఁ జేరంబిల్చి లాలించ వీ
వేరా? రాజశశాంక! యింక నడురే యేలాగు వేగింతురా?

సీ. తలఁచవైతివి గదా? కలధౌత మయసాధ
కలిత మన్మథకథాకథనుసరణ
లెన్నవైతివి గదా? సన్నత పున్నాగ
పారావతారావ పరిచయములు
చూడవైతివి గదా? క్రీడాగృహక్రీడ
గూఢ గాఢ నవోప గూహనములు
తెలియవైతివి గదా? దృఢమాన మానస
ప్రమదార్థ శపథ సంభాషణములు

గీ. కొదనునెల నెలవంకల కొదలుదీర్చు
 నభినవ నఖాంకములు గుబ్బలందు వెలయుఁ
 బ్రణయబంధంబు వేతైన పట్ల నిపుడు
 మఱచుటే వింత తొల్లింటి మమతలెల్ల.

106

మ. చనవుల్ మీఱఁగ మాటలాడుటలు బాసల్ చేసి నమ్మించుటల్
 వినయంబుల్ ప్రణయానుబంధములు నీవే వేఱఁగావింపఁగా
 నిను నేఁ గోపముతోడ నేచునిన దానింబట్టి పాలార్తురా?
 వనితామన్దః! నేర్పునేరములులేవా? చూడనెవ్వరికిన్! 107

మ. అలుకల్ దీటిచి ముద్దువెట్టుకొని సయ్యాటంబునన్ శయ్యపై
 కలపారావతకంఠనాళరవముల్ గల్పించి మెప్పించి నన్
 పులకల్ జాదుకొనంగ నేలుకొను నేర్పుల్ సాక్షి
 నీయోర్పులున్
 లలనామోహనపంచబాణ! యిక నేలా? చాలు సిగ్గయ్యెడిన్.

సీ. గుబ్బలపై వాఁడి కొన గోరులుంచరా!
 నెలవంక బింకంబు నిలుచుగాని
 చక్కెర కెమ్మోవి చవిచూడ నీయరా!
 చిగురు గుంపుల సొంపు చెడఱుగాని
 జెఱుకు కెందఱుకు చూపులచేత చూడరా!
 కలువరేకుల ధాక కదలుగాని
 పలి తేనెతేటలు చిలుక మాటాడరా!
 చిలుకల గరువంబు చిటులుగాని

గీ. ఎన్నివలికితి నవి మది యెన్ని నీవు
 దీనమందార! నన్ను నధీనఁజేసి

మారు నడలించి యేలు వేమారు దయను
రాజవదనలతోడనా రాజసములు?

109

ఉ. వాటములైన బంగరుకవాటములం గలయట్టి యందముల్
నీటున మీటు నీయురము నిండఁగ గుబ్బల నాని పల్మొనల్
నాటఁగ నొక్కి చొక్కి జతనంబుగ వాతెర తేనె యానకే
మాటలఁదీరునా, యువతిమన్మథ? మన్మథతాపవేదనల్? 110

గీ. అనుచు నాథుని వేడుచున్నట్టివేళ
వనితచందంబుఁ దెలియంగ వచ్చినట్టి
యనుఁగునెచ్చెలి నెమ్మది హర్ష మంద
మందహాసంబు తోడనమ్మగువ కనియె.

111

చ. పలికిన మాటుపల్కనని పంతములాడితి వింతమాత్రమా!
నిలిచిన వానిచెంతలనె నిల్వనటంటివె యొంటిపాటునం
గలికిరొ! నేడు చిత్రఫలకంబున నాభువనైక మోహనున్
సాలపున వ్రాసి వేడికొనఁ జూచినఁ జూచినవారు నవ్వరే! 112

చ. అన విని మానినీతిలకమప్పుడు నెచ్చెలితోడ నిట్లనున్
“వినుము లతాంగి! యే గొలుచు వేలుపు వేడితిగాని
నెమ్మదిం
గినుక దొఱంగ వల్లభునిఁ గీర్తనసేయఁగ నీవు వింటివా?”
యను సమయంబునందు దరహాసము మోమున నంకురింపఁగన్

గీ. మోహనాకార రేఖల మురువుగన్న
యాత్మవిభుఁ డంత తనచెంత కరుగుదేఱ
నవనతాననయై యున్న యతివఁజూచి
హేతుగర్భంబుగాఁ జెలి యిట్టులనియె,

114

చ. వలపులవింటివాని చెలువంబున గెల్చినయట్టివేలుపుం
 గలికిరొ! నేడు చిత్రఫలకంబున నేర్చున వ్రాసి యెంటిగాఁ
 బలుమరు వేడుచున్న నటభాగ్యవశంబున సుప్రసన్నుడై
 నిలిచెను వాడు నీయెదుట నేడు ఫలించెను గోర్కు

లన్నియున్. 115

క. అని యొకపని నెపమున న

య్యనుఁగుంజెలి యవలి కేగ నవనతముఖయా

వనజాననఁ గనుఁగొని విభుఁ

డనునయపరుఁ డగుచుఁ బలికె నాదర మొప్పన్.

116

శా. 'నీలేందీవర దామధామముల సం దేహంబు గల్పించు నీ

లీలాలోలకనీనికల్ సొలపు హాళిం జూప నన్ జూడవే?

ఏలేకోపము? లేటికేచలము? లింకేలేవృధాహాసముల్

లోలాక్షీ! పులకండముల్ గులుకుపల్కుల్ వల్కిలాలింపవే!

సీ. కాంత! నీనిడువాలు కలికి చూపులుగాక

కలువలు తాపంబు నిలుపఁగలవె!

కొమ్మ! నీవలి గబ్బిగుబ్బచన్నులుగాక

యలరుగుత్తులు కాఁకనాఁచఁగలవె?

చిలుకలకొలికి! నీచిఱుత నవ్వులుగాక

రేయెండశిఖిల వారింపఁగలవె?

ముద్దయ! నీలేటముట్టు నెమ్మోము గా

కంబుజంబులు వేడి నడపఁగలవె!

గీ. అంగనామణి! నీమోహనాంగములకు
నెన్న వీటికి సంతరం బెంతయనక
పోల్చి విరహాగ్ని వీటిచే బోవుననెడు
నేరమెన్నక నన్ను మన్నింపవలయు. 118

చ. సాశసిన నీవిలాసములఁ జొక్కిన వేళలఁబల్కురించి యేఁ
బలుకక యున్న వేటొకనిపై మనసా యని యల్లి నీవె యేఁ
గలిగినఁజూచి యంతబిగిగొఁగిటఁ జేర్చుదు విప్పుడక్కటా!
కలికిమిటారి! ఏమిటికిఁగా వలరాయని కప్పగించెదే? 119

గీ. అనుచు మాధవుఁ డీరీతి యనుసయింప
కోపసంతోషములు పెనఁగొనఁగఁజూచు
సాలపుఁజూపుల జాడలఁజూచి వేడ్క
కొఁగిటనుజేర్చి రుక్మిణీకాంత సంత. 120

నీ. కురులు నున్నఁగ దువ్వి విరులు పైగానరా
కుండ వంకఁగ గాసెకొప్పువెట్టి
చెమటపావడ నొత్తి చెక్కునఁ గుంకుమ
బాగుగా వలరాచపడగ్రవాసి
మెలిగొన్న హారముల్ మెల్లఁగ విడిపించి
కులుకుగుబ్బల మీఁదకుదురుకొల్పి
చెదరినతిలకంబు చిటులఁగ సారంగ
నాభిచే కొనఁగోర నాభిఁదీర్చి

గీ. కలయ నెమ్మేననేర్చున గడమలందు
నందచందంబులను గళలంటి కరఁచి
యంగనామణి హృదయంబునందు నపుడు
పాదుకొను కోపమును 'లేదుబంతి' యనియె. 121

క. కలగలుపు వలపు మక్కువ

జిలిబిలి కందువుల మాట చిటుసోకులచేఁ

జెలిగరఁచె కాంతుఁడవియే

మలయజగంధికిని వశ్యమంత్రములయ్యెన్.

122

ఉ. చెక్కునఁజెక్కుఁ జేడ్చుచును ఓన్నిమెఱుంగుల మోవి

పల్కొనన్

నొక్కుచుఁ జొక్కుచున్ వలపునూల్కొన నుల్లము

పల్లవింపఁగా

కక్కనపుంబిసాళి వలి గబ్బిమిటారపు కోడెగుబ్బలం

జిక్కఁ గవుంగలించి మదిఁ జెందిన రాగముపెంపుసాంపుఁన్.

గి. గరఁగి కరఁగించి మిగుల వక్కరలుమీఱ

కఱగొఱలు లేని చెయ్యిలనాదరించి

మోహనాకారుఁ డాదగన్మోహనాంగి

కాంక్షితంబుల సఫలముల్ గానొనర్చె.

124

చ. అలఁతలు చూపు చూపుల యెయూరములున్ వడఁదేఱు

మోములున్

మొలచిన ఘర్షవారికణముల్ బిగిఁదప్పిన చిత్రకంబులున్

పలచనయైన మేని కలపంబులు వేఱొకపొల్పుఁదెల్పఁగా

నలరెను వారియందు సురతాంతవిలాస విశేషవై ఖదల్. 125

ఆశ్వాసాంతము

శా. భద్రశ్రీహరిణాది కారణయశః పంచాస్య! పంచాస్యజి

ద్రాద్రశ్రీ సతరక్షకత్వ కృతినంధాటిక! ధాటికథా

భద్రాత్మీయ భుజాఙ్గితారిరమణీ పాంచాల! పాంచాలభూ

మద్రక్షిణీ కరూశ దేశముఖ సీమాధార మాధారశా! 126

కం. మదనాగలసిత సదనా!

సదనాంతరబోధనైక చతురిమవదనా!

వదనారద నుతకదనా!

కదనాదర రహితహృదయ! కాంతా మదనా!

127

పం. కఠారికాహతాపతత్రుగల్భతా శఠారిరా

ట్యూరొర కంఠలుంతనాలుతత్ సముత్కటప్రము

క్కుఠారికాకఠొర చంద్రకోణనామ భాగ్యభా

క్విఠాపుఠాగడావజీరబృంద బృందవందితా!

128

క. భావానుభావ భావిత

భావజ!జాత్యశ్వ కలితబహు విధధాటి

దావనవల్లన వేష్టన

రేవంతక! 'ముద్దుచంద్ర రేఖా' కాంతా!

129

గద్య. ఇతి శ్రీమత్కాశీశక్తిశక్తిర కరుణాకటాక్షలభిసిద్ధ సార

స్వతనయ, చెంగల్వ వెంకటార్యతనయ, విజయరాఘవ

భూప్రసాదాసాదిత వివిధరాజచిహ్నచిహ్నిత భాగధేయ,

కాశయనామధేయ ప్రణీతంబైన రాజగోపాలవిలాసంబను

మహాప్రబంధంబునందుఁ బ్రథమాశ్వాసము.

130

శ్రీ రాజగోపాల విలాసము

శ్రీరస్తు.

ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీరాజగోప కరుణా
పూరాపూరిత సమస్తపురుషార్థనిధి !
వారణఘోటకహాటక
రారాజత్పదన ! విజయరాఘవమదనా !

1

గీ. అవధరింపుము సూతసంయమినరుండా
శౌనకునితోడ నిట్లను శౌరి యట్లు
భోజితనయను సమ్మదాంభోధిఁ దేల్చి
తక్కినటువంటి సతులపైఁ దలఁపు నిల్చి.

2

—: జాణిణిభద్ర :—

సీ. పలకవజ్రపు లేటతెలి నీటిచిట్టూట
చలువల గుబురుగా మొలచి మోచ్చు
పచ్చరాతీవెలపై లేట తుదలనుఁ
జిగురించు కెంపురా చిగురుగుంపు
సందుసందులయందుఁ గండళించిసయట్టి
కట్టాణిముత్యాల కమ్మవిరుల
వై డూర్యముల తెర వలిదేనియకు మూఁగు
కప్పురా తేంట్ల యుంకారసరణి

గీ. కరణిఁదనరారు గాయనీగానతాన
మానమానితనవసుధా మధురిమముల
జీవబంధంబు గన్న విచిత్రచిత్ర
రాజి రాజిలు నొక సౌధరాజమందు

8

మ. తభుకున్నిద్దపుఁ దారవజ్రములచేతకా మించు పైయంచులకా
వలగోఁజెక్కిన కెపురాపలకమిన్నల్ జాజుపట్టెల్ వలెన్
వెలయంగా వెలలేని రత్నముల నెంతే వింతయా తిన్నెపై
కలకంఠీమణి దూతిరాక మది నాకాంక్షించి కూర్చుండఁగన్.

గీ. ఎల్లగరితలు తన జాడ లెఱుంగకుండ
జారభావంబు మదిగోరు శౌరికడకు
భద్రచెంతకు సంపిన ప్రాధదూతి
నెమ్మిమీఱంగ వచ్చి వినీతితోడ.

5

మ. తొగరారాతెగమేడయోవరుల జోతుల్ తేటసిద్ధంపులే
జగురున్వెన్నెలచల్వచప్పురమునకా చిన్నారి పూగుత్తులకా
నెగడంజేయఁగ బాటనుండి వలిదేసెల్ చిందు చందంబునకా
చిగురుంబోడి మురారిఁ జేరి పలికెకా జిత్తంబురా నత్తరిన్ 6

గీ. స్వామి ! యెంచిన కార్యంబు సఫలమయ్యె
నెచట సంకేతమో యానతీయవలయు
ననుచుఁ బలికిన శౌరియు ననుచువేడ్క
నల శుకాలాపతోడ నిట్లనియె నపుడు.

7

చ. కలికిరా ! నీవు వచ్చుదనకకా సురపొన్నలపజ్జ గొజ్జగుల్
వలగొను తేటమంచు తెలివాఁకలచెంతల మావిమోకలకా
మలకలుగాఁగ నల్లికొను మాధవికాలతికల్ మరందముల్
చిలికెడు పువ్వుచప్పురము చెంగటి యాపొదరింట నుండెదన్.

క. అని గుఱుతుగ సంకేతము

వనజాక్షికిఁ దెలిపి పోయివచ్చెదవా ? నీ

వని యనిచిన నవ్వనితయుఁ

జనియెం జెలియున్న కేళిసాధము కడకున్.

9

చ. చని యలదూతి యవ్వికచసారసలోచనఁ గాంచి యచ్చటన్
వనజ మృణాళ చంద్ర హిమవారి పటేర లతాంత సంతతుల్
గొని యుడిగంపుఁజేడియలు గొందఱు సందడి నేయు

చుండఁగా

నెనరునఁ జేరనేఁగి మది నెయ్యము తియ్యము దోప నిట్లనున్

మ. 'లలనా! చక్కెరవెట్టవే' యనుచు చిల్కల్ సారెకుం బల్లఁగా
నలరుల్ క్రుమ్ముడిఁ జేర్చుమంచుఁ జెలు లంతంతన్ నిను

నేడఁగా

జలకంబన్నను భోజనంబనిన వేసారంగ నేకార్యమో
కులుకుఁజవ్వని! నన్ను వంటిచెలి నీకుంగల్ల నింజేటికిన్? 11

చ. వెలదుల నాతఁడేలు మరి వేలకొలందుల వారిలోన నన్
దలపున నిల్చునా యని వితాపిత యీవెతఁ జింతనేయఁగా
వలవదు: నీపయిన్ వలపువాడని నమ్మికపుట్ట గట్టిగాఁ
బలికెదనమ్మ యీ కనకపంజరకీరము సాక్షిగాఁజెలీ! 12

క. సమయోచిత శృంగారము

సముచితముగఁ బూనవమ్మ! సారసముఖ! నీ

రమఁబడు నాతోఁజెప్పిన

సమయస్థలిఁ జేర నిపుడె చనవలయుఁజుమీ!

13

నీ. కొలముసాములటంచుఁ గూడిరాకుండను

బాదాంగదమ్ములఁ బరిహరింపు

మొగిలిమొత్తమటంచు మూఁక సేయకయుండ

గీలుగంటునఁజేర్చు మేలిముసుంగు

వెలఁదివెన్నెలయంచు వెంటరాకుండను
తళుకుఁగన్నులఁ జూపు బెళకనీకు
మనుఁగుఁజుట్టమటంచు నంటి రాకుండను
చన్నులఁ బయ్యెద జాఱనీకు

గీ. మనుచు గై నేసి నవచంద్రికార్హముగను
హంసకేకీ చకోర రథాంగకులము
లనుసరింపక యుండ నుద్యానమునకు
నెలఁతఁ దోడ్కొని వచ్చెను నేర్పుమీఱు.

14

గీ. అంతఁ బతియును నచట నక్కాంతనంత
నెపుడు చూచెద ననువేడ్క లిగురులొత్త
నల వసంతుని నగరికి నలరువిలుతుఁ
డేగు విధమున పనివీధి కేఁగఁదలఁచి.

15

గీ. జాఱుసిగఁ బూపుటెత్తులు చక్కఁజెరివి
దండ వేదండగమన కై దండయొసఁగ
తరుణి యొక్కతె పాదావదాన యనఁగ
డిగ్గునను లేచి గద్దియ డిగ్గి యపుడు.

16

సీ. పరవంజికెలఁకులఁ బంజకీరమ్ము
లెచ్చరించినఁ జూచి వెచ్చనూర్చు
నెమ్మిబోదలు చెంత నెమ్మిలాస్యముఁజూప
వెగడుపాటున మారుమొగమువెట్టు
మణిజాలకమ్ముల మలయంపువలిగాడ్చు
సాలయుమార్గంబులు తొలఁగి యేఁగు
సిగజాఱునరవిరి చెంగల్వొమ్మెగడల
ఫలగొనుతేంట్లకు కలఁగి నిలుచు

గీ. నిలిచి, మదిలోన నేమేమొ తలఁచు, తలఁచి,
 యెచట కేఁగెద నిపుడని యెంచు, నెంచి
 బలిమిఁ దనుఁదానె యొకకొంత తెలియుఁ దెలిసి
 చింతతోడుత నెలఁదోట చేరి యందు.

17

చ. మలయతటీ పటీరతరు మాంసలసౌరభ భార మందసం
 చలన సమీరలోల జలజాత సుజాత పరాగరాగ సం
 కలిత మనోహరా స్తరణకాంత నిశాకరకాంత వేదికా
 తలముననుండి యవ్వకచతామరసాక్షిఁ దలంచి నెమ్మదిన్.

ఉ. కమ్మనియూర్పుతొ సురటిగాడ్పుచే మకరాంకకేళిమైఁ
 గ్రమ్మిన ఘర్మవారికణికల్ హరియింపుచు సేదదీఱఁగా
 ఘమ్మను మోవిపానకము గ్రమ్మర నిచ్చి పునారతిక్రియన్
 సమ్మద మందఁజేయు నలసారసలోచనఁ గూడుఁటెన్నఁడో? 19

మ. కలయంగ్రుమ్మడి వీడి జాతెడుకురుల్ గాటంపుపెన్మబ్బుగా
 వలపుల్ గ్రమ్మగ రాలుపూలు కరకవ్రాతంబులై నిండ, మైఁ
 బులకల్ పుట్టఁగఁజేయు నూర్పువలిగాడ్పుల్ మించ
 నింకెన్నఁడో
 కలకంఠీమణి పంచసాయకనిదాఘంబుందొలంగించుటల్. 20

ఉ. వెన్నెలఁగాయ నాయురము వీపునఁజేరఁగ నొత్తగిల్లి తాఁ
 జన్మల తంబురా నిలిసి చల్లఁగ నాపము పంతువాడుచున్
 తిన్నఁగ నర్థముల్ తెలుపు తీరున మర్మముసోక పాడిక్రే
 కన్నుల నవ్వనట్టి కలకంఠినిఁ గౌఁగిటఁ జేర్చు ఁన్నఁడో? 21

గీ. విరహిజనములపై నేటవెడలు మరుని
జిగురుగండెలు కాబోలు చెలువచూపు
లందు గట్టిగ నంటిన యట్టి నాదు
మనసు మరలక యున్న దేమనగనేర్తు ?

22

సీ. వలకారిచూపులు దెలిపెను భావంబు
కలికి యేమోకాని పలుకదయ్యె?
నిఱుకుగుబ్బలచాయ లెదురుకోలు ఘటించె
పడతియేమో యోరపాటుసేసె ?
ముసిముసినగవు సొంపులు సేద దేర్చెను
వెలది యేమిటికినో వెతలబెట్టె?
ననురాగమెంతయు గనుపించె వాతెఱ
తెఱవయేమో సమ్మతించదయ్యె?

గీ. నేమి యనవచ్చు నక్కటా ! మామక్కిన
సమసమయజాత భావనా సాహచర్య
కందళన్మోహ సన్నాహ ఘనఘనా ఘ
నాంత విద్యున్నిశాంతంబు లింతి సటలు.

23

గీ. కలువ విరిదండ సారించు కరణినున్న
నున్నతామోదమున దేలియుంటి గాని
బాలచూపుల వెంటనే వాలుదూపు
లించువిలుకాడు సంధించి యేయుటెఱుగ?

24

గీ. ఎపుడువచ్చునొ యిచట కయ్యిందువదన
ఇంతతామసమాటకు హేతువెద్ది ?
ఏయుపాయంబుచేత నీరేయి గడచు
ననుచు ఇంతింపుచున్నట్టి యవసరమున,

25

చ. కొలకొలమంచు నంచగమి గొబ్బున నాసురహృన్నగున్నలక్
వలగొను కన్నెగొజ్జఁగుల వైపునఁబాఱెడు మంచుగాల్వ చెం
తల గుబురైన కప్రపుటనంటుల నంటుల జల్వలూఱఁ జెం
గలువ కొలంకు చెంగటను ఘమ్మను పూఁబొదరిల్లు చేరినన్. 26

క. కలకంఠి యచట నుండఁగ

కలహంసలు ముద్దనడలఁ గలిగిన సాలపుం

గులుకులు నేర్వం జనియెను

పలికించెద నింతి ననుచుఁ బతియిట్లనియెన్.

27

ఉ. నేరముగల్గెనేని మది నిల్వకు మేఁదలంపఁగ లాఁతినే

వారణరాజయాన! యనివారణ నీవాక శిక్ష సేసినం

గౌరవమంతకన్న మరకల్లునె? ఊరకె యల్లి కేళికాం

తౌరలతాగృహంబున వితావిత నేటికి దాఁగ నేటికే? 28

ఉ. కానకయుండ దాఁగుటలుగా మరినేడుపు, కన్నపిమ్మటన్

మానిని! దాఁగియుండుట చమత్కృతియే? కృతిఁజేసి నన్ను నీ

యాననచంద్రచంద్రికల యందము చందముచూపి మన్మథ

గ్లాని యడంప కిప్పుడు విశంబముసేసిన నిల్వనేర్తునే? 29

ఉ. జవ్వని యివ్వనిం బొడలచాటున నీటునఁ బల్కుకుండుటల్

నవ్వులతో నిజాలకునొ నాయెడ నీవాక తప్పుఁగంటివో?

చివ్వలుగోరి నీచెలులు సేసిన సేతలొ! యైననేమి! యా

పువ్విలుబోయ యేయ నిటఁబొంచెను పంచనయేల? యేలవే!

గీ. వింతవాడనె యకట! నీవింత యలుగ

కోపనా! యేల చాలు! నీకోపనటన

రమ్ము నీగుబ్బచన్ను లురమ్ముజేర్చు
నానపూనిన వలరాజు నాన నీకు.

31

క. అని యనురాగము మీఱఁగ
వనజాక్షుఁడు సరసవాక్యవైఖరిఁ గేళి
వనకుంజ పరిసరంబున
ననునయ మొనరింపుచున్న యంతటిలోనన్.

32

నీ. కర్నాటకపుతీరు గలనిక్కుకొప్పన
సవదరించిన సన్నజాదినరల
గుత్తంపు వలిగబ్బి గుబ్బచన్నులమీఁద
నసియూడు ముత్తేలహారములను
రవికపూనినయట్టి రహివహింపఁగమేనఁ
దనరారు చల్వగందంపుఁ బూత
నుదుటు లేజాబిల్లి యొరపొందు నుదుటను
దీర్చిన కపురంపుఁ దిలకమునను

గీ. మొలచి చిగురించి యంతట మొనయనల్లి
పూచు వెలినిగ్గు తీవెల ప్రోదిగన్న
పండువెన్నెలతేటలు పైఁజెలంగు
మేలి తెలిసాలియ ముసుంగు మించునించ.

33

ఉ. వెన్నెలతేటయో? చెఱకువిల్తుని గెల్పులపువ్వుఁగోలయో?
కన్నులఁగానుపించు త్రిదగన్నత మోహనమంత్ర విద్యయో?
మన్ననఁగన్న యన్నలువ మానసస్పృష్టియో? యంచు

నంచఁగా

గన్నియ ముద్దునెన్నడలఁ గౌనసియాడఁగ నిల్చె నయ్యెడన్.

సీ. గుబ్బచన్నులు కేలఁగూర్చిపట్టకమున్న
 మిసమిగుల్ కై దండ లొసఁగఁదొడఁగె
 వా తెఱతేనియల్ వలపింపకయెమున్న
 చవులంతకంతకు సందడించె
 మక్కువతోజేరి మాటలాడకమున్న
 మున్నాడుభావంబు మొలకలెత్తె
 నిండుగొఁగిటఁజొక్కి యుండు నంతకమున్న
 యంగంబు మిగుల నుప్పొంగుచుండె

గీ. పల్లవాధర పొదరింటి పజ్జనిలిచి
 చంచల కటాక్ష పాత సంజాత హర్ష
 బంధురసవర్ష ధారాతి పరిచయమునఁ
 బతికి ననురాగలతికలఁ బాదుకొల్పు.

35

క. జల్లున మైఁబులకింపఁగ
 నుల్లం బనురాగజలధి నోలాడంగా
 పల్లవపాణిని లలనా
 పల్లవసాయకుఁడు చూచె ప్రమదం బెసఁగన్.

36

గీ. అమృతరసధార మనసార నానుకరణి
 తళుకు సంపంగిదండ మై దార్చుసరణి
 కొఁగిట బిగించి వెన్నుండు గారవించి
 నిలిపె విరిసజ్జఁ దనచెంత నెలఁతనంత.

37

ఉ. నానలుదీర్చునట్టి వచనంబుల శయ్యకుఁదార్చు పల్కులున్
 మానముఘాటు మాటలును మర్మములన్ వెలిఁదేర్చు
 సుద్దులున్

దేనియలూఁకువారజపుతీదుల వింతరహఃప్రసంగముల్
మానసికమ్ములై చెలఁగ మానినికిన్ మధుక్తైటభారికిన్. 38

సీ. సరసంపు బలికింపు సరణుల సడలించి
యైత్తర ప్రత్యుత్తరోక్తులెల్ల
చిఱునవ్వు తేటలచేతనే ప్రకటించి
మనసులోఁ గలిగిన మమతలెల్ల
గాటంబులొ నిండుగొఁగిల్ల వివరించి
ప్రబలానురాగ సంపదలనెల్ల
మోముమోమునఁజేర్చి ముద్దాఁపటనుదెల్పి
కలయికఁగలుగు నాకాంక్షలెల్ల

గీ. వచనరచనాదికములైన వైపులెల్ల
బరిహరించియు నుల్లంబు పల్లవింప
సమయసముచిత సురతప్రసంగరీతి
సంగనఁ గరంచె నల మోహనాంగుఁ డవుడు.

39

క. హరియించె వారి బడలిక
పరిసర కాసారతీర పరిచిత హంసీ
గుడుదంచల హతి చంచల
సరసిజదళ తాళవృంత జాతానిలముల్.

40

సీ. కేళీగృహములోవ కెలఁకున వెన్నెల
బయట కేళాకూళిపజ్జ పసిఁడి
చవికబవంతిలో జలనూత్రములనుబ్బి
దుముకెడు పన్నీటి ధూమ్రములను

పొడవెడు చలువచేఁ బ్రొద్దొకవితఁగాఁ
బొడవెడు గొజ్జంగి పొడలయందు
చిందు తేనియకునై చిందులుద్రొక్కుచు
మెదలెడు గండుతుమ్మెదల రొదలు

గీ. లక్షణానుక్షణాప్రేమ లక్ష్యలక్ష్య
మదనమాంత్రిక మోహనమంత్రమగుచు
మదనజనకుండు మదికి సమ్మదమునేయ
వేడ్కతోనుండె శశి కాంత వేదినంత.

41

జారిణి - లక్షణ

ఉ. వారమునేఁడెయంచు యదువల్లభు రాకను గోరి లక్షణా
సారసగంధి కేళిమణిసాధము తాఁగయిసేసి వేడుకన్
హారపదాంగద ప్రముఖహరిణియై తపనీయమందిర
ద్వారమునందు నిల్వ నొక వారిజలోచన చేరియిట్లనెన్. 42

శా బంగారానకు వన్నెపెట్టినగతిన్ పద్మాక్షి! నీమేనిపై
సింగారంబు చెలంగె కేళిభవన శ్రీసంవిధానంబులున్
రంగైమించెను నాథుఁడేమిటికిఁగా రాడంచు చింతింప కీ
సాంగత్యం బొనరింతు నంచు చెలియుత్సాహంబు సంధిల్లఁగన్

నీ. కొనగోర మొగలిరేకునఁ గమ్మకస్తూరి
వలపువక్కణచీటి వ్రాయవమ్మ!
మచ్చికతో జేరిమాటలాడెదనైనఁ
బలుకునోడుగ చిల్కఁబంపవమ్మ!
అతఁడు నీవును రహస్యంబున గుఱుతుగా
బలికిన బలుకులు దెలుపవమ్మ!
తనుఁజూచి నటువలె తరుణిఁజూడ మటంచు
నిచ్చిన యంగర మియ్యవమ్మ!

గీ. రాజగోపాలుఁడన్నింట రసికుఁడౌను
 సయినదెలిపెద నానేర్పు నతిశయిల్ల
 నతని చిత్తంబు నీభాగ్యమైక్యమంద
 మందగజయాన! నమ్ము ముమ్మాటికిపుడు. 44

క. అనవుడు నెచ్చెలిఁ గనుగొని
 వనితామణి చిలుకతోడు వలయునె? నీవే
 చనినం గార్వంబగు నన
 ననిపించుకజనియెఁ జెలియు నలహరికడకున్. 45

గీ. కోటిమన్మథ లావణ్యకోటియైన
 వల్లవీజారు ముందర వచ్చి నిలిచి
 మందమందాక్షరంబుగ మందగమన
 వలికెఁ బలుకులఁ గపురంపుఁబలుకు లొలుక. 46

మ. తరుణీరత్నము నీదురాకలకు సౌధద్వారభాగంబునం
 జరియింపఁ మణిహంసకారవము సాజాత్యంబునంగేళికా
 సరసీజాకరతీరచారులగు నంచల్ వెంబడించంగ ని
 ర్భరసంతాపముజెంద కుండ ననుకంపఁ నీవు గావందగున్.

చ. అరవిదులన్నఁ జూచుటకునైనను సమ్మతీసేయనట్టి యా
 సరసిజనేత్ర బంగరుపుచప్పరమంచము చంచలాక్షులఁ
 సరిగ నలంకరించుడని సారెకుసారెకు నెచ్చరించి పూ
 సరముల నిచ్చు నీవు రథసంబు నింటికి వచ్చు వేడుకన్. 48

గీ. ఎదురుచూచుచు నీరాక కిందువదన
 కమ్మకస్తూరిచే తిలకంబు దీర్చె

భావిమన్మథసంగర ప్రౌఢవిజయ

కార్యయైసట్టి యల చిక్కటారి యనంగ.

49

చ. చెలువుండ! నీదుభావరసచిత్రము నేర్పులు మీఱ వ్రాసి యా
కెలకుఁన వింతవీంతగ లిఖించిన యాత్మవిలాసభావమున్
జెలులు కనుంగొనంగ నునుసిగ్గున నవ్వుచు తేటచెక్కులం
దలమిఁకొనంగ నున్న చెలియందము లేమని విన్నవించెదన్. 50

సీ. కనకపాత్రికలఁ బంకజరాగ దీపికా

కలికల నారాత్రికల నమర్చి

మణులసంబెళలతో మగరాలబాగాల

బరణులు తగనడపంబుగట్టి

మలయంపువలిగాడ్పు మొలకలుచిగిరించ

నలరు వీజనములు నలవరించి

ఘససారమ్మగమద గంధసారమ్మల

ఘమ్మనం గలపంబుఁ గలయఁగూర్చి

గీ. మలయు రతనంపు కీలుబొమ్మలనుగూడి

పడఁతి నడయాడు మాకు నేర్పఱుపఁదరమె?

యింతియిది బొమ్మలివి యంచు నెఱిగివేడ్క

సేవసేయించికొనజాణ వీవె జగతి.

51

చ. సాలపుల నీదు రాకలనుఁ జూచు మృగేక్షణ వాలుచూపులం

గలువల తోరణంబులనుఁ గట్టినకై వడి సాధమార్గమున్

జెలఁగుచునుండ మున్నె కయిసేముటగాఁగ బ్రసాధికామణుల్

కులుకఁగఁ జూచి నవ్వు మణిపంజరకీరములెల్ల గోమచున్. 52

చ. కలఁకున జిత్రమందును లిఖించిన నీప్రతిబింబమందమై
నెలకొని నిల్వటద్దమొక నెచ్చెలి దేరఁగఁజూచి దవ్వనం
జెలుపుఁడు వచ్చెనంచుఁ గయిసేయుచునుండి విభూషణావళుల్
నెలపులు దప్పఁబూను రచుణీమణి తత్తరమేమి చెప్పఁగన్. 53

చ. తలిదులు వాతెఱ్ఱ విరులదండలు చూపుల నాణిముత్తైముల్
పలువరుసన్ సరోజములు పాదయుగంబున మించుటద్దముల్
తళుకుమోటుంగుఁ జెక్కులనుఁ దా నవరింపుచు నీదురాకకై
కలికి ప్రసాధికామణుల కన్న నలంకృతిఁగూర్చె మేడకున్. 54

నీ. మొగముసోయగముచేఁ బగటువో మీఱిన
యలనాటి పగదీర్తు ననియె విభుఁడు
కులుకుఁబల్కులచేత నలుకపుట్టించిన
యలనాటి పగదీర్తు ననియెఁ జిల్క
ముద్దునెన్నెడలచే గద్దించికదిమిన
యలనాటి పగదీర్తు ననియె నంచ
నెఱగొప్పుకప్పుచే నెఱిదప్పు దరమిన
యలనాటి పగదీర్తు ననియెఁదేటి

గీ. ఏల యొకమాట మాటఁగ నించువిలుతుఁ
జెప్పుడు సెలవనునని మది నెంచియున్న
యతని బలగంబునెల్ల నిట్టట్టుసేసి
రామనేలర యేలరా రాజసములు.

55

గీ. అనుచుఁబలికెడు దూతితో ననియెవిభుఁడు
సారసారెకు నిట్టులో సారసాక్షి!
ఇంత దెలుపంగ వలయునే! యింతికొఱకు
నిపుడె వచ్చెదఁ జనుమని యెసక మెసఁగ.

56

సీ. విరినిగ్గు వెలిజిమ్ము వింతయోర దుమాలు
 మీఁదము తైపుతురా మించుమించ
 మెఱుఁగుఁజామనచాయ మేనిపై నెత్తాపు
 లడరఁ గుంకుమగండ వొడియలంది
 జారికట్టినయట్టి సరిగె దుప్పటికొంగు
 వామాంసమున వల్లెవాటువైచి
 పైగోవకెపురాపలక చెక్క-డముల
 వెలహెచ్చుకడియమ్ము లలవరించి

గీ. వజ్రమాణిక్యమయ బహువలయదుచులు
 రహివహింపంగ తారహారములు పూని
 మురుపుచెవిచెంత నొక వింతమురుపుచూప
 మేఘవర్షండు చెలియున్నమేడ చేరి.

57

శా లీలాసుందిర శిల్పకల్పకలనాళీలోక మాలోకన
 శ్రీలాలిత్యము మీఱ సత్వరముగాఁ జెంతం జరింపన్ సరః
 కేళీహంసము లాత్మనూపుర రవాకృష్టంబులై క్రుమ్మరన్
 నాళీకేక్షుఁ విభ్రమోచితవిధానై పథ్యముల్ మీఱఁగన్. 53

క. తనరాక కెదురుచూచుచు
 కనుఁగవ దరహాసచంద్రికలం బైఁజిలుకన్
 గనుఁగొని యప్పడు హరియును
 మనసెజ సంచాల్యమాన మానసుఁడగుచున్.

59

గీ. చక్రితసారంగలోచన సరస కరిగి
 వెలయ భవనాత్మ శృంగారవిభవములను
 మేలుమేలునఁ దనమీఁది మేలుఁదెలుపు
 నిందుబింబాస్యతోడఁ దానిట్టులనియె.

60

మ. కలకంఠీ! యపరంజిమేడకు నలంకారంబుఁ గావించు నె
 చె్చెలులన్ సారెకుదూరనేమిటికి? నాచెంతన్ దరాపాంగముల్
 సాలయన్ నీవొకమూడు చూడ నవియే సాంపుల్ పిసాళింపఁగా
 నలరున్మొత్తములై దుకూలలతలై హారంబులై మించవే 61

శా సింగారించుట మామకాగమశుభశ్రీ సిద్ధికై కాక యా
 బంగారంపు మెఱుంగుదీవెలకుఁ బైపై మించుల న్నించు నీ
 యంగం బంగజురాణి రత్నములబామ్మా! కొమ్మ! నీచంచలా
 పాంగంబుల్ పచరించ నేనలిడె సుప్పాణుల్ మణుల్
 చిందఁగన్. 62

క. అంగన! కై సేయుచు భవ
 నాంగణమున నున్న వనుచు నప్పుడె వింటిన్
 బంగారువంటి మేనికి
 సింగారము వేతెకలదె? శీతాంశుముఖ! 63

చ. అని నరసోక్తులాడి దరహాసము కన్గొనలంది గూర్చఁగా
 మనసిజ రాగచుగ్గు నిజమానసుడై నెలరాల సంతనన్
 మినుకుల నీను బంగరుపుమేడకడన్ బువుచప్పరంబులో
 ననుపమ రత్నవేదిపయి నంగననుంచి మనోహరంబుగన్. 64

శా లోలాక్షీ! విను నీకటాక్షునరసాలోకంబు లోకంబునన్
 గాళిందీసవిలాసవై ఖరుల జోకల్మించె నావల్లభుం
 డాలీలావతినాథుఁ డన్యసతిఁ దానాత్మంబ్రశంసించినన్
 దా లోనల్లిన నల్లనేటికని దానల్లెన్ విభుండత్తరిన్, 65

గీ. ఇటులమాటల వెంబడి నేకశయ్య
 విరహతాపంబు మిగుల నుద్వేలమైన

మదనజనకుండు నప్పు డమ్మదవతియను
తలఁచి రీరీతి తమతమ తలఁపులందు.

66

ఉ. చీటికిమాటికల్లి తమచెంతలనున్న సఖిజనంబు నా
నాటికి ప్రేమబంధముల నర్థములంగొన నైచినేద్యునం
గూటమి సంఘటింప జత గూడిన వారలఁగేరినెమ్మదిన్
నాటిననాటి నెమ్మి నెఱనమ్మిన పట్టున నింతపుట్టునే? 67

మ వలగోఁబన్నినఁబూవు చప్పరముక్రేవ్ మించు నెత్తావికిం
గలయంగ్రుమ్మరు గండుతుమ్మెదలు రాకల్ గాంచి
యూమన్మథుం
డలుకల్ మానఁగఁజేయుదూత్యము విధంబైతోపసంతాపముల్
చెలఁగఁమున్నుగ గుట్టువీడుటకునై చింతింతు రన్యోన్యమున్

చ. సరసతమీఱఁగా విరులశయ్యను నెయ్యముతోడ నున్నవా
రిరువురు నంచు జిత్తమున నెంచు సఖిమణు లిప్పుడక్కటా!
విరహానితాంత వేదనల వేఁగుట నించుక యేనెఱుంగ రె
వ్వరు మరుపెట్టిసేయు విధివంచనలం దొలఁగింపనేర్తురే? 69

మ. వలిదిచ్చోనిక మాకు నెచ్చెలులుసేవల్ సేయ నీజాళువా
తళుకుంబొమ్మలె చాలునంచు మది మోదంబంది యేమున్ననీ
కలకల్ పుట్టినయట్టి పట్ల మరి యశాగాదంచు బోధించఁగా
వలఁతుల్ గావని యెన్నవై తిమివి యెవ్వారింక వారించురో! 70

గీ. కలికి చిలుకలఁజదివించి గారవించి
ప్రోడలనుఁజేసి దూత్యంబు జాడఁదెలిపి
యున్న బట్టున నూరకయుండె వింటి
పక్షపాతు లటంచును బల్కఁదగునె?

71

మ. తలిదుంబాన్పులు పండువెన్నెలలు నెత్తంబుల్

లతాగేహముల్

చలిగాడ్పుల్ హరియించు తాపమనియెంచక వీటిచే

మించె ను

జ్వలసంతాప భరంబులేమనుచు చర్చల్ సేయఁగావచ్చుదు
ర్లలితుండై వలరాచవేల్పు ప్రతికూలత్వంబు వాటింపఁగఁ72

చ. అలుకలు పుట్టెనేమిటికి నక్కట! యక్కటికంబు మీఱఁగా
పలుకకయుండనేల యని పల్కఁగజూతురు చూచియంతలో
నెలకొను మానగౌరవము నిల్పఁగనిల్తురు నిల్చి యాత్మలోఁ
గలఁగుదు రింతెకాక పలుకం గమకించరు మంచి యెవ్వరుక.

చ. మలయసమీరసంగతిని మైగల తావులుగూడి. పైపయిక్
మలయుచునుండ కూటమి దమిం దలపోయుచునుండి తోడనే
తొలఁగిన మేనికాకలనుఁ దూలుట సోలుట దక్క నక్కటా
జలమునుఁ బూనరింతయుఁ ప్రసన్నత కోపభరమ్ములెట్టివో?74

చ. తలఁచినయట్టులెల్లను ముదంబున ముద్దులు గుల్కు

పల్కులక

బలుమరుఁ బల్కి-పల్కి రసభావముచే నరమోడ్పు కన్నులం
గలరవదంపతుల్ మెలఁగఁగా మరి కన్నులఁజూచుటెట్టులీ
తెలియని మూఁగయల్క కడ తేలుటలెన్నటికింక దైవమా!

ఉ. పాలునునీరునేర్పఱచి పాలుగ్రహించిన యంచలట్లనే

మేలునుఁడు నేర్పఱచి మేలుగ్రహింపుచు వేడ్కనుండియే

వేశల నల్లునట్టి యవివేకులనవ్వదుమట్టిపల్ల నా

నాలినప్రేమడిండఁ బగవారలఁగూడెను దైవమక్కటా! 76

చ. మొలిచినమోహభారమున ముందర నంతబ్రయాను

లాపముల్

బలికినయట్టులైన తమభావముల న్నెలకొన్నగూర్చిచేఁ
దొలుతటియల్కలక మఱచి తోడనె వాడు రసాతిరేకతం
జెలఁగిరి మాధవుండవుడు చిత్తమునక ననలొత్త వేడుకన్. 77

గీ. నేర్చుమాటల మచ్చికలేర్పరించి

చూపు వెంబడి వలపుల సోనగురియ

చికిలిక్రొవ్వాడికొనగోరు చిఱుతసోఁకు

లంది నొకకొంత గిలిగింత యంకురింప.

78

చ. మనసిజశాస్త్రమర్కములు మాటికిమాటికి నేర్చుమీఱఁగా

బెనఁకువలందు దెల్పుచును బింకపుజంకెన వాఁడిచూపులక

మనములయందు సందుకొను మచ్చికపెచ్చఁగ నిండుఁగొగిటన్

వనరుహనేత్రి దేల్చె యదువల్లభుఁ డుల్లము పల్లవింపఁగన్. 79

ఆశ్వాసాంతము

మ అవనీయాచక హర్ష దాయి వసుధారాజీవ! రాజీవ స

న్నవనాహారణ లక్ష్మలక్ష్మణకళానాసత్య! నాసత్యమా

ర్గవిరోధిక్షితిపావరోధితమహా కాంతార! కాంతారణ

న్నవమంజరీనినాద మోదితమనోనాళీక నాళీకనా!

80

క. ధారాధరలాలస దసి

ధారాదళితారి రక్తధారాళ ధరా

ధారాటనభానిర్జిత

ధారాధరధైర్యదానధారాధారా!

81

కవిరాజవిరాజితము

ప్రతిగజవారణ భీకరవారణపాటిత వారణశృంగఘటా!
తతపురకారణ వైరివిదారణ దారణకారణసైన్యభటా!
క్షీతిహితధారణ కృత్యవధారణ సిద్ధసుధారణ కీర్తిభటా!
చతురవిచారణ సద్గుణచారణ సంభ్రమచారణగాంగతటా!

క. అపమానమానమానిత

తపసియధరేంద్ర సాంద్రతరకాంతిమహా

స్తపనాభ్యాంతధ్వంత

ద్రిపుయూథా! “ముద్దుచంద్రరేఖా” నాథా!

83

ఇతి శ్రీమత్కాళహస్తీశ్వర కరుణాకటాక్ష లబ్ధసిద్ధ సారస్వతనయ
చెంగల్వ వెంకటార్యతనయ విజయరాఘవ భూషప్రసాదాసా
దితవివిధరాజచిహ్నచిహ్నిత భాగధేయ కాళయనామధేయ
ప్రణీతంబైన. రాజగోపాలవిలాసంబను మహాప్రబంధంబునం
ద్వితీయా శ్వాసము.

84

శ్రీరస్తు.
శ్రీ రాజగోపాలవిలాసము.
తృతీయాశ్వాసము

శ్రీకలితదానతోషిత
లోకాలోకాంతరస్థలోకాలోక
వ్యాకోచోత్పలరేఖా
రాకేందుసరూప! విజయరాఘవభూపా!.

1

గీ. అవధరింపుము! సూతసంయమివరుండు
శౌనకునితోడ నిట్లను శౌరియట్ల
భద్రలక్షణఁ దేలించి ప్రమదమునను
మఱియు గరితలపై చాల మమతయుంచి.

2

విప్రలబ్ధ-జాంబవతి

క. అంతట నా జాంబవతీ
కాంతారత్నంబు దూతికామణితో నే
కాంతంబునఁ బలికెడు నల
వింతల నొకకొన్ని వినెడు వేడుకతోడన్.

3

చ. పలచఁగఁ బూసినట్టి కలపంబునఁ బుట్టిన వింతవాసనల్
కొలనికెలంకు పూఁబొదలకున్ నెఱతావుల సొంపునింపఁ బై
వలిపెపు దుప్పిఁచెఱఁగు వల్లెడవైచి యదూర్ధ్వహుండు దా
సొలపునమాపి లేఁజిగురు జొంపపుసందులఁ జూచుచుండగన్.

క. కలకంఠకంఠి యచ్చట
చెలుపుని వంచనకుఁ దనదు చిత్తములోనం
గలఁగుచు మరుణాములచే
నలమటఁ బడి దూతీతోడ నపుడిట్లనియెన్.

5

శా. చింతాసంతతిఁ జిక్కి చెక్కిటిపయిం జేఁజేర్చి చింతింప నీ
 ప్రాంతారామనికుంజ పుంజములచాయ న్నిల్చి వామాక్షి! నీ
 కాంతుం దెచ్చెదనంచు వేపుదనకుఁ గాసింబడంజేసితే?
 కాంతా! యావులు సేయుమాయలకు లోఁగాకుండు
 వారెవ్వరే? 6

క. తగవులు తెగువలు బిగువులు
 నగవులు పైపూతవలపు నయగారములుఁ
 మగువా! యీవగలెల్లను
 మగవానికిఁ జెల్లుఁగాక మగువకుఁ దగునే? 7

ఉ. తల్లడమేల! నీవరునదప్పనటంచు ననేకనాయికా
 వల్లభుఁడాడు మాట నెఱవంచన యంచు దలంచనైతిన్
 హల్లకపాణి! యీవికచ హల్లకజాతపరాగజాతముల్
 చల్లనిమేనిపై సెకలుచల్లుఁగ నేగతి తాళనేర్తునే? 8

ఉ. ఎన్నడునమ్మితించు నికనెన్నడు న్నదయమీఱఁజూచు నిం
 కెన్నడు మాటలాడు నికనెన్నడు కౌఁగిటగారవించు నిం
 కెన్నడు పూయమెల్ల ఫలియించునో? యంచుఁ దలంచునాథుఁడే
 నన్నిట చొకసేసినను నాతిగో! యేగతి నోర్వవచ్చునే. 9

చ. అంచలనంచలుండ మలయానిలముల్ మలయంగ చెంగటఁ
 పంచమవైఖరుల్ తరులపంచఁ బ్రపంచముసేయఁ గోరుటల్
 పొంచి మరుండు నన్ను సురపొన్నలకోరికి సూటిసేయఁగా
 వంచన లిట్లు సేయదగవా? పగవారికి నై నక్కటా!. 10

సీ. చెక్కున మకరికల్ చికిలిగోరునవ్రాయు
 నపుడునాతోడ నేమనియె మున్ను?
 మేడచేరువకుఁ దామెల్ల మెల్లనవచ్చి
 నను సన్న సేసి యేమనియె నాఁడు?
 నిచ్చవెన్నెలగాఁయు ముచ్చటలాడుచు
 నతిరహస్యముగ నేమనియె మొన్న?
 నెలదోటలోన రేయెల్లను విహరించి
 యకట! వేకువనె నేమనియె నిన్న?

గీ. పలికి బొంకనివాడంచుఁ బలుకఁదెపుడు
 నింతలో వింత లోయింతి! యేమిప్పుట్టె?
 నొర!యా మోహనాకాకుఁ డాచరించు
 మాయ లిటువంటి వందుకే మాయనిపుడు.

క. మగవారికిఁ గలగుణముల
 మగువల వలపించు దనుక మమకారంబుల్
 మగువలు వలచిన పిమ్మటఁ
 దగవులు మఱి వేతెకావె తామరసాక్షి!

12

క. కలలోన నైన నెన్నఁడు
 పలుకులుజవదాటకుండు పతికిన్ సతికిన్
 కలిగెను సిలుగని సవతులు
 కలకలనవ్వంగఁ దాళగలనా! లలనా!

18

సీ. ఎంతనేరము చేసి యేనియు నాచెంత
 నిలిచినఁగోపంబు నిలుపనేర
 చూపులలో వింతసాగనులు చిగురించఁ
 జూచిన వెగటుగాఁ జూడనేర

నాగడంబులు డాచి యతివినయంబుగాఁ
బలికిన మరుమాట వలుకనేర
మమతతోఁ దొల్లింట మచ్చికలెన్నియే
నెన్నినఁ గొడవల నెన్ననేర

గీ. వనిత యొకతప్పు గావంగవలయు ననుచు
నున్న నెటువలె గడిచేటి యుండఁదొడఁగె
వలచి నట్లుండి వలవని వల్లభునకు
వలచినటువంటి తప్పు నావలన నింతె.

14

క. అని పతిచేసిన వంచన
కనుపించును నేరమెన్నఁగా నావేళక
విని వినయంబు నయంబునుఁ
బెనఁగొన నిట్లనియె చెలియ బిత్తరితోడక.

15

మ. వలదే కోకిలవాణి! యేమిటికిఁగా వ్యాఖ్యానముల్ మీరలా
నెలయున్ వెన్నెలయుంబలెం దనరఁగా నెయ్యంపుఁ
గయ్యంబునన్
గలకల్పుట్టవో? తేరవో? తొలుత నీకాంతాళముల్
గంటిమే?

కులకాంతల్ పతినేర్పునేరముల కెగ్గుల్ పట్టిపల్లా ద్దురే? 16

గీ. గుణము గోరంతఁగలిగిన కొండసేయు
నెంతనేరంబు చేసిన నెన్నఁడెపుడు
చాడిచెప్పిన మనవిగా సంగ్రహించు
రాజగోపాలు గుణమిది రాజవదన!

17

ఉ. ఎంతతపంబు చేసితివా! యెంతటివేలువు భక్తిగొల్పితో
యెంతవ్రతంబు సల్పితివా? యెంతటిభాగ్యము సంతరించితో?
యెంతటినోము నోచితివా! యెంతటిదానము నాచరించితో
యెంతటివాఁడు నీకుఁ బతియాటకు నంబుజపత్రలోచనా! 18

చ. కలకలు మీకు నెన్నటికి గల్లునోయంచుఁ దలంచి నేర్పుగా
నలుకలు పుట్టఁజేయుచుఁ బ్రయంబులు వల్లినయట్టి పిమ్మట
వలపులు కొన్నికొన్ని కొనవైచి మిముం జతగూర్చునట్టి యా
కలికి పిసాళి జంతలము గాముగదే! గజరాజగామినీ! 19

క. అనిపలుకు దూతి పలుకుల

మనమునఁగల కోపభరము మట్టుపడంగా

తనరాకలు మదిఁగోరెడు

వనజానన హృదయమెఱిఁగి వల్లభుఁడంతన్.

20

శా. ప్రోడల్చూచి సజీవచిత్రముల సాంపుల్మించ నానానా
నీడల్దేఱెడు నిల్వటద్దముల వన్నెల్మీఱ జాబిల్లిరా
గోడల్ కాంతల బింబసంపదల దిక్కుల్నింప లేఁగెంపు రా
మేడంజేరెను జాళువావలువ క్రొమ్మించుల్ దువాళించఁగన్.

ఉ. అందు విలాసరేఖ యిటులాకృతిచే రహి గాంచెనోయనం
గుండనపుంబసిండి తళుకుల్ వెదజల్లుచు క్రొమ్మొంగె యీ
యందమునందెనా నలరు నంగనచెంగట వచ్చినిచ్చినన్
గందళితానురాగ రసకందశమానసుఁడై ముదంబునన్. 22

గీ. లేమకెంగేలు కేలఁగీలించి పట్టి

సరసనున్పట్టి విరవాది చప్పరంబు

చవికెలోపలి పసిఁడిమంచంబు నందు

విరులునించిన శయ్యపై వెలఁదినుంచి.

23

సీ. పాన్పువైఁగూర్చుండి బాగాలోసంగుచో
 చేసోకుటకుఁ గొంతచిత్తగింప
 తనుఁజూచి మాటాడ ధవుఁడుఁ బ్రార్థింపంగ
 మాటలాడంగ నెమ్మదెదలంచి
 సకినల బటువులు సరసకు దివియంగ
 మొలచిన జిలిబిలి ముద్దుబలుకు
 రవళికం గెరలు పారావతమ్ముల మించు
 కలరవమ్ముల మాటుగా నొకింత

గీ. తెలిసి తెలియదటన్న సం దేహమలర
 చిగురుకెమ్మోవి ననలొత్త చిన్నినగవు
 బెళకుచూపులరాగంబు పెనగొనంగఁ
 బ్రమద పలికినపలుకులఁ బ్రమదమందె.

24

మ. కలయం బర్విన చూపుతూపు లెగోల్గొవించి వేమించి యు
 య్యలినీలాలకయుక్ విభుండు తమి బాహుబాహిఁ బోరాడఁగా
 వలరాయండు ప్రసూనవర్షములరేవల్ చూపినట్లయ్యె న
 య్యలరుంబోడికి కొప్పవీడి నడి క్రిందై క్రొవ్విరుల్ చిందఁగన్.

గీ. చూపుచూపును సరివోవఁ జూచియపుడు
 హృదయములు రెండుసరియూట నెఱుంగ వేడి
 గాఢపరిరంధ సంధ్రమ కై తపమునఁ
 బాయకుండీరి వేడ్కతోఁ బతియు సతియు.

26

క. రతిచాటువులను నిర్జిత
 రతియగుసతి మనముగరంచి రాగముమీఱన్
 రతులందేలిచె యాహరి
 యతులిత సమ్మోదగర్భితాశయుఁడగుచున్.

27

—: ఖండిత మిత్రవింద :—

చ. అల యెలదోటలోనఁ దరళాయతలోచనఁ దేల్చి వేడుకన్
వెలువడి మిత్రవింద గడు వేడుకొనం దమకించు నేర్పులం
దలఁపున నిల్చి యవ్వక చతామరసేక్షణ పైఁడిమేడఁ దా,
సాలపునఁజేరె రూపజిత సూనశరాసనుఁ డొయ్యనొయ్యనన్.

ఉ. చెక్కిటగోదలున్ నిదురచిన్నెలు చూపెడి వాలుఁజూపులుం
బుక్కిటివీడియంబును గుబుల్కొను మేను జవాదివాసనల్
తెక్కులుచూప మీన్ బిరుదు తెక్కుమువాని విలాసవై ఖరిం
జొక్కుచు వచ్చు నాయకునిఁజూచి కషాయిత లోచనాంతయై

గీ. వెగ్గలంబయి మది వెలి వినరినట్టి
కోపరసవేగ మొకకొంత కుదురుపఱచి
చతురగావున నప్పుడా సరసిజాతీ
పలికె నిట్లని హేతుగర్భంబుఁగాఁగ.

30

మ. కలయం బాగరరాగరంజితకటాక్షశ్రీలు సాంధ్యప్రభ
న్నెలకొల్పొ సమయానుకూలముగ నీ నిద్దంపులేఁజెక్కునం
దలచూపె నెలవంక దానిఁగని యానందంబు సంధిల్లఁగాఁ
బలుమారుం గరపద్మముల్ మొగుడ సంభావించెదన్ వల్ల భా!

చ. చెలువుండ! నీవు తామసముసేయుట కివ్వ దుపాయభేదముల్
వలుకఁగ నూహ సేసెదవు భావములోవిను క్రొత్తలత్తుకన్
తిలకము వింతవింత వగ తీరున దిద్దినయట్టి తీరులే
తెలిపెను మాకు నెంతయు తేటపడంగ విళంబహేతువున్. 32

ఉ. లోలతనీవు నా మనసులోపల నెప్పుడు సంచరించగా
నాలిజనంబు నిన్నుఁదమి నచ్చట నచ్చట నుండివచ్చె నీ
వేళకునంచుఁ బల్కు నవివేకపుమాటకుఁ గోపమేటికి?
దాళుము సర్వలోకవిదితంబులుగావె భవచ్చరిత్రముల్. 33

మ కలయంజెక్కు లఘుర్మవారికణముల్ గ్రమ్మంగనోయ్యారపుం
దళుకు న్నిద్రపుమేనిపై చిలులుగంధం బందమైమించ నూ
ర్పులనెత్తావికి గండుతుమ్మెదలు గుంపుల్ గూడి వెన్నాడఁగా
భళిరా! వచ్చితి వీవువేగ, రమణీపాంచాల! నాపైదయన్. 34

మ నటనల్ జూపెడి యూర్పుదావులు, నలంతల్ చూపు
వాల్ చూపులుఁ
చిటిలుంగుంకుమ క్రొత్తలేజెమటయుఁ శీర్నాలకశ్రేణియుఁ
నిటలాలక్ష్యవిశేషకంబుగల యా నీలాలకంబాసి యు
త్కటమోహంబునఁ జేరవచ్చితివి వేగన్ నీవు నాపైదయన్.

సీ. కులుకుగుబ్బల సోఁతు కుంకుమరేఖల
మైపూతచేతను మాటి నపుడె
గళమునఁ గనుపించు నెలవంకగోరులం
గంటసరంబుచేఁ గప్పి నపుడె
జడప్రేటు మరుపడఁ గడవన్నెబంగారు
వలిపెదుపుటి వల్లెవైచి నపుడె
సందిదండలుయొత్తు జాడల బాహంగ
దముల పూనికచేత దాఁచి నపుడె

గీ. నేరుపరివోదు వన్నింట నీవె జగతి
ముదురుచందురుఁగావి కెమ్మోవి మీఁద
నాఁటనొత్తిన పలుగంటి మాటుపట్ల
మఱపువచ్చిన నది నేరమా? తలంప.

ఉ. వాసనవీడి వాడి సిగవ్రాలెడు పువ్వులు నిన్నమాపు మైఁ
బూసిన యంగరాగములు పూని రయంబునవచ్చి తౌర!మేఁ
గాసిలియుండ నావిధమె కైకొని వల్లభ! ప్రాణవల్లభుల్
వేసటనున్న నాయకులు పేడుకతోఁ గయిసేయరే కదా! 37

ఉ. బాసలుసేసినిన్ను నెడబాయను నెచ్చెలి! యీప్రభాతమం
బాసలఁబెట్టి వచ్చియిపు డద్దమరేతిరి దానికన్ననన్
వాసిఁగ బల్కెదిట్లు నెఱవంచన సేయఁగనేల? యౌర! యా
చాసలవంటివే యిపుడు వల్కినబాసలు ప్రాణవల్లభా! 38

చ. జలరుహనాభ! నాదు మణిసాధముపజ్జకు వత్తువెప్పుడున్
వలగొన సంధ్య నీవటులె వచ్చితివిప్పుడు పూర్వసంధ్యగాఁ
దెలియఁగ లేక నీవది మదింగణియింపకుమీ కొఱంతగా
కలయఁగ రాగసంపదలు కన్నులఁగ్రమ్మఁగఁ దెల్వికల్లునే? 39

గీ. పచ్చిగాయమ్ము లీరొమ్ముపైని హెచ్చ
మెచ్చి యారతు లీయంగవచ్చు నిపుడె
వెన్నుపై నున్న చెనకుల విధముఁజూడ
గెలుపునోటమి నేమియుం దెలియరాదు. 40

మ. అల జాబిల్లికి హెచ్చుగాఁగలిగె సంధ్యారాగ మారాగ మీ
తళుకున్మోమున నొందకున్న నెటులొండొవచ్చు నౌపమ్యమం
చలమన్నెమ్మది చింతనేర్చుననె యాయందంబు చేకూర్చియున్
భళిరా! తాల్చితివందు మించుగఁ గళాపాండిత్యమానౌనన్ 41

మ. కలయన్ సంధ్యలు గ్రుంకువేళలఁ గదా! కాంతుల్
తమిం గాంతలన్
గలయంగాఁ గమకింతురెందు నిపు డుత్కంఠాతీ రేకంబులన్

వెలుకంబారంగ దిక్కులెల్ల రథసావేశంబునన్ వచ్చితి
తలపుల్ వింతలు చక్రహ ములచేతన్ నేర్చితోవల్లభా! 42

మ తెలివింజెందెను దిక్కులెల్ల సతిసందీప్తంబులై దీర్ఘికా
జలజంబుల్ వికసిల్లె కంటె జలజాతా! నీదు వీక్షాంబుజం
బుల నిద్రాలసభావముల్ చెలంగ నేమోయంచు నీవెంచకా
కలకంఠీమణి మోముచందురుని చక్కంజూచు నుత్కర్షముల్

క. పనితామణి యివ్వధమునఁ
దనుఁగనుగొని హేతుగర్భితముఁగాఁ బలుకన్
విని చతుర వచన రచనల
ననునయపరుఁ డగుచుఁ బలికె నట హరియంతన్. 44

మ. నెనరుల్ పుట్టెడి మాటలాడి యలివేణీ! సోపచారంబుగా
మినుకుల్ పుట్టఁగ మాటలాడె దిపుడేమి? తేటకన్గోనలన్
వినయంబుల్ కనుపించఁ జూచెదవు నీవే వేటుగావెందువా?
వీను! నాపట్లను తప్పుకల్గినను రావే! శిక్ష గావింపవే! 45

చ. కలువలు నీకటాక్షములఁ గల్గిన నేర్చులొకింత నేర్చుటన్
ములుకులుచేసి వాటిగొని మోహవిద్యలనేర్చి మారుఁడో
యలికులవేణీ! నీవలకటాక్షములం దయనేయు మిప్పుడా
కలువలగర్వమున్ మరునిగర్వ మఖర్వముగాఁ ఘటించెదన్. 46

సీ. అదలించవదియేమి? యాననద్యుతులచే
బింకంబు పూసు జాబిల్లి నిపుడు
గద్దించవదియేమి? కమ్మనియూర్పుచే
వలగొను నల గంధవాహు నిపుడు

బెడరించవదియేమి? బెళకుచూపులచేత

దాటెడు మగతేంట్ల దాటు నిపుడు

నిరసించవదియేమి? నిద్దంపుమోవిచే

నిగనిగమను మావిచిగురు నిపుడు

గీ. కోకకుచ! నీవు నామీఁదఁ గోపముంచి

యూరకుండిన నింట నేనుండదర మె?

వాటివగలెన్న తొల్లింటి వలపునించి

మించికొఁగిట నను గారవించరాదె?

47

మ. అలివేణీ! నను నీవు మన్ననలుసేయఁ నమ్మి యేపట్ల నీ

చెలులఁ వేడమి నీ వెఱుంగుదువె? నీచిత్తంబులో నివ్వడి

కలఁకల్పుటైడివేళ చూచుకొని యేకార్యంబు బోధించిరో?

కలవే! యిట్టివి లోకమందు మరి యకాఁగముల్ విచారించవే?

ఉ. వాడినమోముతోడ నెనవచ్చును చంద్రుఁడు సారసాక్షి! నీ

వీడినసోగపెన్నెరుల వెంటఁబడుఁ సమదాళులంచు నేఁ

జూడఁగఁజాల కావిధము నూచనఁజేసితి నింతె మన్నథ

క్రీడలకన్న నీదు కిలికించిత మేమిటఁదక్కువయ్యెనే? 49

మ సుమనస్సాయకలోల చాపమద ఖరూత్తర్జన లో సేయుసీ

బొమ పొల్పంబు తదీయబాణముల సొంపుల్వంపు

వాలజూపులుం

బ్రమదాంభోనిధిఁ దేల్చె సౌఖ్యములనాపాదించె

నూహించఁగా

రమణీ! కోపము సేయనట్టి యుపకారం బెన్నఁగా శక్యమే? 50

సీ. కుటిలకుంతల! నీదుకుదులు చిక్కులఁబడ్డ
దాఁబులువేయఁదే తేటిదాటు
కాంత! నీయూదుపు లింత వేడిమిగన్న
నామోదిగాదె మందానిలంబు
పడఁతి! నీవెన్నంటు జడను గాంచినఁజూచి
కేకలు వేయవే కేకులెల్ల
నింతి! నీనెమ్మొగ మించుక వాడిన
చాల మిన్నందదే చంద్రబింబ

గీ. మలుకపూనంగ నీవిప్పు డంబుజాక్షి!
విన్ననై యున్నవిట్టి నీవేళచూచి
గెలువ దమకించు నివియెల్లఁగేలిసేసి
పగలు నీఁగుట యొక్కక్కపట్లఁగాదె!

51

గీ. అనుచుఁదా పల్కుపల్కుల కాత్మలోని
కలఁకఁదేటిన చూపులఁ గమలనయన
యించుకించుక తనుఁజూచుటెఱిగి విభుఁడు
నిండువేడుక తోడ నానెలఁత నంత.

52

ఉ. చక్కని సిబ్బెపుం గులుకు జక్కవగుబ్బల నుబ్బుమీఱఁగా
నక్కుననొక్కి చొక్కి దరహాసము మోమున నంకురింప వేఁ
జెక్కునఁ జెక్కుచేర్చి రితిచిన్నెల వన్నెల వాడిగోదలన్
నొక్కిన గ్రక్కునన్ గళలనెన్నెలపుల్ గరఁగించకాంతయున్

శా సంభోగశ్రమబిందువుల్ ముఖవిభుస్వచ్ఛామృతస్యందమై
సంభావింపఁగ లోచనాబ్జములపజ్జ్ బెన్నెఱుల్గుంపులై
యంభోజమ్మల వ్రాలుతుమ్మెదల యెయ్యారంబు చాటింపఁగా
పుంభావంబున నాథుఁడేల్చె పులకల్ పుంఖాను పుంఖంబుగన్.

గీ. మెలఁత పతియును సరి మేలు మేలనంగ
 నంగములు నేడ్కతోడ నుప్పొంగుచుండ
 రతుల వింతలచే నభిరతులు వెలయఁ
 గూడి యానందవార్ధి నోలాడి రపుడు.

55

—: విరహోత్కంఠిత సుదంత :—

గీ. అంతశౌరియు విరహదురంతమైన
 యల సుదంతను గనుఁగొను నాసమదిని
 చిగురులొత్తఁగ నెలఁగోట చెంతకరిగి.
 యందునొక్క మనోహరమైన చోట

56

సీ. వీణాదివాద్య ప్రవీణత రాణించు
 బ్రతిలేని రతనంపుఁ బ్రతిమలెల్ల
 జాబిల్లి రాగోడ జాడలఁజాలుగా
 ప్రతిబింబనంపద పరిభవిల్ల
 వాటిసమ్మోహన వాద్యస్వనంబులు
 ప్రతిశబ్దసంగతిఁ బరగు నందు
 మేళముల్ రెండు సమ్మేళమై కనుపించు
 మించనియొక్కటి నెంచలేక

గీ. సమత మన్నించవలెనంచుఁ జాల నెంచి
 మించువేడుక నచట రమించు శౌరి
 యపుడు శశికాంతమణిజాలకాంతరముల
 నలనుదంతను గనుగోరు నట్టివేళ.

57

చ. కలువలబంతులుం జలువగందపుగిన్నెలు తాళవృంతముల్
 తలిరులు పువ్వులెత్తులును తామరతూడు లనంటిమోవులుం

వలిపెములున్ హిమాంబువుల వాసనగిండ్లునురే వెలుంగురా
చలుపల పీటలుం గొని విచారముతో నుడిగంపు. చేడియల్

సీ. కథలు చెప్పెదమైనఁ గలికి! లేజవరాలి

కలవరింతలు మాన్పఁగాఁదరంబె?

కలపంబు పైఁజల్లఁగా నలందెదమైన

మదిరాక్షి! మైకాఁక మాన్పఁదరమె?

విరుల వీజనలచే వీచెదమైనను

నెలఁతయూర్పులఁ వేఁడినిలుపఁదరమె?

పసిఁడి యుయ్యలనుంచి పాడెదమైనను

పడఁతి జాగరము నల్పంగదరమె?

గీ. యవనిఁగలిగిన శిశిరవస్తువులుదెచ్చి

నవదరించెద ముపచార సరణులెల్ల

నెట్టివిధమున నమరునో? యీక్రమంబు

చెలియప్రాణంబు వలరాజుచేతిదింక.

59

సీ. ఉవమానములులేవె? యివ్వ నెమ్మోముతో

జాబిల్లినెంచఁ బ్రసంగమేమి?

సరివోల్పుమరిలేవే? జగతి గన్నులకును

వెలిదమ్మిరేకులఁ దలఁపనేమి!

పోలికల్మరిలేవె? భూమిలో బొమలకుఁ

జెఱకుసింగిలఁ జర్చింపనేమి ?

నవతుగా మరిలేవె? యవనిలో మోవికిఁ

దళుకుఁ గెంజిగురాకుఁ దడవనేమి ?

గీ. చక్కదనమున శౌరికి సాటిలేరె

యించువిలుకానిఁ బోల్చి వర్ణించసెంచు
నెంచు దమలోన నేరంబు లెంచుకొనుచుఁ
జెలులు శిశిరోపచారముల్ సేసిరెలమి.

60

ఆ. రాజగోపుఁడిచట రాజాస్యయచ్చట

నెటులఁగలుగు కూటమిదుపురకును ?
వనితపాలగలిగి వలరాచవేలుపు
కన్నుఁదెఱచెనేని గల్గుశుభము.

61

సీ. కందుకుందును లేని కలువల చెలికాఁడు

గలిగిన చెలి మేనికాఁకదీఱు
నిత్యనికాసంబు నెగడుతమ్ములు సంభ
వించిన చెలి మేనివేడిదీఱు
పగలురేలొకరీతిఁ బరగువెన్నలతేట
చేకూర చెలి మేని సెకలు దీఱు
ననిశ మార్దవమున నలరెడు తలిరాకు
లొదవినం జెలిమేని యుడుకుదీఱు.

గీ. ననినఁజెలులార ! యిట్టివి యందుజగతి

నతనిసమ్ముఖ మతని హస్తావలంబ
మతనిదరహాస మాతనియంప్రిసేవ
గలిగి నప్పుడె యివియెల్ల ఁగలుగుఁ జెలికి.

62

క. అనిపలుకు చెలులఁ గనుగొని

కనుగొనలన్ వేడి తేటకన్నీరొలుకన్
వనజానన యిట్లనియెను
మనమున సంతాపధరము మల్లడిగొనఁగన్.

63

చ. ఫలకమునందు వ్రాసి తమప్రాణవిభుం బలుమారు వేడుచున్
బలపల వేగునంతకు నపారవియోగభరాత్తలైన యా
నెలతలచెంత నవ్విభుడె నెమ్మది సమ్మదమంద నిల్చినన్
లలనరొ! వారివేడుక కొలంకులు నిండి తొలంకకుండునే? 64

మ. వెలలేనట్టి పదాంగదంబుచెలంగన్ వింతల్భరీ! మేలనం
దళుకున్ వట్టువ గొప్పముత్తియపుటందంబొప్పు బాహంగదం
బులు రాణింపంగ ముత్తెపున్ సరపణుల్ ముంజేతులన్

మించఁగా

సాలపుల్మీఱంగ వాడువచ్చి కనుమెచ్చుల్ సేయఁ

డేమందునే? 65

సీ. ఏలలువాడుచో నిపుడేటికో? చంద

మామమీఁది పదాలు మానినార
లధికంబుగాఁగూర్చి రదియేమొ? పన్నీరుఁ
గర్పారమునుఁ జల్వగంధమునను
సన్నజాదు లిడేమొ యిన్నాళ్లవలెగాదు
పాన్పుపైఁ దఱచుగాఁ బఱచినారు
చేఁబూనుటయెకాక చెలువలు నేఁడేమొ
కీరశారికులఁ బల్కించలేదు

గీ. వెలి విసరినటు లున్నదీ విరహచిహ్న
మింతి! నీచెంత కాయన యిపుడె వచ్చు
ననెడు నీమాటలకుఁ జాలనలరి యుంటి
నింత తామసమాట యే నెఱుంగనకట!

క. కలఁగన్న మేలుకొన్నను

కళవళముననైన వాని గాంచియు మఱియున్

పలుమరు కనుఁగొనఁ గోరెద

మొలతరొ ! మరి యాస కెందు మేరలుగలవే?

67

మ. పదియార్వ న్నైపసిండికి న్నెఱుఁగురాఁ బై జాదుఁగావించు న
 ట్లదపై కుంకుమమీఁద హేమ-సనాహీనప్రభల్ బర్వఁగా
 మదనాగేంద్రము లీల వచ్చు విభు మర్మంబుల్ విలోకించినన్
 మదనావేశముతోడ నెవ్వతె కళామర్మంబు లూటడవే? 68

నీ. మొగముచూడక మారుమొగమువెట్టు దమన్న

నతనిఁగ్రమ్మరఁజూడ నాసయగను

చెలులతో నేమైన బలుకఁబోయెదనన్న

నతనిపేరేమాట లందుదొరలు

నలుకయాయనమీఁద నిలిపెదనన్ననుఁ

బ్రమదంబు తనుదానె పల్లవించు

తలఁపులోనాతనిఁ దలఁపకుండెదనన్న

నతని మీఁదిదెబాళి యగుచునుండు

గీ. నతనిపై నేరముల నెన్ను నట్టివేళ

నతని సద్గుణగణములే యాత్మఁగోచు

మమత లిటువంటి వతనికి మరులుకొంటి

తామసించిన యింక నే దాళఁజాల?

69

గీ. ఎన్నివిధములఁ బలికిన నెఱుఁగనైతి

వింత నామేనిసంతాప మింతమేన

ననుచు చెలిదూరి వలవంత నాసుదంత

కంతుమందానిలేందులఁ గనలివలికె.

70

శా. నవ్వుల్ శారదచంద్రచంద్రికలు గా నమ్మించి యాచంద్రికల్
పువ్వుల్ గా నవరించి వాటివెననమ్ముల్ సేసి యా యమ్ములన్
మవ్వంబుల్ జతగూర్చునంచు దుద నా మర్మంబు నాటింపుచున్
చివ్వుల్ సేసెద వింద్రజాలములెకా! చింతింప నీవైఖరుల్ 71

మ. అలరుంజప్పర మీలతావలయ మాహా! మెచ్చువుట్టింపె నిం
దలఁపుల్ దీరెదనంచు నెంచి యిటుడాయన్ బోయచందంబునన్
వలలో బోనునఁజిక్కునట్టు లకటా! వంచించి వేటాడె దీ
కులుకుంగుబ్బెత లందెకా మదన! నీకోదండపాండిత్యముల్.

సీ. పక్షపాతమునచ్చి పరభృతమ్ములమెచ్చి
కంటికింపైన చెంగావు లొసంగి
మాటవాసులగొల్చి మనినఁజిల్కలఁబిల్చి
మేలిమివహి పచ్చడాలోసంగి
తగునడకలకెల్లయగు నంచలకు నెల్ల
బహుమతిపద్మాల పట్టులొసంగి
వడిగలతనమెంచి వరుసదేంట్లకుఁబంచి
వేర్వేరసేవంతి విరులొసంగి

గీ. చెఱకుసింగణిఁ జెంగల్వచిలుకుదొడిగి
పంచసాయక! నను గుటిపఱచితీవు
చుఱుకుచూపిన హరుచూపు సూడమఱచి
మించి యబలలపై విక్రమించె చార !

73

శా. స్వాహాప్రాణసహాయకీలములకున్ సాహాయ్యముంజేసి యా
మాహామోహనవేషభూషలకు సంపాదించి సంజీవనం
బాహా! మంధరగంధవాహపథికప్రాణాపహస్వాంత! భూ
వాహంబైతివె యింక నెక్కడిది నిర్వాహంబు పాంథాభికిన్ ?

మ. పలుమారు న్నినునమ్మియుండ నకటా ! ప్రాణంబు

ప్రాణంబులై

కలయ్ మోహనచూర్ణముం జిలికి చొక్కజేసి గూఢంబుగా
లలనల్ దాచినయట్టి మానధనమెల్ల పొంచి లాగించితో
తలఁపన్మందసమీర ! లేదుగద నీదాక్షిణ్య మీపట్టునన్. 75

శా. చంద్రాపూరితచంద్రకాంతఫలకస్వచ్ఛప్రభాణంబులన్

సాంద్రానందరసాతిరేకములు హెచ్చన్ నిల్వ నెమ్మేస ని

స్తంద్రంబై కనుపించె తాప మకటా ! దైవంబు రోషించి యో
చంద్రా ! చంద్రసమాఖ్యంగల్గునెడలన్ సంతాపముల్

గూర్చునే! 76

క. రామామణులెటులోర్తురు

రామా ! యీసెకలుచెల్లు రారాఁపులకున్

మామాయని వారింపఁగ

మామాటలు వినవు చందమామా ! చలమా !

77

మ. రమణీలోకమునెల్ల నేపుచును మేరల్మీఱి వర్తిల్లఁగాఁ

గమలాకాంతసహోదరుండయిన చక్కం జూడరాదంచు దాఁ

గమలాగారదళారరమ్ములను నేగంగప్పు నీరాకకీ

యమితంబైన కళంక మేమిటను పాయంజాలు గోపాకరా! 78

కం. అలుక నిటు లింతిమన్మథ

మలయానిల తుహినకరుల మాటికిఁ దెగఁడెన్

చెలిచూచి వలికె నేర్చున

పలుకుల నెన రుట్టిపడఁగఁ బ్రమదముతోడన్

79

చ. కలికిరొ! నీదు చిత్తమెఱుంగన్నదినెంచి ముదంబుతోడ నీ
చెలువుఁడు కేళికావనము చెంగటి బంగరుమేడలోన నీ
పలుకులువించు కోరికలు పల్లవితంబులుగాఁగ నున్నవాఁ
డెలమినటన్న నన్నెలత హెచ్చిన సిగ్గున మోమువాంచినన్.

గీ. అపుడు కనుగన్నచేఁ బిల్వ నామురారి
వనితచెంతకు వేడుకవచ్చినిల్వ
నలరుటెత్తులు తెచ్చెద ననుచునొక్క
పనినెపంబున నేఁగినఁ జ్రాధదూతి.

81

శా. ఆనందాతిశయంబుమించు నొకసయ్యాటంబుచే నొయ్యనన్
నానల్వాని మొగంబువాంచినను నన్నాళికపత్రేక్షణన్
నానానూనమనోజశాస్త్రకలనాసర్వక్రియావైపుణిన్
దేనోచిందెడు పువ్వుటింటి మణివేదిన్ నేరుపుల్మీఱఁగన్.

ఉ. ఉల్లముపల్లవించు సరసోత్తుల లేనగ పుల్లసిల్లఁగాఁ
బల్లవశయ్యపై సరసభావము మీఱఁగ నిండుఁ గౌఁగిటన్
హల్లకపాణిఁజేర్చి మనసారఁగ పల్కెడు కుల్కు.పల్కులన్
ఝల్లన మేనిపై పులకజాలము నిండఁగ నిండువేడుకన్. 83

చ. విడుమరలేని జెయ్యలను వింతయొయారముచూపు చూపులన్
తడబడు మాటమాటు వగదంటతనమ్ముల వింతవింతలై
పొడమెడు భావబంధముల పొంగుచునున్న మనోరథమ్ములన్
బడఁతుకఁదేల్చి మాధవుఁ డపారవిలాసర సైకలోలుఁడై. 84

శా. అత్యారాధవిలాసినీజన విలాసాధార! సాధారణ
ప్రత్యాదేశసదేశనమ్రవిహితాబ్రహ్మణ్య! బ్రహ్మణ్యతా

సత్యాపాదితసత్యవాఙ్ముఖ సుధీసత్రాస ! సత్రాసగీ
ష్పత్యంతవిచారకృన్నయవిదా సంసార ! సంసారతా ! 85

క. వరుణాధితపుర కరుణా

కరుణాధిక కాంతిపూరకలితాభరణా

భరణార్థి వైరిశరణా

శరణాగత జయపయోధిజా సంవరణా !

86

సగ్వణి. భావభూశోభిశోభా ప్రభావోపమా

భూవిభా వైభవా భూష్ట భూమోద్భవా!

భావిభూతోద్భవద్భవ్యవదూభిమిభృ

ద్భావుకోద్భావి పద్మాభవప్రాభవా!

87

క. అతిభీతి వినతవిమత

క్షీతిపాలకతీలకసతత సేవితసదనా !

చతురానన చతురవధూ

శ్రితవదనా 'ముద్దుచంద్రరేఖా' మదనా !

88

గద్య. ఇతి శ్రీమత్కాళహస్తీశ్వర కరుణా కటాక్షులబ్ధ సిద్ధసార

స్వతనయ చెంగల్వవేంకటార్యతనయ విజయరాఘవభూప

ప్రసాదాసాదితరాజచిహ్నాచిహ్నితభాగధేయ కాళయనామ

ధేయప్రణీంబై న రాజగోపాలవిలాసంబను మహాప్రబంధంబు

నందుఁ దృతీయాశ్వాసము.

89

శ్రీరాజగోపాలవిలాసము

చతుర్థాశ్వాసము,

శ్రీపదనిజపదసేవక

నేపాళక్షితిప శత్రునిగ్రహ జాగ్రత్
ద్వీపాంతర శుభవిభవ
ప్రాపకజయహరి ! విజయరాఘవశౌరీ !

1

గీ. అవధరింపుము సూరసంయమివరుండు
శౌనకుని తోడ నిట్లను శౌరియట్లు
వెలయ జాంబవతీ మిత్రవిందలను సు
దంతః దేలించి కాంతలః దలఁచి మఱియు.

2

—: ప్రాపితభర్తృక-కాళింది :—

సీ. పార్శ్వభాగాభోగ పరిలక్ష్యమాత్మిక
ప్రభలు చామరముల రహివహింప
పరిసర పరిచరాంచద్భర్మ పాలిక
లుడిగంపు చెలువల యోజపు నెఱప
కనకపంజర కీరకలితగీ రచనలు
సాహోనినాదమ్ము నవదరింప
దివ్యమణిగణ దీవ్యద్విభాశ్రేణి
కరదీపకలికల కరణిః దనర

గీ. గుంభితమయూఖ ఘనశాతకుంభకుంభ
భానునిర్యత్న నిర్యత్రుభానుభావ
మనఁగ పీతాంబరద్యుతు లమరనుండి
రాజగోపాలుఁ డొక సౌధరాజమందు,

3

క. ముందుగ ప్రోషితభర్తృక

యందం బరయంగ దూతి సంపిఠినని గో

విందుడు కాళిందీసతి

చందం బరయంగనున్న సమయమునందున్.

4

గీ. తామరసనేత్రుఁ డొకయింత తామసింప

నొక్క నిమిషంబు యుగముగా నూహసేయు

నట్టి కాళింది తన పార్శ్వమందునున్న

ప్రాణసఖ తోడ నిట్లని పల్కెనపుడు.

5

ఉ. వద్దికివచ్చు నాథుఁడను వార్తలు నీవన నమ్మియుండి యే

నద్దమరేయిదాఁక నడియాసల నాతని రాకఁగోరఁగా

ప్రాద్దునువోయె నన్ను మరి ప్రోషితభర్తృకఁగా నొనర్చి యే

గద్దరిసుద్దులెంచి వడిగాఁ జనెనో హరి గొల్లపల్లెకున్ ?

6

శా. వాడల్వాడలనుండి మన్మథకథావ్యాపారముల్ మీఱఁగా

ప్రీడాభారమునన్ బిగించి కడు నువ్విట్లూరు డెందంబులన్

గ్రీడాసాధములెక్కి యొక్కమొగి సంకీర్ణంబుగా దేవతా

చూడారత్నముఁ జూతు రంబుజముఖుల్ సొంపుల్

పిసాళింపఁగన్.

7

చ. పలుకులఁ దెచ్చుకోల్వలపు పైఁబచరించుచు వింతవింతతా

కులుకుల లేనిమచ్చికలఁ గూర్చుచుఁ గైతవనర్మమర్మముల్

సాలపులఁజూపు జంతలకుఁ జొక్కుదు రింతయకాక గట్టిగా

వలచిన వారిపట్ల మగవారల కెక్కడిమోహమక్కటా !

8

ఉ. ఎన్నడువచ్చు వీధికడ కెన్నడుచూతము సొంపుమీఱఁగా

నెన్నడు మా మనోరథము లెల్ల ఫలించు నటంచు వానికై

క్రొన్ననవింటివేలుపును క్రొన్ననలం దగఁ బూజసేయు నా
కన్నెలు సేయుభాగ్యములు కామిని! నేడుఫలించెనే కదా! 9

ఉ. వెక్కసమైనమోహమున వేమరు నాతని దూరనేలనో
చక్కెరబొమ్మ! యింకిట విచారములేటికి? నొంటిపాటుగా
నక్కట! యెవ్వతైన మనసారఁగ నవ్విభు నిండుఁగొంగిటఁ
జొక్కఁగజేసి వేతొకతె జూడఁగనిచ్చునె? వాఁడువచ్చునే? 10

సీ. ఆజానులంబిబాహర్గళంబులవాఁడు
శైలశృంగోన్న తాంసనులవాఁడు
శారద విధుబింబచారు వక్త్రమువాఁడు
ధవళాబ్జమిత్ర నేత్రములవాఁడు
కనక కవాటికా కఠినవక్షమువాఁడు
కంబులక్షణలక్ష్య గళమువాఁడు
భాగ్యరేఖాంకిత పాదపద్మమువాఁడు
తరుణప్రవాళ హస్తములవాఁడు

గీ. వానిఁజొక్కించి కౌఁగిట వలపునించి
ముచ్చటలు మీఱ మనసార మోవియాని
ముద్దువెట్టుక సొలపుల ముంచివేడ్క
మరులుకొలుపక విడుతురా మానవతులు.

11

ఉ. ఊరికిఁ బోయివత్తునని యూరటసేయక నిర్దయాత్ముడై
యారడిఁబెట్టి ప్రాణవిభుఁ డాతనియొద్దికి దూతినెట్లు నే
నూరికినూరు బొమ్మనుదు నొంటిగఁ బొమ్మనకున్న నక్కటా!
యూరక యుండరాదనుచు నుల్లమునం బరితాపమొందుచున్,

గీ. అటులకాళింది మదనదురంతవిశిఖ

సంతతాసారజాతవిచారయగుట

ననుగు నెచ్చెలి కనుగొని యధిపురాక

యరసివచ్చెదనని తెల్పి యరగునపుడు.

18

క. చెలువుడు దేశాంతరమున

నిలిచెను నెచ్చెలులు పోవనేర్తురె ? యటకున్

చిలుకలె వలంతులని తన

చిలుకం గాళింది ముద్దుచిలుకం బలికెన్.

14

మ. చిలుకా! పల్కవదేమి? నీకు నలుకా! చింతాసముద్రాంబువుల్

తలమున్నుల్ సవరింప తేపవగుచుం దాపంబువారింపవే

తొలుతన్నీవొనరించు మన్మథకథాదూత్యంబునన్ బ్రాణముల్

నిలువంజేసితి నీమహామహిమ వర్ణింపంగ నే నేర్తునే? 15

ఉ. తెక్కలుదువ్వి నీయెదనెటింగి మెఱుంగుకడాని గిన్నెలో

చక్కెరమేపి యేఫలరసంబులు గ్రోలఁగనిచ్చి పావడన్

ముక్కున జిడ్డువోడుడిచి ముద్దిడి వేడెదఁ గాంతుఁడున్న యా

దిక్కున కేఁగి యోచిలుక! తెల్పఁగదే వలిచేనె చిల్కఁగన్. 16

మ. తొలుదొల్తం గుసుమాస్త్రశాస్త్రమతమా దూత్యంబునం

బ్రోడవై

సౌలయల్కల్ వొలయంగ దంపతులకున్ బోధించి

సంయోగముల్

గలుగంజేసిన నీమహామహిమ విఖ్యాతంబు లోకంబునన్

జిలుకా! నా పలుకాదరించి పతికిం జిత్తంబురాఁ దెల్పవే! 17

గీ. అనుచుఁ బలికెడువేళ నయ్యంబుజాక్షు
మేని జవ్వాదిపన కదంబించ దిశల
నాయకునిరాక యరయఁగఁ బోయివచ్చు
ననుఁగునెచ్చెలి వల్కె నయ్యతివతోడ.

18

ఉ. హెచ్చెను దిగ్విభాగముల నెల్లెడ మేని జవాదివాసనల్
వచ్చెను నాథుఁ డీనగరి వాకిటికి న్నెఱరాజసంబుతో
మెచ్చవె యింకనైన మెరమెచ్చుల సుద్దులువల్కెనెన్నడున్
పచ్చనవింటివేల్పునకు భామిని! జాతరసేయు మింకిటన్. 19

గీ. అనుచుఁ బలికెడువేళ కంసానురారి
మందహాసంబు చెక్కులఁ గందళింప
వలిపె వలిదుప్పటి వలెవాటుతోడ
మెల్లమెల్లనె చెలియున్న మేడఁజేరి.

20

మ. కలవీణారణనాంకకంకణగణ త్యాణంబు రాణింపఁగా
కులుకుంజన్నుల సాలుపైయ్యెదల కొంగుల్ జాటు
నాయారముల్
మొలవంజూచు మిటారిచూపులను సొంపుల్ నింపుచున్
గుంపులై
కలకంతుల్ రతనంపుటారతు లొసంగంజూచి యుప్పొంగుచున్.

గీ. రాజసముమీఱఁ గఱెంతరములు గడచి
విరహకాతరయై యున్న వేలఁదిఁజూచి
చిలికిచూపుల పలపులు చిగురులొత్తఁ
బలికెఁ బలుకులఁ గపురంపుఁబలుకు లొలుక.

22

మ. జలజాతాయత నేత్రి! యే నొక నిమేషంబైన నిం జూడకే
 నిలువన్నేర్తునే? యెట్లుదోచె మది సందేహంబు నావల్ల నే
 తలఁపుల్ లేవని కిల్లు ప్రాప్తిత సతీధర్మంబు వాటించి లో
 దలఁకంగా నిపు డేటికంచు హరి యత్యంతానురాగంబునన్.

క. అని యిరీతిని బలుకుల

నెనరులు చిలుకుచును మానినీమణి హృదయం

బనురాగంబునఁ దేల్పుచు

మనసిజసందీప్యమాన మానసుడగుచున్.

24

చ. నిలుపఁగరానిమోహమున నీరజలోచనఁ జేర్చి కౌగిటన్

చలువలుగుల్కు క్రొవ్విరుల శయ్యకు నొయ్యనఁదార్చి

తేనియల్

చిలికెడు మోవి పల్కొనలచేఁ గసిగాటులుసేసి వీనులం

జిలిబిలిముద్దుబల్కులనుఁ జేప్పుచు నేర్పులు పల్లవింపఁగన్. 25

క. వరరాచకేళిఁ దేలిరి

చెలువయు చెలువుండు వింత చెలువము మీఱన్

కలరవ గళరవములకుం

కలరవములుమెచ్చ పొగడఁగా నవ్వేళన్.

26

—: స్వాధీనపతిక-సత్యభామ :—

సీ. బటువు గుబ్బలమీఁది పయ్యింట లరజార

రమణులు మణి చామరములు వీవ

తారహారంబులు పేరెముల్ వారంగ

వనితలు వలిపెపావడలువైవ

చెక్కులగమ్మడాల్ చిందులుద్రొక్కంగ
పంకజాక్షులు బరాబరులు సేయ
పాణిపద్మప్రభల్ పల్లటీల్ గొనచెంత
హరిణనేత్రలు కొనియాడుచుండ

గీ. రాజసంబున పూర్ణిమా రాజవదన
సత్య గొలుపుండ నపుడు నాసత్యమూర్తి
వినయ మీరీతి మూర్తిభవించె ననగ
వెన్నుఁ డరుదెంచె దూతిక వెంటనెలమి.

27

క. వచ్చినమాధవుఁ గనుగొని
నెచ్చెలు లందరును మానినీమణి! విభుఁడే
వచ్చెనిదె నీదు నగరికి
విచ్చలవిడి ననిన నిండువేడుకతోడన్.

28

మ. పులకల్ గుబ్బలమీఁద జాదుకొనఁగా పుంఖాను పుంఖంబులై
బెళకుం గొ నసియాడ ముద్దులనడల్ బింకంబు బొంకింపఁగా
తలఁపుల్ మీఱఁగ హెచ్చుకోర్కు లొకచెంత బిట్టు
గెల్లాడఁగాఁ
దళకుంజాపులఁ జూచె భామ విభు నుద్దామప్రమోదంబునన్.

గీ. చూచి యెదురుగవచ్చి యాశోభనాంగి
రమణు కై దండ గైకొని రాజసమున
మెల్ల మెల్లన కెంపురా మేడపొంత
వంతయైనట్టి మణివేది చెంతకరిగి.

80

చ. చిలుకలు వింతతాకతలు చెప్పఁగ నొప్పుగ వాటినన్నిటిక
బలుమరు నారజంపువగ పారువముల్ మదిమెచ్చి మచ్చిక

జెలగి నుతించునందములు చెల్వలరం గలనాడవై ఖరుల్
కెలకులనించు నించుజవికె నవకంబగు పువ్వుబాన్పునన్. 31

గీ. ప్రాణనాథుండు దానును ప్రాణిమెఱయ
నందు గూర్చుండి యుడిగంపుటిందుముఖులు
చిత్తమలరంగ సేవలు సేయుచుండఁ
బ్రమదమునబల్కె విభుజూచి ప్రమద యవుడు. 32

మ. తలఁతే మున్నొకనాఁడు నెచ్చెలులు చెంతంజేరిమాటాడఁగా
నెలరా మిన్నల తిన్నెనుండి బయటన్ నిద్దంపు లేవెన్నెలన్
నెలవంకన్ నవరించి నెన్నొసటిపై నెమ్మిన్ సరోజాక్ష! నా
కళుకుం జెక్కిలినొక్కి యొక్కనెలవంకన్ నెక్కినం
జేయుటల్. 33

శా. లీలామన్మథ! నేఁడు నీతలపులో లేదా? రహస్యంబుగా
కాళిందీపటకుంజపుంజముల వేడ్కల్మించఁగ గ్రీడించఁగా
హాళిందేటులు నాకటాక్షములచాయన్ డాయఁగా నీవు చే
నాళికంబునఁ జోఁపఁ దావికవి చెంతంజేర నేనవ్వుటల్. 34

మ. కలకంఠీమణు లొక్కనాఁడు నను శృంగారింపఁగాఁ జూచివా
రలవారింపుచు నేర్పుమీఱ కొనగోరన్ పెన్నెరుల్దువ్వి నీ
వలరుండండలు గొప్పనందురుము నొయ్యారంబు లేమెచ్చనా
తలిరున్ వాతెఱ మెచ్చుగానడుగు చందంబందమై యుండఁగా.

శా. నెత్తంబాడిన పందెమ్మినుచు నే నీకొన్తుభంబంటఁగా
హత్తెన్ నాకొనగోరు నీయురమునందో మంచిదే యంచు నా
గుత్తంపున్ వలిగుబ్బిగుబ్బలపయిన్ గోరుంచి లాలించి నా
చిత్తంబుం గలగించుటల్ మఱతువా? శృంగారలీలానిధీ! 36

గీ. అనుచుఁ బలికిన మాధవుఁ డనియెనపుడు
నిష్కళంకమృగాంకాస్య! నెమ్మనమున
నిపుడు తొల్లింటి మచ్చిక లెంచుటెల్ల
నమర మదిసేవసేయుమీ వనుటగాదె.

37

శా బాలేందూపమఫాల! యేలయింక నీభావాతి సంగోపనం
బేలీలక విహారింప నీవు మదిలో నేలాగు చింతితువో
యాలీలక సమకూర్చు వాడ భవదాయత్తంబు చిత్తంబు నీ
వేశల్ గాచుక సేవసేయుటకునై వేమారు నేగోరుదున్. 38

చ. మలయజగంధి నేర్పునను మాధవుఁ డాడిన మాట కిట్లనుక
నళినదళాక్ష! యేనెఱుంగ నామది నాటినప్రేమనిల్లు వి
చ్చలవిడి నాడెదేమి యుపచార విశేషమశేషభామినీ
వలయమునెల్ల నీవు నెఱవంచన సేయుట నన్ను నెంచియే! 39

గీ. చిన్నిగోరున మున్ను నాచెక్కులందు
మకరికలు నీవు వ్రాయుట మదిదలంతు
కేళి నీ జానిరూపునం గేలిసేసి
డాలుగైకొన్న బిరుదంపువ్రాలుగాఁగ.

40

చ. అనియిటువారు వల్కుసమయంబున నాప్తసఖీజనంబుతాఁ
జనియెను వేఱువేఱు నుపచారముఁ గూరుచుకై తవంబునక
వనదళాక్షుడుక సతియు వై భవమొప్పుఁగ వింతవింతగా
బెనఁకువమాటనేర్చు నడిపించిరి యుల్లము పల్లవింపఁగన్. 41

మ. మలయక్షోణిధరాగ్రశృంగములఁ బ్రేమంజూడఁగా నెమ్మదిక
గలిక్కి! వేడుకలయ్యెనంచుఁ బలుకంగానేల? గందంబునా

కులుకువట్టువగబ్బి గుబ్బలపయిం గూర్చంగ నీనేర్చునే
తెలియలేనొకొ నీదువంచనకు వ్రేతెంగాను గోపాలకా! 42

సీ. చిలుకపల్కుల ముద్దుచిల్కుట చూతమా?

యెత్తవవ్యవహారమమరకెట్లు?

కలికి! జక్కవకవల్కలయిక చూతమా?

యరుణగంధంబు పైనలనుకెట్లు?

కలకంతరవము లాకర్ణించ చూతమా?

యిగురుమోపులమేత లియ్యకెట్లు?

నెమ్ములుపురివిచ్చు నేర్పులు చూతమా?

యపరిఘనస్ఫూర్తి యొదవకెట్లు?

గీ. లమృతములుచిల్కు విధుజూచు నద్దమెట్టు

లిందుకిది యుత్తరంబని యెఱుంగ నిపుడు

తొలుతఁబలికిన వాటికి తోడుతోడ

హరువులొనఁగూర్చి సుఖముల ననుభవింపు.

43

మ. తలిరున్ మోపులు నొక్కినొక్కికడు నుద్దామప్రమోదంబునన్

గలకంతుల్ కలకంతరావముల జోకల్జూప వేడ్కల్చెలీ!

కలకంఠాళీయు నల్లైవర్తిలఁగ నొఁగాదన్న వారెవ్వ రీ

తలఁపుల్ గూపవిలాసపోషితవసంతా! నీకు చేకూడవా! 44

మ. జలజాతీ! విను చందమామకు సుధాస్యందంబు లందంబులై

చెలఁగంజూడఁగ వేడకయ్యెడివి నీచిత్తంబునన్ లేదకో

జలజాతా! జలభిక్తి మధింపఁగ సుధాస్యందంబు లందంబులై

చెలఁగం చంకురునందు నింతయవి వాసిన్మించ

గీ. అనుచువారలు మాటల ననుచువేడ్క
గాఢపరిరంభ సంభ్రమకౌశలముల
వినిమయ కృతాధరాస్వాద విభ్రమముల
కలిత కిలికించితమ్ముల గలసిరపుడు.

46

చ. కలిగె సమానురాగములు గల్గిన వీరికి నేడుకూటముల్
నెలకొనె నాదుకీర్తులని నెమ్మది వేడుక పంచసాయకుం
డలరులసోన నించెనన నయ్యలికంతల కుంతలంబులన్
జలజలారాలె పూలు సుమసాయక సంగర కౌశలంబునన్. 47

మ. తళుకుంజూపుల వెంబడించిన యలంతల్ వింతలేనవ్వలం
గలయంబర్చిన కమ్మవీడియపుచెంగావుల్ దువాళించగా
వలపున్ సంపంగిదండవోలె వసివాశ్వాడం దనూవల్లి యా
నలినాక్షిమణి చూడనొప్పె హరి యానందాబ్ధినోలాడగన్.

గీ. అంతశశిజాతె తిమిరంబు లడగఁబాతె
కువలయంబులు వాఁడి బక్కవలుకూడి
దెసలు తెలివొందె విరహుల దెసలుడిందె
తపనుఁ డుదయించె సాంధ్యకృత్యములు మించె

49

క. చతురానన ముఖులందఱు
నతులొనరింపంగ దక్షిణద్వారకలో
క్షీతిలక్ష్మీనీళాదులు
కుతుకంబునఁ గొల్వరాజ గోపకుఁడుండెన్.

50

ద్వారకావర్ణన.

గీ. వాసుదేవుని సంతతావాసమునను
భాగ్యములకెల్ల నెల్లయై పరగునట్టి

తన్నివాసంబు మహిమ యే ధన్యమతిని
తెలిపెదను నీకు మునిలోకతిలక! వినుము.

51

సీ. శ్రీధరావీక్షణ శ్రీధరామేడిత
కమలతోరణదామకవచితంబు
ప్రత్యుషశ్రుతిపాఠ పరధరామరసుత
సహపాఠి శౌరికా సముదయంబు
ప్రతిమాస కల్పితప్రతి ముహూర్తారభ
రాజగోపాత్సవరాజితంబు
కనకగోపుర రత్నకలశనక్తందివ
నాటితామిత సూర్యనాటకంబు

గీ. కీర్తనీయనికేతన కేతనాగ్ర
పక్షిరాజహిరణ్మయ పక్షవితత
విద్యుదంశుసముద్వ్యోత వితతతమము
దక్షిణద్వారకా పురోత్తమము దనరు.

52

మ. అలనీలాలక లందు రత్నమయగేహద్వారబంధారర
మ్ముల పొందమ్ములయందుఁ దేటిగమిసాంపుల్ నింపు
నాశ్శీయచం
చలవీక్షాంచలపాళి కుల్కుఁగని యిచ్చన్ నవ్వుచున్నట్టిచి
ల్కల శిక్షింతురుపల్కుటందముల జోకల్ నేర్పునేర్పుల్ తగన్.

మ. తలఁపన్ వేలకొలందులై తనరు కాంతారత్నముల్ మేనిపైఁ
గలయన్నించిన మన్నభాంకము లెసంగ న్నాథుఁడేతేరఁగా
లలనల్ కన్నులఁజూచి యుండి మును నల్కల్ పూన
రుద్యుకుండై
వలరాయందు ధనుర్ధరుండగుచు నిర్వృతద్గ్రహ
గ్రమ్ములన్. 54

మ. కరముల్ సాఁపుచు చూపిచెప్పఁగ మరుత్కాంతల్

జయంతాదుతా

నరుదుల్ చూచితిమంచు మెచ్చి మదిలో హర్షింప

వైడూర్యముల్

తెఱలెత్తఁ మణిదీపముల్ చెలఁగ హాళిన్ జాళువామేడలఁ

సారిదిం గన్నెమెఱుంగు గుంపులు నటించుఁ మెచ్చుగా

నచ్చటఁ. 55

శా. తారామార్గముమీఱు సౌధగృహసంతానంబు పైబంగరుం

రాచేకల్ నవనూన సౌరభములఁ రాణింప పొందమ్ములఁ

బేరాసఁ నురసింధుపద్మములలో భృంగాళి యేతెంచి ఝం

కారంబుల్ నవరించుఁ దన్మహిమకుం గైవారముల్ నాతగన్.

మ. తళుకుం గెంపులయండ నీలనికరధావంతంబున గోకముల్

కలయంగా గమకించి పాయటకునై కాంతామణుల్ నవ్వ నా

జిలుగుఁ వెన్నెలఁ జంద్రకాంతవళభీ సీమల్ పయోధారలం

దలకొల్పంగఁ దదగ్రగేహ మమరున్ ధారాగృహం బోయనన్.

మ. వలువల్ కోరినయట్లు కల్పలతికావ్రాతంబొసంగఁ మరు

జ్జలజాక్షుల్ గయికోదలంచు నెడ నాసౌధాగ్రహీరప్రభల్

వలువల్ నాఁగఁ దదంతరాళములఁ బర్వన్ వాటిఁబూసంగ చే

తులుసాఁపం గని గొల్లున న్నగుదు రింతుల్ తద్గవాక్షమ్ములన్.

మ. రమణుండందరు వేరువేరను శరద్రదాకాశశాంకాస్యలం

గ్రమముల్ మీఱఁగ నేలువై ఖరులఁ దత్కాంతా

శిరోరత్నముల్

సమరాగంబున వానికొవలచు నాసయ్యాటపుం నేర్పులం

దమిపుట్టించు నిలింపదంపతులకుం దచ్చిత్రలేఖాంకముల్, 59

శా. రాణింపఁ తుదసజ్జలఁ వెలిగుడారంబుల్ దిగంతంబులఁ
నాణీయ స్తరకరత్నగుంభముల చాయల్ మోహరింపఁ శచీ
ప్రాణాధీశ్వరు సౌధముం గెలిచి తత్రాసాదరాజంబు త
న్మాణిక్యంబులడాల్ హరించె భళి! సన్మాన్వార్హానౌననన్.

ఉ. మ్రొక్కుచు వేడుచుం గదిసి ముద్దిడుచున్ నును మోవి
నొక్కుచుం
జొక్కుచు గోపికల్ ప్రియునిఁ జొక్కఁగజేయు విలాస
చిత్రముల్
చిక్కనిసిగ్గులం బ్రియునిచెంతలఁ జేరక చంద్రశాలలం
దొక్కెడఁజూచు నచ్చటి నవోధల మూఢలఁజేయునెంతయున్.

మ. వలభీప్రాంతమునందు కార్మోగిలుక్రేవఁ డాఁగుచున్
గ్రమ్మఱం
దళుకుల్చూపుచు చంచలల్ మెలఁగుచందంబుల్ విలోకించి
వేడ్కలమీఱఁ హరినీలదీధితి తమస్కాంఠంబులో నచ్చటం
లలనల్ డాఁగిలిముచ్చటాడుదురు లీల నాథుఁ డుస్సొంగగన్

ఉ. ముక్కులఁ గెంపురాతళుకుమొక్కల మేటికిరీటి పచ్చరా
జెక్కలమించఁగా నదనెఱింగి మెలంగు మెఱుంగుబోడులం
జక్కెరవేడుచో నచట జాతి విజాతుల నేర్పరింతురా
చక్కెరబొమ్మలోవరుల చక్కిని నిల్చిన చిల్కగుంపులన్. 63

మ. కరిదంతమ్ముల పువ్వుబోదె తుదసింగంబుల్ సినాళింపఁగా
సరసంబెంపుడువేల్లు వాటిగని చాంచల్యంబుచేదాటి కా
తరసారంగవిలోచనా మణులచెంతన్ నిల్వ చెల్వొందు తా
నరయున్నచ్చట వీక్షణాంచలములం దౌపమ్యమామేడలన్, 64

శా. చాలౌమేడలఁ జంద్రకాంతజలనివ్వందంబు లవ్వీటిలో
లోలాక్షుల్ తమిఁజూచునప్పుడు తదాలోకానుషంగంబునఁ
వారూర్ మగవాలుగల్ గలుగురేపంబర్వఁ గేహేందిరల్
మీలంచుల్ ధరియించునట్టి కరణిఁ మించుకనిశావేళలఁ.

ఉ. వేడుకకాండ్రగూడి తఱివెన్నెలరేలు మిటారిక త్రియల్
మేడలమీఁదనుండి మెరమెచ్చులకై జతగూడిచల్లగాఁ
బాడెడు పాటమెచ్చి నురపాదపముల్ తలలూఁప రాలు న
వ్వాడనిపువ్వు లెవ్వరును వాడనివారటలేరు చూడఁగఁ. 66

ఉ. అల్లన చంద్రశాలల నొయారులు పొరుష కేళిసల్పుచో
ర్పుల్లునరాలు ముత్యములు సౌరనదీకనకాంబుజంబులం
దెల్లనుఁబర్వ సంచగమి యింపలరం దమగ్రుడ్లటంచు మై
చల్లని రెక్కలంబొదువు చంచువులంబలుమారు దువ్వుచున్.

చ. జలకములాడి నున్నడుగు సాలియల్లాని ప్రియానురక్తికై
మలయజగంధు లప్పురము మాడువులఁ స్మరమంత్రవాదపుం
గలరవముల్ బయల్పరపఁగా విని నేర్చిన యందువల్ల నే
కలరవనామధేయములు గల్గె జగంబునఁ బారువాలకున్. 68

చ. కులగుణరూపరేఖలనె కోరివరింతురు పల్లవావళిన్
వెలవెలఁదుల్ పసిండికయి వేడరు తక్కినవారి నచ్చటన్
బెళుకుమెఱుంగురంగు నెఱిబింకము సుంకము వెట్టుమేని క్రొం
దకుకులచేతఁ దాము సతతంబును పైఁడి వసంతమాడగన్. 69

సీ. వెన్నెల లొక్కొక్కవేళగాని చెలంగ
వవియు నవ్వులకు నీడనఁగరాదు
కమలముల్ దినమందె కానియందముఁ జింద
వవియు మోములకు నీడనఁగరాదు

కలువపువ్వుల రేలుగాని నీటువహించ
 వవియి చూపులకు నీడనఁగరాదు
 తలిరు లామనిగాని తలచూపగానేర
 వవియు మోపులకు నీడనఁగరాదు

గీ. మేలి తనసాధనమ్ముల మించి వీట
 వెలవెలందులయెడ వింటి విభవమనుచు
 నతనుఁ డడిదమ్ములుగ వారి నర్చసేయు
 టనుమితంబగు గంధమాల్యాదికముల.

70

మ శరవేగమ్ముల నాత్మవేగములు మించన్ వేగమున్నాడి మీ
 కరవల్లత్కరవాళముల్ విమతపక్షంబుల్ విభాళించఁగా
 శరసంధానములేల మీకు ననువై సాదిప్రజాహళితో
 పురిలో వాహపరంపరల్ చలతరప్రోధంబుగా హేషలన్ 71

చ. జలదములం బ్రతిద్విరదశంకను కొమ్ములగుచ్చి చిమ్ముగా
 వెలువడు తద్గతాశనుల వేడిమి కోర్చిన వారనాళికిం
 బలిమిగ నగ్నియంత్రముల బస్పరపన్ వలదండ్రు వీట యం
 తలు రణమన్నపట్ల మదధారలు చిందగ నింతయేటికిన్. 72

సీ. బటువుసిబ్బెపు గుబ్బపాలిండ్లపేరిటి
 గట్టులపైనున్ని పట్టుసేసి
 గప్పుచిప్పిలు గొప్పకొప్పులపేరిటి
 చీకటిపొదరిండ్ల చెంతనిలిచి
 కనుచూపుమేరకు గనరాని నడుముల
 పేరి యెడారుల దానినుండు
 జిలుగుఁజాయల వాడిచికిలిచూపులపేరి
 చిలుకటమ్ములుకొన్ని చిలికిచిలికి

గీ. వంచననుఁబొంది తను గానుపించకుండ
 సతులచేతనె పురిచెంత సతులమహిమ
 సద్వ్యగుల మానధనముల నపహరించు
 వింది విలుపాళెగాని వర్ణించదరమె? 73

చ. పలుమొనకెంపుగుంపు పయిపై నిగుడం జిగురాకు మోవులం
 గలసిమెలంగునట్టి గణికావిటపాళుల కేళిచూచి యో
 పలుమొనకెంపుగుంపు పయిపై నిగుడం జిగురాకుమోవులం
 గలిసిమెలంగు వీట గణికావిటపాళి వనాంతరంబులన్. 74

సీ. విష్వారు చెంగల్వవిరు లమర్చినయట్టి
 యద్దంబు మేలుమే లనఁగవలయు
 తెలిమొల్ల మొగ్గులు దినుసేర్చికూర్చిన
 మగటిమి హెచ్చని పొగడవలయు
 పసిఁడి సంపెంగలు పొసంగించినటువంటి
 హరువుతొనని కొనియాడవలయు
 సరవిరుతొ పొన్నలలవరించిన యట్టి
 నెఱజాణతనము వర్ణించవలయు

గీ. నలువనిర్నించె నను చెల్వ గలుగవలయు
 నట్టిసురలకు మీకు నెంతైన పిలువ
 ననుచుఁబలికెడి సరసుల కపుడు వీటఁ
 బుష్పలావుల నవ్వలం బులకలొదవు. 75

మ తనియన్మావులు పువ్వుఁదేనియలఁ గేదారంబుల న్నిచ్చలుం
 జనుకంబ్రాద్దొకవన్నె నందు గళమశ్రేణుల్ ఫలంబంది వే
 వినతుల్ సల్పును వాటిపాదముల కుర్వింవ్రాచి లోకంబులన్
 దనుబోషించిన వారిపట్ల మరివెంతోగావు నమ్రత్వముల్. 76

శా. వెంటం జాటులు కూరలన్నమును వేత్వేరం దగబూని తత్
 ఘంటామార్గమునందు జాగటలచేతన్ బెట్టు చాటించి యిం
 టింటం బాంధకులంబు నారయుచు నెంతే తృప్తిగావించు రా
 కంటంజెందక యుండ రేయిపగ లుత్కంటన్ నృపాజ్ఞాపరుల్.

చ. మలయజమాని మేనమును మాపటి పూటలయందుఁ జల్లఁగా
 జలకములాడి రింతులను సారెకు నప్పర వీధులెల్ల దా
 వలగొని తెల్పకేళి రసవాటులచెంగటి చంద్రకాంతపుం
 గొలఁతుల నీటితావి విరికోటికి దూతికరీతిఁ జాతురిన్. 78

చ. మలయసమీర మప్పరముమాడువలందు రతాంతతాంతలా
 చెలువలు దేర్చి లేజమట చిత్తదులం దొలగించి వాలు మై
 వలచు సుగంధముల్ తన కవారణమై యొసఁగంగ ద్రిమ్మడుం
 గలుగదె లోకమందు నుపకారికిఁ బ్రత్యుపకార మెన్నగన్.

శా. కంజాక్షి హృదయానురంజన కళాగంధర్వ! గంధర్వభూ
 మంజీరధ్వనిధాటి కాతిఘటనామందేహ! మందేహతా
 పుంజీభూతవిరోధి విద్రవవిధాంభోజాప్త! భోజాప్తవ
 త్తంజాపట్టణ హారనాయకమణి దామాంక! ధామాంకనా!

క. రామాభిరామ ధామా
 ధామాధికభీత భూమిధవ కృతనామా
 నామాంకితజయభూమా
 భూమానితగుణ వసంత పువ్వురామా!

అశ్వగతి - నిరోష్ఠ్యము

భూరమణీ మణిభాగ్యవశంవద భూరిభుజాయుగమానబలా
 మారవిస్మత్స్వరభాసముదిత్వర మంజుమనమ్మద భాగబలా
 వారిరుహోత్తసమగ్ర రుచిప్రతి వాదిమహాపరిపాల్యబలా
 వీరగుణావృతహృత్య సుహృత్ పృథివీధవదానికృపాణబలా

క. శ్రీ “ముద్దుచంద్రరేఖా”

ప్రేమ ఫేమాభిరామ! బిరుదాంకకథా

నామాంకిత శాత్రవభూ

భూమాపహవిజయ సమరపుంఖతపటహా!

83

గద్య. ఇది శ్రీమత్కాళహస్తీశ్వ కరుణాకటాక్ష లబ్ధసిద్ధ సార
 స్వతనయ చెంగల్వ వెంకటార్యతనయ, విజయరాఘవ భూప
 ప్రసాదాసాదిక వివిధరాజ చిహ్నచిహ్నిత భాగధేయ కాళయ
 నామధేయ ప్రణీతంబైన రాజగోపాల విలాసంబను మహా ప్ర
 బంధంబునందు చతుర్థాశ్వాసము.

84

క్రీస్తు.

శ్రీ రాజగోపాలవిలాసము.

పంచమాశ్వాసము.

శ్రీలక్ష్మీతపదలక్షణ

చోళగజలదుర్గ సింధుశోషకఘోటి

వేలాతిగఘురధూళి

దురాలాలితతేజ ! విజయరాఘవభోజా !

1

గీ. అవధరింపుము సూతసంయమివరుండు

శౌనకునితోడ నిట్లను శౌరిమున్ను

చంపకారణ్యమునకును సంఘటించె

దక్షిణద్వారకా సంజ్ఞ ధన్యమతిని.

2

క. వినుమందుకు నితిహాసము

వినుతంబై సకలవేదవేద్యంబగుచున్

తనరారు నట్టికథ యే

వినుపించెద నిపుడు మిగుల వేడుకతోడన్.

3

క. అష్టోత్తర శతనిలయము

లిప్తమ్ములుహరికి నందు నెనిమిదియే యు

త్కృష్టములు వాటియందు వి

శిష్టము చంపకవనంబె శిష్టాచారా !

4

సీ. సౌరభ్యపరిభూత పట్నదపంక్తినా

హోమధూమము మిన్నులొరయుచుండ

కాషాయశాటికా ఖండమండలమునా

వికచకోరక విభావిభవ మమర

ఘనతపోమహిమ నిర్గతరజోగరిమనా
రాజత్తర పరాగరాజమలర
శ్రుతిపాఠసంతతోత్సుక శుకశ్రేణినా
సనవకోరకపత్ర సమితిదనర

గీ. మదనమార్గణ గణనయ మహిమమయ్యు
మదనమార్గణ విరహిత మహిమఁజెలఁగు
రాజగోప పదధ్యాన రాజమాన
భక్తలోకావనంబు చంపకవనంబు.

5

గీ. అట్టి చంపకవనమున సఖిలమునులు
తపముఁగావింప వారిలో ధన్యతముఁడు
వహ్నిముఖుఁడను సంయమివరుఁడు చెలఁగు
గుతతగార్వాస్థ్య సన్నుతాచారుఁడగుచు,

6

చ. అలమునిలోకచంద్రునకు నాత్మజులై జనియించి రెంచ గో
ప్రళయుఁడు గోభిలుండునను భవ్యచరిత్రులు వారిలోన గో
ప్రళయుఁడు పూర్వపుణ్యపరిపాకఫలంబున మించె నెంతయున్
జలదుహోనాథ పాదజలజాత వినిశ్చలభక్తయుక్తుఁడై.

7

సీ. కల్యసాకల్య సంకల్పితస్నానంబు
సాంధ్యకృత్యంబును జపసమాధి
యగ్నిహోత్రము దేవతార్చనా విధియును
వేదపాఠంబును వినయగరిమ
మాధ్యందినాది సన్మానితాచారంబు
సభ్యాగతులుకు మృష్టాన్నదాన
మర్నాపురాణ సమాకర్ణనంజును
తద్గత బహువిధ ధర్మచింత

గీ. యనుదినంబును సహజకృత్యంబు గాఁగ

మేలుమేలని జగమెల్ల మెచ్చిపొగడ

బ్రహ్మవిద్యవిదుండు గోప్రళయమాని

తపముగావించే శ్రీహరిఁ దలఁచిభక్తి.

8

మ బలునిష్ఠా మధువాసరాత్యయములన్ పంచాగ్నిమధ్యంబునన్

వలిగాడ్పులే నిగుడంగ బట్టబయిటన్ వర్షప్రకర్షంబునన్

పులకల్ జాదుకొనంగ శీతువున సంపూర్ణోదవాసంబునన్

చలనంబందక సల్పె నుగ్రతప ముత్సాహంబు సంధిల్లగన్. 9

క. నిరుపమనిష్ఠానిధి యగు

పరమ మునీంద్రుని తపఃప్రభావము మదిలోఁ

బరికించి పంకజాక్షుండు

కరుణకుపాత్రంబు సేయఁగొతూహలియై.

10

నీ. గరుడితెక్కలగముల్ గగనసౌధమునకు

కనకంబు వ్రాయువాఁగరులు గాఁగ

పసిండిచేలచెఱంగు బర్హి బర్హంబను

మేఘంబునకుఁ గారుమెఱుంగుఁ గాఁగ

కరుణాప్రవాహంబు కన్నుదమ్ములకును

పసిమించు మకరందరసము గాఁగ

మొలకనవ్వులు లచ్చిమోము జాబిల్లిపై

నెలకొన్న చిన్నివెన్నెలలు గాఁగ

గీ. గరుడగంధర్వగాయనీ గానమమర

నమరనాయకు లిరువంక లందుఁగొలువ

విలువలేనట్టి శృంగార విభవమెసఁగ

నంబుజాక్షుండు మునికిఁ బ్రత్యక్షమయ్యె.

11

మ ఘననిష్ఠం దపమాచరించు మునిలోకశ్రేష్ఠుఁ డవ్వేళఁదా
కనుదమ్ముల్ వికసిల్లు చెంగటను సాక్షాత్కారముం జెందు న
వ్వనజాక్షున్ భువనైకరక్షకుని దుర్వారప్రభావోన్నతుం
గనియెన్ పెన్నిధిఁగన్న పేదగతి నుత్కంఠాతి రేకంబునన్. 12

సీ. బ్రహ్మాండభాండముల్ బంతులుగామాటి
కలదు లేదనునట్టి ఘనుఁడవీవ
పదునాల్గు జగములు భరియించి జలధుల
విహృతిసల్పిన మహామహుఁడవీవ
పొక్కిలి విరిదమ్మి భువనముల్ నిర్మించు
బుడుతనిగన్నట్టి ప్రోథవీవ
పదిగూపములువూని పదిలంబుగాభూమి
కరుణఁగాచిన జడత్కర్తవీవ

గీ. మూఁడుమూర్తులు మెలఁగెడు మూర్తివీవ
వేదవేదాంతముల నిన్ను వెదకి వెదకి
కానకున్నట్టిపట్ల నీఘనతలెల్ల
వల్లవీజార ! కొనియాడవశమే మాకు ?.

13

గీ. వినతిగావించి యీరీతి వినుతీసేయు
హానిచంద్రునిఁ గనుగొని మాధవుండు
మించు నీనిషకునుఁ జాల మెచ్చినాఁడ
నడుగు మాశాస్యమయ్యది యనిన నతఁడు.

14

ఉ. వారిజనాభ ! నీవు మును ద్వారకలోపల గోపగోపికా
వారము దుక్కిణీప్రముఖవారిజనేత్రులు సేవ సేయఁగా
చాదిధీరశైల వనవాటికల్ విహరించునట్టి యీ
మేరలు చంపకాటనిగమీపమునన్ మెలియింపు మింపుగన్. 15

గీ. అనుచు నమ్మాని కోరినయట్లు సల్పి
వనజనాభుండు చంపకవనమునకును
దక్షిణద్వారకాభిఖ్యదయ నొసంగి
యతనిప్రార్థన నచ్చట నధివసించె.

16

క. అరీతి నధివసించిన

నారాయణదేవు చరణనభినమ్ములకున్
సారెకు సతులొనరింపుచు
ధీరవిచారుండు మానితిలకుండు పలికెన్.

17

వ. దేవా! దేవరవారు నిచ్చలునిచ్చట నధివసించుటవల్ల
నుల్లంబు పల్లవితంబయ్యె నయ్యడ నేగావించు తీర్థంబునకు
వాయవ్యంబున బాణపాతపరిమిత ప్రదేశంబున నవిరళపరిమళిత
ప్రసవవిసర పరాగాభోగ విభావిభావనీయసాంధ్య వేళాతివేలా
తి లంబిదీపశిఖా రేఖామోహో వహో పాదలంబి శిఖాముఖా
లక్ష్య సౌవర్ణవర్ణ జాలజాలకంబును నినంపాంస సారలోభలో
లుపస్వాంతభూనభోంతర నిరతయాతాయాత పరిశ్రాంత శశి
కాంత ప్రముఖామర వ్రాతసంజాత తాపత్రయనిదాఘ తాప
గర్వసర్వస్వహరణ చణ వర్ణావర్ణ మధురమధు రసధారాదుర్దిన
దినారంభంబునునగు చంపకంబు సదేశంబున నిదేశకాదులై
మార్కండేయ మాండవ్యమౌద్గల్య సనక సనందనసనత్కుమా
ర సనత్కుజాతాది మానిసంఘంబుల సంఖ్యంబులుగా సువనం
సవనంబులుసల్ప విమానీకృతదివ్య విమానంబగు విమానం
బులగు బున నీవేశించి విశ్వరక్షణ విశ్మయంబును విశ్వ
కర్మనిర్మితంబునునగు త్రిణతంబు ధరించి భవత్కూటాక్షవీక్ష
ణానుక్షణ కృతార్థంబుగ కృష్ణతీర్థంబుగావించి ఆభీర భీదుకుచ

శాత కుంభాకుంభ గుంభిత కుంకుమ పంకహరిద్రా ముద్రా
ముద్రిత వీచికా సారంబగు కాసారంబుగావించిన నదిహరిద్రా
నది యనంబరగు. భవదీయదివ్య విమానంబునకు బాణ
పాతప్రమాణంబున. పశ్చిమంబున గొభిలప్రకల్పితంబైన
భవ్యజ్ఞాప్రదంబుగను విష్ణుపుష్కరణీయనంబరగ వరంబొసంగి
బహుమునిప్రణీతంబులైన బహువిధతీర్థంబులకు పావనత్వంబు
గల్పించి ద్వారకంగోరక పెన్నిధిరీతిసన్నిధానంబు సేయవలయు
ననవుడు శ్రీవత్సలాంఘనుండు భక్తవాత్సల్యంబున నచ్చట
నిచ్చ వసియించి బృందావనతరు బృందంబుల యమునాతీర
కుంజపుంజంబుల గోపగోపికాగోకులంబును క్రీడాశైలతటాగా
తటాగమ్ముల మరియునచ్చటి మహీతలమహిత విహరణవిహి
తోపకరణమ్ముల దక్షిణద్వారకానగరయోజనాంతంబున నిరం
తరంబుగనుండ నేమించి మించి మించినకరుణాకుహనా గోపా
లుండు గోప్రళయగొభిలులకు మంత్రోపదేశంబు గావించి
వారలయందుదయయుంచి యచ్చట వసియించె అందుగోప్రళ
యుండు నందకధరపాదభజనానంద ధరుండై సాంగక్రతువిధాన
సంశోధిత కల్మషుండై దక్షిణద్వారకావాస వాసవాసనావాసి
తుండగుచు చక్రధరసాయుజ్య సామ్రాజ్యంబునొందె. అందలి
గుణగణంబులు గణనాతీలంఘ్యంబులని మఱియు నిట్లనియె. 18

గీ. దక్షిణద్వారకాపుర స్థలమహాత్వ

మగ్నికల్పంబునను జెప్పెనందు బ్రహ్మ

తపముఁ జేసెను నిష్ఠ పద్మయునుహరిని

తలపునను గోరిఘననిష్ఠతపము చేసె.

క. వారిద్దటి తపములకును

వారిజనాభుండు మెచ్చె వరమును దయచే

కోరంగనొసంగి మగుడన్

జేరెను వైకుంఠపురము చిత్తమెలర్పన్.

20

గీ. దక్షిణద్వారకాపుర స్థలము మహిమ

శౌనకమహర్షికిని సూతసంయమింద్రుఁ

డంతయునుఁ దెల్పియచ్చట నతిశయిల్లు

నలహరిద్రావదినజాల యభినుతించి.

21

చ. ఇలఁగల పాపసంఘముల కెందునునిష్కృతిఁ గల్గుగాని మేల్

దలఁపనిపాపకర్మని కృతఘ్నతకుఁ మఱిలేవు నిష్కృతుల్

తొలుతఁదొలంగినట్టి ఘనదోషము నొక్కధరాధినేతకుఁ

కల దితిహాస మొక్కటి ప్రకాశము సేసెద మీకు నెంతయున్. 22

గీ. ఒనరు గోదావరీనది యుత్తరమున

సింధుసౌవ్యీరమధ్య ప్రసిద్ధమగుచు

తేజమునమించి సౌరాష్ట్రదేశమందు

పుణ్యవర్తనుఁడొక మహీభుజుఁడు గలఁడు.

23

సీ. తనదు దుర్గాధిపత్యము లోకముననున్న

జననాథులకలంఘ్య శక్తిఁదెలుప

తనదు సర్వజ్ఞత్వ మనిశంబు జనముల

మనములలోనున్న మర్మమరయ

తనయుగ్రభావంబు దర్శితాహితవాస

పురములనొక్కట పొడవడంప

తనమ హైశ్వర్యంబు తప్పకఁగొల్చిన

ధన్యులకును ధనదత్వమెసఁగ

గీ. తనరు తనలోక పాలకత్వప్రసిద్ధి
పరిజనుల నెల్ల లోకపాలురుగఁ జేయ
రాజశేఖరుఁడనఁగ సౌరాష్ట్రదేశ
రాజశేఖరుఁడెంతయు రహివహించు. 24

క. ఆరాజశేఖరుండును
భూరమణుండు వేడలాడఁ బోవఁదలంపన్
నూరెలనున్న జనంబులు
సారెకుమ్మగయా విహార సన్నాహమునన్. 25

సీ. సివ్వంగిబండ్లును చిటుతబలంబులు
మోటకత్తులుతెరల్ మోకురురులు
పారెపాతెమ్ములు బదనికల్ తడకలు
చిలుకుటమ్ములు చల్చిచిక్కములును
వలలును బోనులు వల్లిత్రాల్లోడిసెల్లు
సెలవిండ్లు దీనుముల్ జిగురుగడలు
వెటులుగ్రోవులుమనుల్ బిసలును డేగలు
వేపులునాదిగా వెలయునట్టి

గీ. వివిధసాధనముల వేటువేటఁబూని
యాగ్రహవ్యగ్రులై మృగయానుషక్తి
వెల్లివిరిసినసంద్రంబు విధముమీఱ
నాటవికులెల్ల తనవెంట నంటికొలువ. 26

శా. వాహరోహమొనర్చి పార్శ్వయుగళిన్ పల్లత్కృపాణంబులన్
బాహదండములొప్పు వీరరసతద్భావాను భావంబునన్
సాహాయ్యబొనరించు రాచకొమరుల్ సన్నద్ధులై వెంటరా
సాహాయ్యంచును పొచ్చరించ విభుఁ డుత్సాహంబు సంధిల్లఁగన్

గీ. వేయువిధముల వనములో వేటలాడి

యెపుడు మెప్పింతుమిక నెప్పుడెప్పుడనెడు

చెంచుదొరలునుఁ దానును చేరియచట

వేటలాడంగ దొడఁగె నున్వీవిభండు.

20

క. దండబిడి చెంచొక వె

దండము తొండంబువట్టి తా లాగింపన్

కొండవలెఁ బడియెదానము

మెండుగసెలయేర్ల రీతిమేదినినిండన్.

29

గీ. లేటికెదురుగ రాఁబులి వేటసేయు

భూభుజా! యమ్మురెంటిని బొలియఁజేయ

పులియులేడియు సరిపడఁబోరిపడియె

ననరి శరవేగమెఱుంగక యాటవికులు.

30

ఉ. దండితనంబుమీఱ భుజదండమునందగు నేజఁబూని వే

దండముఁజేరఁబోయి వసుధాపతి దానిమరల్పదాని యా

దండ నయుండు కొండవడిదాఁకిన చప్పుడు విన్నయప్పుడే

కొండనుకొండదాఁకె కనుగొండని చూతురు భిల్లవల్లభుల్. 31

క. పులుగులుఁజొరపిడి యొకరుఁడు

వలకేలను డేగబూని వైవగ నాసన్

వలగొన నదియును నవియునుఁ

దొలఁగెను బహ్వశవలన దొరకునె ఫలముల్,

32

గీ. జగతిగెలుపులచే కొనుచామరమ్ము
లధికసత్వంబులుండ నియ్యడవి వింటి
కేటికని చామరమ్ముల నెల్లగొనిరి
చమరులనుజేరి శూరులు చెమడుబలిమి.

33

శా. దానప్రాధీమనెంచి చూచినను భూదారత్వసంరూఢిచే
యేనాటందమి నేమిటం గోదవయే మీయమ్ము లాయమ్ములన్
త్యూనాథుం డిటులేయనేటి కనుగిన్నం గోలె కోలంబు లౌ
రానించెన్ ప్రతిగాగ రక్షశరధారా సారముల్ మీఱఁగన్.

మ. వడిగా వెన్నున నిల్పినేసిన శరవ్రాతంబు నిండార నల్
గడల్ మిన్నులురాయు కీచకశిఖా కాండప్రకాండంబుగా
పుడమింజాతెడుక్రొత్తనెత్తురుల రొంపుల్ ధాతుపూరంబుగా
నడగొండల్ వలె నుండె వన్యగజసంతానంబు లంతంతటన్. 35

సీ. ముంచియెత్తిన రొంపిముకుగోళ్లఁజిందెనా
గగనగంగకుఁ బంకగరిమఁజూప
చింతనిప్పులురాలు చిటుతకన్నులడాలు
దావకీలలకునుఁ గైదండలొసఁగ
రూడించినిలిచిన స్తబ్ధరోమములచే
బ్రహ్మాండములు తూంట్లజానలుగను
ఘుఘుకరస్వనముల గుంభినీధరముల
గుహలసింగంబుల గుండెలవియ

గీ. వలలచించుక చెంచులవశముగాక
యేకలం బొక్కఁ డుర్వీశు నెదుటనపుడు
ప్రళయకాల వరాహంబు పగిదిహెచ్చ
వచ్చినిలిచెను ప్రజలెల్ల విచ్చిపాఱ.

36

గీ. కుండలితచాపుఁడై నృపకుంజదుండు
నిశిత శరములు నొండొండ నిగుడఁజేసి
ఘోఁశీఘ్రాణపుటంబున గుదులుగ్రుచ్చె
పొదలచున్నట్టివాలంపు పొదులనంగ.

37

వ. మరియు నమ్మహీమండలాఖండలుండు మండలీకృత చండ
కోదండుండ్ల యొండొండ నిశితకాండంబులనించి చించి
చెండాడు చండగవిసిన చందంబునం దమకంబు వీడ కోడంబు
తత్తరంబునం బరువెత్తిన మాత్తిక త్తళాధాటింపుచు, వెంబడిం
బడి మిట్టాడు మానిసి లేనినట్టడవి మలపంయెదదప్పిచే నలపం
.....బ్రాణత్రాణ పరాయణుండగును నాచక్కినొక్క
యాశ్రమంబు శ్రమంబు దీరునను తలంపునందుఁబ్రవేశించి
యందునయజ్ఞయజ్ఞశీలుం గనుంగొని నమస్కరించి “అయ్యా
యియ్యడవి నెయ్యడలం దేరుగడలుదీపించె నన్నునన్నంబు
వెట్టి రక్షింపుమన్నతం డన్నపానాదుల నన్నరవరుం బరితృ
ప్తుంజేసి యనిచిన సనిచిన ముదంబున నమ్మహీకాంతుండు
నిజపురంబు ప్రవేశించె సంత నొక్కనాడు.

క. మునినాథుండు డెందంబున

జననాథుకృతజ్ఞ భావసంగతిఁ దెలియన్

జనుదెంచెను శౌర్యంబున

మునిముచ్చనుమాట లోకమునఁ దనరారన్.

38

ఉ. వచ్చి మహీమహేంద్రు తలవాఁకిటి మోగులనుండి చీకటుల్
హెచ్చినవేళనందునను నెవ్వరుగానకయుండ నేడ్చుగా

సొచ్చియొకండ మేలుకలసొమ్ముల నెల్లగ్రహించి క్రమ్మరన్
వచ్చినఁజూచి వీధితలవల్లతనింగనికట్టి గట్టిగన్. 40

గీ. వేగఁగొలుపున్నయమ్మహీవిభుని సభకు
పాశబద్ధునిఁజేసిన బ్రహ్మకులుని
తెచ్చినిలుప మహిపతి తెలియఁజూచి
యెఱిగియుండియు నతనితో నిట్టులనియె. 41

శా. ఓరీ! బ్రహ్మకులాధమా! నగరిలోనొంటిం బ్రవేశించి నీ
వేరీతిన్ హరియించితింత ధనమిందెవ్వారులులేరె? యీ
చోరత్వంబున నెట్టు లొగ్గె మన సెచ్చోటన్ మునిశ్రేణికిన్
మేరల్ చెల్లునె చెల్లఁబోయనుచు భూమిభర్త రోషంబునన్.

గీ. తొలుతఁజేసిన మేలెల్లఁ దొలఁగఁగ్రోచి
పెట్టె పెట్టుడు సొమ్ములుపట్టితీర్చి
యాజ్ఞకర్తాండుగాఁడు బ్రాహ్మణుఁ డటంచు
వెడలిపొమ్మని త్రోయించె వీడు వెడల.

క. యతియును నవ్వచు నూరక
నతివేగముతోడ నరిగె నాశ్రమమునకున్
కృతమెఱుంగని పాతకమున
క్షితివతియును పుణ్యకర్మ శీలత తొరఁగన్ 44

సీ. మ్రొక్కిముందటనిల్చి మోడ్పుచేతులచేత
వేడుకోవచ్చిన వెక్కిరించు
నాడినమాటలేయాడుచు దనమాట
లాదరింపనివారి నదరవైచు

నటులు చూపినవిద్య నటులఁగాదంచు దా

నడ్డమై కోణంగి యాటలాడు

వలెవాటువైచిన వలిపెసాలువ చించి

పెనచి పగ్గాలుగాఁ జేనుచుండు

గీ. మేరమీరిన మన్నథ భారమొంది

యలఁతయాఁకలి దప్పియు సనక వెనుక

వచ్చువారలఁగనక భూవల్లభుండు

ఘోరకాంతారవీధులఁ గ్రుమ్మరిలుచు.

45

గీ. చేరువ నెయున్న యాయజ్ఞశీలువనము

చేరియూసంయమింద్రుని చెంతనిలుప

నకట! యీతనికిటులయ్యె నాయటంచు

నార్ద్రచేతస్కుండై యిట్టులనియె మౌని.

క. శాపముజేందఁగ మా విభుఁ

డేపాపము సేయఁగానొ యిటులయ్యెగటా!

రూపింపగాకృతఘ్నశ

ప్రపాపించెను కాక యింతభంగము గలదే?

47

గీ. అనుచు మౌనింద్రుఁ డప్పడు ననుచుదయను

రాజ్యగర్వంబుచే నపరాధ మితఁడు

సేయుటెంచి యుపేక్ష ముంజేయఁదగదు

పరిహరించెద నీతనిపాతకంబు.

48

మ. అనియామాని నృపాలుఁజూచి హృదయాహ్లాదంబు సంధిల్లనో

ఘనశౌర్యోదయ! నీకునిప్పడు కృతఘ్నత్వంబు పాటిల్లఁగా

వినుమీపాపముసంభవించె ధనముర్విక సంయమిగ్రామణుల్

గొనియే కార్యముసేయువారు తగుసేకుఁ దల్పెడఁ మత్కథఁ 49.

క. మునుమా యాశ్రమమునకును
జననాయక నీవువచ్చి సంతుష్టఁడవై
చనుమేలెఱుఁగుదువోయని
మనమరయ దలంచి యొక్కమార్గముచేతన్. 50

చ. ధనములు చొరవృత్తి గొన దగ్గరకిం దలవల్లుదెచ్చినన్
ననుఁగని నీవుచాలకఠినంబులు పల్కితి మున్నెఱింగియున్
మనుజవరేణ్య! యట్టియవమానమువల్ల కృతఘ్నదోషముల్
పెనఁగొని వెట్టిజేసె నిక భీతిలకేగతి యొండు దెల్పుదన్. 51

గీ. అకటబ్రాహ్మణఁ డుపకర్త యనఁగవలదు
భూసురుండైన వాఁడెల్ల పూజ్యుడరయ
నవనినాయక! యుపకర్తయైనయట్టి
విప్రునవమతి సేసినవేతెకాదె. 52

సీ. చతురంగబలములై సంరక్షణముసేయు
బ్రాహ్మణాశీర్వాద పాటవంబు
ధనధాన్యరాసులై తనువుసంతతమును
బ్రాహ్మణాశీర్వారాద పాటవంబు
ప్రాకారము లగాధ పరిఘులునై కాచు
బ్రాహ్మణాశీర్వాద పాటవంబు
ప్రాసాదములు రత్నధవనంబులై యొండు
బ్రాహ్మణాశీర్వాద పాటవంబు

గీ. బ్రాహ్మణులఁబూజసేసి సద్భక్తితోడ
సన్నపానాదులొనగూర్చు నవనినేత
యాయురాచోగ్యభాగ్యంబు లనుభవింతు
గుత్యమిదనుమ్ము సమ్ము నాగుత్యరూప.

గీ. ఘనతమించిన యాకృతఘ్నత్వమునకు
నూహసేయంగనిష్క్రుతి యొండుగలదు
దక్షిణద్వారకా పురోత్తమమునందుఁ
తీర్థమొనరు హరిద్రానదీ సమాఖ్య.

55

సీ. ఆభీరభీరూ కుచాద్రులతో నేడు
వియ్యమందెడునట్టి వేడ్కంగలిగె
గోపరూపవతీసురూపేక్షణములతో
సయ్యంబుఁగావించు సౌఖ్యమబ్బె
వల్లవపల్లవీ వదనపద్మములతో
నెయ్యంబుసవరించు నెనరుంగలిగె
ఘోషయోషామణి కుంతలంబులతోడిఁ
గలసిమెలంగు విఖ్యాతి యొదవె

గీ. ననుచురంగం త్రరంగరథాంగమీన
కమలశైవాలకల్పార గరిమమెఱయఁ
దనరుచులునెల్ల దిక్కులఁదనరనలరు
ధర్మములదొంతి యలహరిద్రాన్రవంతి.

56

గీ. అందుఁగ్రుంకివ వారలకవనినాథ !
యఖిలపాపంబులడఁగుట యబ్బరంబె?
కఠినతరమైన నీకృతఘ్నత్వ మడఁగు
న్నానదానంబులచ్చట సవదరింపు.

57

కం. అనియనిచిన సమ్మదమున
జననాయకుడరిగె వేగచంపకవనిలో
ననఘహరిద్రానధిఁ దాఁ
గనుఁగొనినతిసేసి భక్తిగౌరవమెనుఁగన్.

58

గీ. వినుతిఁగావించి శాస్త్రోక్త విధినియందు
మజ్జనంబాడి యా స్నానమహిమవలన
వీతకల్మషుడై భక్తి వెలయనాత్మ
నాత్మముఖలనెల్ల దానధికనిష్ఠ 59

క. మనుజేంద్రుఁడు పదియాఱగు
ఘనదానములొసఁగి విష్ణుకైంకర్యము దా
నొనరించుమిగుల ధనముల
వినతులుగావించి భక్తివినుతులు సేసెన్. 60

గీ. కోటిమణులిచ్చి యారాజగోపమణికి
పంచపాత్రములర్పించి భక్తిమించి
భక్తిశేఖరుడైన యా పార్థివుండు
తదనుమతినేఁగె నిజరాజధానికపుడు. 61

క. ఈకథవినినం జదివిన
లోకోత్తరమహిమ భక్తలోకముకెల్ల
శ్రీకాంతుని కృపవల్లను
చేకుదనారోగ్య భాగ్య చిరతరసుఖముల్.

క. అష్టాక్షరీజపం బురు
శిష్టతఁగావించు పుణ్యశీలురకు మనో
భీష్టార్థఫలము లన్నియు
ముష్టిగ్రాహ్యంబు లగుచు ముందటనిల్చున్. 63

గీ. ద్వాదశాక్షరియ నెడు మంత్రంబుభక్తి
జపముఁగావించునట్టి సజ్జనులకెల్ల
రాజగోపాలుఁ డుడుదయ రాజిలంగఁ
గొంగుబంగారమగుచుఁ జేకూర్చుశుభము. 64

శా. పక్షాంతేందుముఖివిలాస సుమనోబాణాన బాణసభీ
 దక్షప్రాభవదేవలబ్ధకవితాదాక్షిణ్య దాక్షిణ్య భూ
 శిత్సాసీతనై కనై గమమహాసిద్ధాంత సిద్ధాంతరు
 ద్వేక్షారాధిత రాధికాప్రియమహావిద్యోత విద్యోతనా 65

క. హారాయిత గుణగణప్రతి
 హారాంకనభూపరూప హార్యనుహారా

 హారాంచితకీర్తిపూర హారివిహారా 66

ఘనతరాజివినత.....విరాజినై భవా
 వినుతశాలిదశదిశాలి వివిధశాలి భూధవా
 జననురాగ జలజరాగనదనురాగ గౌరవా
 పనితదామ యవతిథామ బహువిధా మనోభవా 67

సీ. వారాశివలయిత భూరక్షణ.....

గద్య. ఇది శ్రీమత్కృష్ణహస్తీశ్వర కరుణాకటాక్ష లబ్ధసిద్ధ సార
 స్వతనయ చెంగల్వ వెంకటార్యతనయ విజయరాఘవభూప
 ప్రసాదాసాదిత వివిధరాజ చిహ్న చిహ్నిత భాగధేయ కాళయ
 నామధేయ ప్రణీతంబైన రాజగోపాలవిలాసంబను మహాప్ర
 బంధంబునందు సర్వంబును పంచమాశ్వాసము.

శ్రీరాజగోపాలాయనము

శ్రీ

గణేశాయనమః

చంపకారణ్యమాహాత్మ్యమ్

శ్రీ శానకః :—

- నూత సర్వజ్ఞ భగవన్పురాణార్థవిశారద ।
త్వయా ఖలు పురాణాని సేతిహాసాని కృతస్సశః ॥ 1
- పఠితాని మునీనాం చ సన్నిధౌ బహుశో మునే ।
వేదవ్యాసస్య కృపయా సరహస్యాని నైమిశే ॥ 2
- ఆదిమబ్రహ్మణః కల్పే విష్ణో రద్భుతకర్మణః ।
స్థానాని జంబూద్వీపే చ అన్యద్వీపేషు వైవహి ॥ 3
- అష్టోత్తరశతానీతి నైకుంతసదృశాని చ ।
తేహం మధ్యే విశేషేణ కథితాన్యప్రపృష్టి వై ॥ 4
- చతుర్వింశతి తస్మధ్యే కథితాని విశేషతః ।
తస్మధ్యేఽష్ట విశేషేణ ప్రోక్తం నైష్ఠవముత్తమమ్ ॥ 5
- ఏతేహం నైభవం సర్వం సూతం చ భవతా పురా ।
ఇదాసీసుత్ర వక్తవ్యమస్మాకం మునిసన్నిధౌ ॥ 6
- దక్షిణద్వారకాయాశ్చ నైభవం సంగ్రహించితమ్ ।
వదస్వ విస్తరేణాద్య కృపాసార కృపానిధే ॥ 7
- త్వయా చ పావితా లోకా రాజానో మునయోఽపి చ ।
అస్మద్భాగ్యవశాదేవ సత్రమధ్యే చ నైమిశే ॥ 8

ప్రాప్తవాన్ లోకపూజ్యస్తవం వ్యాసవద్విగతస్పృహః ।

త్వద్దర్శనేన సర్వత్ర ముక్తా యాస్యంతి మానవాః ॥ 9

త్వత్సమో నాస్తి లోకేఽస్మిన్నరోపకరణే రతః ।

పరోపకారశీలానాం సంపదశ్చ పదే పదే ॥ 10

త్వన్ముఖాంభోజసంభూతం శ్రీమద్విష్ణుకథామృతమ్ ।

పిబంతి యే మునీంద్రాశ్చ తే నై ధన్యా భవంతి చ ॥ 11

న శృణ్వంతి కథాం యే నై భక్తృకానదృశాశ్చ తే ।

తే ధన్యాః కర్మభూమా యే శ్రీమద్విష్ణుకథాం ముహుః ॥ 12

శృణ్వంత్యష్టాంగయా భక్త్యా ఆనందాశ్రవిభూషితాః ।

తేషాం చ దర్శనాదేవ ప్రసన్నః శ్రీపతిర్భవేత్ ॥ 13

త్వద్దర్శనేన ధన్యానాం కిమలభ్యం జగత్త్రయే ।

బహునాత్ర ప్రలాపేన త్వత్కృపా వర్ధితాం మయి ॥ 14

శ్రీ నూత ఉవాచ :—

త్వత్సన్నిధౌ సచక్రేణ శ్రీమద్విష్ణుకథాశ్శుభాః ।

వక్తుం చ పాత్రతాం యాతో గురోఃస్వకృపయా ద్విజ ॥ 15

ఏతస్మాదధిగం కిం వా భాగ్యమన్యధ్యభిష్యతి ।

సర్వజ్ఞ త్వం విశేషేణ మాం పూజయసి చాక్షవత్ ॥ 16

తత్సర్వం సద్గురోఃపూజా స తు నారాయణాంశజః ।

మన్మస్తకే పాదపద్మం న్యస్తవాన్కృపయా గురోః ॥ 17

తద్భలేన కథాం వక్ష్యే శృణుశ్చం బుద్ధిపూర్వకం ।

శృణ్వతాం పఠతాంచ్ఛపి నిష్ఠాసాయుజ్యమస్త్రీ వై ॥ 18

బ్రహ్మకుండం సమారభ్య యావత్సింధుసమాగమః ।

తస్మాజ్జలే లిహో లోకే న పునర్జాయతే భువి ॥ 19

స్పృహ్యో చ సహ్యజాతోయ వాతోయాతి చ యత్ర చ ।
తస్య స్పర్శనచూత్రేణ ముచ్యతే మహతోఽహ్నుః ॥ 20

తస్యాశ్చ మహిమా వక్తుం శేషేణాపి న శక్యతే ।
న తిథీర్ష చ నక్షత్రం న యోగకరణాని చ ॥ 21

న మంత్రో న చ సంకల్పో న చ స్మరణమేవ చ ।
కావేర్యాం మాసలం స్నానం మహాపాతకనాశనం ॥ 22

ఏతాదృశాయాః కావేర్యాస్తీరయోదధయోరపి ।
విష్ణుస్థానాని కతిచిత్సంతి పుణ్యతమాని చ ॥ 23

బదరీవనే చ శ్రీరంగం దేవః పూర్వముఖస్థితః ॥
శేషవర్యంకశయన స్వ్యగ్నైః పరివారితః ॥ 24

తత్పుర్వే పిప్పలారణ్యే తథైవ పరిసంస్థితః ।
తథా కావేరిమధ్యే చ చంద్రపుష్కరిణీతతే ॥ 25

విభీషణేన దానీతో దక్షిణాభిముఖస్థితః ।
కావేర్యా ఉత్తరే తీరే వేదనారాయణస్థితే ॥ 26

తథా పూర్వముఖో భూత్వా ప్రహ్లాదపరిపూజితః ।
వర్తతే సన్నిధానేన కుశతీర్థస్య దక్షిణే ॥ 27

తత్పుర్వే పుండరీకాక్షః శ్వేతాశ్రాభా భక్తవత్సలః ।
వ్యాసాద్యైస్సేవితో నిత్యం ప్రహ్లాదాదిభిరేవ చ ॥ 28

వర్తతే సన్నిధానేన కుశతీర్థస్య దక్షిణే !
యోజనత్రితయాంతే చ కావేర్యా దక్షిణే తతే ॥ 29

హేమపుష్కరిణీతీరే లక్ష్మ్యో చ పరిసేవితః ।
లపర్యాప్తామృతాఖ్యశ్చ భక్తరక్షణదీక్షితః ॥ 30

- వర్తతే కుంభఘోషే చ భోగమోక్షప్రదాయకః ।
తస్య చాగ్నేయదిగ్భాగే యోజనద్వితయాంతరే ॥ ౩1
- శ్రీచంపః వనం నామ ప్రసిద్ధం భవనత్రయే ।
అమృతోద్భవబీజేభ్యస్సుముత్పన్నం వనం శుభమ్ ॥ ౩2
- నానాపక్షిసమాకీర్ణం నానామృగనిపేవితమ్ ।
నానామృగగణాకీర్ణ నిర్వైరం లోకపూజితమ్ ॥ ౩3
- మునయస్తత్ర తిష్ఠంతి జితక్రోధా జితేంద్రియాః ॥
అగ్నిహోత్రపరాశ్శాంతాః సర్వే ద్వంద్వ వివర్జితాః ॥ ౩4
- వేదపారాయణరతా వైష్ణవా విష్ణుతత్పరాః ।
కర్మాణి కృత్వాకాలేషు తేఽర్పయ్యంతి చ విష్ణవే ॥ ౩5
- అష్టోత్తరసహస్రం చ మునయస్తత్ర సంస్థితాః ।
తత్ర వహ్నిముఖో నామ ముని రాసీత్త పోధనః ॥ ౩6
- తస్య పుత్రద్వయం చాస్తి తౌ చ విష్ణుపరాయణౌ ।
జ్యేష్ఠో గోప్రలయో నామ కనిష్ఠో గోభిలాహ్వయః ॥ ౩7
- అర్పయంతౌచ కర్మాణి మనోవాక్కాయకర్మభిః ।
తయోగ్గోప్రలయః శ్రేష్ఠస్తపసా ద్యయా తథా ॥ ౩8
- భక్త్యాచ పూజయా నిత్యం ధ్యానయోగవిశేషతః ॥
తథా గోప్రళయో విద్వాన్దేవస్య ప్రీతిమావహత్ ॥ ౩9
- కదాచిదుగ్రం తప ఆసితశ్చ
ధ్యాత్వా హృది స్వే భగవంత మాద్యమ్
పంచాగ్నిషధ్యస్థితః పవ సమ్యక్
శ్రీకృష్ణపాదాంబుజభక్తిసంయుతః ॥ 40

ధ్యానేన తుష్టశ్చ తదా హరి స్వయం
 ప్రసన్నతామాప మునేశ్చ తత్రతు ।
 స్మృతనూరాగ్రేణ చ భక్తవత్సలా
 స్వం ధామ భానా చ విభాసయచ్ఛునిమ్ ॥ 41

స విప్ర ఉన్మీల్య విలోచనద్యయం
 దదర్శ దేవం చ తపోబలేన ।
 శ్రీశార్ఙ్గచక్రాసిగదాధరాధ్యం
 మాభూసమేతం మహనీయ తేజసమ్ ॥ 42

తుష్టావ భక్త్యా గుణకర్మవర్జితం
 పరాత్పరం కంజజనేత్ర మంతికే ॥ 43

గోప్రలయః :—

అహో ధన్యోఽస్మి భగవన్మయా దృష్టో యతోఽత్ర తు ।
 త్వత్పాద పద్మప్రణతం పాహి పాహి కృపానిధే ॥ 44

నమో వేదాంతవిజ్ఞాన దివ్యమూర్తిధరాచ్యుత ।
 గోవింద గోపబృందైశ్చ సనకాద్యైశ్చ సేవిత ॥ 45

గోపైశ్చ గోపికాభిశ్చ గోభిశ్చైవ సమన్విత ।
 మమానుగ్రహణార్థాయ సన్నిధత్స్వ రమాపతే ॥ 46

అఖండసచ్చిదానందబ్రహ్మణే పరమాత్మనే ।
 కాలత్రయనివృత్తాయ కాలాతీతాయ తే నమః ॥ 47

పరాత్పరతరంచైవ తత్పరా చ్చైవ తత్పరం ।
 అప్రతర్క్య మనిర్దేశ్యం తం వందే లోకసాక్షిణం ॥ 48

ఆజ్ఞానినాం చ మూఢానా మవిద్యామోహితాత్మనాం ।
 అచింతనీయరూపాధ్యం తం వందే పరమేష్ఠినం ॥ 49

- అపరిచ్ఛిన్నమదైవిత మవాత్మానసగోచరం ।
నిర్గుణం నిర్మలం నిత్యం తం వందే మత్స్వరూపిణం ॥ 50
- అనాధార మనాకార మాధారం సర్వదేహినాం ।
లోకరక్షాకరం సాక్షాత్తం వందే కమతాకృతిం ॥ 51
- లోకపీఠాకరాణాం చ రక్షసాం భయవర్ధనం ।
నరసింహాకృతీం విష్ణుం తం వందే లోకరక్షకం ॥ 52
- భూమేరుద్ధరణార్థాయ కృతవారాహరూపిణం ।
బలియజ్ఞవిఘ్నతాయ ఛలవామనరూపిణం ॥ 53
- త్రిపదాక్రాంతలోకాండం సందేహం కశ్యపాత్మజం ।
కార్తవీర్యావరాధేన జనితక్రోధముత్కుటం ॥ 54
- జామదగ్నిమహం వందే లోకాన్నిత్రుత్రియీకృతం ।
రావణస్య వధార్థాయ దేవైరభ్యర్చితో హరిః ॥ 55
- రామావతారం కృతవాన్సందేహం జానకీపతిం ।
రేవతీరమణం రామం నీలాంబరధరం విభుం ॥ 56
- ప్రలంబాసురదర్పఘ్నం వందేహం బలనామకం ।
మూతులం కంసనామానం లోకకంటకకారిణం ॥ 57
- హతవాక్ లోకరక్షార్థం తం వందే శృష్టరూపిణం ।
కల్కినం లోకసుంహారకారిణం ప్రళయాంతరే ॥ 58
- ఉత్పత్తిప్రళయాతీతం తం వందే ప్రళయాకృతిం ।
కేశవాయ నమస్తుభ్యం వ ర్ణాయ మహాత్మనే ॥ 59
- ఆదిమధ్యాంతశూన్యాయ జగన్నాథాయ విష్ణవే ।
అపరాధసహస్రం మే క్షమస్వ పరమేశ్వర ॥ 60
- భూయో భూయో నమస్తుభ్యంభూయో భూయో నమస్తుభ్యం ॥

శ్రీ నూత ఉవాచ :—

ఇతి స్తుత్వా జగన్నాథం దండవత్ప్రణామ మా ॥ 61

దేవోఽథ తస్య స్తోత్రేణ తపసా పూజయా తథా ।

యజ్ఞేన దానపుణ్యేన ప్రత్యక్షం సమజాయత ॥ 62

చశుర్భుజః పీతవాసా వసమాలా సిరాజితః ।

పీతాంబరధరశ్శ్యామః కాలమేఘనిభచ్ఛవిః ॥ 63

వరం ప్రదాతుం భక్తాయ మేఘగంభీరయా గిరా ।

స ఉవాచ తముత్థాప్య విరయస్వ వరం త్వతి ॥ 64

గోప్రలయస్తు విప్రోఽసౌ దృష్ట్వా దేవం రమాపతిం ।

సంతుప్తచిత్తః ప్రోవా చ వరదంచ రమాపతిం ॥ 65

గోప్రలయ ఉవాచ :—

అహో ధన్యోఽస్మి భగవత్ లోకానుగ్రహకారణ ।

వరదోఽసి యది త్వం చ...చంపకకాననే ॥ 66

మయా కృతస్య తీర్థస్య వాయవ్యే బాణపాతనే ।

విష్వక్సేనప్రభృతిభిస్సృక్తే మైః పరివారితః ॥ 67

మార్కండేయాదిమునిభిః ప్రహ్వప్రలయవర్జితైః ।

భక్తైః ప్రహ్లాదముఖైశ్చ గోపాలైః పరివారితః ॥ 68

గోపవేషధరోఽభూత్వా రమణీయేఽత్ర కాననే ।

చారయన్ గోకులం సర్వం గోపా దుడధరస్త్వయమ్ ॥ 69

త్రిసతం చాగ్రభాగంచ దత్తం వై వ స్వకర్మాణా ।

గోవర్ధనధృతేః కాలే లోకరక్షావిధౌ విభౌ ॥ 70

యది మే భక్తివశ్యోఽసి మునీనాం వరదో భవ ।

త్వన్నేత్రవిక్షితే దేశే తీర్థం చ క్రియతాం వారే ॥ 71

శ్రీకృష్ణాఖ్యం మహాతీర్థం తద్భవేల్లోకవిశ్రుతం ।
గోపాంగనాభి స్సతతం క్రీడాత్థం తీర్థమావహ ॥ 72

త తీర్థం లోకవిఖ్యాతం భవిష్యతి హరే విభో ।
తాసాం కుంకుమగంధేన హరిద్రాలేపనేన చ ॥ 73

హరిద్రాఖ్యా నదీ చేతి ప్రసిద్ధ మభియాస్యతి ।
గోభిలేన కృతం తీర్థం విమానస్య చ పశ్చిమే ॥ 74

బాణపాతప్రమాణే చ విష్ణుపుష్కరిణీతి చ ।
త్వదీయ వరదానేన సర్వదా పాపహరిణీ ॥ 75

భవిష్యతి కృపాయోగాద్దివ్యజ్ఞానప్రదాయినీ ।
దత్వా వరాస్సన్నిధత్స్వ ద్వారకాం చ విహాయ చ ॥ 76

దక్షిణద్వారకా చేతి నామ కృత్వా స్థలస్య చ ।
లోకే ప్రసిద్ధం కృత్వా చ సర్వేషాం పాపశాంతయే ॥ 77

సంత్యత్ర మునిభిశ్చాత్ర కృతాని సుబహూని చ ।
తీర్థాని దిక్షు సర్వత్ర తపోబలసమన్వితైః ॥ 78

తేషామపి వరం దత్వా ప్రసన్నే వా సమాచర ।
ప్రార్థనాం పూరయ విభో భక్తవశ్యతయాత్ర తు ॥ 79

శ్రీ సూతః :—

ఇత్యుక్తో మునినా తేన లక్ష్మీకాంతస్త్వయం హరిః ।
తదా స్త్వీతి వరం దత్వా తత్రైవ పరిసంస్థితః ॥ 80

స్వకీయపార్షదగతైః సునకాద్యైశ్చ యోగిభిః ।
స్వయం గోప్రలయాఖ్యస్య తుప్త్యర్థం గోకులాన్యపి ॥ 81

ఆనీయ దూతవర్తైశ్చ ద్వారకావాసినోఽపి చ ।
వృక్షగుల్మలతోద్భూతవాపీకూచాదికాన్యపి ॥ 82

యథాయోగ్యం ప్రతిష్ఠాప్య పరితో యోజనాంతరే ।
దక్షిణద్వారకా చేయం పురీ చంపకశోభితా ॥ 83

ఇతిహోవాచ భగవాన్ గోప్రళయముని భక్తితః ।
తదాప్రభృతి తత్క్షేత్రం దక్షిణద్వారకా హ్యభూత్ ॥ 84

తయోరపిచ సుంత్రౌ స్వా స్వయమేవ జగత్పతిః ।
ద్రుపదస్య యథాన్యాయ్యం కృతార్థాచ చకారహా ॥ 85

భగవాన్ స్వయమేవాత్ర సమాగత ఇతి ప్రథా ।
తేన స్వయంభవ మిదం విమానం క్షేత్రముత్తమమ్ ॥ 86

వైష్ణవానాం చ సర్వేషాం స్థానమేతదనుత్తమం ।
శ్రీరంగం బదరీమండం వైకుంఠం వేంకటాచలం ॥ 87

పుణ్యకోటివిమానం చ తథా శ్రీనగరాహ్వయం ।
అహోబిలం విశాలంచ పలాశవనమేవచ ॥ 88

ఏతాని పుణ్యక్షేత్రాణి మంత్రసిద్ధిరారాణి చ ।
దేవోఽపి పూర్ణకలయా వర్తతే భక్తవశ్యతః ॥ 89

దక్షిణద్వారకాఖ్యాన మేతత్పుణ్య మనుత్తమం ।
యే పఠంతి చ శృణ్వంతి తేవై భాగవతోత్తమాః ॥ 90

తేషాం ప్రసన్నో భగవాన్ వైకుంఠం యాస్యతి ధ్రువం ।
అస్య క్షేత్రస్య మాహాత్మ్యమాఖ్యాపి చ న నిద్యతే ॥ 91

మాహాత్మ్యం భగవాన్ వేత్తి భక్తస్య వరదోహరిః ।
మునిర్గోప్రలయోఽహ్యత్ర సదాచారపరాయణః ॥ 92

జపన్నప్టాక్షరం మంత్రం ద్వాదశాక్షరమేవ చ ।
 అగ్నిహోత్రం సదా కుర్వన్ స్వతీర్థతట ఏవ చ ॥ 93
 నివాస మకరోద్భక్త్యా యావద్దేహంతమేవ చ ।
 సాయుజ్యం ప్రాప్తవాన్పశ్చాత్ శ్రీకృష్ణవరదానతః ॥ 94

ఇతి శ్రీబ్రహ్మాండపురాణే విష్ణుక్షేత్రఖండే
 ఉత్తరభాగే చంపకారణ్య
 మాహాత్మ్యం నామ
 ఏకషష్ఠితమోఽధ్యాయః ।

చంపకారణ్య మాహాత్మ్యం
 ద్విషష్ఠితమోఽధ్యాయః

శ్రీ శౌనక ఉవాచ :—

వ్యాసశిష్య మహాభాగ సర్విజ్ఞ కరుణానిధే ।
 కించిత్ సంశయ మస్మాకం హృదయే వర్తతేఽధునా ॥ 1
 తత్ పృచ్ఛామో వదాస్మాకం త్వమేవ గతిరస్య వై ।
 ణోఽపి లోకే నజానాతి సంశయ ఛేదహేతవే ॥ 2
 ఆదిమబ్రహ్మణః కల్పే బ్రహ్మణస్తపసాస్వయం ।
 అత్రాగత్య బ్రహ్మణశ్చ వరం దత్వాత్ర సంస్థితః ॥ 3
 ఇతి శ్రుతం చాగ్నికల్పే పునరిన్యచ్చ వై శ్రుతం ।
 లక్ష్మణశ్చ తపసో యోగాదాగతో భగవానితి ॥ 4

సూత ఉవాచ :—

శ్రుణు శౌనక వత్సామి సంశయస్య నివృత్తయే ।
యచ్ఛ్రుత్వా సర్వపాపేభ్యో ముచ్యసే నాత్ర సంశయః ॥ 5

తదా తదాపి చాగత్య లక్ష్మ్యశ్చ బ్రహ్మణస్తథా ।
తత్తత్కల్పావసానే చ పునరైవకుంతమేతి చ ॥ 6

ఏతత్ జ్ఞాత్వా గోప్రలయో బ్రహ్మణో జ్ఞానవైభవాత్ ।
వరప్రదానకల్పే చ ప్రార్థయామాస నై భువి ॥ 7

స్వామిన్నత్రైవ భగవన్ యావద్బ్రహ్మాండరంస్థితిః ।
స్థాతవ్యమత్ర దేవ్యా చ భక్తాభీష్టప్రదాయక ॥ 8

గోపాలైర్గోపకన్యాభిః క్రీడాం కుర్వన్విశారదః ।
వితానేన హవిర్భుంజన్మత్కృతే ప్రతివత్సరమ్ ॥ 9

చతుర్థిశ్చ చతుర్థిశ్చ ద్వాభ్యాం పంచభిరేవ చ ।
హూయతే చ పునర్ద్వాభ్యాం స నో విష్ణుః ప్రసీదతు ॥ 10

ఆశ్రావయేతి చతురక్షర

మిస్తు శ్రౌష్యడితి చతురక్షరమ్ ॥

యే యజామహేతి పంచాక్షరం

ద్వ్యక్షరో వషట్కారః ॥

11

ఇత్యేవం హూయతే యత్ర తస్మాగత్ర ఎస ప్రభో ।
నో చేన్నమ ప్రియం నాస్తి గోభిలాఖ్యస్య సర్వథా ॥ 12

సత్యం మద్వచనం కర్తుం స్థాతవ్యం స్థాన ఉత్తమే ।
చంపకారణ్యాసంక్షేచ దక్షిణే ద్వారకాస్థలే ॥ 13

- తథా సంప్రార్థితో విష్ణుర్భక్తవశ్యం చ సూచయన్ ।
అకకోత్తత్ర వాసం చ కలయా కృతవిగ్రహః ॥ 14
- చతుర్వింశతిమత్ స్థాన మేతచ్ఛంపకకాననం ।
మా కృణుధ్వం సంశయంచ సంశయాత్మా వినశ్యతి ॥ 15
- పురాణం మానవో ధృష్టస్సాంగో వేదశ్చికిత్సితం ।
ఆజ్ఞాసిద్ధాని చత్వారి న హతాని చ పేతుభిః ॥ 16
- హన్యతే పేతువాదేన స నరో నారకీ భవేత్ ।
త్వమత్ర సంశయం విద్యన్మారుదుష్వ ద్వికోత్తమ ॥ 17
- త్వంహి సంశయవిచ్ఛేత్తా సర్వేషాం ప్రాణినాం భువి ।
ప్రసంగాదిద మాఖ్యాతం విష్ణోశ్చరిత ముత్తమం ॥ 18
- శ్రుణ్వతాం పఠతాం వాపి విష్ణుసాయుజ్యమస్తి వై ।

శ్రీ నూత ఉవాచ :—

- అస్మిన్ క్షేత్రే పుణ్యతమే యే వసంతి నగోత్తమాః ॥ 19
- పశ్యంతః ప్రత్యహం దేవం గోపాల మపరాజితం ।
త ఏవ ధన్యా భూలోకే వైకుంఠం తే వ్రజంతివై ॥ 20
- యే చ గోవ్రలయే తీర్థే గోభిలాభ్యే చ పావనే ।
శ్రీకృష్ణపుష్కరిణ్యాం తు హరిద్రాఖ్యానదీజలే ॥ 21
- స్నాంతి సంకల్పపూర్వం చ తేవై భాగవతోత్తమాః ।
తేవై స్వవంశపితృభిర్వైకుంఠే నివసంతి వై ॥ 22
- ద్వాదశాక్షరమంత్రం వా తథై వాష్టాక్షరం మనుం ।
జపంతి వై విశేషేణ గురుణోక్తక్రమేణ చ ॥ 23
- ప్రత్యక్షరం తోటికల్పం విష్ణులోకే వసంతివై ।
క్షీరాబ్ధితీర్థే పుణ్యే చ చిత్రాయాః పూర్ణిమాదినే ॥ 24

తద్విష్ణోః కిం మంత్రేణ స్నాత్వా నైకుంఠ మాప్నుయాత్ ।
పుండరీకస్య రక్షార్థం పురా విష్ణువినిర్దితం ॥ 25

క్షీరాబ్ధితి విభ్యాతం న భూతం న భవిష్యతి ॥
ఏతద్రహస్యం కస్యాపి న వక్తవ్యం ద్విజోత్తమ ॥ 26

ఆస్తికానాం చ వక్తవ్యం నైస్తికానాం విశేషతః ।
పాపండాః పతితా మూర్ఖాః వంచకాః క్రూరకర్మణః ॥ 27

విశ్వాసంన్నైవ కుర్వంతి పురాణేషు కదాచన ।
అర్థవాదం వదిష్యంతి జీవనార్థం చ కేశచన ॥ 28

న తేషా మిహలోకశ్చ పరలోకా న సంతి వై ।
వేదే పురాణే శాస్త్రే చ ఆగమేషు విశేషతః ॥ 29

ప్రమాణబుద్ధిః కర్తవ్యా బ్రాహ్మణేన విజానతా ।
విశ్వాసబుద్ధి ర్యస్యాస్తి స వై బ్రాహ్మణపుంగవః ॥ 30

అనేకజన్మసంసిద్ధస్య ఏవ భగవత్ప్రియః ।
తస్య దర్శనమాత్రేణ సర్వే పుణ్యా భవంతి చ ॥ 31

ఏకస్య పుణ్యశ్లోకస్య దర్శనేన పురా ద్విజ ।
బహవో నరకాన్ముక్తా విమానానూథమూర్తయః ॥ 32

శంఖచక్రధరా భూత్వా సర్వే చ వనమాలినః ।
గతా నైకుంఠభవనం సంసారాత్పరిమోచితాః ॥ 33

పునాతి భగవాన్ లోకాన్ భక్తరూపేణ సంచరన్ ।
తస్మాదేవం మయా ప్రోక్తం న చాన్యేషు విశేషతః ॥ 34

తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన భక్తిఃకార్యా జనార్దనే ।

తద్భక్తజనవాత్సల్యం తేహం పూజోపకారకం ॥

35

సర్వం విష్ణ్వర్చితంచైవ భవత్వేవ ద్విజోత్తమ ।

తస్మాత్ విష్ణుభక్తానాం ధర్మనం దుర్లభం నృణాం

36

సర్వేషాం విష్ణుభక్తానాం చంపకారణ్యవాసినాం ।

కులజాతివిహీనా వా పూజ్యాశ్చ భువి మానవైః ॥

37

జననం మరణం చాపి వాసం చాపి నృణాం కలౌ ।

దక్షిణద్వారాకాయాం చ విశేషేణ చ దుర్లభం ॥

38

ఏతద్వాసిన మాలోక్య విముక్తాస్సుంతి కోటిశః ।

తస్మాదిదం మయా ప్రోక్తం పూర్వకారణమాదితః ॥

39

ఏతత్కథాయాః శ్రవణా ద్వారదేశః ప్రసీదతి ।

గోప్యం కురుష్వ విప్రేంద్ర భక్తేషు ప్రకటం కురు ॥

40

పాపాని సర్వాణి లయం ప్రయాంతి

భవంతి పుణ్యాని తతాని చాత్ర !

క్షణం వివస్వా న్న విముక్తిమేతి

శ్రీశార్ఙ్గచక్రాసిగదాదిధారి ॥

41

ఇతి శ్రీబ్రహ్మాండపురాణే విష్ణుక్షేత్ర

ఖండే ఉత్తరభాగే చంపకారణ్య

మాహాత్మ్యం నామ ద్విపక్షి

తమోఽధ్యాయః

చంపకారణ్య మహాత్మ్యం

త్రిషష్టి తమోఽధ్యాయః

శ్రీ శౌనకః :—

తీర్థానాం చైవ మహాత్మ్యం పునః క్షేత్రస్య వైభవం ।

శ్రోతుకామస్య మే బ్రూహి సూతసూత మునీశ్వర ॥ 1

హరిద్రాఖ్యానదీ యా చ తస్యాశ్చమహిమా అపి ।

విశేషేణ చమే బ్రూహి ద్వాదశాక్షరవైభవం ॥ 2

అష్టాక్షరసమంత్రస్య మంత్రోత్పత్తిక్రమేణ చ ।

క్షయస్య లక్షణం చైవ జపతాం చైవ యత్ఫలం ॥ 3

ఆసనాది విశేషాంశ్చ మంత్రరాజద్యయస్య చ ।

ఏతదన్యచ్చ యద్యస్తి స్థానవైభవనూచకం ॥ 4

శ్రీ సూతః :—

సర్వజ్ఞ శౌనకబ్రహ్మన్ మమ భాగ్యవశేన చ ।

పుచ్చసే గౌరవం కృత్వా జాతమాత్రం వదామితే ॥ 5

శ్రీకృష్ణః కమలానాథో యోగినాం పతి రవ్యయః ।

లోకాచారమనుసృత్య గోపకన్యాసమావృతః ॥ 6

సహ్యాజాయా విభజ్యాథ ప్రవాహం కించిదుత్తమం ।

ఆసీయ ద్వారకాప్రాగతం విమానస్యోత్తరే స్థలే ॥ 7

తస్యామావాహ్య గంగాం చ తీర్థా నావాహ్య సర్వశః ।

న్నపయిత్వా బ్రాహ్మణాంశ్చ ప్రథమంతన్నదీజలే ॥ 8

ద్వారకావాసిన స్సర్వాన్ సాన్నిహోత్రాన్ కుటుంబినః ।

సన్నా పశ్చాత్ స్వయం దేవో దేవకీతనయ స్స్వరాట్ ॥ 9

అనంతరూపో భగవాన్ ద్వారకాయాం తథా పురా !
క్రీడాం చకార సర్వాత్మా మనోనయనమోహనః ॥ 10

తాశ్చతం పరిపపుశ్చ క్రీడాకాలే వినోదనైః ।
నానావిధైర్వికారైశ్చ భూభంజైర్భూహుభిః స్త్రియః ॥ 11

పశ్చాత్సమానవేషాభి ర్విదధుర్నేత్రయోద్గరోః ।
కాశ్చిదాలింగ్య తిష్ఠంతి కాశ్చిత్స్నిచంతి శృంగకైః ॥ 12

బాహుబంధైశ్చ కాశ్చిత్తం బబంధుః పరివారితాః ।
భగవానపి గోపీనా మనుకుర్వన్ జనక్రియాం ॥ 13

బభూవ తాకికం భావం తాసాం తత్త్వార్థమత్యతు ।
హరిద్రాకుంకుమాక్తానాం గోపీనాం దేహమజ్జనాత్ ॥ 14

తన్నదీసలిలం సర్వం హరిద్రాజలవద్భభౌ ॥ 15

శ్రీకృష్ణ పాదాంబుజరేణుశుద్ధా
ముఖాబ్జసంక్షౌశనబిందుశుద్ధా
కేశావలీనేచనకర్మశుద్ధా
పాపాఘనశోధన కర్మశుద్ధా ॥ 16

గోపీకుచాలంకృతకుంకుమేన
శుక్లాంబుయుక్తాచహరిద్రనామా ।
విరాజతే చంపకకాననే సా
విముక్తిదా పుణ్యజలప్రవాహా ॥ 17

గోపీజనైర్ధారితమాల్యశోభా
తదీయవత్సోజవిలోలితాంగా ।

భానైర్విలాసైశ్చ జలాభిరామా
విరాజతే చంపకకాననే సా ॥

శ్రీనూతః :—

- నైమానికా విమానస్థా దేవాః క్రిడాం సమీక్షితం ।
అంతరిక్షస్థితా రేజః కిరంతః కుసుమోత్కరాన్ ॥ 19
- ఆకాశం చ నిరాకాశం దేవబృందై రధిష్ఠితం ।
ఛాయాదేవస్య కుర్వంత ఇవ రేజర్దివోకసః ॥ 20
- ఋషయశ్చ తదా సిద్ధా యక్షశ్చరణగుహ్యకాః ।
సనకాద్వా యోగినశ్చ పశ్యతస్తత్ర తస్థితే ॥ 21
- అహో బ్రహ్మమయం హ్యేతం మానుషం భావమాశ్రితం ।
సర్వేభాం పుణ్యయోగాథ మేనాంక్రిడాం వితన్వతే ॥ 22
- ఇతి జల్పితం చాన్యోన్యం భగవద్దర్శనోత్సుకాః ।
వయం ధన్యావయంధన్యా నహి సంశయమత్రవై ॥ 23
- వయం ధన్యాన చేదేవం హరింద్రప్తుం నశక్యతే :
శ్వేతద్వీపాశ్చ వైకుంఠాల్లోకావై సత్యసంజ్ఞకాత్ ॥ 24
- వేదాంతోపనిషద్భాగాన్నైమి మాత్పుష్కరాదపి ।
ఏతద్ధి చంపకావనం కృష్ణప్రీతికరం త్వభూత్ ॥ 25
- అనందసందోహమయో యోగినామప్యగోచరః ।
సగోచరోభూత్సర్వేషాం ప్రాణినామత్ర వైస్థితే ॥ 26
- జ్ఞాత్వా ఖలు పురాబ్రహ్మలక్ష్మీశ్చ హరివల్లభా ।
భువి రోషంచ విప్రేంద్ర గోపాలప్రముఖాః పురీం ॥ 27
- నిర్మాయ భగవత్ప్రీత్యై తపోయజ్ఞాది చక్రితే ।
ఏతద్భూమిప్రవేశేన సర్వేషాం జ్ఞానమావహన్ ॥ 28
- అత్రైవ నితయం వాసం కర్తవ్యం హితమిచ్ఛయా ।
అష్టాంగయోగహీనాశ్చ ధ్యానయోగ వివర్జితాః ॥ 29

అపిభక్తా భవంత్యైవ నాత్ర సందేహకారణం ।
 గక్తాంబుజాఖ్యా కమలా సర్వాలంకార భూషితా ॥ 30

అనుగ్రహంచ భక్తానాం కర్తృమత్ర వ్యవస్థితా ।
 కాలే గోప్రలయాభ్యేన మునినానాభితేనచ ॥ 31

ప్రార్థితా కృష్ణసహితా సాంగభూతైశ్చ శక్తిభిః
 సేవితా సార్వకాలంచ రక్షణార్థం జనస్యచ ॥ 32

తత్సన్నిధానాత్పుర మేతదుత్తమం
 సంపత్సమృద్ధం ధనధాన్యసంయుతం ।
 విశ్వరమ్యుక్తాశ్చ జనాంచ సర్వే
 దయాన్వితాదానరతా స్సుఖాన్వితాః ॥ 33

పుత్రాదిభాగైశ్చ సమన్వితాశ్చ
 సీరోగజాతా నిరుపద్రవాశ్చ ।
 సత్కర్మనిష్ఠా సుకలైశ్చ వందితా
 శ్రీకృష్ణభక్తాశ్చ పరోపకారాః ॥ 34

అతోఽత్ర వాసస్సుతజనైశ్చ లభ్యః
 సామాన్యతో వైవలభంతి మర్యాః
 కామాది గోప్తేః పరివర్గితాశ్చ
 కామప్రదాస్సర్వజనేషు లభ్యాః ॥ 35

భృగువారేషు సర్వేషు మానేషు నియతం నరాః ।
 హరిద్రాఖ్యా నదీతోయే యోస్నాతి ప్రీతిపూర్వకం ॥ 36

తే లభంతేఽష్టకామాంశ్చ విష్ణుభక్తీంచ శాశ్వతీం ।
 ఇహభుక్త్వాతు విపులాన్ భోగాన్లైప్స సుపుష్కలాన్ ॥ 37

- పరం పదం ప్రయాస్యంతి విష్ణుపాదో శపామ్యహం ।
 పూర్ణిమాయాంచ గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః ॥ 38
- శ్రవణాన్తే వ్యతీపాతే సంక్రమే విషువద్వయే ।
 ఉచ్చార్యాష్టాక్షరం మంత్రం దూర్వాగోమయపూర్వకం ॥ 39
- హరిద్రాఖ్యానదీతోయేయః స్నాతి ప్రీతిపూర్వకం ।
 సుపుత్రోలభతే పుత్రాన్కన్యా సత్పతిమాప్నుయాత్ ॥ 40
- విధవా విష్ణుసాయుజ్యం బ్రహ్మచారీ వరశ్రీయం ।
 విద్యాకామో లభేద్విద్యాం సత్యం సత్యం న సంశయః ॥ 41
- చంపకోద్భవపుష్పైశ్చ మాలాం కృత్వా సుశోభనాం ।
 మధ్యేమధ్యే తులస్యా చ సంఘయిత్వా చ సంధిషు ॥ 42
- చంపకేశస్య దేవ్యాశ్చ సమర్పయతి యో నరః ।
 శ్రీయో వా కన్యకాశ్చాపి యోవా కోవా నరోత్తమః ॥ 43
- లభ్యా తే సకలాన్ భోకాన్ వైకుంఠం యాతి నిశ్చితం ।
 హరిద్రానామనద్యాశ్చ మహిమా కేన వర్ణ్యతే ॥ 44
- అనంతమహిమా తస్య జానాతి భగవాన్ హరిః ।
 కృతఘ్నోఽప్యత్రమువ్యోఽభూత్పురాసౌరాష్ట్రభూపతిః ॥ 45
- న మయా శక్యతే వక్తుం కిము వక్తవ్యమత్రతు ॥ 46

ఇతి శ్రీ బ్రహ్మాండపురాణే చంపకారణ్యమహాత్మ్యే

హరిద్రానదీమహిమానువర్ణనం

నామత్రిషష్టితమోఽ

ధ్యాయః.

చంపకారణ్య మాహాత్మ్యం

చతుష్టపితమోఽధ్యాయః

శ్రీ శౌనకః :—

సౌరాష్ట్రాధిపతిః కోవా తస్య నామ చ కిం ద్విజ ।

కృతఘ్నుత్వం కథం తస్య సంభూతం తద్వదస్య నః ॥ 1

శ్రీ నూతః :—

సౌరాష్ట్రానామ దేశోఽస్తి గోదావర్యాస్తథోత్తరే ।

సింధుసౌవీరయోర్మధ్యే ధనధాన్యసమృద్ధిమాన్ ॥ 2

బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశా మాధానో లోకభూషణః ।

తద్రాజ్యాధిపతిః కశ్చిద్రాజకేఖరనామకః ॥ 3

వేదవేదాంగతత్త్వజ్ఞో ధనుశ్వేదే చ నిష్ఠితః ।

సర్వశత్రుకలాభిజ్ఞో బ్రహ్మణస్సత్యసంగరః ॥ 4

విష్ణువూజారతో నిత్యం విష్ణుధ్యాన పరాయణః ।

శుష్ణకర్మణి నిష్ఠాతో వేదోక్తాచారతత్పరః ॥ 5

న్యాయ్యేన పాలయన్ రాష్ట్రం ప్రజానాం చ హితే రతః ।

స కదాచిద్రాజధర్మ మనుసృత్య నృపోత్తమః ॥ 6

మృగయారసికో భూత్వా సేనయా పరివారితః ।

కూటమంత్రధరైః కైశ్చిత్పాశయంత్ర ధరైరపి ॥ 7

ఝిల్లికాఖ్యవనం ప్రాప్య శ్వాపదైశ్చ సమాకులం ।

సింహవ్యాఘ్రవరాహైశ్చ గవయైః శశశ్శ్వాకైః ॥ 8

సంయుక్తం పరిబ్రభాజ ధనుష్పాణిః శరీ నృపః ।

వాయునా చ సమం వేగే వరాహమభిధావతః ॥ 9

- క్వచిద్ దృష్టః క్వచిద్ చ్ఛన్నః క్వచిద్గమనమాశ్రితః ।
 వ్యాచకర్ష నృపశ్రేష్ఠః రాజశేఖరనామకః ॥ 10
- తం ధావయన్ రాజా తు మధ్యాహ్నే త్సుతృమాకులః ।
 ఆతపేన పరిక్లిన్నో బ్రాహ్మణస్య వనాంతరే ॥ 11
- పర్ణశాలామనుసాప్య యయాచే ప్రాణరక్షణే ।
 అన్నం దేహీతి విప్రంచ సోఽపి చాన్నమచాద్విభోః ॥ 12
- భుక్త్వా తదన్నాన్నృపతిః వాచాపంపూజయత్తదా ।
 శవైః స్వపురమాసాద్య పూర్వవత్ నృపతిః స్థితః ॥ 13
- స తు రాజః పరీక్షార్థం గత్వా రాజగృహం మునిః ।
 కించిద్గమం గృహీత్వా తు చోరమార్గేణ నిస్సృతః ॥ 14
- గ్రామపాలైస్తదా దృష్టో బద్ధసైరతిభీషణైః ।
 రాజ్ఞోఽంతికం ప్రాపితశ్చ తూష్టీమేవ స్థితో ద్విజః ॥ 15
- ఆత్మరక్షాం చ కర్తారం దృష్ట్వా బ్రాహ్మణ మంతికే ।
 గచ్ఛ గచ్ఛేతి చోనాచ చోరస్తవం బ్రాహ్మణాధమ ॥ 16
- మదీయం చ ధనం దత్వా మద్దేశాదన్యతోవ్రజ ।
 ఇత్యుక్త్వాంతఃపురం ప్రాప బ్రాహ్మణశ్చ తతోయయా ॥ 17
- తదాసీమేవ రాజానం కృతఘ్నం నోషనంయుతం ।
 ఉన్మాదరూపీ భూతస్తు పరిజగ్రాహ శీఘ్రతః ॥ 18
- బుద్ధిభంశస్తతో జాతః త్యక్త్వా రాజాననం మహత్ ।
 ఏకాకీ పరిబ్రాహ్మ దేశాద్దేశం వనాద్వనం ॥ 19
- ఏవస్మత్తశ్చ కృశో దీనః కృష్ణవర్ణశరీరవాన్ ।
 ఏవం వర్షశతం రాజా కృతఘ్నేన విదూషితః ॥ 20

నిందితశ్చ జనైస్సరైర్వి రక్షోభిశ్చ పరాజితః ।

క్రందన్ దుదిన్ బహునిధం ప్రలపన్ పరివేష్టయన్ ॥ 21

పతన్ గచ్ఛన్ బృహత్ దుఃఖ మనుభూయ క్రమేణ చ ।

అన్నదాతుర్బ్రాహ్మణస్య పూర్వపుణ్యవశేనచ ॥ 22

పర్ణశాలా మనుప్రాప్తం తం నృచం దృష్టవాన్ హరిః ।

కృపయా పరయాపిష్ట ఇదం వచనమబ్రవీత్ ॥ 23

యజ్ఞశీల ఉవాచ :—

భోభో రాజన్ మహద్దుఃఖం ప్రాప్తవాన్కర్మయోగతః ।

త్వద్వివేకం శోధయితుమహం తే గృహమాగతః ॥ 24

న తు చోరయితుం ద్రవ్యం మమ ద్రవ్యేణ కిం ఫలం ।

తపోధనా వయం రాజన్ సతా సత్కర్మభావితాః ॥ 25

దురాత్మత్వం తవ విభో దృష్ట్వాచ న చ శప్తవాన్ ।

స్వయమేవ పతంతం కస్తంపాపం పాతయేత్సుధీః ॥ 26

ఏతద్ధర్మం సమాలోక్య తూష్టిమేవ గతోఽస్మివై ।

శాసితవ్యా దురాత్మాన ఇతి మత్వా చ శాస్త్రుతః ॥ 27

దురాత్మనశ్చ యే లోక శాస్తారస్తేషువై ద్విజాః ।

వేదశాస్త్రపురాణాని స్మృతయశ్చ కలాంతరాః ॥ 28

సర్వంచ బ్రాహ్మణాధీనం తస్మాద్రాబ్ధ్యాహ్మణ దైవతం । 29

ఘ్నంతం శపంతం పరుషం వదంతం,

దుర్వృత్త మాచారవివర్జితంచ ।

దృష్ట్వాచ రాజా నచ శాసయేత్తాన్

శాస్తా పతత్యేవ చ తత్క్షణేన ॥

ఆలోక్య సర్వశాస్త్రాణి బ్రాహ్మణా ననుసృత్య చ ।
రాజా పాలయతే యస్తు స ఏవ సుఖమేష తే ॥ 31

నో చేదేవం భవత్యేవ స్మృతిం దాస్యామి తచ్ఛ్రుణు ।
మదాశ్రమ ముపేతానాం న క్వచిద్దుఃఖమస్తివై ॥ 32

సోధాస్మి తవ ధిక్కారం శాంత్యాదిగుణసంయుతః ।
సంతి క్షేత్రాణి పుణ్యాని జంబూద్వీపే మహత్తరే ॥ 33

స్వామ్యంభవాని పాపానాం నాశకాని మహంతి చ ।
అష్టోత్తరాణి దివ్యాని విష్ణోః ప్రియకరాణి చ ॥ 34

ఆర్ష్యాపి చ సై...ని భుక్తిముక్తి ప్రదానిచ ।
విష్ణోగమోక్షమార్గేణ కల్పితాని చ లక్షణైః ॥ 35

గాతమ్యాశ్చ తటేచైవ మలప్రహరికా తటే ।
తుంగాతటే చ భక్తాయాస్తటే చైవ విశేషతః ॥ 36

క్షీరసద్యాస్తటే చైవ సర్మదాయాస్తథైవ చ ।
భాగీరథ్యాస్తటే చైవ శోణభద్రాతటే తథా ॥ 37

సముద్రమధ్యే ద్వీపేషు సముద్రతట ఏవ చ ।
విశేషేణ చ సంత్యేవ కావేర్యాస్తీరయోః నృప ॥ 38

కావేర్యా దక్షిణే తీరే యోజనద్వితయాంతరే ।
దక్షిణద్వారకా నామ చంపకారణ్య సంజ్ఞితం ॥ 39

బ్రహ్మణా పూజితం స్థానం కల్పంతే విధిపూర్వకం ।
లక్ష్మ్యచాపి స్వయందేవః శ్రీకృష్ణః పరిపూజితః ॥ 40

మంత్రద్వయం తయోః పూర్వం దదౌ సభగవాన్ పురా ।
సాక్షాత్ గోపాలవేషేణ భగవాన్ తత్ర సంస్థితః ॥ 41

త్రిసహస్రైర్మునివరైర్యజ్ఞకర్మసు నిష్ఠితైః ।

సాయం వ్రాతః ప్రతిదినం హవీంసి హుతభుజ్మభే ॥ 42

సమర్పయద్భిర్విప్రేందైర్భక్త్యా చైవ పృథక్ పృథక్ ।

అతిథ్యభ్యాగతానాం చ దదద్భిశ్చాన్నసంచయం ॥ 43

కుటుంబిభిః ప్రతిదినం కృష్ణః ప్రీతో భవత్వితి ।

తాదృశో భగవాన్ తత్ర జలక్రీడామథాకరోత్ ॥ 44

గోపాలైర్గోపికాభిశ్చ హరిద్రా కుంకుమాంకితైః ।

ప్రార్థితో మునిబృందైశ్చ బ్రహ్మభావనయా యుతైః ॥ 45

క్రీడార్థంచ భగవాన్ కావేర్యాం సంవిభజ్య చ ।

నద్యాంచ బ్రహ్మరూపిణ్యాం నదీ మానీయ చాదరాత్ ॥ 46

క్రీడాం చకార తస్యాంచ దక్షిణ ద్వారకాఫలే ।

క్రీడయా తజ్జలం సర్వం హరిద్రాకుంకుమాంకితం ॥ 47

హరిద్రాఖ్యా నదీ సా చ కృష్ణపాదాబ్జసేవనాత్ ।

ప్రాయశ్చిత్తాని పాపానాం ప్రాయశ్చిత్తకరం సృపాం ॥ 48

తస్యాంచ సర్వపాపాని నశ్యంత్యేవ క్షణేన చ ।

సరాణాం నాస్తికానాంచ వేదవిక్రయిణాం తథా ॥ 49

మాతాపిత్రో దూషకాణాం ప్రాయశ్చిత్తం న విద్యతే ।

ఏతేషామపి పాపానాం హరిద్రాఖ్యా మహానదీ ॥ 50

తద్విష్ణోరితి మంత్రేణ స్నాయాత్తత్ర నదీజలే ।

దూర్వాయుగ్మం గృహీత్వా చ ప్రార్థయిత్వా తు తాం నదీం ॥

నాభిదమ్నజలే స్థిత్యా విష్ణుభ్యాన పరాయణః ॥ 52

హే కృష్ణ పాదాంబుజరేణుపూశే

గోపాంగనా కుంకుమలిప్తతోయే ।

బ్రహ్మస్వరూపే మమ పాపనాశనం

కురుష్వ గోపాల వరప్రసాదితే ॥

53

ఏవం సంప్రార్థ్య తాం దివ్యాం నదీమత్యంతపావనీం ।

త్రిర్నిమజ్య తటం గత్వా నమస్కారం చ కారయేత్ ॥ 54

తత్క్షణేనైవ పాపేభ్యో ముచ్యంతే పాపినోఽంహసః ।

సత్యం పథ్యచ తే వచ్చి కురు శీఘ్రం నృపోత్తమ ॥ 55

తదైవ పూతో భవసి హరిద్రాజల సంప్లవాత్ ।

సారాత్సారం పునస్సారం సత్యమేవ మయోదితం ॥ 56

నూతః :—

ఇతి రాజా స విప్రస్య వచనశ్రవణాత్పరం ।

విశుద్ధదేహః పూతాత్మా తదైవ చ తథాకరోత్ ॥ 57

ఏతద్వేద విదాం గుహ్యం భవతామత్ర చోదితం ।

రాజాపి దోషాన్ముక్తశ్చ విమాన వరమాశ్రితః ॥ 58

ఆగత్య చ విమానం చ నమస్కృత్వా చ సాదరం ।

ధ్యానేనానీయ చాత్మీయం ధనమాత్మగృహే స్థితం ॥ 59

కోటిసంఖ్యించ రత్నాని దత్వా పూజార్థమాదరాత్ ।

దత్వా దానాని విప్రేభ్యో మహాదానాని భూరిశః ॥ 60

కృష్ణతీర్థాదిషు స్నాత్వా బుద్ధిపూర్వంచ భక్తితః ।

తత్ర తత్ర చ దానాని దత్వా విత్తానుసారతః ॥ 61

సర్వం కృష్ణార్పణం దత్వా పీత్వా తీర్థంచ సన్నిధౌ ।

పంచపాత్రాణి దేవస్య దత్వా చార్ఘ్యక్రియావిధౌ ॥ 62

దేవేన సమనుజ్ఞతః పూర్వవత్ నృపతిః స్థితః ।

స్వరాజ్యం వ్రాస్తవాన్ పశ్చాత్ కృతార్థశ్చంపకావనే ॥ 63

ఏతాదృశాయా నద్యాశ్చ మహిమా కేన వర్ణ్యతే ।

అహో దేవస్య మాహాత్మ్య మహా తీర్థస్య వైభవం ॥ 64

అహో వనస్య మాహాత్మ్యం కృతఘ్నస్యాపి మోచకం ।

ఏతచ్ఛ్రుత్రమమలం యే శృణ్వంతి పఠంతి చ ॥ 65

తే సర్వే పాప నిర్ముక్తా వైష్ణవం ధామ యాంతివై ॥ 66

ఇతి శ్రీ బ్రహ్మాండపురాణే విష్ణుక్షేత్రఖండే ఉత్తరభాగే

చంపకారణ్య మాహాత్మ్య హరిద్రానదీ ప్రశం

సనే కృతఘ్నమోచనం నామ

చతుష్టపితమోఽ

ధ్యాయః

చంపకారణ్య మాహాత్మ్యం

పంచష్టితమోఽధ్యాయః

శ్రీ శౌనకః :—

వయం ధన్యా వయం ధన్యా యత్కృతపాపాత్రతాం గతాః ।

నూత పౌరాణిక శ్రేష్ఠ కృతార్థా వయమద్య తు ॥ 1

హరిద్రాయాశ్చ మాహాత్మ్య మితిహాస పురస్కరః ।

ఆఖ్యాతం భవతా సమ్యగస్మాకం పుణ్యగౌరవాత్ ॥ 2

తపాంసి యాని తప్తాని యే తావంత మనేహసం ।

సఫలం తాని జాతాని భవదీయావలోకనాత్ ॥ 3

తపాంసి నో చేదస్మాకం కథం త్వద్దర్శనం భవేత్ ।
అనేకజన్మసిద్ధానాం శ్రౌతస్మార్తాను వర్తినాం ॥ 4

నిత్యం చ విష్ణుభక్తానాం లభ్యంత్వద్దర్శనం మునే ।
విష్ణోశ్చ లోకనాథస్య చరితం మహాదద్భుతం ॥ 5

కేన వా వర్ణితుం శక్యం త్వాం వినా లోకమానిత ।
అత ఏవ భవంతం తత్ పృథ్వామి చ పునః పునః ॥ 6

అత్ర సంతి తథాన్యాని తీర్థాని మునిభిర్భునే ।
తేషాంచైవ తు మాహాత్మ్యం వక్తవ్యం కృపయా ద్విజ ॥ 7

విష్ణోః స్థానాని భూలోకే శతమష్టోత్తరం త్వితి ।
కథితం భవతా చాత్ర బహువారం మమాగ్రతః ॥ 8

తాని నః క్రమశో బ్రూహి శ్రవణాదఘనాశనం ।
స్థానానాం కీర్తనాదేవ ముచ్యంతే పాపరాశిభిః ॥ 9

ఏక నామశ్రవాదేవ ముక్తా యాంతి పరాం గతిం ।
తస్మాదవశ్యం వక్తవ్యం స్థానాని చ పృథక్ పృథక్ ॥ 10

నూత ఉవాచ :—

అహో శౌనక సద్బుధే భగవద్భక్తి భావిత ।
నో చేదేవంవిధా బుద్ధిః కథం వా తవ జాయతేః ॥ 11

అనేకజన్మశుద్ధానాం బుద్ధిరేవంవిధా భవేత్ ।
అతీవ మమ సంతృప్తం మానసం పరమార్థతః ॥ 12

సత్యమేవచ వత్సోమి శ్రుణుష్వ సుసమాహిత ।
వ్యాసపాదాంబుజం నత్వా కృష్ణం చ పరమేష్ఠినం ॥ 13

సమాధాయ న మచ్ఛిత్తం భవతాం ఔసుసిద్ధయే ।
జగన్నాథం సమారభ్య శ్రీ నృసింహ స్థలావధి ॥ 14

- స్థానానాం కీర్తనాదేవ విష్ణుసాయుజ్యమ స్తినై ।
 భూతప్రేత పిశాచాశ్చ ధాకిన్యోబ్రహ్మరాక్షసాః ॥ 15
 అతిభీతాః పలాయంతే స్థానానాం కీర్తనశ్రవాత్ ।
 లభంతిమర్త్యాః ప్రాయేణ స్థానానాం దర్శనం ఫలం ॥ 16
 అగ్నిష్టోమ సహస్రస్య వాజపేయ శతస్య చ ।
 ప్రాఘ్నవంతి ఫలాన్యథా కృష్ణో వేతి చ తత్పరం ॥(?) 17
 త్వత్పుణ్యసదృశం పుణ్యం త్వత్తపస్సదృశం తపః ।
 త్వద్భక్తి సదృశా భక్తిః హరో వేదే ద్విజేషు చ ॥(?) 18
 అత ఏవ ప్రవక్ష్యామి స్థానాని చ పృథక్ పృథక్ ॥ 19

ఇతి శ్రీ బ్రహ్మాండపురాణేక్షేత్ర ఖండే
 ఉపరిభాగే చంపకారణ్యమహాత్మ్యే
 పంచషష్ఠితమోఽ
 ధ్యాయః

చంపకారణ్యమహాత్మ్యం
 షట్ షష్ఠి తమోఽధ్యాయః

శ్రీ నూత ఉవాచ :—

- స్థానమాహాత్మ్య మేతత్తు రహస్యం మంత్రముత్తమం ।
 కదాపి న మయాప్రోక్త మన్యేషా మగ్రతో ద్విజ ॥ 1
 ఇదాసీమేవ వక్ష్యామి భవతాం క్షేమసిద్ధయే ।
 మన్ముఖాదేవ శృణ్వంతు సర్వే విష్ణుపరాయణాః ॥ 2

భగవానపి వైకుంఠే ప్రాహ దేవై రసాదరం ।
 ప్రార్థితో బహుకాలం చ లక్ష్మ్యైవైవ ధృతం పురా ॥ 3
 తత్స్థాన కీర్తనం సర్వం గరుడాయోపదేశితం ।
 గరుడాన్మధురుః ప్రాప తస్మాత్ప్రాప్తం మయా ద్విజ ॥ 4
 ఇదానీం తవ పుణ్యేన ఉపదిశ్యామి తత్ శృణు ।
 గోప్యం కురుష్వ విప్రేంద్ర నాస్తికేషు కదాచన ॥ 5

నూత ఉవాచ :—

పూర్వాంబుధేశ్చ తీరేచ జగన్నాథం మహాస్థలం ।
 జననం మరణం తత్ర వాసో మోక్షప్రసో నృణాం ॥ 6
 శ్రీకూర్మ మవతారాఖ్యం మందరోద్ధరణే పురా ।
 శ్రీకాకులం మహాస్థానం దివ్యజ్ఞాన ప్రదాయకం ॥ 7
 లోలాద్రిర్బాణనద్యాశ్చ తతే దక్షిణసంజ్ఞకే ।
 వనమాలాస్థలం పుణ్యం వైకుంఠగిరిరేవచ ॥ 8
 తతో మంత్రగిరిశ్చాపి శ్రీరంగగిరిరేవచ ।
 శ్రీమత్సర్పగిరిశ్చాపి కనకోగిరిరేవ చ ॥ 9
 కనకాంబరగిరిర్బహ్మం స్తథా గోవర్ధనాహ్వయం ।
 అహోబలం మహారణ్యం కదిరీగిరి రేవ చ ॥ 10
 శ్రీమాన్దస్తగిరిశ్చైవ పుణ్యకోటితి విశ్రుతః ।
 శేషాచలం మహాపుణ్యం శ్రీమాన్భక్తిగిరి స్తథా ॥ 11
 పాండురంగగిరిశ్చాపి యత్ర విట్టలనామకః ।
 ఆస్తే విష్ణుః ప్రసన్నాత్మా సర్వేషాం చ వరప్రదః ॥ 12
 సుపర్ణపర్వతశ్చాపి తోతాద్రిశ్చ తతః పరం ।
 గరుడాద్రిస్తథా పుణ్యశ్చంపకారణ్యమేవ చ ॥ 13

- శ్వేతాచలం హిరణ్యాద్రిః నమస్కరగిరిస్తథా ।
వృషభాద్రిర్మహాపుణ్యో యత్ర సుందరనామకః ॥ 14
- ఘటికాచలం మహాపుణ్య మింద్రాచలమతః పరం ।
వరుణాచలం మహాపుణ్యం తతో గిరిభవాత్మకః ॥ 15
- శ్రీ పాతాళపురంచైవ శ్రీమత్పూర్వపురాహ్వయం ।
భక్తిసారం మహాపుణ్యం పద్మనాభమతః పరం ॥ 16
- శ్రీమదగ్నిపురం చైవ శ్వేతద్వీపం మహాత్తరం ।
శ్రీశరణ్యపురంచైవ మహారణ్యమతః పరం ॥ 17
- క్షీరాబ్ధిశ్చ మహాపుణ్యో భగవానత్ర సంస్థితః ।
బదర్యాశ్రమ మహాపుణ్యం నరనారాయణాశ్రమం ॥ 18
- భూతస్థానం మహాపుణ్యం మేఘస్థాన మతః పరం ।
నటస్థలం విశేషేణ శ్రీమద్దక్షిణకాశికా ॥ 19
- గజస్థలం మహాపుణ్యం మేఘస్థానమతః పరం ।
దర్భస్థానం మహాపుణ్యం భ్రమరస్థానమేవచ ॥ 20
- భక్తిసాక్ష్యం మహాస్థానం భార్గవాఖ్యమనుత్తమం ।
హనూమంతం మహాపుణ్యమనంతశయనాహ్వయం ॥ 21
- ఆదికేశవనాథంచ కుంభఘోణమతః పరం ॥
అయోధ్యాఖ్యా మహాపుణ్యా ప్రయాగా పుణ్యదాయినీ ॥ 22
- ద్వారావతీ మహాపుణ్యా తథా మాయూపురీ శుభా ।
లవంతికా మహాపుణ్యా హృదయస్థానమేవచ ॥ 23
- శ్రీమద్దయాపురీ చైవ గంగాసాగరమేవ చ ।
చక్రతీర్థం మహాపుణ్యం తులసీహృదయం తథా ॥ 24

- శ్రీమన్నదలచ్చైవ ప్రభంజనమతః పరం ।
నందిగ్రామం చిత్రకూటం తథా ధర్మపురీ పరా ॥ 25
- మణికూటం వ్యాఘ్రపురం శ్రీకృష్ణపురమేవచ ।
శ్రీమన్నందిపురంచైచ్చైవ గోష్ఠీ పురమతః పరం ॥ 26
- నైషిశం వాడుణపురం పరాశ్రను మతః పరం ।
హరిక్షేత్రం కురుక్షేత్రం తథా గోపవతీపురం ॥ 27
- శ్రీకృష్ణంచ మహాపుణ్యం యత్ర శ్వేతవరాహ్వయః ।
శ్రీద్వారం కురుకాయంచ అంగులీకపురం తథా ॥ 28
- అపూర్వపురమిత్యక్తం కందనందనమేవచ ।
రవిమండలంచ గోమంతం సింహాద్రిః పుణ్యపర్వతః ॥ 29
- ఏతాని పుణ్యక్షేత్రాణి విష్ణోరాయతనాని చ ।
దర్శనాత్స్మరణాచైచ్చైవ కీర్తనాత్పాపమోచనం ॥ 30
- స్నానకాలే శ్రాద్ధకాలే పూజాకాలే హరేస్తథా ।
వృక్షైశ్చ ణోటిగుణితం ఫలమౌష్ణితి మానవః ॥ 31
- స్థానాధ్యాయ మిదం పుణ్యం లిఖత్వా యస్తు పూజయేత్ ।
తన్మందిరం చ వైకుంఠం తత్ర సన్నిహితో హరిః ॥ 32
- యత్ర భాగవతాః పుణ్యాః సాలగ్రామం చ యత్రవై ।
తులసీకాననం యత్ర తత్రైవ భగవత్కథా ॥ 33
- వేదపారాయణం యత్ర తత్ర సన్నిహితో హరిః ।
మార్గే పానీయతారస్పత్రశాలా ప్రవర్తకాః ॥ 34
- తటాకారామకర్తారః తత్ర సన్నిహితో హరిః ।
మాతృపూజాపరా యత్ర పితృపూజాపరాయణాః ॥ 35

ద్వాదశ్యామన్నదాతారః తత్ర సన్నిహితో హరిః ।
యుద్ధకాలే చ సంప్రాప్తే చోరవ్యాఘ్రాది పీడనే ॥ 36

లిఖత్వా ధారయ్యేస్తు శత్రూన్ జయతి నిశ్చయం ।
ప్రయాణకాలే సంప్రాప్తే చోరవ్యాఘ్రాది పీడనే ॥ 37

సంస్కరేదేతదధ్యాయం నుఖం ప్రాప్నోతి మానవః ।
గురోర్బుధాధ్యక్షిత్యా తు నిత్యం పఠతి యో నరః ॥ 38

ఏకవారం ద్వివారం వా స ఏవ హరి రుచ్యతే ।
జన్మక్షేపూర్ణిమాయాం చ దర్శేష్టమ్యాం విశేషతః ॥ 39

జపిత్వా స్నాతి యో మర్త్యస్తభైవ పితరశ్చయే ।
అబ్రహ్మస్తంబపర్యంతం సుధాం పీత్వా యథానుఖం ॥ 40

వైకుంఠాదిషు లోకేషు విమానే సంచరంతివై ।
తేషాం న పునరాపృత్తిర్విష్ణురూపాం తరంతివై ॥ 41

తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన తేత్రైకేత దనుత్తమం ।
శ్రోతవ్యంచ పఠితవ్యం కీర్తితవ్యం హితేపుభిః ॥ 42

ఏకాక్షరోచ్చారణేన శంఖచక్రగదాధరాః ।
భవంతి మర్త్యాః ప్రాయేణ నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ 43

విశేషాచ్చంపకారణ్యే రాజగోపాలసన్నిధౌ ।
పఠంతి మనుజశ్రేష్ఠాః సర్వలోకేషు పూజితాః ॥ 44

అస్యాధ్యాయస్య ఋషిః కృష్ణోదేవతా భార్గవీ శుభా ।
ఛందోఽనుష్టుప్ భగవతీ శ్రీబీజం కీలకం భవేత్ ॥ 45

హ్రీంకారశక్తిరిత్యుక్తా ప్రపంచేన సమన్వితా ।
భక్తేష్టదాన వినయోశ్చతుర్విధా ఫలాప్తయే ॥ 46

- సర్వార్థసిద్ధిర్భవతి విష్ణుసాయుజ్య మాపునయాత్ ।
 అపుత్రోలభతే పుత్రం షణ్మసజపమాత్రతః ॥ 47
- తీర్థే గోప్రలయే చైవ గోభిలాభ్యే చ తీర్థకే ।
 శ్రీకృష్ణతీర్థే స్నాత్వా తు దత్వా కాంచనమేవచ ॥ 48
- నిష్కమాత్రం సువర్ణంవా తదర్థార్థమథాపివా ।
 తదర్థమథవా కుర్యాద్దారిద్ర్య వినివృత్తయే ॥ 49
- విత్తశాస్త్రమకృత్వాతు దత్వా విత్తానుసారతః ।
 స పుత్రాన్ లభతే మర్త్యో విష్ణుభక్తాన్మహాత్మనః ॥ 50
- ఏకభుక్తశుదామానినియమేన జపేత్సదా ।
 సింహాసనపతిర్భూత్వా విష్ణులోకంచ గచ్ఛతి ॥ 51

ఇతి శ్రీబ్రహ్మాండపురాణే విష్ణుక్షేత్రఖండే
 ఉత్తరభాగే చంపకారణ్యమాహాత్మ్యే
 విష్ణువిమానగణనంనామ షట్
 షష్ఠితమోఽధ్యాయః

—:0:—

చంపకారణ్యమాహాత్మ్యం
 సప్తషష్ఠితమోఽధ్యాయః

శ్రీశౌనకః :—

- నూత పారాణికశ్రేష్ఠ సర్వలోకహితే రత ।
 మత్ప్రశ్నానుగుణం సర్వం కథితం భవతాధునా ॥ 1
- మంత్రోత్పత్తించ మహిమాం తత్ప్రతో బ్రూహి సిద్ధయే ।
 యేన జప్యేన యత్పుణ్యం ఫలం భవతి వై నృణాం ॥ 2

నారాయణో యథాప్రీతో భవతి బ్రహ్మభావనః ।
రహస్యకథనం హేతద్వక్తవ్యం సర్వథా మమ ॥ 3

శ్రీ నూతః :—

ఆవశ్యకేన సప్రీత్యై తపసాం ఫలసిద్ధయే ।
అహో మహాభాగవతో భవాన్ లోకైకపూజితః ॥ 4

మంత్రే భక్తిః ధృఢా జాతా తపసః ఫలగౌరవాత్ ।
ద్వాదశాక్షరవిద్యాయా ఉత్పత్తిం బీజరూపిణీం ॥ 5

యన్మంత్రోచ్చారణేనైవ కృతార్థా యాంతి సద్గతిం ।
తారం ప్రథమముచ్చార్య బిందునాద సమన్వితం ॥ 6

నారాయణాఖ్యం యద్బీజం ప్రథమస్వరభూషితం ।
పంచమం పంచవర్గస్థం ద్వితీయం బీజముచ్యతే ॥ 7

షడ్వర్గాంతం తథోచ్చార్య బిందునాదసమన్వితం ।
తృతీయం బీజమిత్యుక్తం మహాపాతకనాశనం ॥ 8

తద్వర్గవేదసంఖ్యాకం వర్ణం ప్రథమభూషితం ।
చతుర్థం బీజమిత్యుక్తం సాక్షాద్భగవదాత్మకం ॥ 9

ద్వితీయవర్గమధ్యస్థం ప్రథమేన సమన్వితం ।
పంచమంచైవ తద్బీజం సర్వేషాం భోగమోక్షదం ॥ 10

వర్గసప్తమమధ్యస్థం వాదానం బీజముచ్యతే ।
తద్ధి వశ్యకరం స్మాణాం మహాసాభాగ్యదాయకం ॥ 11

పంచమాద్యం మహాబీజం వేదస్వరసమన్వితం ।
సప్తమం బీజమిత్యుక్తం లక్ష్మీప్రీతికరం సుతం ॥ 12

- తతోవాదణముచ్చార్య ద్వితీయకలయా యుతం ।
 వశ్యకామస్తదా వశ్యమేకమేవ సముచ్చరేత్ ॥ 13
- అష్టవర్గాంతరం బీజం తత ఉచ్చారయేద్భుధః ।
 తృతీయకలయా యుక్తం పరతత్త్వప్రబోధనం ॥ 14
- పంచవర్గస్థమధ్యార్థం చతుర్థ కలయాయుతం ।
 దేవీప్రసాదజనకం దేవీబీజమనుత్తమం ॥ 15
- వాదణంచ తతోచ్చార్య ద్వితీయస్వరభూషితం
 ఏకాదశం మహాబీజమైక్యదం సర్వదేహినాం ॥ 16
- సప్తమాద్యం మహాబీజం ప్రాణాఖ్యం సర్వతోవృతం !
 ఏకద్వాదశవర్ణాఖ్యం వాసుదేవమయం మనుం ॥ 17
- చతుర్థాం సాంగవేదా వాగ్రహస్యమతిపావనం ।
 యస్యవా హృదయే నిత్యం వర్తతే ద్వాదశాక్షరం ॥ 18
- గురూపదిప్తమార్గేణ సాక్షాన్నారాయణాత్మకం ।
 సనై కుంతపదం ప్రాప్య తత్రైవ పరిత్యజేత్ ॥ 19
- యస్మిన్క్షేత్రే మహావిద్యాం బ్రాహ్మణే సముపాదిశత్ ।
 మునేర్గోప్రలయస్యాపి గోభిలస్య శ్రియస్తథా ॥ 20
- తే లభ్యా పరమం మంత్రం మదచూపుః ప్రహర్షితాః ।
 యజుర్వేదగతం మంత్రం వేదపాఠక్రమేణ చ ॥ 21
- చతుర్వింశతి తత్త్వానాం ఆదిభూతమిదం స్థలం ।
 మంత్రద్వయస్య మాహాత్మ్యం కోఽపి భూమానవేత్తిన్ ॥ 22
- యస్యానుగ్రహ మస్తీహ గ వేత్తిహి స సంశయః ।
 ప్రహ్లాదోఽత్రివాసిష్ఠశ్చ శుకో నారద ఏవచ ॥ 23

అనుగ్రహబలాదేతజ్ఞాతవంతశ్చ వై భవం ।

అస్మిన్ క్షేత్రే మహాపుణ్యే చంపకారణ్యసంజ్ఞితే ॥ 24

యే జపంతి నరశ్రేష్ఠాస్తే చక్రాంకా భవంతి చ ।

ఇహ లోకే తు సౌభాగ్యం పుత్రపౌత్రాదిసంయుతాః ॥ 25

అనుభూయ చిరంకాలం ధనధాన్యాది సంయుతాః ।

దేహంతే విష్ణుసాయుజ్యం ప్రాపువంతి సరోత్తమాః ॥ 26

పాలాశో బిల్వఫలకే కూర్మపీఠేఽథవా మునే ।

బిల్వమూలే స్థితో భూత్వా ద్వాదశాక్షరముత్తమం ॥ 27

జప్త్వా ద్వాదశసాహస్రం హుత్వాచైవ దశాంశకం ।

తర్పయిత్వా బ్రాహ్మణాంశ్చ భోజయిత్వా చ వైష్ణవాన్ ॥

అకర్షయేన్నరా గారీ జపాద్ధూరస్థితానపి ।

వశ్యార్థంచైవ పుత్రార్థస్యగ్రోధఫలకే స్థితః ॥ 29

మంత్రం ద్వాదశసాహస్రం జపే త్పద్మాసనే స్థితః ।

సర్వే జనాస్తస్య వశ్యా భవంతిహి న సంశయః ॥ 30

అపుత్రో లభతే పుత్రాః ప్రత్యహం మాసమాత్రతః ।

దారిద్ర్యమోచనార్థాయ ధనస్యాగమనాయచ ॥ 31

నైసతే ఫలకే స్థిత్యా దినమప్రోత్తరం శతం ।

హరిద్రాఖ్యానదీతీరే జపమత్యంత పుణ్యదం ॥ 32

అచిరాదేవ దారిద్ర్యమోచనం మాసమాత్రతః ।

భవత్వేవ న సందేహః కృష్ణస్యేవ ప్రసాదతః ॥ 33

ధనార్థీ ధనమాప్నోతి కుబేర ఇవ చాపరః ।

అభావే ఫలకాదీనామశ్వత్థ ఫలకే స్థితః ॥ 34

యం యం కామం సముద్దిశ్య ప్రత్యహం పూజయేత్తు యః ।

అష్టోత్తర సహస్రంచ న్యాసధ్యానపురస్కరం ॥ 35

హరిద్రాఖ్యానదీతీరే ధనుర్మాసే విశేషతః ।

అథవా కార్తికే మాసి తం తం కామమవాప్నుయాత్ ॥ 36

రాజగోపాల మూర్తిశ్చ చంపకారణ్యనామకః ।

సర్వాకామాదదాద్యేవ సంతుప్తః స్యాజ్జపేన చ ॥ 37

నిష్కామీ భోగయ్యుక్తోఽపి ప్రజలే భక్తిపూర్వకం ।

భోగాంతే తస్యవైకుంఠే పదం తస్యప్రదాస్యతి ॥ 38

అకృతాతిథి పూజానా మనై కాదశ్యపోషిణాం ।

అమహావిష్ణుభక్తానాం న లభ్య మంత్ర ఏవచ ॥ 39

లభ్యః పుణ్యవతామేవ వాస స్వస్థాన ఉత్తమే ।

చంపకారణ్యమధ్యే యే భక్తిహీనా అపి ద్విజాః ॥ 40

వసిత్వాన్యత్ర గచ్ఛంతి తే వై భాగవతోత్తమాః ।

దేహంతే విష్ణుసాయుజ్యం లభంతే నాత్ర సంశయః ॥ 41

కరవీరప్రసూనైశ్చ కల్పారైరరవిందకైః ।

హోమం కుర్వంతి యే చాత్ర తదైవ భగవాన్ స్వయం ॥ 42

శ్రియా సమేత అగత్య మనోఽభీష్టం దదాతి హి ।

యోగిన స్ససకాద్యాశ్చ కపిలాద్యాశ్చ యోగినః ॥ 43

వాల్మీకియాది మునయో రాజానో జనకాదయః ।

సాహస్యముక్తిం ప్రాప్తాశ్చ తే కుర్వంత్యాశిషోముదా ॥ 44

అత్రయే పాపకర్మాణః పుణ్యకర్మాణి ఏవచ ।

గుర్వే జనాస్సమా ఏవ తేత్రస్యాస్య చ వై భవాత్ ॥ 45

ఉపదానప్రదాతారో ముష్టి మాత్రాన్నదాయకాః ।

శంఖచక్రాంకితా భూత్వా వైకుంఠే నివసంతి వై ॥ 46

యేన కేనాప్యపాయేన ఉదరంభరణేన వా

పరసేవారతో వాపి వేశ్యాభోగరతోఽపి వా ॥ 47

ఉష్ణశాంత్యై కృష్ణతీర్థే తథా గోప్రలయోఽపి వా ।

హరిద్రానద్యామపి వా పతంతి జలమధ్యతః ॥ 48

తత్ కేతున విముక్తాశ్చ భవంతి హి నసంశయః ॥ 49

ఇతిశ్రీ బ్రహ్మాండ పురాణే ష్టేత్రఖండే ఉత్తరభాగే

చంపకారణ్య మహాత్మ్యే మంత్రవైభవ

కథనం నామసప్తపష్టితమోఽ

ధ్యాయః

చంపకారణ్య మహాత్మ్యం

అష్టపష్టితమోఽధ్యాయః

శ్రీ సూత ఉవాచ :—

శ్రుణోతు శౌనకమునే భూయోఽపి ష్టేత్రవైభవం ।

అత్ర లోష్టాశ్చ పాషాణాస్సికతాస్తరుగుల్మకాః ॥ 1

మృగాశ్చ పక్షిణాశ్చుర్వే హరియాపాన సంశయః ।

మకరే మాఘమాసే చ తపస్విజనవల్లభే ॥ 2

- ప్రాతరేవ సముత్థాయ సూర్యోదయతః పురా ।
సంధ్యాముపాస్య విధివత్ సపవిత్రకరశ్శుచిః ॥ 3
- కించిదభ్యుదితే సూర్యే హరిద్రాఖ్యా నవీజలే ।
కరోతి మాఘస్నానంచ ద్వాదశాక్షరముచ్చరణ ॥ 4
- నారాయణాష్ట వర్ణం వా జపన్మక్త్యా హరిం స్మరన్ ।
సకోటికుల సంయుక్తః సర్వపాపవిమోచితః ॥ 5
- విమానవరమూరుహ్య దేవస్త్రీపరివారితః ।
పునరావృత్తి రహితం పదం ప్రాప్నోతి మానవః ॥ 6
- అతః స్నానఫలావాప్త్యై దానం ప్రాప్నోతి మానవః ।
ప్రథమే దివసే పుణ్యే తాంబూలం దానమాచరేత్ ॥ 7
- ద్వితీయే ఫలదానంచ కదళీఫలనామకం ।
తృతీయే నారికేళంచ పనసంచ చతుర్థకే ॥ 8
- ఆమలకంచ పంచమ్యాం వష్ట్యాం కందంచ దాపయేత్ ।
సప్తమ్యాం శృంగిబేరంచ కూష్మాండం చాష్టమీదినే ॥ 9
- క్షీరంచ నవమే దద్యాత్ దశమ్యాం దధి దాపయేత్ ।
ఏకాదశ్యామాజ్యదానం ద్వాదశ్యాం నవనీతకం ॥ 10
- త్రయోదశ్యాం హరిద్రాంచ దక్షిణా సహితాం చ రేత్ ।
గోరోచనంచతుర్దశ్యాం దధ్యన్నం పూర్ణిమాదినే ॥ 11
- షోడశోదివసే చైవ హరిచందనమాచరేత్ ।
దినే సప్తదశే పుణ్యే ముద్గదానం సమాచరేత్ ॥ 12

అష్టాదశేహి మాషం స్యాత్ శతమేకోనువింశతీ ।
వింశేచ నారంగఫలం లికుచం త్వేకవింశతీ ॥ 13

ద్వావింశే తిలదానం స్యాత్ప్రామపాత్రేచ పూరితం ।
తండులంచ త్రయోవింశే ప్రసద్వయమితంతథా ॥ 14

చతుర్వింశే వ్రీహిదానం భారమాత్రం తదర్థకం ।
తదర్థమథవా కుర్యాత్ దారిద్ర్య వినివృత్తయే ॥ 15

గోధూమాః పంచవింశే చ షడ్వింశో చణకాస్తథా ।
సప్తవింశే చ వస్త్రం స్యాదష్టావింశేచ కంబళం ॥ 16

ఏకోనవింశతీ చైవ గోపీచందన మాచరేత్ ।
సుఖామృత్తికదానం చ శక్త్యా దక్షిణయాయుతం ॥ 17

త్రింశద్దినే చ మాఘాంతే తులసీదళ సంయుతం ।
దానం యః కురుతే భక్త్యా వేదయుక్తద్విజాతయే ॥ 18

వేదయుక్తోద్విజో యస్తు దానపాత్రంచ ఉచ్యతే ।
అవేదవాదీ యో విప్రో బహిష్కార్యస్స ఉచ్యతే ॥ 19

వేదవిద్యావిసితాయ నాచారాయ కుటుంబినే ।
శాంత్యాది గుణయుక్తాయ దరిద్రాయాత్మ వేదినే ॥ 20

విశేషాద్విష్ణుభక్తాయ దానం.....సమాచరేత్ ।
అస్యంచ ప్రత్యహం దద్యాద్యథాశక్తి దినేదినే ॥ 21

సూపాపూపఘృతో పేతం సర్వం వ్యంజనసంయుతం ।
తత్పుణ్యగణనం కర్తుం సమర్థో హరిరేవ చ ॥ 22

సర్వాణ్యుదక పూర్వాణి దక్షిణా నహితాని చ ।
దాతవ్యాని చ దానాని హరిద్రాఖ్యానదీతతీ ॥ 23

ఏకైకం కోటిగుణితం ఫలం భవతి నిశ్చయః ।
పూర్ణిమాయామమాయాంచ గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః ॥

హరిద్రాఖ్యానదీస్నాన మశ్వమేధాయుతం ఫలం ।
పుష్పాని చ సుగంధీని కస్తూరీహరిచందనం ॥ 25

గోరోచనం చ కర్పూరం మాఘాంతే దానమాచరేత్ ।
మాసే స్నాతుమశక్తశ్చేత్సన్నత్వాత్రి దినమేవ చ ॥ 26

మాఘప్రయుక్తదానాని తీర్థతీరే సమాచరేత్ ।
తేనైవ సకలంపుణ్యం సంప్రాప్నోతి న సంశయః ॥ 27

పౌరాణికాయ దాతవ్యం హస్తకర్ణవిభూషణం ।
సుగంధితం వస్త్రయుగ్మం కౌసుంభేన చ రంజితం ॥ 28

అథవా హరిద్రలిప్తంచ నానావర్ణమథాపి వా ।
పురాణాంతే పూజయిత్వా బదరీఫలపూర్వకం ॥ 29

ఆశీర్వాదం చ లబ్ధ్వాతు కృతార్థో భవతి ధ్రువం ।
అన్యేష్యపి చ తీర్థేషు స్నానమేవం సమాచరేత్ ॥ 30

దద్యాద్దానాని సర్వత్ర కృష్ణః పీతో భవంత్యితి ।
నచేదశక్త ఏకత్ర కుర్యాద్విత్తాను సావతః ॥ 31

దాతవ్యం చ ప్రయత్నేన శూన్యన్నైవతు కారయేత్ ।
మాఘస్నానాయ సర్వత్ర సంతి తీర్థాని భూతతే ॥ 32

తథాపి చంపకారణ్యే హరిద్రాఖ్యా నదీజలే ।
 స్నానం విశిష్టం సర్వేషాం పుణ్యపత్వంతపావనం ॥ 33

కృష్ణగోపీ జలక్రీడా హరిద్రాకుంకుమాంకితా ।
 ఆపాదతల సంయుక్తా హరిద్రాఖ్యామహానదీ ॥ 34

తేనాధికాభవత్పుణ్యా సర్వేషాముత్తమోత్తమా ।
 మాఘస్నానం తతోఽస్యాంత విశిష్టం సర్వదేహినాం ॥ 35

హరిద్రాఖ్యానదీస్నానాత్ పూతాయాం సంతి సద్గతిం ।
 పాదాంగుష్ఠేన సంసర్గా గంగా భాగీరథీ నదీ ॥ 36

సర్వాంగ స్పర్శ పూతాంగీ తస్మాదేషా పరా యతః ।
 ఆకాలే వాపి కాలే వా యోవాణోవా నరో భువి ॥ 37

స్నాతశ్చే త్పాపనిర్ముక్తో భవత్యేవ చ తత్క్షణే ॥
 హరిద్రాఖ్యా నదీం యాశ్యే స్నానాయేతి స్వమందిరాత్ ॥ 38

పదమాత్రం తతో యస్తు సోఽశ్వమేధ ఫలం లభేత్ ।
 శతాశ్వమేధజం పుణ్యం స్నానమాత్రేణ లభ్యతే ॥ 39

అస్యపుణ్యస్య సదృశం న భూతం న భవిష్యతి ।
 వైత్రమాసే సితే షష్ఠీ చిత్రాయాం పూర్ణిమాదినే ॥ 40

మాలాం చంపకపుష్పైశ్చ రచయిత్వా మనోహరం ।
 రాత్రౌ సమర్పయే ద్యస్తు తత్పుణ్యంతో నవిద్యతే ॥ 41

మాలాం సమర్ప్య తత్కాలే పరమాన్నం నివేద్య చ ।
 శంఖచక్రధరో భూత్వా వైకుంఠే నివసేద్భవం ॥ 42

వై శాఖమానే సంప్రాప్తే రాజగోపాలనాయకం ।
నందివర్ధన మాలాభి రలంకారం కరోతి యః ॥ 43

సమర్థ్య చందనం పాదే కృత్వా చైవ నమస్క్రియాం ।
సీతారిం ధూపయిత్వా సింహాసనపతిర్భవేత్ ॥ 44

పితృవశ్యాన్మాతృవంశ్యానుద్ధృత్య సరకార్ణవాత్ ।
తైరేవ సహితో భూత్వా నాగారి కృతకేతనః ॥ 45

నారూప్యపదవీం ప్రాత్య తత్రైవ రమతే సుఖం ।
గోపాలస్య రథస్థస్య యస్తు మల్లికమాలికాం ॥ 46

సమర్పయతి దివ్యాశ్చ హరిరేవ న సంశయః ।
ధ్వజారోహణమారభ్య యావత్స రథచారణం ॥ 47

ద్వారకాయా మబ్రదానం యే కుర్వంతి సరోత్తమాః ।
తే పుత్రపౌత్రై స్సహితా విష్ణుయేకం ప్రయాంతి వై ॥ 48

తత్సన్నిధౌ మహాదీపా నారోపయతి యో నరః ।
దీపం దీప్త్యయం వాపి తైలే నాజ్యేన వాపునః ॥ 49

ఇహ సామ్రా...తాం ప్రాప్య దేహంతే యాంతి తత్పదం ।
జీర్ణాలయంతు కాలేన జీర్ణోద్ధారం కరోతి యః ॥ 50

సుధాధవలితం వాపి విష్ణునా సహమోదతే ।
కార్పాసం పట్టజం వాపి ఊర్ణాతంతు సముద్భవం ॥ 51

కౌసుంభరంజితం కృత్వా గోపాలస్య చ యోర్చయేత్ ।
తంతు సంఖ్యాక వర్షాణి వైకుంఠే వసతి ధ్రువం ॥ 52

రథచర్యాయః కరోతి కాలే కాలే చ శాస్త్రతః ।
అంకురంచ సమారభ్య యావత్తీర్థ దినావధి ॥ 53

ధ్వజ దండై ర్దీపి కాభిః ధక్ష్కా కాహలవాద్యైః ।
భేరీమృదంగ శబ్దైశ్చ వీధ్యాముత్సవకర్మణా ॥ 54

కృత్వోత్సవం భృగుః పూర్వం గోపాలస్య కృపానిధేః ।
లభ్యై చ దర్శనం చాస్య దక్షిణద్వారకాన్థలే ॥ 55

హరిద్రాఖ్యా నదీతీరీ కృత్వావభృతమేవ చ ।
తాంత్రికేణైవ మార్గేణ వైష్ణవాచార్యపుంగవైః ॥ 56

దేవం సంపాదయిత్వా చ సాక్షాత్ శ్రీకృష్ణనామకం ।
అజ్ఞానాచ్ఛాపనోహచ్చ కృష్ణగోపచ్చ ముక్తవాన్ ॥ 57

బ్రహ్మణ్యో దేవదేవోఽపి దత్వా దర్శనమేవ చ ।
భక్తానుగ్రహణార్థాచ తత్రైవ పరినిష్ఠితః ॥ 58

కథైషా పూర్వమేవోక్తా భృగుశాపసముద్భవా ।
తస్మా దేతత్ క్షేత్రసమం స భూతం స భవిష్యతి ॥ 59

శౌనకః :—

కథం గోప్రలయో నామ విద్వానత్ర సమాగతః ।
శ్రీకృష్ణదర్శనం ప్రాప భక్తిమాప సబంధుభిః ॥ 60

సూతః :—

స్థానాంతరేషు బహుశః తపః కృత్వా ద్విజోత్తమః ।
అనవాప్తం తపః పూరం కావేరీమాప్తవాన్ పరాం ॥ 61

దుఃఖాన్వితో కదన్ దైవాన్నారదంచ ప్రదృష్టవాన్ ।
తం దృష్ట్వా సంప్రణమ్యాథ తూష్ణీమేవాగ్రతః స్థితః ॥ 62

నారద స్తస్య వృత్తాంతం జ్ఞాత్వాచ జ్ఞానచక్షుషా ।
నిర్మజ్య చక్షుషీ తస్య వాక్య మేతదువాచ హ ॥ 63

నారదః :—

గోప్రలయ శ్రుణుమేతత్త్వం మదుక్తావచనం కురు ।
గత్వాచ చంపకారణ్యం సాగ్నిహోత్రో యథావిధి ॥ 64

తపః కురుష్వ మునిభిః తత్ర తే దర్శనం విభుః ।
ప్రసన్నశ్చ దదాత్వేవ గోపగోపీ సమన్వితః ॥ 65

ఉపదేశ్య భిమంత్రం చ నాత్ర సందేహకారణం ।
ఏవం నారదవాక్యేన గత్వా స్తానమనుత్తమం ॥ 66

తపః కృత్వా భగవతో దర్శనం ప్రాప్తవాన్పరం ।
ఏతద్గోప్రలయాఖ్యస్య చరితం పావనం పరం ॥ 67

సంగ్రహేణ మయాఖ్యాతం సర్వసౌభాగ్యదాయకం ।
చైత్రమాస్యపరే పక్షి యదా సూర్యేందు సంగమః ॥ 68

తదా ప్రాతస్సముత్థాయ కృతపూర్వాహ్నికక్రియాః ।
యః స్నాతిహోమతీర్థేచ తద్విష్ణోరితి మంత్రతః ॥ 69

స కోటి కుల ముద్భృత్య విష్ణులోకే మహీయతే ।
దేవస్య గోపినాథస్య గోపైః పరివృతస్య చ ॥ 70

కృత్వా పూజాం యథాశక్తి వస్త్రాలంకారభూషణైః ।
ముచ్యతే క్షేత్రమాహాత్మ్యాత్ వైకుంఠప్రియ దర్శనాత్ ॥

భూలోకవైకుంఠమిదం పురాతనం

సమస్త పాపాఘ నివారణంచ ।

అన్నోదకానాం న చ సంప్రదానాత్

కదాచి దప్రత్య ఫలం సమంచ ॥ 72

అన్నం జలం వస్త్రమహిప్రదానం

గవాంప్రదానం చనభాస్యదానం ।

పాత్రే విశేషేణ చ దానసిద్ధి

ర్భవిష్యతి బ్రాహ్మణ పుంగవేషు ॥ 73

యేకేచనాత్ర కుర్వంతి దేవకైంకర్యమత్రతు ।

స్వవిత్తస్యాను సారేణ సర్వసంపత్సమృద్ధయే ॥ 74

శ్రీ గోపదేవరాజస్య మహత్వంచ ప్రయాంతి చ ।

సకోటికుల సంయుక్తః పదం ప్రాప్నోతివైష్ణవం ॥ 75

ధనుర్మాసే మాఘమాసే కార్తికీ చ తథైవ చ ।

మహాపూ జాంచ కృత్వాచ సోఽనంతఫలమశ్నుతే ॥ 76

పణం పణద్వయంగాపి కాచమాత్రమథాపి వా ।

దదాతి దేవసాదే చ బలీ రూపీ హరేర్దినే ॥ 77

ద్వాదశాఘ్నం వా విశేషేణ సారూప్యం లభతే నరః ।

యద్భదిష్టతమం వస్తు పితౄనుద్ధి శ్య యోఽర్చయేత్ ॥ 78

పితరస్తస్య వైకుంఠే వసంతి హి న సంశయః ।

ఏవం బ్రహ్మి నారదాయ స తు మద్గురవేర్పయేత్ ॥ 79

గురుర్మమ శుకాయాదాత్సహం యుష్మాకమత్రతు ।

ప్రోక్తవాన్ వై భవం సర్వం సూర్యం శిష్యేభ్య ఏవ చ ॥ 80

వదధ్వం సర్వలోకానాం పారంపర్యక్రమేణ చ ।

పురాణ మేతదాద్యంతం శ్లోకం శ్లోకార్థమేవ వా ॥ 81

లిఖత్వా పూజయేద్యస్తు గంధపుష్పాదిభిర్నరః ।

తస్మందిరంచ వైకుంఠం శ్వేతద్వీపంచ వైష్ణవం ॥ 82

మధురా ద్వారకా చేతి వక్ష్యంతే బ్రహ్మవాదినః ।

బహునాత్ర కిముక్తేన వయం యూయం సుమేధసః ॥ 83

అనంతః సుఖయుక్తాశ్చ భవేయు హరివల్లభాః ॥ 84

ఇతిశ్రీబ్రహ్మాండ పురాణే విష్ణుక్షేత్ర ఖండే

ఉత్తరభాగే చంపకారణ్యమహాత్యేన్ద్ర

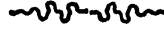
హరిద్రావదీ మాఘస్నానాను

వర్ణనం నామాష్టషష్టిత

మోఽధ్యాయః.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ चम्पकारण्यमाहात्म्यम् ॥

श्री शौनकः—

सूत सर्वज्ञ भगवन्पुराणार्थविशारद ।
त्वया खलु पुराणानि सेतिहासानि कृत्स्नशः ॥१॥
पठितानि मुनीनाञ्च सन्निधौ बहुशो मुने ।
वेदव्यासस्य कृपया सरहस्यानि नैमिशे ॥२॥
आदिमब्रह्मणः कल्पे विष्णोरद्भुतकर्मणः ।
स्थानानि जम्बुद्विपे च अन्यद्वीपेषु चैव हि ॥३॥
अष्टोत्तरशतानीति वैकुण्ठसदृशानि च ।
तेषां मध्ये विशेषेण कथितान्यष्टषष्टि वै ॥४॥
चतुर्विंशति तन्मध्ये कथितानि विशेषतः ।
तन्मध्येऽष्ट विशेषेण प्रोक्तं वैष्णवमुत्तमम् ॥५॥
एतेषां वैभवं सर्वं सूतं च भवता पुरा ।
इदानीमत्र वक्तव्यमस्माकं मुनिसन्निधौ ॥६॥
दक्षिणद्वारकायाश्च वैभवं सङ्गहाच्छ्रुतम् ।
वदस्व विस्तरेणाद्य कृपासार कृपानिधे ॥७॥
त्वया च पाविता लोका राजानो मुनयोऽपि च ।
असद्भाग्यवशादेव सत्रमध्ये च नैमिशे ॥८॥
प्रासर्वाल्लोकपूज्यस्त्वं व्यासवद्विगतस्पृहः ।
त्वद्दर्शनेन सर्वत्र मुक्ता यास्यान्ति मानवाः ॥९॥

त्वत्समो नास्ति लोकेऽस्मिन्परोपकरणे रतः ।
 परोपकारशीलानां संपदश्च पदे पदे ॥१०॥
 त्वन्मुखाम्भोजसंभूतं श्रीमद्विष्णुकथामृतम् ।
 पिबन्ति ये मुनीन्द्राश्च ते वै धन्या भवन्ति च ॥११॥
 न शृण्वन्ति कथां ये वै भस्त्रिकासदृशाश्च ते ।
 ते धन्याः कर्मभूमौ ये श्रीमद्विष्णुकथां मुहुः ॥१२॥
 शृण्वन्त्यष्टाङ्गया भक्त्या आनन्दाश्रुविभूषिताः ।
 तेषाञ्च दर्शनादेव प्रसन्नश्श्रीपतिर्भवेत् ॥१३॥
 त्वद्दर्शनेन धन्यानां किमलभ्यं जगत्रये ।
 बहुनात्र प्रलापेन त्वत्कृपा वर्धतां मयि ॥१४॥

श्री सूत उवाच :—

त्वत्सन्निधौ समग्रेण श्रीमद्विष्णुकथाश्शुभाः ।
 वक्तुञ्च पात्रतां यातो गुरोः स्वकृपया द्विज ॥१॥
 एतस्मादधिकं किं वा भाग्यमन्यद्भविष्यति ।
 सर्वज्ञ त्वं विशेषेण मां पूजयसि चाक्षवत् ॥१६॥
 तत्सर्वं भद्रुरोः पूजा स तु नारायणांशजः ।
 मन्मस्तके पादपद्मं न्यस्तवान्कृपया गुरुः ॥१७॥
 तद्वलेन कथां वक्ष्ये शृणुध्वं बुद्धिपूर्वकम् ।
 शृण्वतां पठताञ्चापि विष्णुसायुज्यमस्ति वै ॥१८॥
 ब्रह्मकुण्डं समारभ्य यावत्सिन्धुसमागमः ।
 तस्माज्जलैर्लिहो लोके न पुनर्जायते भुवि ॥१९॥
 स्पृष्ट्वा च सद्यजातोयं वातो वाति च यत्र च ।
 तस्य स्पर्शनमात्रेण मुच्यते महर्तोऽहसः ॥२०॥

तस्याश्च महिमा वक्तुं शेषेणापि न शक्यते ।
 न तिथिर्न च नक्षत्रं न योगकरणानि च ॥२१॥
 न मन्त्रो न च सङ्कल्पो न च स्मरणमेव च ।
 कावेर्या मौसलं स्नानं महापातकनाशनम् ॥२२॥
 एतादृशायाः कावेर्यास्तीरयोरुभयोरपि ।
 विष्णुस्थानानि कतिचित्सन्ति पुण्यतमानि च ॥२३॥
 बदरीवने च श्रीरङ्गे देवः पूर्वमुखस्थितः ।
 शेषपर्यङ्कशयनस्सगणैः परिवारितः ॥२४॥
 तत्पूर्वे पिप्पलारण्ये तथैव परिसंस्थितः ।
 तथा कावेरिमध्ये च चन्द्रपुष्करणीतटे ॥२५॥
 विभीषणेन चानीतो दक्षिणाभिमुखस्थितः ।
 कावेर्या उत्तरे तीरे वेदनारायणस्थले ॥२६॥
 तथा पूर्वमुखो भूत्वा प्रह्लादपरिपूजितः ।
 वर्तते सन्निधानेन कुशतीर्थस्य दक्षिणे ॥२७॥
 तत्पूर्वे पुण्डरीकाक्षः श्रेताद्रौ भक्तवत्सलः ।
 व्यासाद्यैस्सेवितो नित्यं प्रह्लादादिभिरेव च ॥२८॥
 वर्तते सन्निधानेन कुशतीर्थस्य दक्षिणे ।
 योजनत्रितयान्ते च कावेर्या दक्षिणे तटे ॥२९॥
 हेमपुष्करिणीतीरे लक्ष्म्या च परिसेवितः ।
 अपर्याप्तामृताख्यश्च भक्तरक्षणदीक्षितः ॥३०॥
 वर्तते कुम्भघोणे च भोगमोक्षप्रदायकः ।
 तस्य चाग्नेयदिग्भागे योजनद्वितयान्तरे ॥३१॥
 श्रीचम्पकवनं नाम प्रसिद्धं भुवनत्रये ।
 अमृतोद्धवबीजेभ्यस्समुत्पन्नं वनं शुभम् ॥३२॥

नानापक्षिसमाकीर्णं नानामृगनिषेवितम् ।
 नानामृगगङ्गाकीर्णं निर्भरं लोकपूजितम् ॥३३॥
 मुनयस्तत्र तिष्ठन्ति जितक्रोधा जितेन्द्रियाः ।
 अग्निहोत्रपराश्रान्ताः सर्वे द्वन्द्वविवर्जिताः ॥३४॥
 वेदपारायणरता वैष्णवा विष्णुतत्पराः ।
 कर्माणि कृत्वा कालेषु तेऽर्पयन्ति च विष्णवे ॥३५॥
 अष्टोत्तरसहस्रञ्च मुनयस्तत्र संस्थिताः ।
 तत्र बहिमुखो नाम मुनिरास्ते तपोधनः ॥३६॥
 तस्य पुत्रद्वयञ्चास्ति तौ च विष्णुपरायणौ ।
 ज्येष्ठो गोप्रलयो नाम कनिष्ठो गोमिलाह्वयः ॥३७॥
 अर्पयन्तौ च कर्माणि मनोवाक्कायकर्मभिः ।
 तयोर्गोप्रलयश्च्रेष्ठस्तपसा विद्यया तथा ॥३८॥
 भक्त्या च पूजया नित्यं ध्यानयोगविशेषतः ।
 तदा गोप्रलयो विद्वान्देवस्य प्रीतिमावहन् ॥३९॥
 कदा(चिदुग्रं)तप आस्थितश्च
 ध्यात्वा हृदि स्वे भगवन्तमाद्यम् ।
 पञ्चाग्निमध्यस्थित एव सम्य
 वल्लीकृष्णपादाम्बुजभक्तिसंयुतः ॥४०॥
 ध्यानेन तुष्टश्च तदा हरिस्स्वयं
 प्रसन्नतामाप मुनेश्च तत्र तु ।
 स्पृशन्कराग्रेण च भक्तवत्सलो
 स्वं धाम भासा च विभासयन्मुनिम् ॥४१॥
 स विप्र उन्मील्य विलोचनद्वयं
 ददर्श देवञ्च तपोबलेन ।

श्रीशार्ङ्गचकासिगादाधराढ्यं
 माभूसमेतं महनीयतेजसम् ॥४२॥
 तुष्टाव भक्त्या गुणकर्मवर्जितं
 परात्परं कञ्जजनेत्रमन्तिके ।

गोप्रलय :—

अहो धनोऽस्मि भगवान्मया दृष्टो यतोऽत्र तु ।
 त्वत्पादपद्मप्रणतं पाहि पाहि कृपानिधे ॥४३॥
 नमो वेदान्तविज्ञानदिव्यमूर्तिधराच्युत ।
 गोविन्द गोपवृन्दैश्च सनकाद्यैश्च सेवित ॥४४॥
 गोपैश्च गोपिकाभिश्च गोभिश्चैव समन्वित ।
 ममानुग्रहणार्थाय सन्निधत्स्व रमापते ॥४५॥
 अखण्डसच्चिदानन्दब्रह्मणे परमात्मने ।
 कालत्रयनिवृत्ताय कालातीताय ते नमः ॥४६॥
 परात्परतरश्चैव तत्पराच्चैव यत्परम् ।
 अप्रतर्क्यमनिर्देश्यं तं वन्दे लोकसाक्षिणम् ॥४७॥
 अज्ञानिनाञ्च मूढानां अविद्यामोहितात्मनाम् ।
 अचिन्तनीयरूपाढ्यं तं वन्दे परमेष्ठिनम् ॥४८॥
 अपरिछिन्नमद्वैत मवाङ्मानसगोचरम् ।
 निर्गुणं निर्मलं नित्यं तं वन्दे मत्स्यरूपिणम् ॥४९॥
 अनाधारमनाकारमाधारं सर्वदेहिनाम् ।
 लोकरक्षाकरं साक्षात् वन्दे कमठाकृतिम् ॥५०॥
 लोकपीडाकराणाञ्च रक्षसां भयवर्धनम् ।
 नरसिंहाकृतिं विष्णुं तं वन्दे लोकरक्षणम् ॥५१॥
 भूमेरुद्धरणाधाय कृतवाराहरूपिणम् ।
 बलियज्ञविधाताय छलवामनरूपिणम् ॥५२॥

त्रिपदाक्रान्तलोकाण्डं वन्देऽहं कश्यपात्मजम् ।
 कार्तवीर्यापराधेन जनितक्रोधमुत्कटम् ॥५३॥
 जामदग्निमहं वन्दे लोकान्निःक्षत्रियीकृतम् ।
 रावणस्य वधार्थाय देवैरभ्यर्थितो हरिः ॥५४॥
 रामावतारं कृतवान्वन्देऽहं जानकीपतिम् ।
 रेवतीरमणं रामं नीलाम्बरधरं विभुम् ॥५५॥
 प्रलम्बासुरदर्पघ्नं तं वन्दे बलनामकम् ।
 मातुलं कंसनामानं लोककण्टककारिणम् ॥५६॥
 हतवौलोकरक्षार्थं तं वन्दे कृष्णरूपिणम् ।
 कल्किनं लोकसंहारकारिणं प्रलयान्तरे ॥५७॥
 उत्पत्तिप्रलयातीतं तं वन्दे प्रलयाकृतिम् ।
 केशवाय नमस्तुभ्यं वरेण्याय महात्मने ॥५८॥
 आदिमध्यान्तशून्याय जगन्नाथाय विष्णवे ।
 अपराधसहस्रं मे क्षमस्व परमेश्वर ॥५९॥
 भूयो भूयो नमस्तुभ्यं भूयो भूयो नमस्सदा ।

श्री सूत उवाच ॥

इति स्तुत्वा जगन्नाथं दण्डवत्प्रणनामह ॥६०॥
 देवोऽथ तस्य स्तोत्रेण तपसा पूजया तथा ।
 यज्ञेन दानपुण्येन प्रत्यक्षं समजायत ॥६१॥
 चतुर्भुजः पीतवासा वनमालाविराजितः ।
 पीताम्बरधरश्श्यामः कालमेघनिभच्छविः ॥६२॥
 वरं प्रदातुं भक्ताय मेघगम्भीरया गिरा ।
 स उवाच तमुत्थाप्य वरयस्व वरं त्विति ॥६३॥

गोप्रलयस्तु विप्रोऽसौ दृष्ट्वा देवं रमापतिम् ।
सन्तुष्टचित्तः प्रोवाच वरदञ्च रमापतिम् ॥६४॥

गोप्रलय उवाच ॥

अहो धन्योऽस्मि भगवँलोकानुग्रहकारण ।
वरदोऽसि यदि त्वञ्च वस चम्पककानने ॥६५॥
मया कृतस्य तीर्थस्य वायव्ये बाणपातने ।
विष्वक्सेनप्रभृतिभिस्स्वकीयैः परिवारितः ॥६६॥
मार्कण्डेयादिमुनिभिः प्रहृष्टप्रलयवर्जितैः ।
भक्तैः प्रह्लादमुख्यैश्च गोपालैः परिवारितः ॥६७॥
गोपवेषधरो भूत्वा रमणीयेऽत्र कानने ।
चारयन्गोकुलं सर्वं गोपो दण्डधरस्त्वयम् ॥६८॥
त्रिनतं चाग्रभागञ्च दत्तं चैव स्वकर्मणा ।
गोवर्धनधृतेः काले लोकरक्षाविधौ विभो ॥६९॥
यदि मे भक्तिवश्योऽसि मुनीनां वरदो भव ।
त्वन्नेत्रवीक्षिते देशे तीर्थञ्च क्रियतां हरे ॥७०॥
श्रीकृष्णारुह्य महातीर्थं तद्भवेल्लोकविश्रुतम् ।
गोपाङ्गनाभिस्सततं क्रीडार्थं तीर्थमावह ॥७१॥
तत्तीर्थं लोकविख्यातं भविष्यति हरे विभो ।
तासाङ्कुङ्कुमगन्धेन हरिद्रालेपनेन च ॥७२॥
हरिद्राख्या नदी चेति प्रसिद्धिमभियास्यति ।
गोमिलेन कृतं तीर्थं विमानस्य च पश्चिमे ॥७३॥
बाणपातप्रमाणे च विष्णुपुष्करिणीति च ।
त्वदीयवरदानेन सर्वदा पापहारिणी ॥७४॥
भविष्यति कृपायोगाद्दिव्यज्ञानप्रदायिनी ।
दत्त्वा वरान्सन्निधत्स्व द्वारकाञ्च विहाय च ॥७५॥

दक्षिणद्वारका चेति नाम कृत्वा स्थलस्य च ।
 लोके प्रसिद्धं कृत्वा च सर्वेषां पापाशान्तये ॥७६॥
 सन्त्यत्र मुनिभिश्चात्र कृतानि सुब्रह्मणि च ।
 तीर्थानि दिक्षु सर्वत्र तपोवरसमन्वितैः ॥७७॥
 तेषामपि वरं दत्वा प्रसन्नो वा समाचर ।
 प्रार्थनां पूरय विभो भक्तवश्यतयात्र तु ॥७८॥

श्री सूतः—

इत्युक्तो मुनिना तेन लक्ष्मीकान्तस्स्वयं हरिः ।
 तथास्त्विति वरं दत्वा तत्रैव परिसंस्थितः ॥ ७९॥
 स्वकीयपार्षदगणैस्सनकाद्यैश्च योगिभिः ।
 स्वयं गोप्रलयाख्यस्य तुष्ट्यर्थं गोकुलान्यपि ॥८०॥
 आनीय दूतवर्गैश्च द्वारकावासिनोऽपि च ।
 वृक्षगुल्मलतोद्यानवापीकूपादिकान्यपि ॥८१॥
 यथायोग्यं प्रतिष्ठाप्य परितो योजनान्तरे ।
 दक्षिणद्वारका चेयं पुगी चम्पकशोभिता ॥८२॥
 इति होवाच भगवान्गोप्रलयमुनिभक्तितः ।
 तदाप्रभृति तत्क्षेत्रं दक्षिणद्वारका ह्यभूत् ॥८३॥
 तयोरपि च मन्त्रौ द्वौ स्वयमेव जगत्पतिः ।
 द्रुपदस्य यथान्याय्यं कृतार्थौ च चकारह ॥८४॥
 भगवान्स्वयमेवात्र समागत इति प्रथा ।
 तेन स्वयंभवमिदं विमानं क्षेत्रमुत्तमम् ॥८५॥
 वैष्णवानाञ्च सर्वेषां स्थानमेतदनुत्तमम् ।
 श्रीरङ्गं बदरीषण्डं वैकुण्ठं वेङ्कटाचलम् ॥८६॥
 पुण्यकोटिविमानञ्च तथा श्रीनगराह्वयम् ।
 अहोविलं विशालञ्च पलाशवनमेव च ॥८७॥

एतानि पुण्यक्षेत्राणि मन्त्रसिद्धिकराणि च ।
 देवोऽपि पूर्णकल्या वर्तते भक्तवश्यतः ॥८८॥
 दक्षिणद्वारकाख्यानमेतत्पुण्यमनुत्तमम् ।
 ये पठन्ति च शृण्वन्ति ते वै भागवतोत्तमाः ॥८९॥
 तेषां प्रसन्नो भगवान्वैकुण्ठं दास्यति ध्रुवम् ।
 अस्य क्षेत्रस्य माहात्म्यस्याख्यापि च न विद्यते ॥९०॥
 माहात्म्यं भगवान्वेति भक्तस्य वरदो हरिः ।
 मुनिर्गोप्रलयो ह्यत्र सदाचारपरायणः ॥९१॥
 जपन्नष्टाक्षरं मन्त्रं द्वादशाक्षरमेव च ।
 अग्निहोत्रं सदा कुर्वन्स्वतीर्थतट एव च ॥९२॥
 निवासमकरोद्भक्त्या यावद्देहान्तमेव च ।
 सायुज्यं प्राप्तवान्यश्च श्रीकृष्णवरदानतः ॥९३॥

इति श्रीब्रह्मण्डपुराणे विष्णुक्षेत्रखण्डे

उत्तर भागे चम्पकारण्यमाहात्म्यं

नाम एकषष्टितमोऽध्यायः ॥

—

॥ अथ द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥

श्री शौनक उवाच :—

व्यासशिष्य महाभाग सर्वज्ञं करुणानिधे ।
किञ्चित्संशयमस्माकं हृदये वर्ततेऽधुना ॥१॥
तत्पृच्छमो वदास्माकं त्वमेव गतिरद्य वै ।
कोऽपि लोके न जानाति संशयछेदहेतवे ॥२॥
आदिमब्रह्मणः कल्पे ब्रह्मणस्तपसाह्वयम् ।
अत्रागत्य ब्रह्मणश्च वरं दत्वात्र संस्थितः ॥३॥
इति श्रुतञ्चामिकल्पे पुनरन्यच्च वै श्रुतम् ।
लक्ष्म्याश्च तपसो योगादागतो भगवानिति ॥४॥

सूत उवाच :—

शृणु शौनक वक्ष्यामि संशयस्य निवृत्तये ।
यच्छुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥५॥
तदा तदापि चागत्य लक्ष्म्याश्च ब्रह्मणस्तथा ।
तत्तत्कल्पावसाने च पुनर्वैकुण्ठमेति च ॥६॥
एतज्ज्ञात्वा गोप्रलयो ब्रह्मणो ज्ञानवैभवात् ।
वरप्रदानकल्पे च प्रार्थयामास वै भुवि ॥७॥
स्वामिन्नैव भगवन्यावद्ब्रह्माण्डसंस्थितिः ।
स्थातव्यमत्र देव्या च भक्ताभीष्टप्रदायक ॥८॥
गोपालैर्गोपकन्याभिः क्रीडां कुर्वन् कुर्वन्विशारदः ।
वितानेव हविर्भुञ्जन्मत्कृते प्रतिवत्सरम् ॥९॥
चतुर्भिश्च चतुर्भिश्च द्वाभ्यां पंचभिरेव च ।
हूयते च पुनर्द्वाभ्यां स नो विष्णुः प्रसीदतु ॥१०॥

आश्रावयेति चतुरक्षर

मस्तु श्रौषतिति चतुक्षरम् ।

ये यजामहेति पंचाक्षरं

द्व्यक्षरो वषट्कारः ॥११॥

इत्येवं हूयते यत्न तस्मादत्र वस प्रभो ।

नो चेन्मम प्रियं नास्ति गोमिलाख्यस्य सर्वधा ॥१२॥

सत्यं मद्रचनं कर्तुं स्थातव्यं स्थानमुत्तमे ।

चम्पकारण्यसंज्ञे च दक्षिणे द्वारकास्थले ॥१३॥

तथा संप्रार्थितो विष्णुर्मक्तवश्यञ्च सूचयन् ।

अकरोत्तत्र वासञ्च कलया कृतविग्रहः ॥१४॥

चतुर्विंशति तत् स्थानमेतच्चम्पककाननम् ।

मा कृणुध्वं संशयञ्च संशयात्मा विनश्यति ॥१५॥

पुराणं मानवो धर्मस्साङ्गो वेदश्चिकित्सितम् ।

आज्ञासिद्धानि चत्वारि न हतानि च हेतुभिः ॥१६॥

हन्यते हेतुवादेन स नरो नारकी भवेत् ।

त्वमत्र संशयं विद्वन्मा कुरुष्व द्विजोत्तम ॥१७॥

त्वं हि संशयविच्छेत्ता सर्वेषां प्राणिनां भुवि ।

प्रसङ्गादिदमाख्यातं विष्णोश्चरितमुत्तमम् ॥१८॥

शृण्वतां पठतां वापि विष्णुसायुज्यमस्तिवै ।

श्री सूतः—

अस्मिन्क्षेत्रे पुण्यतमे ये वसन्ति नरोत्तमाः ॥१९॥

पश्यन्तः प्रत्यहं देवं गोपालमपराजितम् ।

त एव धन्या भूलोके वैकुण्ठं ते व्रजन्ति वै ॥२०॥

ये च गोप्रलये तीर्थे गोमिलाख्ये च पावने ।

श्रीकृष्णपुष्करिण्यान्तु हरिद्राख्यानदीजले ॥२१॥

स्नान्ति सङ्कल्पपूर्वञ्च ते वै भागवतोत्तमाः ।
 ते वै स्वर्वशपितृभिर्वैकुण्ठे निवसन्ति वै ॥२२॥
 द्वादशाक्षरमन्त्रं वा तथैवाष्टाक्षरं मनुम् ।
 जपन्ति वै विशेषेण गुरुणोत्तक्रमेण च ॥२३॥
 प्रत्यक्षरं कोटिकल्पं विष्णुलोके वसन्ति वै ।
 क्षीराब्धितीर्थे पुण्ये वा चित्तायां पूर्णिमादिने ॥२४॥
 तद्विष्णोरिति मन्त्रेण स्नात्वा वैकुण्ठमाप्नुयात् ।
 पुण्डरीकस्य रक्षार्थं पुरा विष्णुविनिर्मितम् ॥२५॥
 क्षीराब्धिरिति विख्यातं न भूतं न भविष्यति ।
 एतद्रहस्यं कस्यापि न वक्तव्यं द्विजोत्तम ॥२६॥
 आस्तिकानाञ्च वक्तव्यं नैष्ठिकानां विशेषतः ।
 पाषण्डाः पतिता मूर्खाः वञ्चकाः क्रूरकर्मणः ॥२७॥
 विश्वासं नैव कुर्वन्ति पुराणेषु कदाचन ।
 अर्थवादं वदिष्यन्ति जीवनार्थञ्च केचन ॥२८॥
 न तेषामिहलोकश्च परलोका न सन्ति वै ।
 वेदे पुराणे शास्त्रे वाचागमेषु विशेषतः ॥२९॥
 प्रमाणबुद्धिः कर्तव्या ब्राह्मणेन विजानता ।
 विश्वासबुद्धिर्यस्यास्ति स वै ब्राह्मणपुङ्गवः ॥३०॥
 अनेकजन्मसंसिद्धस्स एव भगवत्प्रियः ।
 तस्य दर्शनमात्रेण सर्वे पुण्या भवन्ति च ॥३१॥
 एकस्य पुण्यश्लोकस्य दर्शनेन पुरा द्विज ।
 बहवो नरकान्मुक्ता विमानारूढमूर्तयः ॥३२॥
 शङ्खचक्रधरा भूत्वा सर्वे च वनमालिनः ।
 गता वैकुण्ठभवनं स्वपापात्परिमोचिताः ॥३३॥
 पुनाति भगावांल्लोकान्भक्तरूपेण सञ्चरन् ।
 तस्मादेवं मया प्रोक्तं न चान्येन विशेषतः ॥३४॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन भक्तिः कार्या जनार्दने ।
 तद्भक्तजनवात्सल्यं तेषां पूजोपकारकम् ॥३५॥
 सर्वं विष्ण्वर्पितञ्चैव भक्त्येव द्विजोत्तम ।
 तस्माच्च विष्णुभक्तानां दर्शनं दुर्लभं नृणाम् ॥३६॥
 सर्वेषां विष्णुभक्तानां चम्पकारण्यवासिनाम् ।
 कुलजातिविहीना वा पूज्याश्च भुवि मानवैः ॥३७॥
 जननं मरणञ्चापि वासश्चापि नृणां कलौ ।
 दक्षिणद्वारकायां च विशेषेण च दुर्लभम् ॥३८॥
 एतद्वासिनमालोक्य विमुक्तास्सन्ति कोटिशः ।
 तस्मादिदं मया प्रोक्तं पूर्वकारणमादितः ॥३९॥
 एतत्कथाया श्रवणाद्वरदेशः प्रसीदति ।
 गोप्यं कुरुष्व विप्रेन्द्र भक्तेषु प्रकटं कुरु ॥४०॥
 पापानि सर्वाणि लयं प्रयान्ति
 भवन्ति पुण्यानि ततानि चात्र ।
 क्षणं विवस्वान्न विमुक्तिमेति
 श्रीशार्ङ्गचक्रासिगदादिधारी ॥४१॥
 इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे विष्णुक्षेत्रखण्डे
 उत्तरभागे चम्पकारण्यमाहात्म्ये
 नाम द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥

श्री शौनकः —

तीर्थानाञ्चैव माहात्म्यं पुनः क्षेत्रस्य वैभवम् ।
श्रोतुकामस्य ये ब्रूहि सूत सूत मुनीश्वर ॥१॥
हरिद्राख्या नदी या च तस्याश्च महिमा अपि ।
विशेषेण च मे ब्रूहि द्वादशाक्षरवैभवम् ॥२॥
अष्टाक्षरस्य मन्त्रस्य मन्त्रोत्पत्तिक्रमेण च ।
क्षयस्य लक्षणञ्चैव जपताञ्चैव यत्फलम् ॥३॥
आसनादिविशेषांश्च मन्त्रराजद्वयस्य च ।
एतदन्यच्च यद्यस्ति स्थानवैभवसूचकम् ॥४॥

श्री सूतः—

सर्वज्ञ शौनक ब्रह्मन् मम भाग्यवशेन च ।
पृच्छसे गौरवं कृत्वा ज्ञातमात्रं वदामि ते ॥५॥
श्रीकृष्णः कमलानाथो योगिनां पतिरव्ययः ।
लोकाचारमनूयत्य गोपकन्यासमावृतः ॥६॥
सहजाया विभज्याथ प्रवाहं किञ्चिदुत्तमम् ।
आनीय द्वारकाप्रान्तं विमानस्योत्तरे स्थले ॥७॥
तस्यामावाह्य गङ्गां च तीर्थानावाह्य सर्वशः ।
स्नापयित्वा ब्राह्मणांश्च प्रथमं तन्नदीजले ॥८॥
द्वारकावासिनस्सर्वान्सामिहोत्रान्कुटुम्बिनः ।
सखौ पश्चात्स्वयं देवो देवकीतनयस्स्वराट् ॥९॥
अनन्तरूपो भगवान्द्वारकायां तथा पुरा ।
क्रीडां चकार सर्वात्मा मनोनयनमोहनः ॥१०॥

ताश्च तं परिवव्रुश्च क्रीडाकाले विनोदनैः ।
 नानाविधैर्विकारैश्च भ्रूमङ्गैर्बहुभिः स्त्रियः ॥११॥
 पश्चात्समानवेषाभिर्विदधुर्नेत्रयोर्गुरोः ।
 काश्चिदालिङ्ग्य तिष्ठन्ति काश्चित्सिचन्ति शृङ्गकैः ॥१२॥
 बाहुबन्धैश्च काश्चित् बबन्धुः परिवारिताः ।
 भगवानपि गोपीनामनुकुर्वन् जनक्रियाम् ॥१३॥
 बभूव लौलिकं भावं तासां तत्यार्थमत्यतु । (?)
 हरिद्राकुङ्कुमाक्तानां गोपीनां देहमज्जनात् ॥१४॥
 तत्रदीसलिलं सर्वं हरिद्राजलवह्नौ ।

श्रीकृष्णपादाम्बुजरेणुशुद्धा
 मुखाब्जसंक्षालनविन्दुशुद्धा ।
 केशावलीसेचनविन्दुशुद्धा
 पापौघसंशोधनकर्मशुद्धा ॥१५॥
 गोपीकुचालङ्कृतकुङ्कुमेन
 शुक्लाम्बुयुक्ता च हरिद्रागा ।
 विराजते चम्पकाकानने सा
 विमुक्तिदा पुण्यजलप्रवाहा ॥१६॥
 गोपीजनैर्धारितमाल्यशोभा
 तदीयवक्षोजविलोलिताङ्गा ।
 भावैर्विलासैश्च जलाभिरामा
 विराजते चम्पकाकानने सा ॥१७॥

श्री सूत .—

वैमानिका विमानस्था देवाः क्रीडां समीक्षितुम् ।
 अन्तरिक्षस्थिता रेजुः किरन्तः कुसुमोत्करान् ॥१८॥

आकाशश्च निराकाशं देववृन्दैरधिष्ठितम् ।
 छायां देवस्य कुर्वन्त इव रेजुर्दिवौकसः ॥१९॥
 ऋषयश्च तदा सिद्धा यक्षाश्चारणगुह्यकाः ।
 सनकाद्या योगिनश्च पश्यन्तस्तत्र तस्थिरे ॥२०॥
 अहो ब्रह्ममयं ह्येतं मानुषं भावमाश्रितम् ।
 सर्वेषां पुण्ययोगार्थमेनां क्रीडां वितन्वते ॥२१॥
 इति जल्पन्ति चान्योन्यं भगवद्दर्शिनोत्सुकाः ।
 वयं धन्या वयं धन्या न हि संशयमत्र वै ॥२२॥
 वयं धन्या न चेदेवं हरिर्द्रष्टुं न शक्यते ।
 श्वेतद्वीपाच्च वैकुण्ठालोकाद्वै सत्यसंज्ञकात् ॥२३॥
 वेदान्तोपनिषद्वागात्रैमिशत्पुष्करादपि ।
 एतद्धि चम्पकवनं कृष्णप्रीतिकरं त्वभूत् ॥२४॥
 आनन्दसन्दोहमयो योगिनामप्यगोचरः ।
 स गोचरोऽभूत्सर्वेषां प्राणिनामत्र वै स्थले ॥२५॥
 ज्ञात्वा खलु पुरा ब्रह्मा लक्ष्मीश्च हरिवल्लभा ।
 सुनिशेषश्च विप्रेन्द्रा गोप्रलयप्रमुखाः पुरीम् ॥२६॥
 निर्माय भगवत्प्रीत्यै तपोयज्ञादि चक्रिरे ।
 एतद्भूमिप्रवेशेन सर्वेषां ज्ञानमावहत् ॥२७॥
 अत्रैव नियतं वासं कर्तव्यं हितमिच्छता ।
 अष्टाङ्गयोगहीनाश्च ध्यानयोगविवर्जिताः ॥२८॥
 अपि मुक्ता भवन्त्येव नात्र सन्देहकारणम् ।
 रक्ताम्बुजाख्या कमला सर्वालङ्कारभूषिता ॥२९॥
 अनुग्रहश्च भक्तानां कर्तुमत्र व्यपस्थिता ।
 काले गोप्रलयाख्येन मुनिना गोभिलेन च ॥३०॥

प्रार्थिता कृष्णसहिता साङ्गभूतैश्च शक्तिभिः ।
सेविता सार्वकालञ्च रक्षणार्थं जनस्य च ॥३१॥

तत्सन्निधानात्परमेतदुत्तमं
संपत्समृद्धं धनधान्यसंयुतम् ।
ऐश्वर्यमुक्ताश्च जनाश्च सर्वे
दयान्विता दानरतास्सुखान्विताः ॥३२॥

पुत्रादिभाग्यैश्च समन्विताश्च
नीरोगजाता निरुपद्रवाश्च ।
सत्कर्मनिष्ठास्सकलश्रेयं बन्दिताः
श्रीकृष्णभक्ताश्च परोषकाराः ॥३३॥

अतोऽत्र वासस्सुजनैश्च लभ्य
स्सामान्यतो नैव लभन्ति मर्त्याः ।
कामादिदोषैः परिवर्जिताश्च
कामप्रदास्सर्वजनेषु लभ्याः ॥३४॥

भृगुवारेषु सर्वेषु मासेषु नियतं नराः ।
हरिद्राख्यानदीतोये ये स्नान्ति प्रीतिपूर्वकम् ॥३५॥
ते लभन्तेऽष्टकामांश्च विष्णुभक्तिञ्च शाश्वतीम् ।
इह भुक्त्वा तु विपुलगन्धोगांश्चैव सुपुष्कलान् ॥३६॥

परं पदं प्रयास्यन्ति विष्णुपादे शपाम्यहम् ।
पूर्णमायाममायाञ्ज ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥३७॥
श्रवणार्हे व्यतीपाते संक्रमे विषुवद्वये ।
उच्चार्याष्टाक्षरं मन्त्रं दूर्वागोमयपूर्वकम् ॥३८॥

हरिद्राख्यानदीतोये यस्स्नाति प्रीतिपूर्वकम् ।
अपुत्रो लभते पुत्रान्कन्या सत्पतिमाप्नुयात् ॥३९॥

विधवा विष्णुसायुज्यं ब्रह्मचारी वरस्त्रियम् ।
 विद्याकामो लभेद्विद्यां सत्यं सत्यं न संशयः ॥४०॥
 चम्पकोद्भवपुष्पैश्च मालां कृत्वा सुशोभनाम् ।
 मध्ये मध्ये तुलस्या च सङ्घयित्वा च संघिषु ॥४१॥
 चम्पकेशस्य देव्याश्च समर्पयति यो नरः ।
 स्त्रियो वा कन्यकाश्चापि यो वा को वा नरोत्तमः ॥४२॥
 लब्ध्वा ते सकलान्भोगान्वैकुण्ठं यान्ति निश्चितम् ।
 हरिद्रानामनद्याश्च महिमा केन वर्ण्यते ॥४३॥
 अनन्तमहिमा तस्य जानाति भगवान्हरिः ।
 कृतघ्नोऽप्यत्र मुच्योऽभूत्पुरा सौराष्ट्रभूपतिः ॥४४॥
 न मया शक्यते वक्तुं किमु वक्तव्यमत्र तु ।
 इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे चम्पकारण्यमाहात्म्ये
 हरिद्रानदीमहिमानुवर्णनं नाम
 त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥

चतुःषष्टितमोऽध्यायः

श्री शौनकः—

सौराष्ट्राधिपतिः को वा तस्य नाम च किं द्विज ।
कृतघ्नत्वं कथं तस्य संभूतं तद्वदस्व नः ॥१॥

श्री सूतः—

सौराष्ट्रनामदेशोऽस्ति गोदावर्यास्तथोत्तरे ।
सिन्धुसौवीरयोर्मध्ये धनधान्यसमृद्धिमान् ॥२॥
ब्राह्मणक्षत्रियविशामाधारो लोकभूषणः ।
तद्राज्याधिपतिः कश्चिद्राजा शेखरनामकः ॥३॥
वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो धनुर्वेदे च निष्ठितः ।
सर्वशास्त्रकलाभिज्ञो ब्राह्मणस्सत्यसङ्गरः ॥४॥
विष्णुपूजारतो नित्यं विष्णुध्यानपरायणः ।
यज्ञकर्मणि निष्णातो वेदोक्ताचारतत्परः ॥५॥
न्यायेन पालयन्नाष्टं प्रजानाञ्च हिते रतः ।
स कदाचिद्राजधर्ममनुसृत्य नृपोत्तमः ॥६॥
मृगयारसिको भूत्वा सेनया परिवारितः ।
कूटमन्त्रधरैः कैश्चित्पाशयन्त्रधरैरपि ॥७॥
झिल्लिकास्यवनं प्राप्य श्वापदैश्च समाकुलम् ।
सिंहव्याघ्रवराहैश्च गवयैश्शशशल्यकैः ॥८॥
संयुक्तं परिवभ्राम धनुष्पाणिशरी नृपः ।
वायुना च समं वेगे वराहमभिधावतः ॥९॥
क्वचिद्वृष्टः क्वचिच्छन्नः क्वचिद्गगनमाश्रितः ।
व्याचकर्ष नृपश्रेष्ठं राजशेखरनामकम् ॥१०॥

तं धावयन्स राजा तु मध्याह्ने क्षुत्तृषाकुलः ।
 आतपेन परिक्लिन्नो ब्राह्मणस्य वनान्तरे ॥११॥
 पर्णशालामनुप्राप्य यथाचे प्राणरक्षणे ।
 अन्नं देहीति विप्रञ्च सोऽपि चान्नमदाद्विभोः ॥१२॥
 भुक्त्वा तदन्नवृषतिः बाचा संपूजयत्तदा ।
 शनैस्त्वपुरमासाद्य पूर्ववन्नृपतिस्स्थितः ॥१३॥
 स तु राज्ञः परीक्षार्थं गत्वा राजगृहं मुनिः ।
 किञ्चिद्धनं गृहीत्वा तु चोरमार्गेण निस्सृतः ॥१४॥
 ग्रामपालैस्तदा दृष्टो बद्धस्तैरतिभीषणैः ।
 राज्ञोऽन्तिकं प्रापितश्च तृष्णीमेव स्थितो द्विजः ॥१५॥
 आत्मरक्षाञ्च कर्तारं दृष्ट्वा ब्राह्मणमन्तिके ।
 गच्छ गच्छेति चोवाच चोरस्त्वं ब्राह्मणाधम ॥१६॥
 मदीयञ्च धनं दत्त्वा मदेशादयन्यतो व्रज ।
 इत्युक्त्वान्तःपुरं प्राप ब्राह्मणश्च ततो ययौ ॥१७॥
 तदानीमेव राजानं कृतघ्नं दोषसंयुतम् ।
 उन्मादरूपी भूतस्तु परिजग्राह शीघ्रतः ॥१८॥
 बुद्धिभ्रंशस्ततो जातः त्यक्त्वा राजासनं महत् ।
 एकाकी परिवभ्रम देशादेशं वनाद्वनम् ॥१९॥
 विवस्त्रश्च कृशो दीनः कृष्णवर्णशरीरवान् ।
 एवं वर्षशतं राजा कृतघ्नेन विदूषितः ॥२०॥
 निन्दितश्च जनैस्सर्वै रक्षोभिश्च पराजितः ।
 क्रन्दन्स्सुदन्बहुविधं प्रलपन्परिवेष्टयन् ॥२१॥
 पतन्गाच्छन्महदुःखमनुभूय क्रमेण च ।
 अन्नदातुर्ब्राह्मणस्य पूर्वपुण्यवशेन च ॥२२॥

पर्णशालामनुप्राप्तं तं नृपं दृष्टवान्हरिः ।
कृपया परयाविष्ट इदं वचनमब्रवीत् ॥२३॥

यज्ञशील उवाच :—

भो भो राजन्महद्दुःखं प्राप्तवान्कर्मयोगतः ।
त्वद्विवेकं शोधयितुमहं ते गृहमागतः ॥२४॥
न तु चोरयितुं द्रव्यं मम द्रव्येण किं फलम् ।
तपोधना वयं राजन्सदा सत्कर्मभाविताः ॥२५॥
दुरात्मत्वंतव विभो दृष्ट्वा च न च शप्तवान् ।
स्वयमेव पतंतं कस्तं पातं पातयेत्सुधीः ॥२६॥
एतदर्थं समालोक्य तूष्णीमेव गतोऽस्मि वै ।
शासितव्या दुरात्मान इति मत्वा च शास्त्रतः ॥२७॥
दुरात्मनश्च ये लोके शास्त्रारस्तेषु वै द्विजाः ।
वेदशास्त्रपुराणानि स्मृतयश्च कलान्तराः ॥२८॥
सर्वञ्च ब्राह्मणाधीनं तस्वाद्व्राह्मणदैवतम् ।

घ्नन्तं शपन्तं परुषं वदन्तं

दुर्वृत्तमाचारविवर्जितं च ।

दृष्ट्वा च राजा न च शासयेत्तान्

शास्ता पतत्येव च तत्क्षणेन ॥२९॥

आलोक्य सर्वशास्त्राणि ब्राह्मणाननुसृत्य च ।

राजा पालयते यस्तु स एव सुखमेधते ॥३०॥

नो चेदेवं भवत्येव स्मृतिं दास्यामि तच्छृणु ।

मदाश्रममुपेतानां न कचिद्दुःखमस्ति वै ॥३१॥

सोढास्मि तव धिकारं शान्त्यादिगुणसंयुतः ।

सन्ति क्षेत्राणि पुण्यानि जम्बूद्वीपे महत्तरे ॥३२॥

स्वायम्बुवानि पापानां नाशकानि महन्ति च ।
 अष्टोत्तराणि दिव्यानि विष्णोः प्रियकराणि च ॥३३॥
 आर्षाण्यपि च सै—नि भुक्तिमुक्तिप्रदानि च ।
 विष्णवागमोक्तमार्गेण कल्पितानि च लक्षणैः ॥३४॥
 गौतम्याश्च तटे चैव मलप्रहरिकातटे ।
 तुङ्गातटे च भद्रायास्तटे चैव विशेषतः ॥३५॥
 क्षीरनद्यास्तरे चैव नर्मदायास्तथैव च ।
 भागीरथ्यास्तटे चैव शोणभद्रातटे तथा ॥३६॥
 समुद्रमध्ये द्वीपेषु समुद्रतट एव च ।
 विशेषेण च सन्त्येव कावेर्यास्तीरयोर्नृप ॥३७॥
 कावेर्या दक्षिणे तीरे योजनद्वितयान्तरे ।
 दक्षिणद्वारका नाम चम्पकारण्यसंज्ञितम् ।
 ब्रह्मणा पूजितं स्थानं कल्पान्ते विधिपूर्वकम् ॥३८॥
 लक्ष्म्या चापि स्वयं देवश्रीकृष्णः परिपूजितः ।
 मन्त्रद्वयं तयोः पूर्वं ददौ स भगवान्पुरा ॥३९॥
 साक्षाद्गोपालवेषेण भगवांस्तत्र संस्थितः ।
 त्रिसहस्रैर्मुनिवरैर्यज्ञकर्मभु निष्ठितैः ॥४०॥
 सायं प्रातः प्रतिदिनं हवींषि हुतमुड्मुखे ।
 समर्पयद्विधिप्रेन्दैर्भक्त्या चैव पृथक्पृथक् ॥४१॥
 अतिशयभ्यागतानां च ददद्विध्यान्नसंचयम् ।
 कुटुम्बभिः प्रतिदिनं कृष्णः प्रीतो भवत्विति ॥४२॥
 तादृशो भगवांस्तत्र जलक्रीडामथाकरोत् ।
 गोपालैर्गोपिकाभिश्च हरिद्राकुङ्कुमांकितैः ॥४३॥
 प्रार्थितो मुनिवृन्दैश्च ब्रह्मभावनया युतैः ।
 क्रीडार्थञ्च भगवान्कावेर्या संविभज्य च ॥४४॥

नद्याञ्च ब्रह्मरूपिण्यां नदीमानीय चादरात् ।
 क्रीडाञ्चकार तस्याञ्च दक्षिणद्वारकास्थले ॥४५॥
 क्रीडया तज्जलं सर्वं हरिद्राकुङ्कुमांकितम् ।
 हरिद्राख्या नदी सा च कृष्णपादाब्जसेवनात् ॥४६॥
 प्रायश्चित्तानि पापानां प्रायश्चित्तकरं नृणाम् ।
 तस्याञ्च सर्वपापानि नश्यन्त्येव क्षणेन च ॥४७॥
 नराणां नास्तिकानाञ्च वेदविक्रयिणां तथा ।
 मातापित्रोर्दूषकाणां प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥४८॥
 एतेषामपि पापानां हरिद्राख्या महानदी ।
 तद्विष्णोरिति मन्त्रेण स्नायात्तत्र नदीजले ॥४९॥
 दूर्वायुग्मं गृहीत्वा च प्रार्थयित्वा तु तां नदीम् ।
 नाभिद्वज्जले स्थित्वा विष्णुध्यानपरायणः ॥५०॥
 हे कृष्णपादांबुजरेणुपूते
 गोपाङ्गनाकुङ्कुमल्लितोये ।
 ब्रह्मस्वरूपे मम पापनाशनं
 कुरुष्व गोपालवरप्रसादिते ॥५१॥
 एवं संप्रार्थ्य तां दिव्यां नदीमत्यन्तपावनीम् ।
 त्रिनिमज्ज्य तटंगत्वा नमस्कारं च कारयेत् ॥५२॥
 तत्क्षणेनैव पापेभ्यो मुच्यन्ते पापिनोद्दसः ।
 सत्यं पश्यञ्च ते वच्मि कुरु शीघ्रं नृपोत्तम ॥५३॥
 तदैव पूतो भवसि हरिद्राजलसंस्पृवात् ।
 सारात्सारं पुनस्सारं सत्यमेव मयोदितम् ॥५४॥

सूतः—

इति राजा स विप्रस्य वचनश्रवणात्परम् ।
 विशुद्धदेहः पूत्रात्मा तदैव च तथाकरोत् ॥५५॥

एतद्वेदविदां गुह्यं भवतामत्र चोदितम् ।
 राजापि रोषान्मुक्त(श्च) विमानवरमाश्रितः ॥५६॥
 आगत्य च विमानञ्च नमस्कृत्वा च सादरम् ।
 ध्यानेनानीय चात्मीयं धनमात्मगृहे स्थितम् ॥५७॥
 कोटिसंख्यञ्च रत्नानि दत्वा पूजार्थमादरात् ।
 दत्वा दानानि विप्रेभ्यो महादानानि भूरिशः ॥५८॥
 कृष्णतीर्थादिषु स्नात्वा बुद्धिपूर्वं च भक्तितः ।
 तत्र तत्र च दानानि दत्वा वित्तानुसारतः ॥५९॥
 सर्वं कृष्णार्पणं दत्वा पीत्वा तीर्थञ्च सन्निधौ ।
 पंच पात्राणि देवस्य दत्वा चार्घ्यक्रियाविधौ ।
 देवेन समनुज्ञातः पूर्ववन्नृपतिस्थितः ॥६०॥
 स्वराज्यं प्राप्सवान्पश्चात्कृतार्थश्चंपकावने ।
 एतादृशाया नद्याश्च महिमा केन वर्ण्यते ॥६१॥
 अहो देवस्य माहात्म्यं अहो तीर्थस्य वैभवम् ।
 अहो वनस्य माहात्म्यं कृतघ्नस्यापि मोचकम् ॥६२॥
 एतच्चरित्रममलं ये शृण्वन्ति पठन्ति च ।
 ते सर्वे पापनिर्मुक्ता वैष्णवं धाम यान्ति वै ॥६३॥

इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे विष्णुक्षेत्रखण्डे

उत्तरभागे चंपकारण्यमाहात्म्ये

हरिद्रानदी प्रशंसने कृतघ्नमोचनं नाम

॥ चतुः षष्ठितमोऽध्यायः ॥

पञ्च षष्ठितमोऽध्यायः

श्री शौनकः —

वयं धन्या वयं धन्या यत्कृपापात्रतां गताः ।
सूत पौराणिकश्रेष्ठ कृतार्था वयमद्य तु ॥१॥
हरिद्रायाश्च माहात्म्यमितिहासपुरस्सरम् ।
आख्यातं भवता सम्यगस्माकं पुण्यगौरवात् ॥२॥
तपांसि यानि तप्तानि ये तावन्तमनेहसम् ।
सफलं तानि जातानि भवदीयावलोकनात् ॥३॥
तपांसि नो चेदस्माकं कथं त्वद्दर्शनं भवेत् ।
अदेकजन्मसिद्धानां श्रौतस्मार्तानुवर्तिनाम् ॥४॥
नित्यञ्च विष्णुभक्तानां लभ्यं वद्दर्शनं मुने ।
विष्णोश्च लोकनाथस्य चरितं महदद्भुतम् ॥५॥
केन वा वर्णितुं शक्यं त्वं विना लोकमानित ।
अत एव भवन्ते तन्नः पृच्छामि च पुनः पुनः ॥६॥
अत्र सन्ति तथान्यानि तीर्थानि मुनिभिर्मुने ।
तेषाञ्चैव तु माहात्म्यं वक्तव्यं कृपया द्विज ॥७॥
विष्णोः स्थानानि भूलोके शतमष्टोत्तरं त्विति ।
कथितं भवता चात्र बहुवारं ममाग्रतः ॥८॥
तानि नः क्रमशो ब्रूहि श्रवणादघनाशनम् ।
स्थानानां कीर्तिनादेव मुच्यन्ते पापराशिभिः ॥९॥
एकनामश्रवादेवमुक्ता यान्ति परां गतिम् ।
तस्मादवश्यं वक्तव्यं स्थानानि च पृथक्पृथक् ॥१०॥

सूत उवाच :—

अहो शौनक सद्बुद्धे भगवद्भक्तिभावित ।
नो चेदेवं विधा बुद्धिः कथं वा तव जायते ॥११॥

अनेकजन्मशुद्धानां बुद्धिरेवंविधा भवेत् ।
 अतीव मम सन्तुष्टं मानसं परमार्थतः ॥१२॥
 सत्यमेव च वक्ष्यामि शृणुष्व सुसमाहित ।
 व्यासपादांबुजं नत्वा कृष्णं च परमेष्ठिनम् ॥१३॥
 समाधाय च मच्चित्तं भवतां क्षेमसिद्धये ।
 जगन्नाथं समारभ्य श्रीनृसिंहस्थलावधि ॥१४॥
 स्थानानां कीर्तनादेव विष्णुसायुज्यमस्ति वै ।
 भूतप्रेतपिशाचाश्च डाकिन्यो ब्रह्मराक्षसाः । १५॥
 अतिभीताः पलायन्ते स्थानानां कीर्तनश्रवात् ।
 लभन्ति मर्त्याः प्रायेण स्थानानां दर्शनं फलम् ॥१६॥
 अग्निग्रेमसहस्रस्य वाजपेयशतस्य च ।
 प्राप्नुवन्ति फलान्यद्वा कृष्णो वेति च तत्परम् ॥१७॥
 त्वत्पुण्यसदृशं पुण्यं त्वत्तपस्सदृशतपः ।
 त्वद्भक्तिसदृशा भक्तिर्हरौ वेदे द्विजेषु च ॥१८॥
 अत एव प्रवक्ष्यामि स्थानानि च पृथक्पृथक् ।
 इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे विष्णु क्षेत्रखण्डे उत्तर
 भागे चम्पकारण्यमाहात्म्ये पंच
 षष्टितमोऽध्यायः ॥

षट्पष्टितमोऽध्यायः

श्री सूत उवाच :—

स्थानमाहात्म्यमेतत्तु रहस्यं मन्त्रमुत्तमम् ।
कदापि न मया प्रोक्तमन्येषामग्रतो द्विज ॥१॥
इदानीमेव वक्ष्यामि भवतां क्षेमसिद्धये ।
मन्मुखादेव शृण्वन्तु सर्वे विष्णुपरायणाः ॥२॥
भगवानपि वैकुण्ठे प्राह देव्यै रसादरम् ।
प्रार्थितो बहुकालञ्च लक्ष्म्या चैव धृतं पुरा ॥३॥
तत्स्थानकीर्तनं सर्वं गरुडायोपदेशितम् ।
गरुडान्मद्गुरुः प्राप तस्मात्प्राप्तं मया द्विज ॥४॥
इदानीं तव पुण्येन उपदिश्यामि तच्छृणु ।
गोप्यं कुरुष्व विप्रैन्द्र नास्तिकेषु कदाचन ॥५॥

सूत उवाच :—

पूर्वाम्बुधेश्च तीरे च जगन्नाथं महास्थलम् ।
जननं मरणं तत्र वासो मोक्षप्रदो नृणाम् ॥६॥
श्रीकूर्ममवताराख्यं मन्दरोद्धरणे पुरा ।
श्रीकाकुलं महास्थानं दिव्यज्ञानप्रदायकम् ॥७॥
लोलाद्रिर्बाणनद्याश्च तटे दक्षिणसंज्ञके ।
वनमालास्थलं पुण्यं वैकुण्ठगिरिरेव च ॥८॥
ततो मन्त्रगिरिश्चापि श्रीरङ्गगिरिरेव च ।
श्रीमत्सर्पगिरिश्चापि कनको गिरिरेव च ॥९॥
कनकाम्बरमिरिर्ब्रह्मस्तथा गोवर्धनाह्वयः ।
अहोबिलं महापुण्यं कदिरीगिरिरेव च ॥१०॥

श्रीमान्हस्तिगिरिश्चैव पुण्यकोटीति विश्रुतः ।
 शेषाचलं महापुण्यं श्रीमान्भक्तिगिरिस्तथा ॥११॥
 पाण्डुरङ्गगिरिश्चापि यत्र विट्ठलनामकः ।
 आस्ते विष्णुः प्रसन्नात्मा सर्वेषाञ्च वरप्रदः ॥१२॥
 सुपर्णपर्वतश्चापि तोतादिश्च ततः परम् ।
 गरुडादिस्तथा पुण्यश्चंपकारण्यमेव च ॥१३॥
 श्वेताचलं हिरण्याद्रिर्नमस्कारगिरिस्तथा ।
 वृषभाद्रिर्महापुण्यो यत्र सुन्दरनामकः ॥१४॥
 घटिकाचलं महापुण्यं इन्द्राचलमतः परम् ।
 वरुणाचलं(?) महापुण्यं ततो गिरिभवात्मकः ॥१५॥
 श्रीपातालपुरश्चैव श्रीमत्पूर्वपुराह्वयम् ।
 भक्तिसारं महापुण्यं पद्मनाभमतः परम् ॥१६॥
 श्रीमदग्निपुरं चैव श्वेतद्वीपं महत्तरम् ।
 श्रीशरण्यपुरश्चैव महारण्यमतः परम् ॥१७॥
 क्षीराब्धिश्च महापुण्यो भगवानत्र संस्थितः ।
 बदर्याश्रमं महापुण्यं नरनारायणाश्रमम् ॥१८॥
 भूतस्थानं महापुण्यं मेघस्थानमतः परम् ।
 वटस्थलं विशेषेण श्रीमद्दक्षिणाशिका ॥१९॥
 गजस्थलं महापुण्यं मेघस्थानमतः परम् ।
 दर्भस्थानं महापुण्यं स्नानस्थानमेव च ॥२०॥
 भक्तिसाक्ष्यं महास्थानं भार्गवाख्यमनुत्तमम् ।
 हनूमन्तं महापुण्यमनन्तशायनाह्वयम् ॥२१॥
 आदिकेशवनाथश्च कुम्भघोणमतः परम् ।
 अयोध्याख्या महापुण्या प्रयाग पुण्यदायिनी ॥२२॥

द्वारावती महापुण्या तथा मायापुरी शुभा ।
 अवन्तिका महापुण्या हृदयस्थानमेव च ॥२३॥
 श्रीमद्गयापुरी चैव गङ्गासागरमेव च ।
 चक्रतीर्थं महापुण्यं तुलसीहृदयं तथा ॥२४॥
 श्रीमन्मृदुश्चैव प्रभञ्जनमतः परम् ।
 नन्दिग्रामं चित्रकूटं तथा धर्मपुरी परा ॥२५॥
 मणिकूटं व्याघ्रपुरं श्रीकृष्णपुरमेव च ।
 श्रीमन्नन्दिपुरश्चैव गोष्ठीपुरमतः परम् ॥२६॥
 नैमिरां वारुणपुरं पराश्रममतः परम् ।
 हरिक्षेत्रं कुरुक्षेत्रं तथा गोपवतीपुरम् ॥२७॥
 श्रीकृष्णं च महापुण्यं यत्नं श्वेतवराहवः ।
 श्रीद्वारंकुरुकायं च भङ्गुलीकचुरं तथा ॥२८॥
 अपूर्वपुरमित्युक्तं कन्दनन्दनमेव च ।
 रविमण्डलञ्च गोमन्तं सिंहाद्रिः पुण्यपर्वतः ॥२९॥
 एतानि पुण्यक्षेत्राणि विष्णोरायतनानि च ।
 दर्शनात्स्मरणाच्चैव कीर्तनात्पापमोचनम् ॥३०॥
 स्नानकाले श्राद्धकाले पूजाकाले हरेस्तथा ।
 एकैकं कोटिगुणितं फलमाप्नोति मानवः ॥३१॥
 स्थानाध्यायमिदं पुण्यं लिखित्वा यस्तु पूजयेत् ।
 तन्मन्दिरञ्च वैकुण्ठं तत्र सन्निहितो हरिः ॥३२॥
 यत्र भागवताः पुण्यास्सालग्रामं च यत्र वै ।
 तुलसीकाननं यत्र यत्रैव भगवत्कथा ॥३३॥
 वेदपारायणं यत्नं तत्र सन्निहितो हरिः ।
 मार्गे पानीयदातारस्सत्तशालाप्रवर्तकाः ॥३४॥

तटाकारामकर्तारः तत्र सन्निहिती हरिः ।
 मातृपूजापरा यत्र पितृपूजापरायणाः ॥३५॥
 द्वादश्यामन्नदातारः तत्र सन्निहितो हरिः ।
 युद्धकाले च संप्राप्ते विबादे-शत्रुपीडने ॥३६॥
 लिखित्वा धारयेद्यस्तु शत्रूंजयति निश्चयम् ।
 प्रयाणकाले संप्राप्ते चोरव्याघ्रादिपीडने ॥३७॥
 संस्मरेदेतदध्यायं सुखं प्राप्नोति मानवः ।
 गुरोर्मुखाद्गृहीत्वा तु नित्यं पठति यो नरः ॥३८॥
 एकवारं द्विवारं वा स एव हरिरुच्यते ।
 जन्मर्क्षे पूर्णिमायाञ्च दर्शेऽष्टम्यां विशेषतः ॥३९॥
 जपित्वा स्नाति यो मर्त्यं स्तथैव पितरश्च ये ।
 आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं सुधां पीत्वा यथासुखम् ॥४०॥
 वैकुण्ठादिषु लोकेषु विमाने सञ्चरन्ति वै ।
 तेषां न पुनरावृत्तिर्विष्णुरूपान्तरन्ति वै ॥४१॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन श्रोत्रैरेतदनुत्तमम् ।
 श्रोतव्यं पठितव्यञ्च कीर्तितव्यं हितेप्सुभिः ॥४२॥
 एकाक्षरोच्चारणेन शंखचक्रगदाधराः ।
 भवन्ति मर्त्याः प्रायेण नात्र कार्या विचारणा ॥४३॥
 विशेषाच्चंपकारण्ये राजगोपालसन्निधौ ।
 पठन्ति मनुजश्रेष्ठाः सर्वलोकेषु पूजिताः ॥४४॥
 अस्याध्यायस्य ऋषिः कृष्णो देवता भार्गवी शुभा ।
 छन्दोऽनुष्टुब्भगवती श्रीबीजं कीलकं भवेत् ॥४५॥
 ह्रींकारशक्तिरित्युक्ता प्रणवेन समन्विता ।
 भक्तेष्टदानविनय चतुर्वर्गफलाप्तये ॥४६॥

सर्वार्थसिद्धिर्भवति विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ।

अपुत्रो लभते पुत्रं षण्मासजपमात्रतः ॥४७॥

तीर्थे गोप्रलये चैव गोभिलारुये च तीर्थके ।

श्रीकृष्णतीर्थे स्नात्वा च दत्त्वा काञ्चनमेव च ॥४८॥

निष्कमात्रं सुवर्णं वा तदर्धार्धमथापि वा ।

तदर्धमथवा कुर्याद्दारिद्र्यविनिवृत्तये ॥४९॥

वित्तशाठ्यमकृत्वा तु दत्त्वा वित्तानुसारतः ।

सत्पुत्रांलभते मर्त्यो विष्णुभक्तान्महात्मनः ॥५०॥

एकभुक्तस्सदा मौनी निधमेन जपेत्सदा ।

सिंहासनपतिर्भूत्वा विष्णुलोकं च गच्छति ॥५१॥

इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे विष्णुक्षेत्रखण्डे

उत्तरभागे चम्पकारण्यमाहात्म्ये

विष्णुविमानगणने नाम

षट्षष्टितमोऽध्यायः ॥

सप्तषष्ठितमोऽध्यायः

श्री शौनकः—

सूत पौराणिकश्रेष्ठ सर्वलोकहिते रत ।
मत्प्रश्नानुगुणं सर्वं कथितं भवताधुना ॥१॥
मन्त्रोत्पत्तिञ्च महिमां तत्ततो ब्रूहि सिद्धये ।
येन जप्तेन यत्पुण्यं फलं भवति वै नृणाम् ॥२॥
नारायणो यथा प्रीतो भवति ब्रह्मभावनः ।
रहस्यकथनं ह्येतद्वक्तव्यं सर्वथा मम ॥३॥

श्री सूतः—

आवश्यकेन मत्प्रीत्य तपसां फलसिद्धये ।
आहो महाभागवतो भवान् लोकैकपूजितः ॥४॥
मन्त्रे भक्तिर्दृढा जाता तपसः फलगौरवात् ।
द्वादशाक्षरविद्याया उत्पत्तिं बीजरूपिणीम् ॥५॥
यन्मन्त्रोच्चारणेनैव कृतार्था यान्ति सद्गतिम् ।
तारं प्रथममुच्चार्य बिन्दुनादसमन्वितम् ॥६॥
नारायणारूपं यद्वीजं प्रथमस्वरभूषितम् ।
पञ्चमं पञ्चवर्गस्थं द्वितीयं बीजमुच्यते ॥७॥
षड्वर्गात् तं तथोच्चार्य बिन्दुनादसमन्वितम् ।
तृतीयं बीजमित्युक्तं महापातकनाशनम् ॥८॥
तद्वर्गवेदसंख्याकं वर्णं प्रथमभूषितम् ।
चतुर्थं बीजमित्युक्तं साक्षाद्भगवदात्मकम् ॥९॥
द्वितीयवर्गमध्यस्थं प्रथमेन समन्वितम् ।
पञ्चमञ्चैव तद्वीजं सर्वेषां भोगमोक्षदम् ॥१०॥
वर्गसप्तमध्यस्थं वारुणं बीजमुच्यते ।
तद्वि वश्यकरं नृणां महासौभाग्यदायकम् ॥११॥

पंचमाद्यं महाबीजं वेदस्वरसमन्वितम् ।
 सप्तमं बीजमित्युक्तं लक्ष्मीप्रीतिकरं शुभम् ॥१२॥
 ततो वारुणमुच्चार्य द्वितीयकलया युतम् ।
 वश्यकामस्तदावश्यमेकमेव समुच्चेत् ॥१३॥
 अष्टवर्गान्तरं बीजं तत उच्चारयेद्बुधः ।
 तृतीयकलया युक्तं परतत्त्वप्रबोधनम् ॥१४॥
 पंचवर्गस्थमध्यार्णं चतुर्थकलयावृतम् ।
 देवीप्रसादजनकं देवीबीजमनुत्तमम् ॥१५॥
 वारुणञ्च तथोच्चार्य द्वितीयस्वरभूषितम् ।
 एकादशं महाबीजमैक्यदं सर्वदेहिनाम् ॥१६॥
 सप्तमाद्यं महाबीजं प्राणाख्यं सर्वतो वृतम् ।
 एकद्वादशवर्णाख्यं वासुदेवमयं मनुम् ॥१७॥
 चतुर्णां साङ्गवेदानां रहस्यमतिपावनम् ।
 यस्य वा हृदये नित्यं वर्तते द्वादशाक्षरम् ॥१८॥
 गुरूपदिष्टमार्गेण साक्षान्नारायणात्मकम् ।
 स वैकुण्ठपदं प्राप्य तत्रैव परिलीयते ॥१९॥
 यस्मिन्क्षेत्रे महाविद्यां ब्रह्मणे समुपादिशत् ।
 मुनेर्गोपलयस्यापि गोभिलस्य श्रियस्तथा ॥२०॥
 ते लब्ध्वा परमं मन्त्रं मुदमापुः प्रहर्षिताः ।
 यजुर्वेदगतं मन्त्रं वेदपाठक्रमेण च ॥२१॥
 चतुर्विंशति तत्त्वानां आदिभूतमिदं स्थलम् ।
 मन्त्रद्वयस्य माहात्म्यं कोऽपि भूमौ न वेत्ति वै ॥२२॥
 यस्यानुग्रहमस्तीह स वेत्ति हि न संशयः ।
 प्रह्लादोऽत्रिर्वसिष्ठश्च शुको नारद एव च ॥२३॥

अनुग्रहबलादेतज्ज्ञातवन्तश्च वैभवम् ।
 अस्मिन्क्षेत्रे महापुण्ये चम्पकारण्यसंज्ञिते ॥२४॥
 ये जपन्ति नरश्रेष्ठास्ते चक्राङ्का भवन्ति च ।
 इह लोके तु सौभाग्यं पुत्रपौत्रादिसंयुताः ॥२५॥
 अनुभूय चिरं कालं धनधान्यादिसंयुताः ।
 देहान्ते विष्णुसायुज्यं प्राप्नुवन्ति नरोत्तमाः ॥२६॥
 पालाशे बिल्वफलके कूर्मपीठेऽथवा-मुने ।
 बिल्वमूले स्थिरो भूत्वा द्वादशाक्षरमुत्तमम् ॥२७॥
 जप्त्वा द्वादशसाहस्रं हुत्वा चैव दशांशकम् ।
 तर्पयित्वा ब्राह्मणांश्च भोजयित्वा च वैष्णवान् ॥२८॥
 आकर्षयेन्नराचारी जपाद्स्थितानपि ।
 वश्यार्थञ्चैव पुत्रार्थन्यग्रोधफलके स्थितः ॥२९॥
 मन्त्रं द्वादशसाहस्रं जपेत्पद्मासने स्थितः ।
 सर्वे जनास्तस्य वश्या भवन्ति हि न संशयः ॥३०॥
 अपुत्रो लभते पुत्रान्प्रत्यहं मासमात्रतः ।
 दारिद्र्योचनार्थाय धनस्यागमनाय च ॥३१॥
 वैतसे फलके स्थित्वा दिनमष्टोत्तरं शतम् ।
 हरिद्राख्यानदीतीरे जपमत्यन्तपुण्यदम् ॥३२॥
 अचिरादेव दारिद्र्यमोचनं मासमात्रतः ।
 भवत्येव न सन्देहः कृष्णस्यैव प्रसादतः ॥३३॥
 धनार्थी धनमाप्नोति कुबेर इव चापरः ।
 अभावे फलकादीनामश्वत्थफलके स्थितः ॥३४॥
 यं यं कामं समुद्दिश्य प्रत्यहं पूजयेत्तु यः ।
 अष्टोत्तरसहस्रञ्च न्यासध्यानपुरस्सरम् ॥३५॥

हरिद्राख्यानदीतीरे धनुर्मासे विशेषतः ।

अथवा कार्तिके मासि तं तं काममवाप्नुयात् ॥३६॥

राजगोपालमूर्तिश्च चम्पकारण्यनामकः ।

सर्वान्कामान्ददात्येव सन्तुष्टस्याज्जपेन च ॥३७॥

निष्कामी भोगयुक्तोऽपि प्रजले भक्तिपूर्वकम् ।

भोगान्ते तस्य वैकुण्ठे पदं तस्य प्रदास्यति ॥३८॥

अकृतातिथिपूजानामनैकादश्युपोषिणाम् ।

अमहाविष्णुभक्तानां न लभ्यो मन्त्र एव च ॥३९॥

लभ्यः पुण्यवतामेव वासस्वस्थान उत्तमे ।

चम्पकारण्यमध्ये ये भक्तिहीना अपि द्विजाः ॥४०॥

वसित्वान्यत्र गच्छन्ति ते वै भागवतोत्तमाः ।

देहान्ते विष्णुसायुज्यं लभन्ते नात्र संशयः ॥४१॥

करवीरप्रसूनैश्च कल्लौरैररविन्दकैः ।

होमं कुर्वन्ति ये चात्र तदैव मगवान्स्वयम् ॥४२॥

श्रिया समेत आगत्य मनोऽभीष्टन्ददाति हि ।

योगिनस्सनकाद्याश्च कषिलाद्याश्च योगिनः ॥४३॥

वालखिल्यादिमुनयो राजानो जनकादयः ।

सारूप्यमुक्तिं प्राप्ताश्च ते कुर्वन्त्याशिषो मुदा ॥४४॥

अत्र ये पापकर्माणः पुण्यकर्माण एव च ।

सर्वे जनास्समा एव क्षेत्रस्यास्य च वैभवात् ॥४५॥

उपदानप्रदातारो मुष्टिमात्राक्षदायकाः ।

शङ्खचक्राङ्किता भूत्वा वैकुण्ठे निवसन्ति वै ॥४६॥

येन केनाप्युपायेन उदरम्भरणेन वा ।

परसेवारतो वापि वेश्याभोगरतोऽपि वा ॥४७॥

उष्णशान्त्यै कृष्णतीर्थे तथा गोप्रलयेऽपि वा ।

हरिद्रनद्यामपि वा पतन्ति जलमध्यतः ॥४८॥

तत्क्षणेन विमुक्ताश्च भवन्ति हि न संशयः ।

इति श्रीब्रह्मण्डपुराणे विष्णु क्षेत्रखण्डे उत्तरभागे

चम्पकारण्यमाहात्म्ये मन्त्रवैभव

कथनं नाम सप्तषष्ठितम

अध्यायः ॥

॥ अष्टषष्ठितमोऽध्यायः ॥

श्री सूत उवाच :—

शृणोतु शौनकमुने भूयोऽपि क्षेत्रवैभवम् ।

अत्र लोष्टाश्च पाषाणास्सिकतास्तरुगुल्मकाः ॥१॥

मृगाश्च पक्षिणस्सर्वे हरिरूपा न संशयः ।

मकरे माधमासे च तपस्विजनवल्लभे ॥२॥

प्रातरेव समुत्थाय सूर्यस्योदयतः पुरा ।

सन्ध्यामुपास्य विधिवत् सपवित्करश्शुचिः ॥३॥

किञ्चिदभ्युदिते सूर्ये हरिद्रारव्यानदीजले ।

करोति माघस्नानञ्च द्वादशाक्षमुच्चरन् ॥४॥

नारायणाष्टवर्णं वा जपन्भवत्या हरिं स्मरन् ।

स कोटिकुलसंयुक्तः सर्वपापविमोचितः ॥५॥

विमानवरमारुह्य देवस्त्रीपरिवारितः ।

पुनरावृत्तिरहितं पदं प्राप्नोति मानवः ॥६॥

अतस्त्रानफलावाप्त्यै दानं प्राप्नोति मानवः ।
 प्रथमे दिवसे पुण्ये ताम्बूलं दानमाचरेत् ॥७॥
 द्वितीये फलदानञ्च कदलीफलनामकम् ।
 तृतीये नारिकेलञ्च पनसञ्च चतुर्थके ॥८॥
 आमलकञ्च पञ्चम्यां षष्ठ्यां कन्दञ्च दापयेत् ।
 सप्तम्यां शृङ्गिबेरञ्च कूष्माण्डं चाष्टमीदिने ॥९॥
 क्षीरं च नवमे दद्याद्दशम्यां दधि दापयेत् ।
 एकादश्यामाज्यदानंद्वादश्यां नवनीतकम् ॥१०॥
 त्रयोदश्यां हरिद्राञ्च दक्षिणासहितां चरेत् ।
 गौरोचनं चतुर्दश्यां दध्यन्नं पूर्णिमादिने ॥११॥
 षोडशे दिवसे चैव हरिचन्दनमाचरेत् ।
 दिने सप्तदशे पुण्ये मुद्गदानं समाचरेत् ॥१२॥
 अष्टादशेऽहि माषं स्यात् शठमेकोनविंशके ।
 विंशे च नारङ्गफलं लिङ्गुचं त्वेकविंशके ॥१३॥
 द्वाविंशे तिलदानं स्यात्त्रायमात्रे च पूरितम् ।
 तण्डुलञ्च त्रयोविंशे प्रस्थद्वयमितं तथा ॥१४॥
 चतुर्विंशे व्रीहिदानं भारमात्रं तदर्धकम् ।
 तदर्धमथवा कुर्याद्दारिद्र्यविनिवृत्तये ॥१५॥
 गोधूमाः पञ्चविंशे च षड्विंशे चणकास्तथा ।
 सप्तविंशे च वस्त्रं स्यादष्टाविंशे च कम्बलम् ॥१६॥
 एकोनविंशके चैव गोपीचन्दनमाचरेत् ।
 सुधामृत्तिकदानं च शक्त्या दक्षिण्या युतम् ॥१७॥
 त्रिंशादिने च माघान्ते तुलसीदलसंयुतम् ।
 दानं यः कुरुते भक्त्या वेदयुक्तद्विजातये ॥१८॥

वेदयुक्तो द्विजो यस्तु दानपात्रञ्च उच्यते ।
 अवेदवादी यो विप्रो बहिष्कार्यस्स उच्यते ॥१९॥
 वेदविद्याविनीताय साचाराय कुटुम्बिने ।
 शान्त्यादिगुणयुक्ताय दरिद्रायात्मवेदिने ॥२०॥
 विशेषाद्विष्णुभक्तायदानं समाचरेत् ।
 अन्नञ्च प्रत्यहं दद्याद्यथाशक्ति दिने दिने ॥२१॥
 सूपापूपवृतोपेतं सर्वं व्यंजनसंयुतम् ।
 तत्पुण्यगणनं कर्तुं समर्थो हरिरेव च ॥२२॥
 सर्वाण्युदकपूर्वाणि दक्षिणासहितानि च ।
 दातव्यानि च दानानि हरिद्राख्यानदीतटे ॥२३॥
 एकैकं कोटिगुणितं फलं भवति निश्चयः ।
 पूर्णिमायाममायाञ्च ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥२४॥
 हरिद्राख्यानदीस्नानमश्वमेधायुतं फलम् ।
 पुष्पानि च सुगन्धीनि कस्तूरीहरिचन्दनम् ॥२५॥
 गौरोचनञ्च कर्पूरं माघान्ते दानमाचरेत् ।
 मासे स्नातुमशक्तश्चेत्स्नात्वा त्रिदिनमेव च ॥२६॥
 माघप्रयुक्तदानानि तीर्थतीरे समाचरेत् ।
 तेनैव सकलं पुण्यं संप्राप्नोति न संशयः ॥२७॥
 पौराणिकाय दातव्यं हस्तकर्णविभूषणम् ।
 सुगन्धितं वस्त्रयुग्मं कौसुम्भेन च रंजितम् ॥२८॥
 अथवा हरिद्रलिप्तञ्च नानावर्णमथापि वा ।
 पुराणान्ते पूजयित्वा बदरीफलपूर्वकम् ॥२९॥
 आशीर्वादं च लब्ध्वा तु कृतार्थो भवति ध्रुवम् ।
 अन्येष्वपि च तीर्थेषु स्नानमेवं समाचरेत् ॥३०॥

दद्याद्दानानि सर्वत्र कृष्णः प्रीतो भवत्विति ।
 नो चेदशक्त एकत्र कुर्याद्विद्वानुसारतः ॥३१॥
 दातव्यं च प्रयत्नेन शून्यन्नैव तु कारयेत् ।
 माघस्नानाय सर्वत्र सन्ति तीर्थानि भूतले ॥३२॥
 तथापि चम्पकारण्ये हरिद्राख्यानदीजले ।
 स्नानं विशिष्टं सर्वेषां पुण्यमत्यन्तपावनम् ॥३३॥
 कृष्णगोपीजलक्रीडाहरिद्राकुङ्कुमाङ्किता ।
 आणदतलसंयुक्ता हरिद्राख्या महानदी ॥३४॥
 तेनाधिकाभवत्पुण्या सर्वेषमुत्तमोत्रमा ।
 माघस्नानं ततोऽस्यां तु विशिष्टं सर्वदेहिनाम् ॥३५॥
 हरिद्राख्यानदीस्नानात्पूतायास्यन्ति सद्गतिम् ।
 पादाङ्गुष्ठेन संसर्गा गङ्गा भागीरथी नदी ॥३६॥
 सर्वाङ्गस्पर्शपूताङ्गी तस्मादेषा परा यतः ।
 अकाले वापि काले वा यो वा को वा नरो भुवि ॥३७॥
 स्नातश्चेत्पापनिर्मुक्तो भवत्येव च तत्क्षणे ।
 हरिद्राख्यानदीं यास्ये स्नानायेति स्वमन्दिरात् ॥३८॥
 पदमात्रं ततो यस्तु सोऽश्वमेधफलं लभेत् ।
 शताश्वमेधजं पुण्यं स्नानमात्रेण लभ्यते ॥३९॥
 अस्य पुण्यस्य सदृशं न भूतं न भविष्यति ।
 चैत्रमासे सिते पक्षे चित्रायां पूर्णिमादिने ॥४०॥
 मालां चम्पकपुष्पैश्च रचयित्वा मनोहरम् ।
 रालौ समर्पयेद्यस्तु तत्पुण्यान्तो न विद्यते ॥४१॥
 मालां समर्प्य तत्काले परमात्रं निवेद्य च ।
 शङ्खचक्रधरो भूत्वा वैकुण्ठे निवसेद्भुवम् ॥४२॥

वैशाखमासे संप्राप्ते राजगोपालनायकम् ।
 नन्दिवर्धनमालामिरलङ्कारं करोति यः ॥४३॥
 समर्प्य चन्दनं पादे कृत्वा चैव नमस्क्रियाम् ।
 सीतारिं धूपयित्वा च सिंहासनपतिर्भवेत् ॥४४॥
 पितृवंश्यान्मातृवंश्यानुद्धृत्य नरकार्णवात् ।
 तैरेव सहितो भूत्वा नागारिकृतकेतनः ॥४५॥
 सारूप्यपदवीं प्राप्य तलैव रमते सुखम् ।
 गोपालस्य रथस्थस्य यस्तु मल्लिकमालिकाम् ॥४६॥
 समर्पयति दिव्याश्च हरिरेव न संशयः ।
 ध्वजारोहणमारभ्य यावच्च रथचारणम् ॥४७॥
 द्वारकायामत्रदानं ये कुर्वन्ति नरोत्तमाः ।
 ते पुत्रपौत्रैस्सहिता विष्णुलोकं प्रयान्ति वै ॥४८॥
 तत्सन्निधौ महःदीपानारोपयति यो नरः ।
 दीपं दीपद्वयं वापि तैलेनाज्येन वा पुनः ॥४९॥
 इह साम्राज्यतां प्राप्य देहान्ते यान्ति तत्पदम् ।
 जीर्णालयं तु कालेन जीर्णोद्धारं करोति यः ॥५०॥
 सुधाधवलितं वापि विष्णुना सह मोदते ।
 कार्पासं पट्टजं वापि ऊर्णातन्तुसमुद्भवम् ॥५१॥
 कौसुम्भरञ्जितं कृत्वा गोपालस्य च योऽर्पयेत् ।
 तन्तुसंख्याकवर्षाणि वैकुण्ठे वसति ध्रुवम् ॥५२॥
 रथचर्या यः करोति काले काले च शास्त्रतः ।
 अङ्गुरश्च समारभ्य यावत्तीर्थदिनावधि ॥५३॥
 ध्वजदण्डैर्दीपिकाभिर्दक्काकाहलवाद्यकैः ।
 मेरीमृदङ्गशब्दैश्च वीथ्यामुत्सवकर्मणा ॥५४॥

कृत्वोत्सवं भृगुः पूर्वं गोपालस्य कृपानिधेः ।
 लब्ध्वा च दर्शनं चास्य दक्षिणद्वारकास्थले ॥५५॥
 हरिद्रारव्यानदीतीरे कृत्वावबृथमेव च ।
 तान्त्रिकेणैव मार्गेण वैष्णवाचार्यपुंगवैः ॥५६॥
 देवं संपादयित्वा च साक्षाच्छ्रीकृष्णनामकम् ।
 अज्ञानाच्छापदोषाच्च कृष्णगोपाच्च मुक्तवान् ।
 ब्रह्मण्यो देवदेवोऽपि दत्त्वा दर्शनमेव च ॥५७॥
 भक्तानुग्रहणार्थाच्च तत्रैव परिनिष्ठितः ।
 कथैषा पूर्वमेवोक्ता भृगुशापसमुद्भवा ॥५८॥
 तस्मादेतत्क्षेत्रसमं न भूतं न भविष्यति ।

शौनकः—

कथं गोप्रलयो नाम विद्वानत्र समागतः ।
 श्रीकृष्णदर्शनं प्राप मुक्तिमाप सवन्धुभिः ॥५९॥

सूतः—

स्थानान्तरेषु बहुशस्तपः कृत्वा द्विजोत्तमः ।
 अनवाप्तं तपःपूरं कावेरीमासशान्पराम् ॥६०॥
 दुःखान्वितो रुदन्दैवान्नारदञ्च प्रदृष्टवान् ।
 तं दृष्ट्वा संप्रणम्याथ तूष्णीमेवाग्रतः स्थितः ॥६१॥
 नारदस्तस्य वृत्तान्तं ज्ञात्वा च ज्ञानचक्षुषा ।
 निर्मार्ज्यं चक्षुषी तस्य वाक्यमेतदुवाच ह ॥६२॥

नारदः—

गोप्रलयं शृणु मे तत्त्वं ममुक्तवेचनं कुरु ।
 गत्वा च चम्पकारण्यं सामिहोत्रो यथाविधि ॥६३॥
 तपः कुरुष्व मुनिभिः तत्र ते दर्शनं विभुः ।
 प्रसन्नश्च ददात्येव गोपगोपीसमन्वितः ॥६४॥

उपदिश्याथ मन्त्रं च नात्र सन्देहकारणम् ।
 एवं नादशवाक्येन गत्वा स्थानमनुत्तमम् ॥६५॥
 तपः कृत्वा भगवतो दर्शनं प्राप्तवान्परम् ।
 एतद्गोप्रलयाख्यस्य चरितं पावनं परम् ॥६६॥
 संप्रहेण मयाख्यातं सर्वसौभाग्यदायकम् ।
 चैत्रमास्यपरे पक्षे यदा सूर्येन्दुसङ्गमः ॥६७॥
 तदा प्रातस्समुत्थाय कृतपूर्वाह्निकक्रियः ।
 यः स्नाति होमतीर्थे च तद्विष्णोरिति मन्त्रतः ॥६८॥
 स कोटिकुलमुद्धृत्य विष्णुलोके महीयते ।
 देवस्य गोपीनाथस्य गौपैः परिवृतस्य च ॥६९॥
 कृत्वा पूजां यथाशक्ति वस्त्रालङ्कारभूषणैः ।
 मुच्यते क्षेत्रमाहात्म्याद्वैकुण्ठाप्रियदर्शनात् ॥७०॥
 भूलोकवैकुण्ठमिदं पुरातनं
 समस्तपापौघनिवारणञ्च ।
 अन्नोदकानां च तु संप्रदानात्
 कदाचिदप्यत्र फलं समञ्च ॥७१॥
 अन्नं जलं वस्त्रमहिप्रदानं
 गवां प्रदानं धनधान्यदानम् ।
 पात्रे विशेषेण च दानसिद्धि
 र्भविष्यति ब्राह्मणपुंगवेषु ॥७२॥
 ये केचनान्न कुर्वन्ति देवकैङ्कर्यमत्र तु ।
 स्ववित्तस्यानुसारेण सर्वसंपत्समृद्धये ॥७३॥
 श्रीगोपदेवराजस्य महत्त्वञ्च प्रयान्ति च ।
 स कोटिकुलसंयुक्तः पदं प्राप्नोति वैष्णवम् ॥७४॥
 धनुर्मासे माघमासे कार्तिके च तथैव च ।
 महापूजाञ्च कृत्वा च सोऽनन्तफलमश्नुते ॥७५॥

पणं पणद्वयञ्चापि काचमात्रमथापि वा ।
 ददाति देवपादे च बलीरूपी हरेर्दिने ॥७६॥
 द्वादश्यां वा विशेषेण सारूप्यं लभते नरः ।
 यद्यदिष्टतमं वस्तु पितृनुद्दिश्य योऽर्चयेत् ॥७७॥
 पितरस्तस्य वैकुण्ठे वसन्ति हि न संशयः ।
 एवं ब्रह्मा नारदाय स तु मद्गुरवेऽप्यदात् ॥७८॥
 गुरुर्मम शुकायादात्सोऽहं युष्माकमत्र तु ।
 प्रोक्तवान्वैभवं सर्वं शिष्येभ्य एव च ॥७९॥
 वद्ध्वं सर्वलोकनां पारम्पर्यक्रमेण च ।
 पुराणमेतदाद्यन्तं श्लोकं श्लोकार्धमेव वा ॥८०॥
 लिखित्वा पूजयेद्यस्तु गन्धपुष्पादिभिर्नरः ।
 तन्मन्दिरञ्च वैकुण्ठं श्वेतद्वीपं च वैष्णवम् ॥८१॥
 मधुरा द्वारका चेति वक्ष्यन्ते ब्रह्मवादिनः ।
 बहुनात्र किमुक्तेन वयं यूयं सुमेघसः ॥८२॥
 अनन्तसुखयुक्ताश्च भवेयुर्हरिवल्लभाः ॥८३॥

इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे विष्णुक्षेत्रखण्डे

उत्तर भागे चंपकारण्यमाहात्म्ये

हरिद्रानदी माघस्नानानु

वर्णन नामाष्ट

षष्टितमोऽध्यायः ॥

श्री राजगोपालार्पणमस्तु ॥

